TOPLUMSAL
Tarih

173
MAYIS
2008

Bir Görüşme ve İki Belge

Merhum "Eczacı" Vasıf Onat

Mete Tuncay

DP'nin İlk Yılları

Hizmet Gazetesinin Varlık Vergisi ile İlgili Yayını

Rıfat N. Bali

Geçmişin Araçsallaştırılması

Tarih ve Kolektif Bellek (I)

Nuri Bilgin

Cami, Ordu, Siyaset

27 Mayıs İhtilaline Dair Bir Hutbe

İsmail Kara

Eski Çağda

Trakya ve Traklar

Dosya editörü: Mustafa Sayar

Oğuz Tekin, Dinçer Lenger, Aliye Erol, Pelin Ercan, Şahin Yıldırım'ın yazılarıyla...

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 YTL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1 62

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi tamamlandı.

"Seyahat yâ Resûlallah!"

Osmanlı coğrafyasını elli yıl boyunca adım adım dolaşan ve tanıklıklarıyla 10 ciltlik bir dünya klasiği yaratan Evliyâ Çelebi, okurunu kendi dünyasında, kendi diliyle ağırlıyor.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 10
Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff
744 sayfa, 80 YTL

Asıl yolculuk şimdi başlıyor!

Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • İSTANBUL: 212 293 08 24 / 502 • İZMİR: 232 463 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr **WEB SİTESİ** • www.ykykultur.com.tr
İNTERNET SATIŞ • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 293 08 24 - 252 47 00

YapıKredi Kültür Sanat Yayıncılık

KURUMSAL TARİH DOSTU

Bazı işlerin manevi kazancı, maddi kazancından çok daha fazladır. Kurumsal Tarih Dostları küçük bir katkıyla büyük bir kazanç sağlıyor, Türkiye'nin geleceğinin oluşturulmasına destek oluyor.

Dışlayıcı olmayan, gerginlikler üretmeyen, çağdaş-bilimsel bir tarih bilincinin yaygınlaşması için yürüttüğümüz çalışmalarda, Tarih Vakfı'na destek veren **Kurumsal Tarih Dostlarımıza ilgileri ve yüreklendirmeleri için sonsuz teşekkürlerimizle...**

Tarih Vakfı *Kurumsal Tarih Dostu* kurum ve şirketlerden öncelikle ilgi ve yüreklendirme, ardından da aylık 500 YTL katkı bekliyor.

Kurumsal Tarih Dostları 1 yıl süreyle, *Toplumsal Tarih* ve *İstanbul* dergilerinden birinde 1 sayfa ücretsiz reklam yayınlatabiliyor. Her iki dergi için ikişer abonelik ve Tarih Vakfı kitapları için ise %40 indirim hakkı kazanıyor. Ayrıca tüm Kurumsal Tarih Dostları, Tarih Vakfı web sitesinde logosuyla yer alıyor.

Aktif Dağıtım A.Ş.

Barut Hotels

Bileşim Matbaacılık

Digicom Elektronik Pazarlama A.Ş.

Ekin Fuarcılık Ltd.

Hedef Alliance

KONE Asansörleri

MUDO

Odeon Tours

Royal Garden Hotel

Transteo Turizm

TÜYAP A.Ş.

Üçgen İnşaat ve Ticaret

Vasco Turizm A.Ş.

Visitur Seyahat Acentası

www.tarihvakfi.org.tr

15 YIL TARİH VAKFI

VAKIF MERKEZİ
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

GÖNÜLLÜLÜK, PROJE VE FON GELİŞTİRME,
İLETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ VE İSTANBUL MÜZESİ PROJESİ
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 513 52 35
F (212) 513 21 77

173. SAYIMIZLA MERHABA

Arkeolojik kazı mevsimi yaklaşırken, mayıs sayımızda dosya konumuz Eskiçağda Trakya ve Traklar. Dosyadaki yazılar İstanbul Üniversitesi Eskiçağ ve Trakya Üniversitesi Sanat Tarihi bölümündeki akademisyenlerce hazırlandı, dosya editörü Mustafa Sağlar. Dosyanın hazırlanmasını başından itibaren titiz ilgisiyle yakından takip eden Oğuz Tekin'e teşekkür etmezsek bu yazı boşuna yazılmış olur.

Dosya dışında, Oğuz Tekin'in eskiçağdaki yer isimlerinin Türkçede ve akademik yazılarda nasıl karşılanacağına ilişkin bir yazısını daha basıyoruz. Tekin'in yazısının, Türkiye'de bu konu gereken ilgiyi görmediği için devam eden mevcut kaotik durumun önüne geçilmesine katkıda bulunacağına umuyoruz.

Nuri Bilgin, 170. sayımızda yayınladığımız oldukça kapsamlı bir araştırmaya ve kuramsal çıkarsamalara dayalı, çok beğenilen yazısından sonra mayıs ve haziran sayılarımızda iki bölüm halinde yayınlanmak üzere kuramsal bir çalışmasını daha gönderdi. Bilgin bu yazısında, 1893 yılında Fransa'nın Aiges-Mortes kentinde İtalyan ve Fransız işçiler arasındaki gerginlik neticesinde gelişen olayları çıkış noktası alarak yine bellek, toplumsal bellek ve tarih ilişkisi üzerinde duruyor. Bilgin'in kaynakçasını haziran ayında yazının ikinci kısmıyla birlikte yayınlıyacağız.

Bu ay Rifat Bali'nin de kapsamlı bir çalışmasını yayınlıyoruz. Bali'nin 1952 yılında yayınlanan ve DP yanlısı bir gazete olan *Hizmet*'ten yaralanarak hazırladığı makale, Varlık Vergisi uygulamalarının gerçek amacını net bir şekilde ortaya koyuyor. Büyük ölçüde gazetelerden araştırılarak ustalıkla hazırlanan makalede yapılan alıntılar, savaş yıllarında gayrimüslimlerin nasıl her zamankinden daha fazla ve özel bir şekilde hedef alındığını ve servetin nasıl el değiştirdiğini çok iyi gösterdiğinden olsa gerek, Bali yorum kısımlarını çok uzatmamış.

Son olarak İsmail Kara'nın 27 Mayıs 1960 darbesini desteklemek amacıyla yazılmış bir hutbeyi ele aldığı yazısına değinmek istiyorum. Kara'nın yazısından Türkiye'de bir şekilde iktidara hâkim olanların kendi politikalarının inandırıcılığını artırmak amacıyla camiyi nasıl kullanmaya çalıştıklarını ve diyanet kadrolarının da, en azından bir kısmının, bu eğilime direnmediklerini ama Türkçe ezan gibi konulardan cidden tedirginlik duyduklarını anlıyoruz.

Haziran ayında görüşmek umuduyla.

Ahmet Akşit

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 AŞIK HÜSEYİN'İN "ÇİFTE EBCED"Lİ MEZAR TAŞI
Burak Çetintaş

08 PİNELOPİ STATHİS ANISINA
Evangelia Balta, Vangelis Kechriotis

11 "TARİH BOYUNCA SURİYE-ANADOLU İLİŞKİLERİ" SEMPOZYUMU
Necla Arslan Sevin

12 MÜZELER VE TOPLUMSAL KATILIM
Kadriye Tezcan

14 AYŞE BUĞRA'NIN AYDINLANMA SEMPOZYUMU KONUŞMASI
"VATANDAŞLIK VE SOSYAL ADALET"
Ahmet Akşit

15 OSMAN KÖKER'İN SUNUMU
100 YIL ÖNCE TÜRKİYE'DE ERMENİLER
Barış Baştürk

17 İŞ BANKASI MÜZESİ ÜZERİNE ZAFER TOPRAK İLE SÖYLEŞİ
"MÜZE, CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNİN BİR 'MİKROKOSM'U"
Söyleşi: Ahmet Akşit

22 ABDÜLMECİD'İN YATAĞI
Edhem Eldem

24 1908 YILI KARİKATÜRLERİ
Erol Üyepazarcı - Mehmet Ö. Alkan

26 *HİZMET* GAZETESİNİN VARLIK VERGİSİ İLE İLGİLİ YAYINI
Rıfat N. Bali

34 TARİH VE KOLEKTİF BELLEK
Nuri Bilgin

42 27 MAYIS İHTİLALİNE DAİR BİR HUTBE
İsmail Kara

48 MERHUM "ECZACI" VASIF ONAT
Mete Tuncay

52 ESKİ YUNANCA VE LATİNCE KÖKENLİ YER VE ŞAHIS ADLARININ YAZIMI ÜZERİNE
Oğuz Tekin

58 ESKİÇAĞDA TRAKYA VE TRAKLAR
Prof. Dr. Mustafa H. Sayar

64 AINOS (ENEZ) SİKKELERİ
Oğuz Tekin

68 TRAKYA TÜMÜLÜSLERİ
Şahin Yıldırım

74 HERAKLEIA BAZİLİKASI
Pelin Ercan

78 THASOS ŞARAPLARI
Dinçer S. Lenger

82 TRAKYA SİKKELERİNDE *AGON*LAR
Aliye Erol

86 17. YÜZYILDA PARİS'TE BİR MÜSLÜMAN SEYYAH
Maria Pia Pedani

90 II. MEŞRUTİYET'İN BİRİNCİ YILDÖNÜMÜ İÇİN TERTİPLENMİŞ BİR HATIRA
ZİKR-İ CEMİL BELGESİ
Burak Çetintaş

92 KONUMUZ İŞÇİLER...
Gökhan Akçura

Düzelti:

Nisan 2008 tarihli 172. sayımızda Elçin Macar'ın "Türkiye Rumları" başlıklı yazısında 87. sayfada Rumca bir gazete olan Εμπρός'un ortadaki "π" harfi dizgi aşamasında unutulmuştur; düzeltiriz

Toplumsal Tarih'in 173. sayısı TUNÇ Matbaacılık A.Ş.'nin katkılarıyla basılmıştır.

17 "MÜZE, CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNİN BİR 'MİKROKOSM'U"

Ahmet Akşit'in, müzenin küratörü Zafer Toprak ile İş Bankası'nın Türkiye için önemi üzerine söyleşisi.

52 COĞRAFİ ADLAR İLE ŞAHIS ADLARININ YAZIMI ÜZERİNE

Oğuz Tekin, eskiçağ bilimlerinde yer ve şahıs isimlerinde sık karşılaşılan "ortografi" sorunlarını ele alıyor.

56-85 ESKİÇAĞDA TRAKYA VE TRAKLAR

90 ZİKR-İ CEMİL BELGESİ

Burak Çetintaş, II. Meşrutiyet'in birinci yıldönümünde öğrencilere dağıtılan "zikr-i cemil" belgesini tanıtıyor.

92 KONUMUZ İŞÇİLER...

Gökhan Akçura mayıs ve haziran aylarında köşesini, 1 Mayıs ve 15-16 Haziran vesileşiyle Türkiye işçi tarihinden bilinen ve bilinmeyen resimli roman karelerine ayırdı.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 173 Mayıs 2008

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş/İstanbul
0 212 227 37 33-227 37 34

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mutlu Öztürk, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Esin Kumral

REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgin Sunal

KATKIDA BULUNANLAR
Barış Baştürk, Peri Efe, Ece Zerman

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Canan Balcı, Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 227 37 33 (Dahili 27)
(0212) 227 37 32 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
ekumral@tarihvakfi.org.tr

BASKI
TUNÇ Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Merter Keresteciler Sitesi Fatih Cad. No: 28 Tunç Plaza Güngören/İstanbul
(0212) 637 18 31

BASKI TARİHİ
26.05.2008

DAĞITIM
YAYSAT
(0212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 431 54 24

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 227 37 33 (Dahili 16)
(0212) 227 37 32 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 YTL.

İran Sefarethanesinde Konser

4 MAYIS 1908

İKDAM

İran Sefiri Erfaüddevle cenab-ı eşref Prens Mirza Rıza Daniş Han hazretlerinin himayesi altında olarak Dersaadet İraniyan Mektebi ve Hastahanesi menfaatine her sene itası mutad olan konser Cağaloğlu'nda kain İran Sefarethanesinde dün verilmiştir.

Sefarethanenin dahili şal ve halılar ile tefriş ve konser icra olunan salonun nerd-bânları merdivenleri günâ gün ezhârı havi [renk renk çiçekleri olan] saksılar ile tezyin edilmiş idi.

Konser için Sefarethanenin salonu tahsis kılındığı halde sâmiinin kesretine binaen züvvârı istiâb edemediğinden salonun her iki cihetindeki odalar dahi açılmış ve Sefarethane memurîni tarafından müsafirîn hakkında meâsir mihmân-nüvâzi lağırlama] ifâ kılınmıştır.

Konserin birinci kısmı hitam bulduktan sonra sâmiîn Sefarethanenin cephesinde bulunan diğer salona geçmişler ve orada mükemmel surette tertip kılınan büfeden telziz-i dimağ eylemişlerdir. Konsere saat yedide ibtidar olunarak saat onda hitam verilmiştir.

Taraf-ı eşref hazret-i padişahiden mezkür mektep ile hastahanenin temin-i ihtiyâcâtına medâr olmak üzere tertip edilmiş olan işbu konsere elli lira ihsan buyurulmuştur.

İki Başlı Bir Çocuk

9 MAYIS 1908

İKDAM

Babaeski Kazası'nın Mandıra Karyesi'nde Mehmet oğlu Hasan'ın zevcesi bir vücutlu iki başlı bir kız çocuğu tevlid etmiş ve üç saat kadar her iki ağzından teneffüs ettikten sonra terkı hayat eylemiştir.

Bursa At Yarışları

18 MAYIS 1908

İKDAM

İlkbahar yarışlarının birinci kısmını teşkil eden sürat müsabakaları Mayıs'ın ikinci Cuma günü icra olundu. Şehrimizde bu nevi eğlenceler daha yeni teessüs etmiş olmağla beraber ahalice büyük bir rağbete mazhar olmuştur. Bu cihetle koşu mevkiini şehre rabt eden iki buçuk kilometre tulündeki Gemlik Caddesi şemsin tulüuyla beraber iktisâb-ı germi eylemiş ve zevk- aşinayan seyir ve temaşayı birkaç saat içinde atıcılar mevkiine dönmüştür. İki üç gün evvelinden beri ber-devam olup Temmuz sıcaklarını da geride bırakan hararet-i hava o gün aynı şiddetle hüküm ferma olduğu halde seyirciler saat yediye kadar tedricen tezayüd ve tahminen sekiz bin kişiyi tecavüz etmiştir. Tam saat yedide Vali-i vilayet atûfetlü Tevfik Beyefendi Hazretleri koşu mevkiini teşrif eylemişlerdir.

Bu sırada Hamidiye Mekteb-i Sanayi muzıkası tarafından terennüm olunan marş âl-ül-âl [pek yüksek] Hamidi bâ-kemâl-i ta'zim kaimen istima olunduktan [ayakta dinlendikten] sonra birinci tertip velospit müsabakasına mübaşeret olunmuştur. Bu müsabakaya dört dürrâce [turaç] süvar iştirak etmiş ve 3500 metreden ibaret iki devri yedi dakika 55 saniyede ikmal eden Bursalı Neşet Efendi birinciliği iktisab ederek mev'üd olan [va'dolunmuş] gümüş sigara tabakasını ve bu mesafeyi 9 buçuk dakikada ikmal eden Sabri Efendi ikinciliği iktisab ile gümüş su bardağını almıştır.

Daha büyük olan ikinci tertip velospit müsabakasına dört bisiklist girmiştir. Bunlardan Dersaadet'li Hafız Tevfik Efendi aynı mesafeyi 9 dakika elli saniyede ve Bursalı Feyzi Efendi beş saniye fasıla ile ikmal ettiklerinden birinciye altın saat ve ikinciye bir çift gümüş kupa ita olunmuştur. Yedi buçukta at koşularına başlanılmıştır.

Birinci tecrübe koşusunun mesafesi 2 200 metre idi. Buna programda muharrer sekiz hayvan iştirak etmiş ve Eskişehirli Mehmet Ağa'nın Talip namındaki atı birinci gelerek 1000 kuruş ve Bursa'da mukim ipek tüccarından Mösyö Holinger'in Haymana namındaki hayvanı ikinciliği iktisab ile 400 kuruş mükafatı almıştır.

İkinci 2500 metrede icra olunan atçılar koşusuna programda muharrer sekiz hayvandan altısı iştirak eylemiştir. Bu koşuda 1200 kuruştan ibaret olan birinci mükafatı Mösyö Holinger'in Şahin namındaki atı ve 500 kuruşluk mükafatı Bursalı İdris Efendi'nin Nusret namındaki hayvanı kazanmıştır.

Üçüncü Nilüfer Koşusu 3000 metre mesafeden icra edilip müsabakaya sekiz at dahil olmuş ve birinciliği Mösyö Holinger'in Haymana'sı, ikinciliği İhsan Bey'in Mercan'ı almıştır. Bu koşuda birinci mükafat 1500 ve ikinci mükafat 600 kuruş idi.

Araba hayvanâtına mahsus olup mesafesi 3500 metreden ibaret olan büyük koşu için programda on at muharrer olduğu halde on bir at iştirak etmiş ve birincinin mükafatı 3500 ve ikincinin 1200 kuruştan ibaret bulunmuş idi. Bu müsabakada Karakaş Ahmet Efendi namına mukayyet olan Tayyar ile Eskişehirli Mehmet Ağa'nın tecrübe müsabakasını kazanmış olan Talib'i arasında birincilik muhtelefün-fih [ihtilaflı] kalmıştır. İki at kolan mevkiine hemen başa baş gelmişler ise de müsabıklar yek diğere iddia-yı tefevvuk ettiklerinden [üstün olduklarını iddia ettiklerinden] hakem heyeti müsavata ve mükafatların münâsafeten taksimine likiye ayrılmasına] karar vermiştir. Fakat müsabıklar bu karara razı olmadıklarından kendilerine bir devir daha icrası teklif edilecektir. Tarafeyn razı olduğu takdirde bu müsabaka Pazar günü tekrar edilecek ve razı olmayan bulunur ise o taraf ikinci addedilip mesele fasl olunacaktır. [halledilecektir]

Badehu icra edilen jandarma koşusuna sekiz hayvan iştirak

ederek birinciliği ve 800 kuruş mükafatı Mehmet Çavuş, ikinciliği ve 400 kuruş mükafatı Aziz Onbaşı kazanmıştır.

Koşu mahalli olan Atıcılar meydanı pek güzel bir surette tezyin ve tanzim edilmiş ve müsabakalar saat dokuz buçukta hitam bulmuş ve halkı pek ziyade eğlendirmiştir.

Hamidiye Sanayi Mektebi muzıkası ara sıra latif havalar terennüm ederek neşe ve sürüru tezyid eylemiştir. İstihbar olunduğuna nazaran bu koşudan hasıl olan varidat on iki, on üç bin kuruştan ibaret bulunmuştur.

Tebliğ

21 MAYIS 1908

İKDAM

Dersaadet ve bilâd-ı selâsede şu sırada çiçek hastalığının tekessür etmesine binaen katiyyen indifâ esbâbının istikmâli zımnında nizamname-i mahsus ahkâmına tevfikan devair-i belediye etibbası taraflarından ameliyat-ı telkihiyeye [aşı yapılmaya] dikkat ve itina kılınması ve henüz aşılanmamış olanlara hemen ve mukaddemâ aşılandıkları yedlerindeki şahadetnamelerden anlaşılacak olanlardan tıbben muayyen olan müddet- güzer eylediği [muafiyet müddeti geçtiği] halde tekrar aşılanmayanlara muntazaman telkih-i cederi [çiçek aşısıl ameliyatı icra olunması hususunun tamimen devair-i belediye müdüriyetlerine tebliği lüzumu Sıhhiye Nezaret-i celilesinin iş'ârı üzerine makam-ı âli-i aidinden Şehremanet-i celilesine emir ve izbâr buyurulmuştur.

Hereke Fabrika-i hümâyûnu

23 MAYIS 1909

İKDAM

Şehrimizde bulunan terziler Hereke Fabrika'i hümâyûnunu ziyaret etmek üzere tren ile Hereke'ye azimete karar vermişlerdir. Bu teşebbüs terzi Mösyö Filip Paparosi'nin teklifi üzerine vukua gelmiş ve tenezzühün tertibatına nezaret etmek için Mösyö Pol Parma'nın riyaseti altında bir heyet teşekkül etmiştir. Şehrimiz terzilerinin bu teşebbüsleri kendilerince pek ziyade faideyi mucip olacağı şüphesizdir. Filhakika gerek terziler, gerek çuha ve kumaş ticaretiyle meşgul olanlar Hereke Fabrika-i hümâyûnunu ziyaret ettikleri sırada mamulat-ı nefisenin envaını yerinde müşahade ederek malumat-ı mukteziyeyi alacaklardır.

İş'âr

25 MAYIS 1908

İKDAM

Taşralarda bazı mahallerde otel, gazino, kahvehane gibi yerlerde şu sırada gizlice kumar oynatılmakta olduğu ve kumarbazların yüzünden bir takım kimselerin mutazarrır olmakta bulunduğu haber alınmıştır. Kumar şeran mezmûm ve esasen memnu bulunmuş olmağla bu bâbda taşra memurîn-i zabıtası taraflarından tahkikat-ı amîka ve teftişat-ı mütemadiye icrasıyla ber-vech-i muharrer otel, gazino, kahvehane gibi yerlerde kumar oynatıldığı tahakkuk ve buna otelciler, gazinocular, kahveciler taraflarından müsamaha edildiği tebeyyün eylediği takdirde gerek bunlar ve gerek kumarbazlar haklarında muamele-i nizamiyenin ifâ kılınması lüzumu makam-ı âli-i aidinden iş'âr ve taşralarda dahi kumarın külliyen meni ilaveten ve katiyen emir ve izbâr buyurulmuştur.

Müdüriyetlerine tebliği lüzumu Sıhhiye Nezaret-i celilesinin iş'ârı üzerine makam-ı âli-i aidinden Şehremanet-i celilesine emir ve izbâr buyurulmuştur.

Prens Viktor Napolyon

30 MAYIS 1908

İKDAM

İtalya Kralı haşmetlü Viktor Emanuel hazretlerinin yeğeni Prens Viktor Napolyon hazretleri dün Romanya vaporuyla Köstence'den şehrimize gelmiştir. İtalya Maslahatgüzarı Mösyö İsforça müşârünileyh hazretlerini istikbal ve şerefimizde bulunduğu müddetçe ikamet edeceği Pera Palas Oteline kadar refakat etmiştir.

Prens Viktor Emanuel hazretleri şehrimize gelmezden evvel Bükreş'te Romanya Kralı hazretlerine misafir olmuş idi. Refakatinde Kont Dömonfor ile Miralay Hito bulunmaktadır.

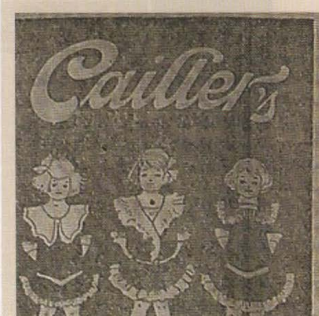
Taraf-ı eşref hazret-i padişahiden müşârünileyh Prens hazretlerinin Deraadet'te bulunduğu müddetçe refakatine bir mihmandar tayin buyurulmuş ve bu iltifat-i meâli-i gayât cenab-ı şehriyârî İtalya Maslahatgüzarı Mösyö İsforça tarafından Prens hazretlerine tebliğ ve tebşir edilmiştir.Cânib-i seniyyü'l cevânib hazret-i padişahîden teşrifati-i hariciye atûfetlü Hayrettin Beyefendi hazretleri Pera Palas Oteline izam buyurularak müşârünileyh hazretlerine resm-i hoş-âmediyi ifâ eylemiştir.

Kaye nam leziz sütlü çikolatası

31 MAYIS 1908

İKDAM

Şimdiye kadar bir çok taklitleri yapılmış ise de hiç birisi nefaset ve lezzetçe bu çikolatanın yerine kaim olamamıştır. Her yerde füruht olunur.

ÇİFTE TARİH DÜŞÜRME

ÂŞIK HÜSEYİN'İN "ÇİFTE EBCED"Lİ MEZAR TAŞI

Yahyaefendi Mezarlığı'nda ebced hesabı ile yazılmış birçok kitabe metni vardır. Ancak bu yazının konusu olan Hattat Âşık Hüseyin Efendi'nin 1824/25 tarihli mezar taşı diğer özelliklerinin yanı sıra kitabesinde çifte ebced mısraı yer alması dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir.

BURAK ÇETİNTAŞ

İstanbul'un en eski mezarlıklarından biri olan Yahyaefendi Mezarlığı'nın tahminen 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren defne açıldığı, mevcut kayıt ve belgelerden anlaşılmaktadır. Mezarlıkta gömülü Âşık Hüseyin Efendi'ye ait olan bir 19. yüzyıl mezar taşı ise diğer özelliklerinin yanı sıra, Türk edebiyat tarihinde pek de bilinmeyen bir uygulamaya örnek olması açısından farklılık arz eder ve incelenmeye değerdir.

Bu mezar taşı yüzyıllı aşkın bir zamandır neredeyse tamamen toprağa gömülü bir halde iken, geçtiğimiz haftalarda tahrip olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı için gün yüzüne çıkarıldı. Böylece, epigrafik eserler arasında türünün az rastlanır bir uygulaması da gün ışığına çıkarılmış oldu. Uzun senelerden bu yana toprak altında kaldığı için iyi korunmuş olan klasik formdaki bu erken devir 19. yüzyıl Osmanlı mezar taşının başlığı "nezkeb"dir. Âşık Hüseyin Efendi'nin ölümünden birkaç sene sonra, 1829'da II. Mahmud'un bir dizi reformundan olan kıyafet düzenlemesi uyarınca serpuş, sarık, kavuk türü başlıklar kaldırılmıştır. Dolayısıyla bu taş aynı zamanda türünün son örneklerinden olarak kabul edilebilir. Kaligrafik açıdan ise, kitabesinde hattat olduğu belirtilmesine rağmen yazı sanatıyla uğraşan birine yakışmayacak seviyede ve sanatsal kalitelerden mahrumdur. Buna karşılık mermerinin kalitesi son derece yüksektir. Kitabe metninin imlasında herhangi bir bozukluk yoktur. Taş, toprak altından çıkarıldığında, dördüncü satırından itibaren mavi ve kırmızı boyaların izi hâlâ duruyordu. Bu, toprak altında uzun seneler kalmış olan benzeri taşlarda sıklıkla rastlanan bir durumdur. Böyle taşlar gün yüzüne çıkarıldıklarında ilk göze çarpan özellikleri, şayet bir zamanlar boyalı idi iseler, solmuş olmakla birlikte motiflerin durması ve canlılığını korumakta olmasıdır.

Ölen kimseye ebced hesabı düşürerek tarih mısraı yazmak da bizde en az mezar taşlarını türlü renklerle boyayarak süslemek kadar eski geleneklerdendir. Aslında ebced, Arap alfabesini oluşturan harflerin kolaylıkla öğrenilmesini sağlamak için oluşturulmuş sekiz adet anlamsız kelimenin ilkidir. Bütün bu kelimeler bir araya geldiğinde Arap alfabesi eksiksiz bir şekilde sıralanır. Ebced'in İslam edebiyatı tarihindeki yeri ise harflere birer sayı değeri verilmesidir. Böylelikle harflere ve harflerden oluşan kelimelere çeşitli fonksiyonlar yüklenmiştir. Bu uygulama doğrultusunda kelimelerin bir araya getirilmesi ile oluşan satırlar ve beyitler kimi zaman bir bebeğin doğumu tarihini, bazen bir şairin ölüm tarihini, bazen bir memurun yeni görevine tayin tarihini, bazen de bir binanın açılış tarihini belirtir. Bu uygulamada birkaç beyitten oluşan bir şiirin son satırını oluşturan harflerin sayısal değerinin toplamı, ilgili tarihin hicri karşılığını verir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ebced hesabının her zaman Arap takvimine göre yapılmasıdır. Osmanlı epigrafik eserleri olarak kabul edilebilecek bütün kitabelerde rastlanan ve ebced hesabı ile hazırlandığı görülen kayıtlar hicri takvime göre yapılan hesapla gerçekleştirilmiştir. Ebced, şark musikisi notasyon sistemleri arasında da yer almıştır.

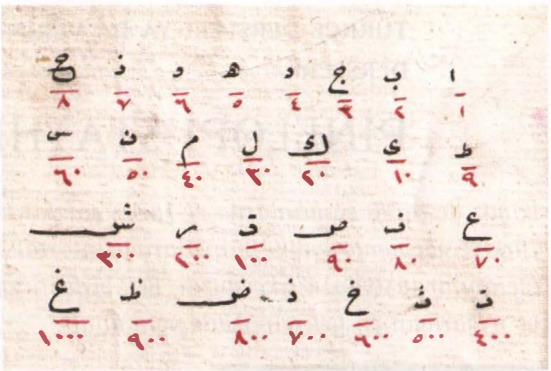
Kimi zaman mezar taşlarında da, mezar sahibinin ölüm senesini gösteren satırlar ebced hesabı ile yazılmıştır. Diğer İstanbul mezarlıklarında olduğu gibi, Yahyaefendi Mezarlığı'nda da ebced

Aynı zamanda hattat da olan Hüseyin Efendi'nin bizlere birçok bilgi veren mezar taşı, geçtiğimiz haftalarda toprağa saplandığı yerden çıkarıldıktan sonra.

hesabı ile yazılmış birçok kitabe metni vardır. Ancak bu yazının konusu olan Hattat Âşık Hüseyin Efendi'nin 1824/25 tarihli mezar taşı diğer özelliklerinin yanı sıra kitabesinde çifte ebced mısraı yer alması dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir.
Tarih düşürme alanında çifte ebcede neredeyse hiçbir epigrafik eserde rastlanmaz. İstanbul genelindeki mezarlıklarda, bugüne kadar gelebilmiş taşlar içerisinde benim tespit edebildiğim çifte ebced uygulaması bulunan taş adedi 7'dir. Âşık Hüseyin Efendi'nin mezar taşı işte bu nadir uygulamanın bir örneğidir. Mezar taşında yer alan 13 satırlık kitabenin tam metni şöyledir:
"Hüve'l-bâki
Zümre-i hattâtdan Aşık
Hüseyn-i bi-nevâ
Hû çekerdi ney gibi bu bezm-i
fânide müdâm
Derd-mendin geçdi hep vakti
kalenderlik ile
Böyledir hâl-i cihân bir ehl-i
dil olmaz bekâm
Mest olup câm-ı fenâdan
eyleyüb terk-i rüsûm
Nefsini tahkir için âlemde
olmuşdu melâm
Fevtine Cevdet'le yazdık
iştirâk üzre Fehim
İki mısra' biri cevher birisi
tarih-i tâm
Azm-i ukbâ eyledi Aşık
Hüseyn-i nâmurâd
Eyleye Aşık Hüseyn-i nekregû
huldi makâm
Sene, 1240

Sene, 1240"
Kitabenin etek kısmında, Hüseyin Efendi'nin ölüm tarihinin hicri karşılığı olan 1240 senesi rakamla iki defa yazılmıştır. İlk bakışta anlamsız, hatta bir hata gibi görülen bu uygulamanın farklı bir sebebi vardır.
Şiirin son beytinin ilk mısraını oluşturan "Azm-i ukbâ eyledi Âşık Hüseyn-i nâmurâd" satırı, ebced ile hicri 1240 senesini verir. "Eyleye Âşık Hüseyn-i nekregû huldi makâm" mısraında yer alan harflerin toplamı da hicri 1240 senesini verir. Dolayısıyla, zaten kitabe metni içinde yer alan "Fevtine Cevdet'le yazdık iştirak üzre Fehim; İki mısra' biri cevher birisi tarih-i tâm" beytinde geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, şiirin tarih satırları, şiirin "failatün failatün failatün failün" veznine uygun biçimde ve Hüseyin Efendi'nin yakını olduğu anlaşılan iki farklı şair tarafından söylenmiş ve taşa aktarılmıştır. Bu kitabede ebced hesabı ile tarih düşürmenin iki yöntemi de görülür. Birinci mısrada ölüm tarihi "tarih-i tam" yöntemiyle satırdaki bütün harfler hesaba katılarak belirlenmiştir. İkinci mısrada ise "tarih-i cevher" yöntemiyle mısranın sadece Arap alfabesinin noktalı harflerinin hesaba katılması ile tarih düşürülmüştür.
Buna "cevher" dendiği gibi, "cevherin", "dürr", "mu'cem" ve "menkut" isimleri de verilir ve tarih düşüren kimse bu kelimelerden birini şiirinde kullanmak suretiyle tarih düşürme türüne işaret ederdi.
Bu uygulama yukarıdaki kitabe metninde de vardır.
Şiirin sonunda yer alan çifte ebcedli beytin şairleri belli ki Melami meşrepli ve nükteleriyle yaşadığı dönemde ismini duyurmuş Âşık Hüseyin Efendi'nin hayatında yakın dostu olmuş, hoş beş etmiş nüktedan, edip kimselerdi. Tarih mısralarını yazanlardan biri Cevdet, diğeri isc büyük ihtimalle dördüncü beytin ilk mısraının sonunda bir kelime oyunu ile aynı zamanda ismine de yer veren Fehim efendilerdir.
Böyle itina gösterilmiş mezar taşı kitabelerinde genellikle ölen kimsenin öldüğü ay, gün ve hatta saat kaydedilirdi.

Ancak bu taşta her nedense detaylı ölüm tarihine yer verilmemiştir. Bundan dolayı Hüseyin Efendi'nin vefat tarihi, miladi olarak ancak 1824/25 olarak tespit edilebilir. Âşık Hüseyin Efendi'nin birçok özelliği bir arada barındıran mezar taşının çıkarıldığı yerde korunması, hatta Yahyaefendi Mezarlığı'nda başlatılan röleve ve restorasyon çalışmaları kapsamında toprak yüzeyinin yaklaşık bir buçuk metre altında kalan sanatlı pehlesinin de çıkarılarak yeniden birleştirilmesi artık bir mezar taşından çok sanat eseri kimliği kazanmış olan bu zarif hatıra için en uygunu olacaktır.

Ebced hesap sistemine göre harflerin sayısal değerini gösteren, bir 18. yüzyıl yazmasından alınmış tablo.

BURAK ÇETİNTAŞ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ MASTER ÖĞRENCİSİ

18. YÜZYIL OSMANLI İSTANBUL'UNDA ZANAATKÂRLAR VE GÜNDELİK YAŞAM

28 Mart Cuma günü Bilkent Üniversitesinde Suraiya Faroqhi, "18. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Zanaatkârlar ve Gündelik Yaşam" adlı sunumunu gerçekleştirdi.
Faroqhi, İstanbul'un 1700'lü yıllarda nüfusunun beslenmesinde problemler yaşandığını belirtti. Bu problemlerden dolayı İstanbul'a giriş çıkışlardaki kontrollerin artırıldığını, böylelikle güçlükle beslenmekte olan kentin nüfusunun kontrol altında tutulmakta olduğunu ifade etti. Kontrollerin medreseler ve bekâr odaları gibi yerlerde sıklaştığını, fakat dükkânlarda yapılmadığını vurguladı.
Bu kontrollerden etkilenen zanaatkârların da kontrolden kurtulmak amacıyla dükkânlarında yaşadıklarını sözlerine ekledi.
18. yüzyılda nüfusun %60'ının Müslümanlardan, %40'ının ise gayrimüslimlerden oluştuğunu aktaran Faroqhi, farklı dinlere sahip insanların birbirleri ile temasının bulunduğunu ve bunların karışık loncalar kurabildiklerini belirtti.
Zaman zaman hemşerilige dayanan loncaların olabildiğine ve burada lonca kethüdasının yargılayıcı yetkilerinin bulunduğuna değinen Faroqhi, Osmanlı otoriteleri tarafından "hoşlanılmayan" bir durumun yine de tolere edildiğini belirtti.
Bu duruma Venedik gibi İtalyan kentlerinde de rastlandığını ve burada loncaların, bireylerin topluma entegrasyonunu kolaylaştırdığını ya da zorlaştırdığını savunan iki zıt fikrin türediğini ekledi.
Sorular üzerine Faroqhi, loncaların Ahi Evran, Ahi Baba gibi şahısların etrafında şekillenen örnekler dışında ruhani bir yanlarının bulunmadığına ve bir dervişler zümresi olmadıklarına değindi. Kadınların işgücüne katkılarının önemli boyutlara ulaşabildiğini fakat bu durumun hiçbir zaman kadınların loncalara üye olmalarına sebep olmadığını açıkladı. Farogui, müzisyenler için bir loncanın olmadığını ve loncalar arasında hiçbir hiyerarşik düzen bulunmadığını sözlerine ekledi.

TÜRKÇE DERSLERİ YA DA VERİMLİ VE MÜKEMMEL BİR YAŞAMIN DERSLERİ

PİNELOPİ STATHİS ANISINA

İkimiz de farklı zamanlarda ve farklı şartlar altında Yunanistan'a yerleşen Türkiye göçmenleriydik. Dünyalarımızın ortak bileşkesi, konuştuğumuz şiveli (ve anılar taşıyan) Türkçemizdi. Bizi birleştiren şey dilimizdi. Yaşanmış geçmişin ve uygarlığın en belirgin ifade yolu dildir.

Popi'nin kucağı koskocamandı. Koruyor, ısıtıyor, cesaret veriyordu. Genç meslektaşlarımızın çoğu ve Yunanistan'daki Türkoloji camiası Popi'ye minnet borçludur.

EVANGELİA BALTA

ÇEVİREN:

ARİ ÇOKONA

"N'aber kız? Kızım benim! Nasılsın?" Onu her aradığımda, kimliğimi belirtir belirtmez telefon ahizesinde yankılanan yanıtı bu olurdu!

Bizim hal hatır sorarken kullandığımız dil İstanbulluların, Rum Ortodoksların dili olan Türkçe. Karamanlıcaydı. Artık siz ona ne ad takarsanız takın! Dilimizin adı bizi hiç ama hiç ilgilendirmezdi, hâlâ da umurumuzda değil. "Bize ne!" O dil, "bizim" dilimizdi. Bizim ve bizden olanların dili! İlişkilerimizde bu yüzden tercih ediyorduk zaten. Farklı ağız ve şiveleriyle beynimize kazınmış olan bu Türkçe, bize köklerimizi anımsatıyordu ve göründüğü kadarıyla kaderimizi şekillendiren de bu dil oldu. Bizi birbirimize yakınlaştıran ortak mirasımız, kan bağımızdı! Diğer dilimizde, Yunancada sürdürdüğümüz konuşmaları başlatan parola ve işaretimizdi.

Popi İstanbullu, ben Makedonyalıyım. Konuştuğumuz Yunanca, kalın söylenen "l" harfi ve küçümsemeyle karşılaşılan "Seni vereyim", "Seni söyleyeyim", "Seni yapayım" türünden "i" halinde kurulan cümleleriyle kuzey Yunanistan ağızlarına yakındır. Başkent Atina'da yaşanan uzun yıllar, "l"nin kalın söylenişini tamamen unutturamadı ve 19. yüzyıl Peloponez diyalektinden kaynaklanarak çağdaş Yunancaya yerleşen genelleştirilmiş "-e" hali kullanımına inatla direniyoruz. Eskiden, ortak dostlarımızla sevgili meslektaşlarımız dilimizle az mı "dalga" geçerdi? "Beni ara" yerine "Bana telefon al!" deyişime takılmak için oyuncak telefon getiren rahmetli Filippos İliu'yu özlemle hatırlarım. Ya da: "Kızlar, Yunanistan'ın hangi şehri üç 'l' ve iki 's' ile yazılır?"[1] Bizler gülerdik, hem de katıla katıla! Öte yandan, yerleşik Yunanlıların "tasaki"siyle[2] huzursuz olurduk. Kazara "s" yerine "ş" deriz korkusuyla, biz "Türk huylular" o nesneye "stahtodohio" derdik. Ne olur ne olmaz! İyi aile kızları olarak, bunca yıldan sonra bile kül tablasına hâlâ "stahtodohio" demeyi sürdürüyoruz.

İkimiz de farklı zamanlarda ve farklı şartlar altında Yunanistan'a yerleşen Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye göçmenleriydik. Dünyalarımızın ortak bileşkesi, konuştuğumuz şiveli (ve anılar taşıyan) Türkçemizdi. Bizi birleştiren şey dilimizdi. Yaşanmış geçmişin ve uygarlığın en belirgin ifade yolu dildir. Ludwig Wittgenstein'ın "Dünyam, onu dilimle ifade edebildiğim derecede mevcuttur," aforizmasını doğru anlayabiliyor ve yorumlayabiliyorsam, dünya, bireylerin nezdinde dillerinin doku ve mantığında yer alabildiği derecede ve şekilde var olur.[3] Bu yüzden ben de, yazın kavurucu sıcaklarında canımın çektiği soğuk suya "buz gibi" derim. "Pagomeno" [4] donmuş] sözcüğü bu duygumu ifade etmekte yetersiz kalır. "Pagomeno" susuzluğumu gideremez, ahşap "buzlera"mızın[4] tarihsel yaşanmışlığının taşıdığı "duygu yükü"nden yoksundur. Her sabah, merdivenlerde erittiği buzuyla ninemin "buziera"sı, buzdolaplarıyla derin dondurucülardan bambaşka bir şeydi. Biz "pagoniera" sözcüğünü, teyzem Sultana'nın burnu bir karış havada kibirli komşusunu tanımlamak için kullanırdık. "Psigio" ise, yaşadığım göçmen mahallesinde, 1973'e kadar kimsenin sahip olamadığı elektrikle çalışan modern buzdolabıydı. Dolayısıyla bu sözcük bizim için hiçbir anlam taşımıyordu. radyoda reklamı yapılan İZOLA şirketinin bir ürünüydü sadece.

Az önce, türetilen sözcüklerde kaçınılmaz olarak kayda geçen tarihsel yaşanmışlığın "duygu yükü"ne değinmiştim. Popi ile benim, sevdiklerimize "yavrum", "kuzum" ve "canım" diye hitap etmemiz bir tesadüf olamaz. Kapadokyalı, Karamanlı, yani daha Doğulu olan benim, çok ama çok sevdiklerimin tümü "ciğerim"dir. "Ciğerimin köşesi..." türküsünü okurken beni başka diyarlara uçuran dedem Aleksi de bana hep "ciğerim" derdi.[5]

Bütün bunlar, bana Selanik Aristotelio Üniversitesi'nden dilbilimci Tasos Hristidis'in şefkat dolu, duyarlı Tasos'un anısını çağrıştırıyor. Atina'ya gelişlerinde, -malum nedenlerle- sohbetlerimiz sıklıkla, kendisi de bir diyalektten kaynaklandığı halde "ortak çağdaş Yunanca"nın diğer lehçe ve ağızlarının üzerindeki tahakkümüne gelirdi. Tasos, diyalekti konuşanların da dilleri hakkındaki genel küçümsemeyi içselleştirdiklerini ve bunu bir oranda kabullendiklerini savunurdu.[6] Oysa bizler, en azından kendi örneklerimizi öne sürerek itiraz eder, saatler süren tartışmalardan sonra da bilimsel tercihlerimizin, başka dil konuşmamızın küçümsenmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığının pek de önemli olmadığı konusunda uzlaşırdık. Kuşkucu Tasos bıyık altından gülümserdi. Tartışmalarımız psikanalizle dilbilimi alanlarının sınırlarında gelişirdi. Tasos, bu arada Trabzonlu büyükannesinin hikâyesini, yani anadili Pontuşçanın Yunanistan'da küçümsenmesinden nasıl etkilendiğini kaydetti[7] yayımlatma fırsatını bulabildi.

Rahmetlinin düzenlenmesini bunca istediği o konferansı gerçekleştiremedik. Yazık, çok yazık! Dilsel/kültürel polimorfizme ilişkin bir konferans düzenlememiz için bizi özendirmeye çalışırdı. Yunanistan'da diyalektlerin, ağızların ve dillerin değerli ya da değersiz addedilişini, mübadeleden sonra gerçekleşen dil birliğini, Atina'da İstanbullu Rumların çoğunlukta olduğu Paleon Faliron semtindeki "İstanbul Rumca"sını ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden gelen göçmenlerin Pontus lehçesini bilimsel açıdan araştırmamız gerekirdi ona göre. "Karadenizliler, İstanbulular ve Karamanlılar, başlamak için güzel bir takım oluşturuyoruz," derdi. Ondan biraz daha beklemesini isterdik, özellikle ben. Ne kadar yanlış bir değerlendirme! Bu konferansa iyi hazırlanmamızı istiyordum. Bir sürü başka proje gibi bunu da gerçekleştiremedik. Gençliğimizde, önümüzde uzun zamanımız olduğuna, işlerin bekletilebileceğine inanırız. Yanlış düşündüğümüzü ancak çok geç olduğunda fark ederiz. Yine de, sevdiğimiz ve bizi sevdiğinden emin olduğumuz bu dünya için elimizden geleni yaptık ve yapmayı sürdüreceğiz. Sonunda -artık apaçık belli oldu- hayatımızda izlediğimiz yolları da bu dünya belirledi.

Popi, Atina Akademisi'ne bağlı Ortaçağ ve Çağdaş Yunan Kültürünü Araştırma Merkezi'ndeki çalışmalarından başka, Ksanthu ve Kaplanon sokaklarının kesiştiği noktadaki Güneydoğu Avrupa Eğitim Merkezi'nde uzun yıllar boyunca Türkçe dersleri de verdi. Türk Yunan ilişkilerinin pek iyi olmadığı tarihlerden başlayarak, büyük bir coşku ve hevesle verdiği Türkçe dersleri sayesinde birçok Atinalı genç Türkçe-Türkoloji-Osmanlı tarihi alanlarında eğitim görmeye ikna oldu. Kanına işlemiş olan öğretmenlik içgüdüsü, derin bilgisi ve özellikle ahlakıyla arkasında büyük bir eser bıraktı. Popi'nin kucağı koskocamandı. Koruyor, ısıtıyor, cesaret veriyordu. Genç meslektaşlarımızın çoğu ve Yunanistan'daki Türkoloji camiası ona minnet borçludur. Popi'ye minnet borçlu başka bir alan da Türkiye'deki Yunanca dil eğitimidir, hem de sadece Manolis Triandafilidis'in "Küçük Dilbilgisi" kitabını çevirdiği için değil! Yunanca öğrenmek ve Türk-Yunan ilişkileri hakkında araştırma yapmak isteyen Türk öğrencilere ihtiyaç duydukları altyapıyı hazırlamak için sessizce, düzenli olarak ve herkesten çok çalıştı. Tarihe ve diğer sosyal bilimlere dar bir bakış açısıyla yaklaşan Türkiye ile Yunanistan, küçük hesapların peşinde koşarak bu alanları siyasetin vesayeti altında tutuyorlardı. Böylesi konuları -en azından görünüşte- akademik bir yaklaşımla ele almaları beklenenlerin dar kafalılığı durumu daha da güçleştiriyordu. İki taraf da Türk-Yunan ilişkileri tarihine sahte bir bilimsellikle yaklaşıyordu. Kurumları ve eğitim sistemleri doğru çalışmayan ülkelerde fırsatçılar ve cahiller at koşturur! Popi ve onun gibi birkaç idealist, ilgili kurumların oluşmasını beklemeden, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bilimsel ilişkileri düzenleyen, burslar veren ve lisansüstü tezler üreten gayri resmi bir ilişkiler ağı yaratmışlardı. Bu sistem bugüne kadar iyi çalıştı ve hâlâ çalışmaya devam ediyor. Türk öğrenciler "Aleksandros S. Onasis", Yunanistan Milli Eğitim Bakanlığı, IKY ve benzeri burslar için kimden tavsiye mektubu isteyeceklerini çok iyi bilirler. Aynı şekilde, karşı taraftan Türkiye'ye gelmek isteyenler de kime başvuracaklarını bilirler. Ege'nin iki yakası arasında kurulan ilişkiler ağı, hizmet edilen bilim alanına aynı bakış açısıyla yaklaşan bilim insanları arasındaki sağlam dostluklara dayanıyordu. Bu yapısı sayesinde, Türkiye ve Yunanistan'daki resmi kurumların öne sürdüğü bilime aykırı, aptalca bürokratik engelleri aşmakta öncü roller üstlenebildi. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki Osmanlı/Türk tarihi alanı, Popi Stathi gibi bilim insanlarına çok şey borçludur. Türkiye ve Yunanistan'daki akademik Türk tarihi eğitiminin bu bilinmeyen yönü araştırılıp gözler önüne serilmelidir.

Popi Stathi, ilgi alanının merkezi olduğu halde Türk Yunan ilişkilerinde aktif rol üstlenmek istemedi. Ve bu seçimi sayesinde, herhangi bir şekilde Türk Yunan ilişkilerine değinen her inisiyatifin içinde yer aldı. Batı Trakya'daki Müslüman azınlık için hazırlanan okul kitaplarının yazar kadrosunda yer aldığı gibi, Kıbrıs'ta Türkoloji bölümü açıldığında da oradaydı. İstanbul Rumlarının bütün bilimsel etkinliklerine katıldı: "Kath imas Anatoli" (Bizim Anadolu) dergisinin kurucularından oldu, İstanbul Rumlarının arşivlerinin dijital kaydını üstlenen "Romeikes Koinotites" (Rum Cemaatleri) projesinde yer aldı, Girit Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nün konferanslarına katıldı, Faruk Tuncay ve Leonidas Karacas grubunun yayımladığı Türkçe-Yunanca ve Yunanca-Türkçe sözlüklerinin yayın kurulunda yer aldı.

Bilimsel yayınları, geniş ilgi alanının tümünü kucaklamaya çalıştı. Karamanlıca yayınlar (işte bir ortak noktamız daha) ile "Ellinikos Filologikos Syndesmos" (Rum Edebiyat Derneği), Ksenofon Sideridis ve Efthalia Adam'ın İstanbul Rumları dünyasından. "Çağdaş Türkiye'den On Kadın Yazar" antolojisine kadar her alanda eserler verdi. Bütün bunların yanı sıra Akademi'nin Ortaçağ ve Çağdaş Yunan Kültürünü Araştırma Merkezi'nde yürüttüğü, memleketi İstanbul etrafında şekillenen araştırmalarını da sürdürdü. İstanbul'daki Panagios Tafos Metohi'sinin arşivinden, Kudüs Patrikhanesi Hrisanthos Notaras hakkındaki monografisini hazırladı.

Kanser, hüzün verici sonuçlara neden olan bir hastalıktır, çarptığı insanları korku ve tedirginlik içinde kıvrandırır. Ama ciğerim Popi öyle değildi. Son görüşmelerimizden birinde bir meyhanede buluşmuştuk, sıcak bir yaz gecesiydi. Saatlerce konuştuk durduk. Bana yüzme kulübüne üye olmak için sağlık raporu almaya gittiği doktoları anlattı. Onu sağlıklı bulmuşlardı. "Gözünüz aydın Bayan Stathi, sağlığınız yerinde! Tansiyonunuz yok, kalbiniz de sapasağlam!" Güldü ve gülüşünde hiç sitem yoktu. Akademide ziyaretine gittiğim zamanlar, araya bol bol Türkçe sözcükler serpiştirerek birbirimize anlattığımız hikâyelerin arasında, çevremizdekilerin somurtuk ciddiyetine inat gülme krizine tutulduğumuzda güldüğümüz gibi güldü...

Yeri nur olsun
Kabri gül bahçesi olsun
Sevdiklerine komşu olsun

DİPNOTLAR

1 Thessalloniki!

2 Taseki: Kül tablası.

3 Ludwig Wittgenstein'ın eserleyle tanışmamı Tasos Hristidis'e borçluyum. Arkadaş grubumuzun sohbetlerinde konu yaşanan dile geldiğinde, sık sık: "Her şey dilin içinde doğup gelişir" derdi. Bkz. K. M. Koveos, *Her şey dilin içinde doğup gelişir. Wittgenstein felsefesinde denemeler* [Yunanca], Karilamilsa Yayınları, Atina 1996.

4 Buziera: İstanbullu göçmenlerin ve Anadolulu mübadillerin buzdolabı için kullandıkları sözcük.

5 Bana "memleketimin" güzel türkülerini içeren nadir bir CD armağan eden Akı Elmacıoğlu'na minnettarım, *Kapadokya'dan yunkilar. Çarkili'dan Karamanlıca Türküler*. Araştırma – prodüksiyon: Thanasis V. Papanikolau. Müzik editörü: Yorgo K. Hacmihelakis, Atina, Mart 2005.

6 Elliki, şu an aramızdan ayrılan grubumuzun bir diğer arkadaşı olan Elli Skopetea, samimi dostu Anastasios-Fivos Hristidis'in tokinitlarının eserlerine ayrı bir tat verdiğine inanırdı, bkz. Elli Skopetea, "Siyaseten Uygunluk"a Muhalefet: A-F. Hristidis, *Dil, Siyaset, Kültür*, Polis Yayınevi, Atina 1999, s. 230" [Yunanca], *Nea Estia*, 1722. sayı (2000), s. 684.

7 "Ortak Yunanca'ya ilişkin çelişkili duygularını, kayıp memleketinden getirmiş olduğu bir ifadeyle belirtirdi. Çağdaş Yunanca'nın zor ya da kendisinin bilmediği ve bizim bazen özellikle onu kızdırmak için kullandığımız bir sözcüğünü duyduğunda: "Hellenika'yı şeytandan mı öğrendiniz?" derdi." bkz. A-F. Hristidis, "Kıbrıs'ın Özellikleri", *Dil, Siyaset, Kültür* [Yunanca], Polis Yayınları, Atina 1999, s. 99.

"Hayat ve fikir dolu, cesur ve cömert Pinelopi..."

VANGELİS KECHRİOTİS

ÇEVİRİ: ANNA-MARİA ASLANOĞLU

Sevgili arkadaşımız Pinelopi Stathis, kanserle yaptığı uzun süreli savaştan sonra 26 Mart günü aramızdan ayrıldı.

Pinelopi'yi son gördüğüm zaman yılbaşından biraz önceydi. Birkaç günlüğüne Atina'ya gitmiştik, durumu biliyorduk ve onunla görüşmek istemiştik. O da bizi kabul etti. Kuvveti onu terk etmek üzereydi ama hâlâ o bizim tanıdığımız Pinelopi'ydi; hayat ve fikir dolu, cesur ve cömert Pinelopi...

Papadopoulou soyundan bir İstanbul Rum'u olan Pinelopi 1947 yılında doğdu ve 1965'te Zapyon Kız Lisesi'nden mezun oldu. Üniversite sınavlarına girerek, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne kabul edilen öğrenciler arasında ilk ona girdi. Orada Türk Dili ve Edebiyatı dersleri aldı. Bir yıl sonra ise, İstanbul Rumları için zor dönemlerde, ailesiyle beraber İsveç'e göç etmek zorunda kaldı. Orada yoğun İsveç dili eğitimi gördükten sonra Lund Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'ne girerek eski ve çağdaş Yunan dili ve edebiyatı ve Roman dilleri üzerine dersler aldı. 1970 yılında, "magister" unvanıyla mezun olduktan bir yıl sonra Atina'ya yerleşti. Ardından, Yanya Üniversitesi'nde asistan olarak çalıştıktan sonra Meclis Kütüphanesi'ne geçti ve 1975 yılında Atina Akademisi Ortaçağ ve Çağdaş Yunan Araştırmaları Merkezi'ne tayin edildi. 1995 yılında Selanik Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümü'nde doktorasını tamamladı. 1996 yılında doçent, 2001'de ise profesör unvanlarını aldı ve 2007 yılında emekliye ayrıldı.

"Hrisanthos Notaras, Kudüs Patriği (1707-1731). Neohellenik Aydınlanmanın Öncüsü" (Atina, 2000) çalışması başta olmak üzere Yunan ve Osmanlı tarihi araştırmalarına katkısı büyüktür.

Bu ve diğer çalışmalarında, fikir hareketleri ile okul ve matbaaların kurulması, kitap, basılı malzeme ve elyazmalarının yayılması arasındaki bağlantının peşinden gitti. Yunanistan'da Neohellenik aydınlanma teorisinin hegemonyası altında yapılan çalışmalar sürerken, Pinelopi 18. yüzyıla farklı bir bakış açısı getirdi. Osmanlıca metinlere de ulaşabiliyor olması, Pinelopi'ye güneydoğu Avrupa Hıristiyan Ortodoks nüfusun geleneğiyle Osmanlı yöneticileri arasındaki ilişkileri dil üzerinden okumasına olanak veriyordu, bu da Osmanlıların Hıristiyanlarla kültürel ilişkilerini daha belirgin kılıyordu. Böylece Neohellenik aydınlanma ile ilgili çalışmalardaki en büyük eksiklik olan, Avrupa elitiyle olan ilişkiler dışında, Müslüman Osmanlı elitiyle herhangi bir ilişkinin var olmadığı görüşünü kırmış oluyordu. Bununla beraber, Pinelopi erken Osmanlı dönemi sosyal ve ekonomik tarihiyle uğraşan Yunan Osmanlı tarihçilerini Konstantinos Dimaras geleneğindeki entelektüel tarihle birleştiren aydınlardan biri oldu.

Pinelopi'nin 1975-1993 yılları arasında, tam 18 yıl boyunca Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi'nde ve bunun yanı sıra 1996-1998 yıllarında Kıbrıs Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde Türk dili ve edebiyatı dersleri verdiği de unutulmamalıdır. Bu konulara biraz ilgisi olanlar, Türk-Yunan ilişkilerinin bugünkü gibi olmadığı dönemlerde bu zorlu işe kalkışmanın ne anlama geldiğini ve nasıl bir karakter gerektirdiğini çok iyi bilirler. Bugünlerde, özellikle akademik çevrelerde veya gazeteciler arasında Türkçe öğrenimi çok yaygın hale geldi. Artık onlarca Yunan genci İstanbul'a gelip dil kurslarına gidiyor ve oralardan diploma alıyor. Ancak Pinelopi'nin Türkçe öğrettiği zamanlarda her şey çok farklıydı. Akademik veya herhangi bir ilgiyle Türk dilini, toplumunu ve kültürünü tanımak isteyenlerin ve buna hevesi olanların sayısı çok azdı. Pinelopi tam da bu işin insanıydı. Bugün, akademik veya diplomatik görevlerde bulunan Türkolog veya Osmanlı tarihçisi bir neslin yetişmesinde fazlasıyla katkıda bulunduğunu söylemek hiç de abartılı olmaz. Neslimiz bunu ona borçlu.

Öğrencisi olma şansına sahip olamadım, fakat olan pek çok kişi tanıdım ve çok iyi biliyorum ki, Türk diline ilginin ötesinde, Yunan toplumuna ilk başta yabancı ya da düşman olarak görünen Türk toplumuna ilgi duymamız büyük ölçüde Pinelopi sayesinde oluşmuştur.

Pinelopi'nin üçüncü ilgi alanı ise çeviriydi. Ne kadar Yunanlı Türkçe öğrense, ne kadar Türk Yunanca öğrense de bu toplulugun bir azınlık olacağını Pinelopi çok iyi biliyordu. Bu yüzden de iki toplumdan daha büyük bir kitlenin yakınlaşması için kollarını sıvadı. "Çağdaş Türkiye'de On Kadın Yazar" (Atina, 2000) başlıklı bir antoloji kapsamında çeşitli hikâyeler çevirdi. Ayrıca Manolis Triandafilidis'in "Küçük Çağdaş Yunanca Gramer Kitabı"nı (Selanik, 2003) çevirerek Türk okuyucusuna sundu. Bunlara Türkçede yayınlanmış çeşitli makalelerini ve *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999) başlığıyla Foti ve Stefo Benlisoy kardeşler tarafından çevrilen derleme makaleler kitabını da eklemek gerekir. Ege'nin iki yakasında yapılan akademik çalışmalar göz önünde tutulduğunda, Pinelopi'nin eserine duyulması gereken saygı iyice belirginleşiyor. Başka bir deyişle, Pinelopi Türkiye'deki akademik çevrelerde daima saygı gördü ve görecek, kaybı ise iki toplumun akademik ilişkilerinde yeri doldurulamaz bir boşluk oluşturacaktır.

Hem bir İstanbul Rum'u hem de bir Zapyon Lisesi mezunu olan Pinelopi, yaşadığı değişik yerlerin bütün kültürel özelliklerini gururla taşıdı. Atina'daki Rumlar tarafından 2001 yılında kurulan, en ünlü tarihyazımı ve araştırma merkezlerinden biri olan İ Kath'Imas Anatoli (Bize Göre Doğu: Anadolu) Araşırma Merkezi'nin kurucu üyesi olarak merkezin dergisinde, konferans organizasyonlarında ve yayın dağıtımlarında aktif roller üstlenmişti. İstanbul'da onu çeşitli panellere davet eden ve çeşitli konularda ona fikir danışmak isteyen Rumlar arasında da saygı görüyordu.

Pinelopi'yle 1999'da tanıştım. Kızı Katerina ile bir öğrenci değişim programı kapsamında İstanbul'a geldiğimizde ise onunla daha yakın bir ilişkimiz oldu. Sert fakat şefkat dolu sesiyle söylediği şu sözleri hatırlıyorum: "Doktoranı bitir!" Çünkü Pinelopi böyleydi, şefkatli ve adil, fakat bizi düzene sokmak için hazır ve disiplinli. Bizler de her zaman ona danışır, buna göre hareket ederdik. Dil öğrenmek ve araştırma yapmak için iki yılını Atina'da geçiren dostum, tarihçi Engin Berber Pinelopi'den büyük destek görmüştü. Hatta Pinelopi onun için yabancı bir ülkenin yalnızlığında ikinci bir anne, yani onun deyimiyle "Pinelopi-Ana" oluvermişti. Çocukları kızmasın ama bizler için de aynen öyleydi. Pinelopi hepimiz için ikinci bir anneydi, onu hiçbir zaman unutmayacağız...

"TARİH BOYUNCA SURİYE-ANADOLU İLİŞKİLERİ" SEMPOZYUMU

"Tarih Boyunca Suriye-Anadolu İlişkileri" sempozyumu Elazığ Fırat Üniversitesi, Tarih Bölümü ile Şam Üniversitesi'nin birlikte düzenledikleri sempozyumların beşinci ayağını oluşturuyordu.

PROF. DR. NECLA ARSLAN SEVİN

Dımaşk (Şam) Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri İlimler Fakültesi, Tarih Bölümü tarafından 27-28 Şubat 2008 tarihleri arasında "Tarih Boyunca Suriye Anadolu İlişkileri" konulu bir sempozyum düzenlendi. Sempozyuma başta Suriye ve Türkiye olmak üzere Irak, İsveç, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Cezayir'den 38 bilim insanı, gazeteci ve asker katıldı. Bu toplantı, Elazığ Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ile Şam Üniversitesi'nin karşılıklı olarak ve birlikte düzenledikleri sempozyumların beşincisiydi. Türkçe ve Arapça olarak sunulan bildirilerin simultane çevirileri yapıldı.

Şam Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Wael Mualla ve Dekan Prof. Dr. Emin Tarbuş'un açılış konuşmalarıyla başlayan sempozyumun ilk oturumu eskiçağlarla ilgiliydi. Bu oturumda Türkiye'den Veli Sevin, "MÖ 1. binyılda Anadolu-Suriye İlişkileri" başlıklı bir bildiri sundu ve Urartu uygarlığındaki kuzey Suriye etkilerini vurguladı. Suriye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Doç. Dr. Bessam Camus'un konuşması da Suriye ile Anadolu arasındaki, geçmişi tarih öncesi dönemlerdeki obsidyen ticaretine dayanan ilişkileri konu ediniyordu.

İkinci ve üçüncü oturumlar ortaçağda Suriye-Anadolu ilişkilerine ayrılmıştı. Suriye'den Prof. Dr. Suheyl Zekkar Malazgirt Savaşı'nın sonuçları üzerinde dururken, Prof. Dr. M. Beşir Aşan Selçuklular devrinde Haçlılara karşı mücadeleler konusunu işledi. Prof. Dr. Abdülkadir Yuvalı'nın "13. yüzyılda Ortadoğu'daki Siyasal Bloklaşmada Anadolu ve Suriye" başlıklı sunumu yeni yaklaşımlar getirmesi açısından dikkati çekti. Osmanlı ve sonrası, toplantıda en yoğun işlenen konular arasındaydı. Dördüncü oturumda Suriye'den Prof. Dr. Ahmed Barkawi, bir Arap gözüyle "Osmanlı İmparatorluğu Nedir? Ne Değildir?" konusuna değinirken, Prof. Dr. Faysal Muhammed "Osmanlı'ya Vefa Rabıtası" başlıklı bir bildiri sundu. Dr. Rıfat Özdemir'in tamamen Suriye ve Türkiye'deki arşiv belgelerine dayanarak hazırladığı "Osmanlı Döneminde Şam Ailesi Oluşurken Alınıp Verilen Mehir Miktarları (1700-1918)" başlıklı bildirisi çok az bilinen bir konuyu irdelemesi açısından önemliydi.

Sempozyumda en geniş işlenen konu, 19. ve 20. yüzyıl Türkiye-Suriye ilişkileri ve Ortadoğu'nun bugünkü sorunlarıydı. Bu kapsamda Suriye'den Prof. Dr. Samar Pehlivan 1918-1923 döneminde Osmanlı-Suriye arasındaki siyasi ilişkileri, Irak'tan Prof. Dr. Faruk Salih Ömer İngiliz arşiv kaynaklarına göre Mustafa Kemal ve Irak mukavemetini anlattı. Şule Perinçek'in "Mustafa Kemal ve Araplar" başlıklı bildirisi, Atatürk'ün Suriye ve Arap dünyası hakkındaki görüşlerini ayrıntılı olarak anlatan önemli bir sunumdu.

Yakın yıllarda Ortadoğu, Suriye ve Türkiye konusu geniş dinleyici ve katılımcı kitlesi önünde ele alındı. Prof. Dr. Ümit Akkoyunlu, Amerika'nın Irak işgali sonrasında Türkmenlerin durumunu, Prof. Dr. Türel Yılmaz yine Amerika'nın Irak işgalinin Suriye, Türkiye ve İran'daki yansımalarını anlattı. Türkiye'den emekli tuğgeneral Servet Cömert, "Ortadoğu ve BOP: 1991-2008" konusunu ele aldı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Doç. Dr. Ahmet Sözen, "New Turkish Foreign Policy: An Opportunity for the Consensus of Different Civilisation" başlıklı sunumunda Türkiye'nin son dönemdeki Ortadoğu politikalarını konu edindi. Suriye-Türkiye İlişkilerinin geleceği konusunu irdeleyen bildiriler arasında Suriye'den Prof. Dr. İbrahim Za'arur'un "Değişen Uluslararası ve Bölgesel Koşullarda Suriye-Türkiye İlişkileri"; Türkiye'den Prof. Dr. Mehmet Öztürk'ün "Türkiye ve Suriye'nin Geleceği ve Bazı Öneriler" ve Doç. Dr. Cüneyt Akalın'ın "21. yüzyılda Ortak Arap-Türk Geleceği Kurmak Mümkün mü?" başlıklı bildirileri konuyu farklı boyutlardan ele almaları açısından önemliydi.

İki gün süren sempozyumun kapanış oturumunda, sunulan bildirilerin genel bir değerlendirmesi yapıldı. Ortak görüş Anadolu ve Suriye ilişkilerinin tarih boyunca sürekli ve verimli olduğu yolundaydı. Sempozyumun sonuç bildirisinde, Türkiye-Suriye ilişkilerinin ekonomik ve kültürel açıdan daha da gelişmesinin Ortadoğu barışı ve kalkınması için son derece önemli olduğu vurgulandı.

Oturumlar tamamlandıktan sonra Şam'ın önemli tarihi yapıları ve müze gezildi. Aynı gün ziyaret edilen Golan bölgesi, İsrail'in yayılmacı politikasını en ufak bir kuşkuya yer vermeyecek şekilde bir kez daha gözler önüne serdi. Suriye kenti Qnaytra'nın İsrail tarafından dozerlerle yerle bir edilen evleri, camileri, kiliseleri ve hastanesi bu insanlık ayıbının ürkütücü boyutlarını gösterdi. Birleşmiş Milletler araçlarının girip çıktıkları Golan'daki İsrail-Suriye sınırı, topraklarından edilen Suriye köylülerine kapalıydı. Golan Valisi'nin konuyla ilgili yaptığı konuşma, işgalin boyutlarını ve yol açtığı sorunların ne derece büyük olduğunu gösterdi. İsrail'in dünya kamuoyunu yanıltarak Golan Tepesi olarak ifade ettiği işgal altındaki bölge, çok geniş ve bereketli topraklara sahip büyük bir şehir, tepe ise bu bölge içinde stratejik, ancak çok küçük bir nokta.

1554'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Süleymaniye Camii'ni ziyaret.

MÜZE EĞİTİMBİLİMİ PERSPEKTİFİNDEN

MÜZELER VE TOPLUMSAL KATILIM

KADRİYE TEZCAN

İletişim. 1974'ten beri müzelerin temel işlevleri arasında kabul edilmektedir.

"Müzeler ve Toplumsal Katılım" başlıklı konferans, genişleyen kültür endüstrisi ve tüketici toplumunda müzelerin rolünü gündeme getirdi.

Savaşlar, göç ve kentleşme sonucu toplumların giderek daha karmaşık hale geldiği ve topluluklar arasında iletişim sorunlarının yaşanmaya başladığı günümüzde müzeler, kültürler arası iletişim için de en etkin mekânlardan biri olarak kabul edilmektedir. Müzelerin bu işlevi etkin olarak yerine getirebilmesi için toplumla diyalog halinde olmaları, farklı toplumsal grupların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek için çalışmalar yapmaları ve toplumsal katılıma imkân tanımaları gerekmektedir. Müzecilikte yaşanan bu değişimin ilk adımlarından biri, 1972 yılında Santiago'da, ICOM işbirliği ile UNESCO'nun düzenlediği konferansta atılmıştır. "Latin Amerika Müzelerinin Çağdaş Dünya'daki İşlevi" konulu bu toplantıda ulaşılan sonuçlar sadece Latin Amerika değil, bütün dünya ülkelerini ilgilendirmektedir (Teruggi, 2001: 15-18). Bu toplantıda ilk kez "Bütüncül/Bütünleştirilmiş Müze/Integrated Museum" fikri ortaya atılmış, farklı bir müze eğitimi ve müze eğitimcisi fikri önerilmiştir. Müzelerde eğitim veren kişilerin çoğunlukla nesneler hakkında akademik olarak eğitilmiş ve müzenin hedef kitlelerinin özelliklerini bilmeyen kişiler olduğu, müze iletişiminde koleksiyon bilgisinin yanında toplumun farklı gruplarının özelliklerini bilmenin çok önemli olduğu; müze eğitimcisinin insan gelişimi, iletişim teorisi, bilgi süreci, grup dinamizmi, kültürler arası öğretim konularında özel eğitim almış olması gerektiği dile getirilmiştir (Schouten, 1987: 240-242). Ortaya çıkan bu yeni müzecilik anlayışı ile müzecilikte giderek nesnelerin toplanmasından ve nesne merkezli, bilgi aktarımı temeline dayanan anlayıştan, elde bulunan mevcut koleksiyonların yorumu ve izleyiciye aktarılmasına doğru yeni anlayışa geçilmiş, müze iletişiminde pasif izleyici kavramı aktif izleyici ile yer değiştirmiş, müzelerin eğitim rolü daha fazla vurgulanmaya başlanmış, birçok müze kendini yeniden tanımlamış ve yapılandırmıştır (Hooper-Greenhill, 1999: 19).

Bu yeni yaklaşım 1990'lardan sonra Türkiye'de farklı bilimsel toplantılarda gündeme getirilmiştir: Tarih Vakfı tarafından gerçekleştirilen Kent, Toplum, Müze Deneyimler-Katkılar Toplumsal Tarih Müzesi Kuruluş Sorunları Sempozyumu (1993), Kent ve Toplumsal Tarih Müzeleri Atölyesi (1995) ve 3. Uluslararası Tarih Kongresi, Tarihyazımı ve Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar (1999); (Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Eğitim Ortamı Olarak Müzeler Konferansı (2001), Koleksiyon Yönetimi Semineri (2006), Çağdaş Drama Derneği, Sanat Eğitimcileri Derneği, Çocuk Müzeleri Derneği ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından organize edilen Eğitim ve Müze Semineri (2007) gibi.)

11-12 Nisan 2008 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen "Müzeler ve Toplumsal Katılım" başlıklı konferans, genişleyen kültür endüstrisi ve tüketici toplumunda müzelerin rolünü ve bu yeni bakış açısını müze eğitimbilim perspektifinden gündeme getirdi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sanat Yönetimi Programı, Hollanda Araştırmaları Enstitüsü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü işbirliği ile düzenlenen konferansta Hollanda ve Türkiye müzelerinden uzmanlar eğitim uygulamalarını ve toplumsal katılım anlayışının müzelerindeki yansımalarını paylaştılar.

Türkiye'den İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi, Bursa Kent Müzesi ve Santralistanbul'un eğitim çalışmaları Türkiye'de müzelerdeki eğitim çalışmalarının daha çok okul gruplarına yönelik olduğunu, henüz farklı grupların ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik farklı etkinliklerin yaygınlaşıp süreklilik kazanmadığını gösteriyordu. Dikkat çeken başka bir nokta ise Kültür Bakanlığı tarafından yönetilen müzelerdeki eğitim çalışmalarının, özel müzelerden farklı olarak eğitim bölümü ve eğitim uzmanları olmamasına rağmen, müze müdürünün desteği, müze uzmanlarının çabaları ile dernek, vakıf, üniversite, valilik, belediye vb. kuruluşların talebi, teşviki ve katılımıyla gerçekleştirilmesiydi. Konferansa Hollanda'dan Audax Tekstil Müzesi (Tilburg), Hunebed Arkeoloji Merkezi (Drenthe), Ulusal Etnoloji Müzesi (Leiden), Amsterdam Tarih Müzesi ve Van Abbemuseum'dan (Eindhoven) müze uzmanları katıldılar. Empatik arkeoloji, çeşitlilik, kültürel kimlik, hoşgörü, işbirliği, farklı kültürleri tanıma-tartışma-anlama kavramlarının değinildiği sunumlar çokkültürlü ortamda farklı sosyal-etnik-dinsel vb. grupların katılımı ile farklı bakış açıları ve sesler için uygun bir ortamın nasıl sağlanabileceği konusunda örnekler sergiliyordu.

Aynı zamanda Hollanda'da son yirmi yılda müzelerin değişime girerek devlet desteği ile kendilerini yeniden yapılandırmalarının sonuçlarını gösteriyordu. Konferansın ikinci günü, sunumlardan sonra Audax Tekstil Müzesi'nden Petra Robben'in yönetiminde bir atölye çalışması gerçekleştirildi. Müzelerde çalışan uzmanların yanı sıra müzecilik öğrencileri ve öğretim üyelerinden oluşan bir grupla gerçekleştirilen çalışma, toplumsal katılımı hedefleyen projelerin planlanması ve gerçekleştirilebilmesi için yöntem, müzenin olanakları, kısıtlı olanaklarla yapılabilecekler üzerine düşündürmeyi hedefliyordu. Konferansta, sosyal kalkınma ve diyalogun geliştirilmesinde bir eğitim kurumu olarak müzelerin katkısına değinildi. Sadece okullara değil, farklı toplumsal gruplara yönelik etkinliklerin gerekliliği, bu çalışmaların merkezi ve yerel yönetimlerce desteklenmesinin önemine dikkat çekilerek, bunun bir politika olarak kabul edilmesinin, müzelerde eğitimi gerçekleştirilecek kadroların ve bu alanda projeler yapılmasının gerekliliğinin altı çizildi.

KAYNAKLAR

Hooper-Greenhill, 1999. Müzeve Galeri Eğitimi, ed. Bekir Onur, çev. Meltem Örge Evren, Emine Gül Kapçı, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:4, Ankara.

Schouten, F., 1987. Museum Education: A Continuing Challenge, *Museum*, 156, 240-243.

Teruggi, M. E., 2001. The Roundtable Report of Santiago (Chile), *Museum International*, 53, No. 4, 15-18.

PERA MÜZESİ'NDE KONFERANS

SIGIDOC PROJESİ VE BİZANS TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA MÜHÜRLERİN ÖNEMİ

Bizans mühürleri

Bizans arşivlerinin önemli bir kısmı günümüze ulaşmadığından ya da yazılı belgelerin yetersiz kaldığı durumlarda, mühürler Bizans tarihi için çok önemli bir kaynak niteliğindedir. Çünkü mühürlerin üzerinde sahibinin kimliğini, unvanını veya görevini bilmemize imkân veren tasvir, yazı ve monogramlar bulunmaktadır. Mühür kullanımında amaç, mektupların başkaları tarafından açılmadan yerine ulaşmasını sağlamaktı. Kapalı bir belge veya paket sadece alıcısı tarafından açılmalıydı. Mühürler gönderilecek belgenin sahibini gösteren imza yerine kullanılabildiği gibi, söz konusu belgenin gerçekliğini/geçerliliğini onaylamak için de kullanılabiliyordu. Mühür kullanımı Bizans toplumunun bütün katmanlarında yaygındı. Teknik anlamda mühür (Latince *sigillum*), mühür basmakta kullanılan aletin adıdır, ancak mühür basıldığında ortaya çıkan damga da (mühür izi) "mühür" olarak adlandırılmaktadır. "Bizans mühürleri" dendiğinde, mühür aletinden basılmış mühürler anlaşılmaktadır, aletin kendisi değil. Aynı adı taşıyan bu iki sözcüğü ayırt etmek için, basıldığında ortaya çıkan damga, "bulla" sözcüğü ile ifade edilmektedir.

OĞUZ TEKİN

Suna-İnan Kıraç Vakfı bünyesinde faaliyet gösteren İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, uluslararası ölçekli "Bizans Mühürleri" projesine verdiği desteği bir konferans ile duyurdu. Dünyanın önde gelen Bizans kurşun mühürleri uzmanlarından biri olan Prof. Dr. Jean-Claude Cheynet, 4 Nisan 2008 tarihinde İstanbul Tepebaşı'ndaki Pera Müzesi'nde "Bizans Tarihi Araştırmalarında Mühürlerin Önemi" başlıklı bir konferans verdi. Konferanstan hemen önce Cheynet, yurtiçi ve yurtdışındaki müze ve özel koleksiyonlarda bulunan, yayımlanmış veya yayımlanmayı bekleyen Bizans mühürlerine ait bilgilerin toplanacağı bir veritabanı projesi olan SigiDoc'u anlattı. SigiDoc projesinin Londra Üniversitesi'ne bağlı King's College'in Bizans ve Çağdaş Yunan Araştırmaları Bölümü'nde klasik ve Bizans Grekçesi profesörü olan Charlotte Roueché tarafından oluşturulduğunu, projenin yöneticiliğini ise kendisinin üstlendiğini belirtti. Cheynet, SigiDoc veritabanı sayesinde Bizans tarihçilerinin mühürlere tek bir kaynaktan ulaşılabileceğini ve bu sayede Bizans tarihinin bilinmeyen yönlerinin aydınlatılabileceğini vurguladı. Ziyaret ettiği çeşitli ülkelerde projeyi tanıtan Cheynet, bu alanda çalışmak isteyen genç araştırmacılara destek verileceğini belirtti. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü de, SigiDoc projesi kapsamında bir öğrenciye burs ve çalışma imkânı sağlayacağını ilan etti. Projeyi destekleyen İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Eylül 2008'de başlatılması hedeflenen "SigiDoc: Bizans Kurşun Mühürleri Veritabanı Projesi"nin aynı zamanda kurumsal merkezi olacak. Mühür bilimini tanıtmak amacıyla genel bir sunum yapan Profesör Jean-Claude Cheynet, malzeme, yapım teknikleri, kullanım şekilleri, ikonografi, tarihlendirme ve mühürlerin içeriğine dair ipuçları konularında önemli bilgiler verdi. Bu kapsamda SigiDoc projesinden de etraflıca bahseden Profesör Jean-Claude Cheynet, özellikle Türkiye'de binlerce Bizans mührünün yerel müze ve koleksiyonlarda yayınlanmayı beklediğini, yayınlanmış mühürlerin veritabanına girilmesinin ardından bilinmeyen mühürleri de yayınlamayı hedeflediklerini iletti. Veritabanının tüm araştırmacılara açık olacağını, hatta dileyen her araştırmacının veritabanına yeni bilgiler ekleyebileceğinin de altını çizdi.

Mersin Yumuktepe kazılarında bulunan bir kurşun Bizans mührü.

EDİRNE MÜZESİ'NİN YENİ SERGİLEME DÜZENİ

NESLİHAN KÜRÜM

GÜNAY KARAKAŞ

Mayıs ayının ikinci yarısında, Müzeler Haftası etkinlikleri sırasında yeniden ziyarete açılacak olan Edirne Müzesi, etnografya ve arkeoloji seksiyonlarından oluşmaktadır. Arkeoloji seksiyonundaki eserler tipolojiye göre sınıflandırılarak sergileme yapılmıştır. Arkeoloji seksiyonu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, paleolitik dönemlere ait hayvan fosilleri ile başlamakta olup, daha sonra ilkçağ dönemlerine ait kullanılmış aletler, kaplar, Makedonya Kulesi kurtarma kazısı sonucu ortaya çıkan eserler, Trak atlıları ile ilgili steller, Enez (Ainos) kazıları sonucu ortaya çıkan hydrialar ve Bizans seramiği ile son bulmaktadır. İkinci kısım ise Hocaçeşme ve Taşlıcabayır tümülüslerine ait kurtarma kazıları sonucunda müzeye gelen eserlerin sergilenmesi ile başlamaktadır. Bu bölümde ayrıca mermer heykel grubu, pişmiş toprak figürinler, bronz tümülüs bulunturları, bronz eserler, takılar, cam eserler, vitrin içinde kendi kronolojik bütünlüğü ile sergilenmeye çalışılmıştır. Sikke vitrini ise tek vitrin olup, sikkeler vitrin içinde dönemlere ayrılarak sergilenmektedir. Ayrıca Kapıkule Gümrük Kapısı'nda yurtdışına kaçırılırken yakalanan ve müzeye teslim edilen eserler ise "Kaçak Eserler" vitrini adı altında sergilenmekte olup, bu teşhirde Anadolu'nun tüm bölgelerine ve dönemlerine ait idoller, ritonlar, mühürler, takılar ve bronz heykelcikler mevcuttur. İkinci kısım teşhir salonunda ise bir taraf stellere ayrılmıştır. Orta kısımda ise geç arkaik döneme tarihlenen Ainos Höyüğü kazısında ortaya çıkarılmış olan Klazomenai tipi semerdam kapaklı iki pişmiş toprak lahit, lahit içi bulunturları ile sergilenmektedir. Ayrıca Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen sunaklar, erkenden geçe doğru sergilenmekte, böylece sunak gelişimi gösterilmektedir. Müzedeki eserlerin çoğu Ainos Höyüğü kazısına aittir fakat daha önceki yıllardaki tümülüs kurtarma kazıları ve bilimsel kazılarda ele geçen eserler de müzeye getirilmiştir. Bunlar bronz hydrialar, Klazomenai tipi lahitler ve stellerdir.

Müzede yer alan pişmiş toprak kapların bulunduğu bir vitrin düzenlemesi.

III. AYDINLANMA SEMPOZYUMU KAPSAMINDA

"VATANDAŞLIK VE SOSYAL ADALET"

Hayırseverlik kuruluşlarının ve STK'ların gitgide etkinliklerini artırdıklarına ve devletin bu alandan çekilme eğiliminde olduğuna işaret eden Ayşe Buğra, bunun devletin yoksullarla hem de hayırsever şahıslar ve gönüllü kuruluşlarla olan ilişkisinin değişmesine yol açtığını ve önemli siyasi sonuçlara yol açabileceğini vurguladı.

AHMET AKŞİT

Osmanlı Bankası Müzesi'nde gerçekleştirilen Aydınlanma Sempozyumları'nın devamı niteliğindeki 3. sempozyum, "Türkiye'de Modernleşme, Vatandaşlık ve Demokratikleşme" başlığı altında, 11-12 Nisan 2008 tarihlerinde gerçekleştirildi. Dört oturumdan oluşan sempozyumda bir yasal statü, kimlik ve toplumsal pratik olarak vatandaşlık olgusu ele alındı. Sempozyumun ikinci günü "Vatandaşlık ve Sosyal Adalet" konulu oturumda konuşan Ayşe Buğra, "Sosyal Haklar ve Eşit Vatandaşlık Kavramı" başlıklı bir tebliğ sundu.

Ayşe Buğra konuşmasında yoksullukla mücadelede vatandaşlık kavramının önemini vurgulayarak, bunun temel eşitlik fikriyle alakalı olduğunu ve köklerinin 1789 Fransız Devrimi'ne kadar gittiğini söyledi. Buğra, modernizasyon öncesinde adalet kavramının "hakkaniyet" ile alakalı olduğunu, modernizasyon sonrasında ise "hakkaniyet"in yerini "eşit haklar"ın aldığını ifade etti. T.H. Marshall'ın modern öncesi bir kavram olan "statü"nün modernizasyon sonrasında bir şekilde vatandaşlık içinde devam ettiğini söylediğini belirterek, vatandaşlık kavramının ekonomik eşitsizlikle çelişmediğini ama ekonomik eşitsizlikler neticesinde yoksullar vatandaşlık haklarını kullanamaz hale gelirse sorun çıkabileceğini söyledi. Buradan "refah devleti"ne geçen Buğra, dünyada iki tip sosyal güvenlik sistemi olduğunu, bunlardan ilki olan Bismarckçı, korporatist sosyal güvenlik sisteminde işteki eşitsizliklerin toplumsal alana taşındığını ve bu sistemin kadınların çalışmayıp bakım fonksiyonlarını üstlenecekleri varsayımına dayandığını belirtti. Sir William Beveridge'in ortaya koyduğu ikinci sistemde ise, söz konusu olanın çalışanların hakları değil, vatandaş hakları olduğunu söyledi. Ama her iki sistemin de, her sağlıklı aile reisi erkeğin iş bulabileceği, kadınların da büyük ölçüde emek piyasası dışında kalacakları gibi iki varsayım üzerine kurulduğunu ifade eden Buğra, artık bu iki varsayımın da geçerliliğini kaybettiğini belirtti. Refah devletinin bu iki varsayımın eleştirisi dışında farklı bir grup eleştiriye daha hedef olduğunu ve bu ikinci eleştiri doğrultusunda vatandaşlık kavramının içeriğinin sorgulandığını belirtti. Bu sorgulamanın, yoksullukla mücadelede hayırseverlik faaliyetlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının giderek artan rolüyle olan ilişkisini ele alan Buğra, hayırseverlik kuruluşlarının ve STK'ların gitgide etkinliklerini artırdıklarına ve devletin bu alandan çekilme eğiliminde olduğuna işaret etti. Bunun, devletin hem yoksullarla hem de hayırsever şahıslar ve gönüllü kuruluşlarla olan ilişkisinin değişmesine yol açtığını ve önemli siyasi sonuçları olabilecek bir gelişme olduğunu vurguladı. Buğra, bu eğilimin gitgide güçlenmesine rağmen haklar düzeyinde savunma yapan güçlü bir hat olduğunu da sözlerine ekledi.

Türkiye'de 2. Dünya Savaşı sonrası Batı ile girilen ilişkiler sonucu Bismarckçı bir formel sosyal güvenlik sistemi kurulduğunu, ama o yıllarda Türkiye toplumunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan tarımda ve kentlerde enformel sektörde çalışan nüfusun bu sistemin dışında kaldığına dikkat çekti. Devletin bu şekilde dışarıda kalan kesimlerle enformal bir ilişki geliştirdiğini söyleyen Buğra, bunun bariz bir örneğinin büyük şehirlerde görülen gecekondulaşma olduğunu belirtti. Türkiye'de ikili vatandaşlık rejimi olarak nitelenebilecek bir sosyal güvenlik sisteminin bir şekilde 1980'lere kadar işlediğini, bu tarihten sonra sistemin zorlanmaya başladığını ifade etti. Buğra, bu zorlanma neticesinde sosyal yardımlaşma kanununun çıkarıldığını ve esasen yeşil kart uygulamasının da aynı zorlanmanın neticesi olduğunu söyledi. Bunların 2001 krizine kadar çok önemli olmadığını belirten Buğra, krizden sonra özellikle AKP döneminde bu politikaların özel bir önem ve etkinlik alanı kazandığını ve Güneydoğu'da önemli sayıda seçmenin AKP'ye gelmesine yol açtığını hatırlattı. 2007 seçimlerinden önce sosyal yardım alanındaki bu gelişmelerin hak temelli bir yaklaşımın yerleşmesine yol açabilecekleri düşünülürken, seçim sırasında dağıtılan sadaka niteliğindeki yardımların, yardım alan kesimlerle dağıtanlar arasında bir minnet ilişkisi geliştirdiğinin gözlemlendiğini ve normal vatandaşlık ilişkisiyle bağdaşmayan bu durumun seçim sonrasında kalıcı bir nitelik kazanmaya başladığını belirtti. Bunun siyasi sonuçlarıyla ilgili olarak da, antropolog Mary Douglas'ın "karşılıksız hediye yoktur", sözlerini hatırlattı. Buğra sorular bölümünde Türkiye'de sosyal hak mücadelesinin işe hayırseverlikle mücadele ile başlamak zorunda olduğunu belirtti ve yine soru üzerine, Türkiye'de sosyal haklar (grev, toplu sözleme) ve yoksulluğa karşı mücadelenin önüne daima ulusal çıkarlar duvarının dikildiğini belirterek bunu aşmanın zorluklarından bahsetti.

"Sosyal Haklar ve Eşit Vatandaşlık Kavramı" başlıklı bir tebliğ sunan Ayşe Buğra, modern öncesi bir kavram olan "statü"nün modernizasyon sonrasında bir şekilde vatandaşlık içinde devam ettiğini belirtti.

100 YIL ÖNCE TÜRKİYE'DE ERMENİLER

BARIŞ BAŞTÜRK

Birzamanlar Yayıncılık Yayın Yönetmeni Osman Köker, Tarih ve Toplum Bilimleri Enstitüsü'nün konuğu olarak 29 Mart Cumartesi günü Ankara'da, "100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler" başlıklı bir sunum yaptı. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Konferans Salonu'nda yapılan sunumda Köker, 20. yüzyıl başında bugünkü Türkiye sınırları içinde yaşayan Ermenilerin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarını, o döneme ait 100 kadar kartpostal eşliğinde aktardı.[1] Köker, kartpostallardaki mekânların 1. Dünya Savaşı'ndan itibaren hangi süreçlerden geçtiğine ve günümüzdeki durumlarına dair ayrıntılı bilgiler de verdi. Köker'e göre, kartpostallarda görülen binaların bir kısmı tamamen yıkılmış, bir kısmı cami, hapishane, depo olarak kullanılmış, bazıları ise eski işlevlerini sürdürmüştü.

Ermeni nüfusunu, Osmanlı idari yapılanmasını esas alarak vilayet vilayet aktaran Köker, Osmanlı'da ne kadar Ermeni'nin yaşadığına dair farklı kaynaklarda birbiriyle çelişen bilgiler olduğunu hatırlattı ve bu nedenle Osmanlı ve Ermeni kaynaklarını karşılaştırmalı olarak verdi. Nüfusun niceliği kadar niteliğinin de önemli olduğunu belirten Köker, Ermenilerin çok büyük bir nüfusa sahip olmadığı birçok şehirde bile ekonomik ve sosyal hayattaki faaliyetleriyle çok büyük bir ağırlığa sahip olabildiklerini vurguladı. Edirne vilayetinde 20-30 bin[2] Ermeni yaşadığını belirten Köker, doğrudan merkeze bağlı bir sancak olan Çatalca'da da 1000'e yakın Ermeni yaşadığını söyledi. Köker'e göre, Marmara havzası batıda Ermenilerin en yoğun olduğu bölgeydi. İzmit sancağında 58-62 bin, Bursa vilayetinde ise 82-120 bin Ermeni yaşıyordu. Bursa'da ipekçilik, Eskişehir'de lületaşı işlemeciliğinde Ermenilerin rolüne değindi. İstanbul'da farklı kaynaklara göre 84 bin ile 161 bin arasında Ermeninin yaşadığını belirten Köker, Büyük Tarabya Oteli'nin Mıgırdiç Tokatlıyan'a ait üç otelden biri olduğunu ve bugün Galatasaray Adası olarak bilinen adanın eskiden saray mimarlarından Sarkis Balyan'a ait olduğu için Serkisbey Adası olarak anıldığını anlattı.

Aydın vilayetinde 20-30 bin Ermeni'nin yaşadığını belirten Köker, Ermenilerin özellikle İzmir'deki ticari hayatta, meyve işleme ve dokumacılık sektöründe ağırlıklarının olduğunu söyledi. Basmane semtinin isminin 18. yüzyılda bir Ermeni tarafından kurulan büyük bir basmahaneden geldiğini hatırlatan Köker, Ermenilerin dokumacılık alanındaki ilişkilerinin Anadolu'dan Marsilya, Lion ve Manchester'e kadar uzandığını, zaten Manchester'da dokumacılık sektörünü elinde tutan sanayici ve tüccarların bir kısmının Ermeni olduğunu belirtti. İzmir'deki Ermeni mahallesinden kartpostallar gösteren Köker, bu mahallenin İzmir'e Türk ordusunun girmesinin ardından, 13 Eylül 1922'de çıkan yangında yok olduğunu, bölgenin şimdi fuar alanı olduğunu hatırlattı.

Nevşehir'den Antalya'ya kadar uzanan Konya vilayetinde 20-25 bin, Kayseri ve Yozgat'ı da içine alan Ankara vilayetinde ise 105-108 bin arasında Ermeni yaşadığını belirten Köker, Ankaralı Ermenilerin çoğunluğunun Katolik olduğunu, bunların büyük kısmının kökenini, Gregoryen Ermenilerle yaşadıkları sorunlar nedeniyle Babıâli tarafından İstanbul'dan sürülen Katolik Ermenilerin oluşturduğunu söyledi. Kayseri şehrinin üçte birini oluşturan Ermenilerin geleneksel zanaatlar, sanayi ve ticarette de ileri olduğunu söyleyen Köker, bugün Kayserili tüccarlara atfedilen olumlu özelliklerin o günün Ermeni tüccarlarına da denk geldiğini hatırlattı.

Bolu, Sinop ve Çankırı'yı da içine alan Kastamonu vilayeti için 11-14 binlik, Rize'den Samsun'a kadar uzanan Trabzon vilayeti içinse 68-73 binlik nüfus verilerini aktaran Köker, özellikle orta ve doğu Karadeniz sahillerinde bugün hiç düşünemeyeceğimiz bir yoğunlukta Ermeni ağırlığının bulunduğunu belirtti. 150-180 bin arasında Ermeni'nin yaşadığı Sivas vilayetinde, vilayet merkezinin yanı sıra Amasya, Tokat, Merzifon ve Şebinkarahisar'da da önemli sayıda Ermeni'nin yaşadığını belirten Köker, Merzifon'da 1886 yılında Amerikan misyonerleri tarafından kurulan Anadolu Koleji hakkında geniş bilgi verdi.

Mersin ve Tarsus'un yanı sıra Sis (bg. Kozan), Hacin (bg. Saimbeyli) gibi Çukurova'nın dağlık kesiminin de dahil olduğu Adana vilayetinde 57-79 bin arasında Ermeni'nin yaşadığı bilgisini veren Köker, Türk-Ermeni ilişkileri açısından oldukça barışçıl bir dönem olan 20. yüzyıl başındaki 1909 Adana Olaylarının bir istisna oluşturduğunu, Tarsus'tan Maraş'a, hatta bugün Suriye topraklarında bulunan Kessap'a kadar geniş bir bölgeye yayılan olaylar sırasında farklı kaynaklara göre 20-30 bin arasında Ermeni'nin öldüğünü ve dışarıya önemli bir göçün yaşandığını hatırlattı:

Bugün Arjantin'de yaşayan Ermenilerin önemli bir kısmını bu olaylar sonrasında Maraş'tan göç eden Ermeniler oluşturuyordu. Buenos Aires'te Maraşlı Ermeniler Derneği adıyla bir örgütlenmeleri bulunan Ermeniler, şehrin önemli caddelerinden birine Maraş adının verilmesini sağlamış ve 1960'larda *Maraş* adında bir dergi yayınlamışlardı.

Halep vilayetinin; Antakya, Urfa, Maraş ve Antep sancak ve kazalarında 95-150 binlik bir Ermeni nüfusunun varlığından bahseden Köker'e göre, Antep kilisesi cumhuriyet döneminde hapishane olarak kullanılmış, 1980'lerde şehrc modern hapishaneler yapılmasından sonra da camiye çevrilerek Kurtuluş Camii adını almıştı. Urfa'daki Ermeni kilisesi ise şimdi Selahaddin Eyyubi Camii olmuştu. Erzincan, Kemah, Bayburt'u da içine alan Erzurum'un 136-203 bin kişilik bir Ermeni nüfusu barındırdığını belirten Köker, bir okul hakkında ilginç bilgiler aktardı: Okul, Mıgırdiç Sanasaryan adlı Tiflisli bir Ermeni zengin tarafından yoksul Ermeni çocuklarının eğitimi için kurulmuştu. Sanasaryan Mektebi olarak anılan okula gelir getirmesi için Erzurum'da işyerleri ve tarlalar alan Sanasaryan, bunların yetersiz kaldığını gördüğünde İstanbul'da bir han yaptırmıştı. Sansaryan hanı olarak bilinen bu han cumhuriyet döneminde İstanbul Emniyet Müdürlüğü ve Siyasi Şube olarak kullanıldı ve adı hafızalarda işkencehane olarak kaldı. Şimdi de çalışma yaşamı ve telif hakları konusundaki davalara bakan mahkemeler burada faaliyetleler.

Erzurum'daki okul binası ise Milli Mücadele'nin başlangıcındaki en önemli olay olan kongreye ev sahipliği yaptı. Yalnız, Erzurum Kongresi'nin bu Ermeni okulunda yapıldığı bilgisini hiçbir tarih kitabında bulmamız mümkün değildir.

1914 yılına ait bir ticaret yıllığı Ankara'daki tiftik tüccarlarını "Ayanyan, Hacı Antranik Hammalyan, Harunyan ve Mahdumları, Andon Holasyan, Agop Kasabyan, Bedros Kasabyan, Ohannes Kasabyan, Rokos Kasabyan, Uzunyan ve Margosyan, Papazoğlu, Yunasoğlu" şeklinde sayar. Soyadlarından anlaşıldığına göre, Rum olan son ikisi dışında hepsi Ermenidir. Listede dört üyesi yer alan Kasapyan ailesi, daha sonra Atatürk'e verilerek Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne çevrilecek olan bağ evinin de sahibiydi.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu

DİPNOTLAR

1 Köker daha önce *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler* (Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2005)adlı bir albüm kitap yayınlamış ve bu kitaba paralel olarak açtığı sergi İstanbul'dan sonra Almanya ve Fransa'nın farklı kentlerinde gösterilmişti.

2 İlk rakamlar 1914 Osmanlı nüfus sayımından, ikinci rakamlar Ermeni Patrikhanesi verilerinden alınmadır

3 Aziz Havariler

Muş, Bulanık, Siirt, Sason sancaklarını da içine alan Bitlis vilayetinde 119-160 bin kadar, Gevaş ve Hakkari'nin de dahil olduğu Van vilayetinde 67-121 bin kadar Ermeni'nin yaşadığını belirten Köker, Ahtamar adasında bulunan Surp Haç Kilisesi'nin fotoğrafının bulunduğu bir kartpostal göstererek şunları ekledi: "10. yüzyıldan kalan, Ermeni mimarisi ve taş ustalığının en güzel örneklerinden biri kabul edilen bu kilise bir Ermeni mimarın da gönüllü katkılarıyla son yıllarda aslına sadık bir restorasyon geçirdi. Tek problemli nokta devletin geçmişte kilisenin tepesinde bulunan haçı oraya yeniden koymayı reddetmesinden kaynaklanıyor." Yüz yıl önce Rusya topraklarına dahil bulunan Kars ve çevresindeki bölgede Rus kaynaklarına göre 90 bin kadar Ermeninin yaşadığını belirten Köker, burada yine 10. yüzyıldan kalan ve cumhuriyet döneminde camiye çevrilen Surp Arakelots[3] Kilisesi'nin de bugünlerde restore edilmekte olduğunu, ancak bu işi yürütenlerin binanın dış yüzünde bulunan Ermeni kültürünü ve Hıristiyanlığı temsil eden bütün figürleri kazıyarak dümdüz ettiğini söyledi.

TARİH ÖĞRENCİLERİ ODTÜ'DE TOPLANDI

ECE ZERMAN

16-17-18 Nisan tarihlerinde Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden tarih öğrencileri, ODTÜ tarih topluluğunun düzenlediği Tarih Öğrencileri Kongresi'nde bir araya geldik. Üç gün süren kongredeki sunumlar dokuz ana başlık altında toplanmıştı. Jön Türkler ve Osmanlı tarihinde 1908, Tarih Yazımı, Sosyal Hareketler ve Devrimler, Osmanlı Modernleşmesi, Uygarlık Tarihi, Türkiye Edebiyatında Modernleşme, Erken Cumhuriyet Tarihi, Yakın Tarih ve Kentsel Çalışmalar. Bu başlıklar altında Marmara, Balıkesir, Selçuk, Ege, Boğaziçi, Galatasaray ve daha birçok üniversiteden lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri sunumlar yaptılar. Kongre sonrasında yaptığımız değerlendirmede önemli olduğunu düşündüğümüz birkaç temel nokta oldu: Sunum başlıklarının çok geniş olmaması ve içerikle örtüşmesinin önemli olduğunu düşündük. Ortodoks tarihçilik anlayışından, art arda sıralı ansiklopedik bilgiler yığınından biraz olsun kurtulmayı hedeflerken, dikkat ettiğimiz bir başka nokta da sunumların bir sorunsal üzerine kurulu olması idi. Her oturumun sonunda yarım saatlik bir tartışma süresi ayrılmıştı. Bu zaman diliminde sunumlar üzerine tartışarak milli, resmi ve tekdüze tarih anlayışlarından/söylemlerinden duyduğumuz rahatsızlıkla, nasıl bir tarih/tarihyazımı ve nasıl bir tarih eğitimi/öğrenciliği sorularına yanıt aramaya çalıştık. Dileğimiz ve amacımız tarih öğrencilerini bir araya getiren bu kongrenin her yıl tekrarlanmasını ve paylaşımlara açık bir tarih öğrencileri platformuna evrilmesini sağlamak. Dileyen tarih öğrencileri, http://groups.yahoo.com/group/tarihogrencileriplatformu/ adresinden kendilerini tanıtan bir mailie aramıza katılabilirler.

Kongreye katılan öğrenciler Suraiya Faroqhi ile

Suraiya Faroqhi kongrenin son gününde bizlerleydi

Suraiya Faroqhi, 18 Nisan tarihinde, ODTÜ Tarih Öğrencileri Kongresi'ne katıldı, deneyimlerini öğrencilerle paylaştı ve soruları yanıtladı. Faroqhi konuşmasının başında, tarih bölümünün birçok öğrenci için istenmeden, yalnızca puanı "tuttuğu" için girilen bir bölüm olduğundan yakındı. Osmanlı tarihi yazımından Asya tipi üretim tarzına, feodalite ve imparatorluk tartışmalarına, değişen tarihyazımsal paradigmalara değinen Faroqhi, genç tarih öğrencilerine tarihçilik açısından hareketli ve heyecanlı bir zamanda olduklarını söyledi. Faroqhi, artık birçok konu "suyu iyice sıkılmış bir limon gibi" olsa da, tarihçiliğin aslında değişik modellerle oynamak, adeta "terakota'dan heykeller yaratmak" gibi olduğunu belirtti. Suraiya Faroqhi'nin, Osmanlı tarihine "nostalji"yle bakmayı nasıl değerlendirdiği sorusuna verdiği yanıt ise ilginçti: "Kadınların, canı sıkıldıklarında çıkıp tek başlarına bir kafede oturmalarının mümkün olmadığı zamanlardan bahsediyoruz. Ben okuma yazma bilmeseydim herhalde berbat bir kadın olurdum. Erkek kardeşim okuyacak, dilediğini yapacak, bense evde oturacağım... Bence kendimize gerçekten o dönemlerde yaşamak ister miydik diye sormamız lazım..."

Öğrencilerden yoğun ilgi

ODTÜ tarih topluluğundan Çiğdem Oguz kongreye giden süreci ve kongreyi şöyle değerlendiriyor: "Kongre sürecinde gösterilen yoğun ilgi tarihe olan ilginin popüler anlamda yüksek ama akademik anlamda zayıf kaldığı önyargısını değiştirebilecek nitelikteydi. Bu kongre öncesi bize yüz elliye yakın e-mail geldi, telefon edenleri sayamadık bile! Elimizden geldiğince herkese ulaşmaya çalıştık ve kongrede de gördük ki, tarih artık o eski anlatı formundan öğrenciler bazında bile kurtulmak üzere. Çok sıkıntılı ve zor konuları bile uygar bir ortamda tartışabilecek tarih öğrencileri ve meraklıları profili oluşmuş. Herkes bir şeyleri sorguluyor, çoğu historiografik anlamda daha demokratik bir tarih düşüncesiyle yola koyulmuş. Bizler belki de Faroqhi'nin belirttiği gibi şanslı bir başlangıç yaptık, bir temelimiz var, yoktan var olmadı. Kongreye hazırlık sürecinde de hocalarımız ve okulun sağladığı imkânlar bize çok yardımcı oldu. Türkiye'de tarihyazımını anlatıdan ve otoriter anlayışlardan uzaklaştıracak çalışmalara daha çok ihtiyaç var."

İŞ BANKASI MÜZESİ ÜZERİNE ZAFER TOPRAK İLE SÖYLEŞİ

"MÜZE, CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNİN BİR 'MİKROKOSM'U"

SÖYLEŞİ: AHMET AKŞİT

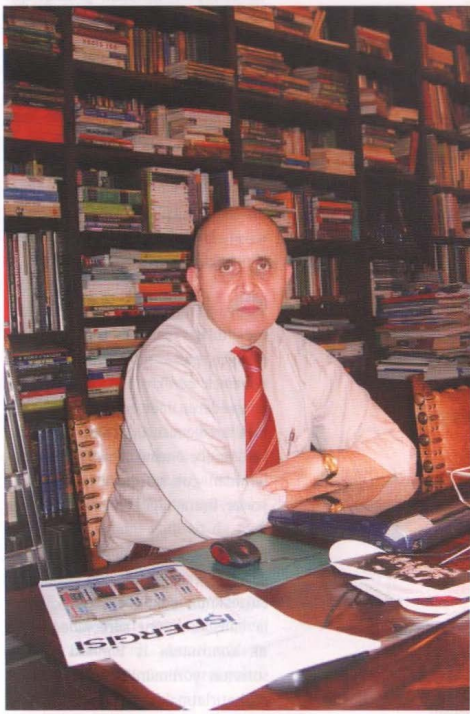
İttihatçılar özellikle Cihan Harbi yıllarında bankacılık ve sigortacılık sektörlerini ulusal tabana oturtma girişiminde bulunmuşlar. Savaşın yenilgiyle sonuçlanışı "milli iktisat" anlayışının da kesintiye uğramasına neden olmuş. Aynı kadrolar bu kez İttihatçı Celal Bayar önderliğinde, Kemalizm adı altında süreci tekrar başlatmışlar. İş Bankası bir anlamda İttihatçıların kurduğu İtibar-ı Milli Bankası'nın devamı. İtibar-ı Milli'nin daha önceki tüm imtiyazları İş Bankası'na devredilmiştir. Bugünkü müze işte İtibar-ı Milli Bankası'nın tarihi genel merkezi.

İş Bankası'nın cumhuriyet için nasıl bir anlamı ve kuruluş aşamasında ne gibi bir işlevi vardır?

İş Bankası, bilindiği gibi Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk bankası. Her ne kadar özel bir statüye sahipse de o günün yöneticilerinin gerek gördüğü ve kuruluşunda bilfiil etkin oldukları bir banka. Zaten uzun yıllar banka da kendini kamusal bir kimlik olarak algılamış.

On yılı aşkın süren bir savaştan çıktıktan sonra ülkeyi yeni baştan imar etme sevdasının bence kilit taşı işlevini görecek bir girişim İş Bankası'nın kuruluşu. Osmanlı döneminde finansal girişimler, İttihatçılara kadar yabancıların denetimi altında kalmış. İttihatçılar özellikle Cihan Harbi yıllarında bankacılık ve sigortacılık sektörlerini ulusal tabana oturtma girişiminde bulunmuşlar. Ancak savaşın yenilgiyle sonuçlanışı "milli iktisat" anlayışının da kesintiye uğramasına neden olmuş. Aynı kadrolar bu kez İttihatçı Celal Bayar'ın önderliğinde Kemalizm adı altında süreci tekrar başlatmışlar. İş Bankası bir anlamda İttihatçıların kurduğu İtibar-ı Milli Bankası'nın devamı. Nitekim her iki banka, Türkiye'nin ilk banka birleşmesini 1927 yılında gerçekleştirecek. Her iki banka iki milyon lira sermaye koyarak İş Bankası'nın dört milyon sermaye ile yola devamına karar verecekler; İtibar-ı Milli Bankası kapanacak ve genel merkezi İş Bankası'nın stratejik şubesi olan İstanbul Şubesi olacak. İtibar-ı Milli'nin daha önceki tüm imtiyazları İş Bankası'na devredilecek. Bugünkü müze binası işte bu tarihi şube, İtibar-ı Milli ile İş Bankası'nın kaynaştığı mekân. İş Bankası, evet Atatürk'ün bankası, Atatürk'ün öncülüğünde kurulan bir banka. Unutulmaması gereken, Atatürk'ün iktisat politikasının İttihatçılarınkinin bir devamı olduğu gerçeği.

İki dünya savaşı arası dünyayı saran ekonomik bunalımın aşılmasında cumhuriyetçi kadroların son derece tutarlı politikaları olmuş. Ülke,

İş Bankası Müzesi'nin küratörlüğünü yapan Zafer Toprak.

Banka'nın Tasarruf Haftası'nda yaptığı kumbara reklamı, 29 Aralık 1931.

Aksi belirtilmediği sürece tümgörsel malzemeler İş Bankası Müzesi Arşivi'nden alınmıştır.

"milli mücadele"nin tüm kazanımlarını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş. Bankacılık alanında, İş Bankası öncülüğünde kamusal kimlik bu badireleri aşmakta gelecek için umut oluşturmuş. İş Bankası kendi bünyesinde geleceğin bankacılarını yetiştirmiş. Bugün eğer Türkiye'de güçlü bir finans sektörü varsa, bankacılıkta, sigortacılıkta yetkin kadrolar oluşmuşsa, bu, İş Bankası'nın öncülüğü sayesinde gerçekleşmiştir.

Bu serginin hazırlanmasında hangi kıstaslar esas alındı, neyi öne çıkarmaya çalıştınız?

Soruyu yanıtlamadan önce bir noktaya dikkat çekmek isterim. Müze denince, mekânsal kurguyu göz ardı etmemek gerekir. En sonunda göze hitap ederek ifade ediyorsunuz söylemek istediğinizi. Görsellik, çağımızda son derece önemli. İnsanlar okuduklarından çok gördükleriyle anımsıyorlar, hatta bilgileniyorlar artık.

Müzelerin de temel iletişimi görsellik olsa gerek. Bu açıdan İş Bankası Müzesi'nde çok güçlü bir kadroyla çalışıldı kurgu sürecinde. Lojistik konusunda İş Bankası'nın her sorunun çözümünde omuz verdiğini hatırlatmakla yetineyim. Banka yönetiminin sağduyusu sayesinde herhangi bir bütçe sorunuyla karşılaşmadık. Ama bu müze Burçak Madran'ın, Çağdaş Arpaç'ın yaratıcı girişimleri olmasaydı bence gerçekleşemezdi. İş Bankası Müzesi'nin bünyesinde yer alan Deniz Aytokmak'ın, Ayşegül Okan'ın büyük katkıları var her aşamada. Müze Müdürü Necdet Tanrıkulu'nu tüm çalışma evrelerinde her zaman yanımızda bulduk.

Müzenin kavramsal kurgusuna gelince, İş Bankası Müzesi cumhuriyet Türkiye'sinin bir "mikrokosm"u, ülkenin sıl baştan yeniden yapılanmasının yüz yıla yaklaşan serüveninin tek bir kurum çatısı altında özümlenmesi. Bu müzeyi dolaştığınızda, Türkiye'nin 1923 sonrası gelişimini, dönüşümlerini, sorunlarını, çözümlerini izleyebilirsiniz. Görsellerin seçiminde, metinlerin oluşturulmasında makro bir anlayıştan yola çıkıldı. Salonların dönemlendirmesine dikkat ederseniz bunu görürsünüz. Türkiye toplumunun kırılma noktaları, dönüşüm evreleri salonlarda da izlendi. Metinlerin geri planı titizlikle seçildi. Her sözcük üzerinde dikkatle duruldu. İçerik açısından bunlar ağırlığını korudu.

Kısaca, Türkiye ekonomisinin ve toplumunun cumhuriyet döneminde geçirdiği tüm evreler panolarda gözlemlenebilir. Tasarruftan yatırıma yöneliş, ülkenin sanayileşmesi, kırsal kesimin ülkeyle bütünleşmesi, pazarın ülke ölçeğinde örgütlenişi, göç olgusu, konut sorunu, kredi sorunları, sanayi planları ve ithal ikameci beklentiler, ülkenin dış dünyaya açılması ve ihracata dönük politikalar, küreselleşme girişimleri, kısaca müze bizlere, 20. yüzyıl Türkiye'sinin gelişim ve büyüme sürecinin panoramasını sunuyor. Kuşkusuz bu süreç düz bir çizgi değil, sorunlarla karşılaşılmış ve bunların üstesinden gelinirken İş Bankası'nın üstlendiği görevler olmuş. Ülkenin izlediği iktisat politikalarıyla İş Bankası'nın uyumlu birlikteliği Türkiye'nin İş Bankası üzerinden okumasını kolaylaştırıyor.

Genel olarak sergi gezilip, metinler okunup, objeler incelendiğinde başarılı ve neredeyse hiç yanlışı olmayan bir modernizasyon taşıyıcısı, yerli Müslüman bir kapitalist (Rahmi Koç'un ve Şarık Tara'nın da sözlü görüşmelerde belirttikleri gibi) sınıf yaratmak için yola çıkmış bir kurum hikâyesi görüyoruz. Bu hikâyeye eleştirel ya da -sergide az da olsa yer aldığı gibi- daha

çok çalışanlar açısından bakılamaz mıydı?

Türkiye'yi gereğinden fazla eleştiriyoruz gibi geliyor bana. Entelektüel kimlik, doğası gereği muhaliftir, bunu ben de benimsiyorum ama insanlar o denli miyop bir bakış açısıyla muhalefet yapıyorlar ki, Türkiye'de gerçekçi entelektüel bakış, muhalif geçinenlere muhalefet etmeyi gerektiriyor. Özellikle son on yıllarda post-modernite ve neo-liberal açılımlar bunu gerektiriyor. Bütünü görmekten uzak, mozaik çözümlerden yana, buram buram kültüralizm kokan entelektüel bakışlar için mikro analizler önemli oluyor.

Ben yaşamım boyunca kendimi muhalif bildim ama günümüzde muhalefete muhalif olmak gerekli bence. Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecini hor görmemek gerekiyor. Türkiye'de tarih bilincinin güdük kalmış oluşu maalesef insanımızı dünden uzaklaştırmış. Liberal kültür düne verip veriştiriyor. Oysa ülke 1923'ten bu güne çok yol kat etti, eğrisiyle doğrusuyla. Bence son zamanlarda "eğri"leri abartıyoruz, bununla da yetinmiyoruz, yeni "eğri"ler inşa ediyoruz. Nedeni de aşırı güncel olmak. İnsanımız gazete okuyarak, televizyon seyrederek entelektüel kimlik arayışı içersinde.

Sorunuzda çalışanlardan çok birikime ağırlık verildiğini söylüyorsunuz. Sergiyi çalışanları dışlayarak kurgulamak zaten olanaksız. Onuncu salon, "Kurumsal Aile Fotoğrafı" tamamen çalışanların öyküsüne hasredilmiş. Şunu da hatırlatmadan geçemeyeceğim, bankanın en üst düzeyinde görevli olanlar da kendilerini çalışanlar olarak algılamış yıllar boyunca. İş Bankası yönetimi her zaman işveren ve aynı zamanda iş gören olmuş.

İş Bankası'nın sermaye yapısına bir bakın, birikimin kimin elinde olduğunu görürsünüz. Dünyada başka bir örneği var mı bilemiyorum ama İş Bankası, çalışanlarının bankası. İş Bankası Emekli Sandığı Vakfı, bankada yüzde 50'ye yakın paya sahip. Sermayenin diğer bir kısmı da halkın elinde. Ayrıca bankanın beşeri sermayesi, çalışanları. Hiç olmazsa Türkiye'de çalışanların yönetimde bu denli yoğun bir biçimde temsil edildiği bir başka kuruluş hatırlamıyorum.

Columbus marka mektup terazisi. 1904 yılında Almanya'da patent alan terazi, zarf ağırlıklarını tartmak için yaygın olarak kullanılmıştır.

Sınıf yaratmak sorununa gelince... Tabii gerçekler faklı kurgularla algılanabiliyor. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının "sınıf yaratmak" gibi bir kaygıları var mıydı? Ben sanmıyorum. Bence eğer bir "Türk devrimi"nden söz edeceksek, bu, dünyadaki ilk kültür eksenli post-modern devrim. Harf devrimi, dil devrimi, giyim kuşam devrimi bunun kanıtları. Atatürk ve yakın çevresi için "modernite" önemliydi. Çağdaş bir toplum inşa etmek isteniyordu. Gerçekçi olsun, olmasın, sınıflı bir toplum anlayışına her zaman uzak durma özlemi vardı. "Imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" derken, Osmanlı'nın kültürel hiyerarşisine karşı olduklarını ifade ediyorlardı. Bu arada tabii geçmişin acı tecrübeleri nedeniyle Batı'ya yönelirken, Batı'ya rağmen yol kat etmeleri gerektiğinin bilincindeydiler. Ekonomik alanda alınan önlemlerin büyük çoğunluğu "birikim"den çok "bağımsızlık" kaygısıyla gündeme gelmişti. Onlar göre, Osmanlı'yı çökerten "bağımlılık"tı. Ülkenin geri kalmışlığının nedeni yine "bağımlılık"tı. Bu sergide izi sürülen, büyük ölçüde bu bağımlılığın çözülme süreci.

Cumhuriyetin kurucuları iki dünya savaşı arası "küreselsizleşme" aşamasını son derece iyi değerlendirmiş bir kadrodur. Birçok Latin Amerika ülkesinde de benzer gelişmeler izlenmiştir. Dünya buhranı dış ticaret hadleri nedeniyle Türkiye'yi zorladı, evet, ama Türkiye'nin sanayileşmesi için gerekli ortamı yaratan da aynı buhrandır. Ve bu ekonomik bağımsızlık sürecinde üç banka son derece önemli rol üstlendi. Bunlar kuruluş sırasıyla Türkiye İş Bankası, Sümerbank ve Etibank idi. Sümerbank'ı ve Etibank'ı maalesef neo-liberal politikalarla heba ettik.

Sergiden, Haliç'in Eminönü tarafında Ziraat ve İş bankalarının, Karaköy tarafında ise yabancı finans kuruluşlarına ait binaların yer aldığını anlıyoruz. Esasen altı çizilen bu düaliteyi milli bankacılığın öneminin bir başka şekilde vurgulanması olarak anlamak mümkün. Bu konuyu biraz açar mısınız?

İstanbul dünyada çok az kentin sahip olduğu bir "düalite"ye, daha doğrusu "pluralite"ye sahip bir kentti. Bu, tarihsel derinliğinden kaynaklanıyor. En azından iki önemli imparatorluğun, Bizans'ın ve Osmanlı'nın mirasını taşıyor. Dünyada çok az kent İstanbul kadar kozmopolit bir yapıya sahip olmuş. 19. yüzyıl sonu İstanbul'u mu daha kozmopolit, yoksa New York mu, bu tartışılabilir. Yüzyılın dönüm noktasında, İstanbul'da saptanabildiği kadarıyla 50'ye yakın dil konuşuluyor. Bu New York için geçerli miydi o tarihlerde bilemiyorum. New York'u New York yapan daha çok 20. yüzyıl. Tabii ulus-devlet inşa süreci bu "pluralite"yi önce "düalite"ye, sonra "ünite"ye dönüştürmüş. Bu uluslaşma sürecinin, türdeşleşme özleminin bir sonucu. Özellikle 1850-1950 evresi İstanbul'u iki ayrı uygarlık anlayışını bağrında yaşatıyor. Bugün demode olmuş bir bakış açısıyla Galata Köprüsü sanki "milli" ve "gayri milli" iki dünyayı ayırıyor. Bir başka açıdan bakıldığında, "gelenek"le "modernite"nin ayrım noktası Haliç. İş Bankası Ankara'da kurulmuşsa da, uzun yıllar kalbi bugün müze olan, önce İstanbul, sonra Yenicami şubesi diye bilinen şubede atmış. İstanbul'un dört bir yanından insanlar gelip bu şubede hesap açmışlar, kişisel kasa bulundurmuşlar. İş Bankası'nın kuruluş yıllarında karşısına bırakın yabancıları, yerli çevrelerden bile büyük engeller çıkarılmış. Bunu özellikle İş Bankası'nın Anadolu Sigorta ve Milli Reasürans'la sigortacılığa başladığı evrede görüyoruz. Günümüz Türkiye'sinde kimi çevrelerin Batı'ya kuşkuyla bakmalarını dünün travmaları ışığında görmek mümkün.

İş Bankası düz cam üretmek için yıllarca kapı kapı dolaştı. Kimse Türkiye'ye düz cam teknolojisi, bilgi becerisi satmadı. En sonunda Sovyetler'den demode cam teknolojisi alarak Cayırova'yı kurdu. Düz camda "float" tekniğin Türkiye'ye gelişi yirmi yıllık bir pazarlık sonucu gerçekleşti. 1930'lu yılların sanayi planlarında soda üretimi vardı. Yine aynı nedenlerle, ancak 1970'lerin ortalarında kurulabildi. Günümüzde Sevr sendromundan söz ediliyorsa, bunun gerçekçi yönlerinin olduğu unutulmamalı.

Video ile kaydedilmiş sözlü tarih görüşmeleri bölümünde Cemal Kutay, "İş Bankası'nın şark tevekkülünün önüne abide gibi dikildiğini," söylüyor. İlgilenilen tarih ile mesafe almak adına, bu anlayışı dengeleyecek, karşısına dikilinen insanların durumunu ve banka ile ilişkilerini yansıtmak gibi dengeleyici bir düzenlemeye gidilebilir miydi?

Tabii videolarda kişilerin her söylediklerinin arkasında durmakla yükümlü değilim. Cemal Kutay, popüler bir tarihçi olarak kendisini çok daha cesur sözlerle ifade ediyor. Ama ben kendi yorumumu yapayım "şark tevekkülü" üzerine. Tarihsel bir kategori olarak alındığında, kapitalizmle birlikte dinamik bir toplum anlayışının oluştuğunu kabul etmek gerekiyor. Osmanlı kapitalizmle yüzyıllarca barışamamış. İnsanı "bir lokma bir hırka" ile yetinmiş, dünyevilikten çok uhreviliği önemsemiş. Cemal Kutay tevekkülle bunu kastediyor belki. Batı'da Hıristiyanlık da aynı ataleti yaşamış uzun bir süre. Ancak Rönesans ve reformasyon, ardından Aydınlanma diye nitelendirdiğimiz dönüşümler Batı'yı bambaşka bir sürecin içersine sokmuş. Bunu öz bir ifadeyle, artısıyla eksisiyle "kapitalizm" diye nitelendiriyoruz. Türkiye değişik nedenlerle bu "tevekkül" anlayışından kurtulamamış. İnsanı günü birlik yaşamış. Geleceğe bakamamış, geleceği görememiş ya da gerek duymamış. Ahret tüm yaşamı boyunca belirleyici olmuş. On sekizinci yüzyıldan itibaren bu alanda kimi kıpırdanmalar gözlemlenmiş, hedonist bir yaşam biçimine doğru, en azından saray çevresinde girişimde bulunulmuş ise de sürecin belkemiğinin "sermaye" olduğunun farkına varılamamış.

Birikim süreci olmaksızın insan yaşa-

Sınıf yaratmak sorununa gelince... Tabii gerçekler fakh kurgularla algılanabiliyor. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının "sınıf yaratmak" gibi bir kaygıları var mıydı? Ben sanmıyorum. Bence eğer bir "Türk devrimi"nden söz edeceksek, bu, dünyadaki ilk kültür eksenli post-modern devrim. Harf devrimi, dil devrimi, giyim kuşam devrimi bunun kanıtları.

Üzerinde eski harflerle Türkiye İş Bankası yazan kumbara.

rmının köklü dönüşüme uğrayamayacağı gerçeği algılanamamış. Sermaye birikimi ise tasarruf gerektirmiş, banka gerektirmiş. İş Bankası kurulana değin Anadolu halkı üç beş kuruşunu döşek altında, hatta ona da güvenmeyerek beline sardığı kuşakta saklamış. İşte bu dar dünyayı, bu kendi dışında kimseye güvenmeyen ve toplumdan uzak bir tevekkül anlayışını kıran, en azından cumhuriyetle birlikte İş Bankası olmuş. Bunun ne denli engebeli bir süreç olduğunu vurgulamak için müzede kumbara için apayrı bir düzenleme yapma gereği duyduk.

Kumbara bence tasarrufla eşanlamlı. Çocuklar kumbaraya özendirilerek, anne babalar, önünden ürkerek geçtikleri banka şubelerine cezp edilmiş. Önce kumbara hesabı açılmış, ardından ebeveyn hesap açmaya cesaret edebilmiş. Türkiye'de tasarruf geleneğini inşa eden İş Bankası olmuş. İnşa eden diyorum çünkü cumhuriyet öncesi Türkiye'de tasarruf hesabı denilen şeyin son derece sınırlı olduğunu görüyoruz. Bankaların temel işlevi uzun yıllar tüccara kredi sağlamak olmuş, bankalar kendi özsermayeleriyle yetinmişler. Yatırım sürekli dış sermaye çevrelerinden beklenmiş.

Tabii burada hemen hatırlatalım, İş Bankası, adı üzerinde "iş" ya da "ticari" amaçlarla kurulan bir banka olarak algılanabilir ama daha kurulduğu günden itibaren bir "misyon" üstlenmiş. Türkiye'nin geleceğini sanayileşmede görmüş. Bir yatırım bankası olarak uzun süre ülkenin sınai gelişimine, madenciliğe omuz vermiş. Çok az kişi bilir, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Türkiye'de enerji sektörünün temel girdisi olan kömürün yarısını İş Bankası çıkarmış. Türkiye İş Bankası, kuruluşundan bugüne 300'e yakın şirkete iştirak etmiş. Zamanla bu ortaklıklarının çoğunu devretmiş. Bugün iştiraklerin yoğunlaştığı alanlar finans, cam, telekomünikasyon ve lojistik olmak üzere dört ana grupta toplanıyor. Ama sınai alanda Şişe Cam her zaman amiral gemisi olmuş. Bugün dünya ölçeğinde sayılı sınai kuruluşlardan biri.

Şu anda İş Bankası Müzesi'nin bulunduğu tarihi Yeni Cami Şubesi 1909 öncesinde postane iken.

PTT Arşivi

Tarihsel bir kategori olarak alındığında, kapitalizmle birlikte dinamik bir toplum anlayışının oluştuğunu kabul etmek gerekiyor. Osmanlı kapitalizmle yüzyıllarca barışamamış. İnsanı "bir lokma bir hırka" ile yetinmiş, dünyevilikten çok uhreviliği önemsemiş. Cemal Kutay, belki tevekkülle bunu kastediyor.

1928 sonrasında, bina İş Bankası'na geçtikten sonra kat ilave edilmiş. 2004'te yapılan restorasyonla bina tekrar iki kata indirilmiş.

Kısacası, Türkiye'nin dününü değerlendirirken Batı'dan farklı bir fay hattının ülke gerçeklerini biçimlediğini unutmamak gerekiyor. Cumhuriyet işte bu fay hattını aşarken köklü dönüşümlere gitme gereği duymuş. Kimi kez bunu kendi insanına rağmen gerçekleştirmek durumunda kalmış. Düşünebiliyor musunuz, günümüzde gündemde laiklik var. Bugünlerde "demokratik laiklik" tartışılıyor.

Türkiye'de laikliğin omurgası olan Medeni Kanun 1926 yılında referanduma sunulsaydı halktan yüzde kaç "evet" oyu alırdı! Ben kendi tahminimi söyleyeyim, yüzde beşin altında.

HAZIRLAYAN: EDHEM ELDEM

19 MAYIS 1855

ABDÜLMECİD'İN YATAĞI

L'Illustration dergisinin 19 Mayıs 1855 tarihli sayısının kapağı.

L'Illustration dergisinin 19 Mayıs 1855 tarihli ve 638 numaralı sayısında Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili iki çarpıcı resim yer almaktaydı. Bunların ilki, derginin kapağında yer alan ve Osmanlı ordusunun Kırım'da Kamiyeş'ten Balıklıova'ya yürüyüşünü temsil eden resimdi. Kısa bir resim altı yazısı dışında bu resmi yorumlayan herhangi bir makale veya haber bulunmuyordu, ancak unutmamak gerekir ki, o tarihlerde Kırım'da İngiliz, Fransız ve Osmanlı ordularının Rusya'ya karşı girişmiş oldukları savaş herkesi meşgul eden en önemli olaylardan biriydi. Zaten derginin iç sayfalarında bu resimden bağımsız olarak Sivastopol kuşatmasıyla ilgili üç sayfalık bir makale bulunuyordu. Osmanlıları konu alan ikinci resim ise kısa bir makale eşliğinde sunulan gayet şatafatlı bir yatak temsiliydi. Makaleden de anlaşıldığı gibi, bu yatak dönemin meşhur Fransız dekoratörlerinden Charles Séchan'ın Dolmabahçe Sarayı için hazırlamakta olduğu mobilyanın bir parçasıydı. Bu sarayın inşasına 1843'te başlanmış, ancak 1855'te sona erdirilebilmişti. Mobilya ve mefruşatın da getirilmesiyle birlikte sarayın resmi açılışı 1856 senesi ortalarına kadar beklemiştir.

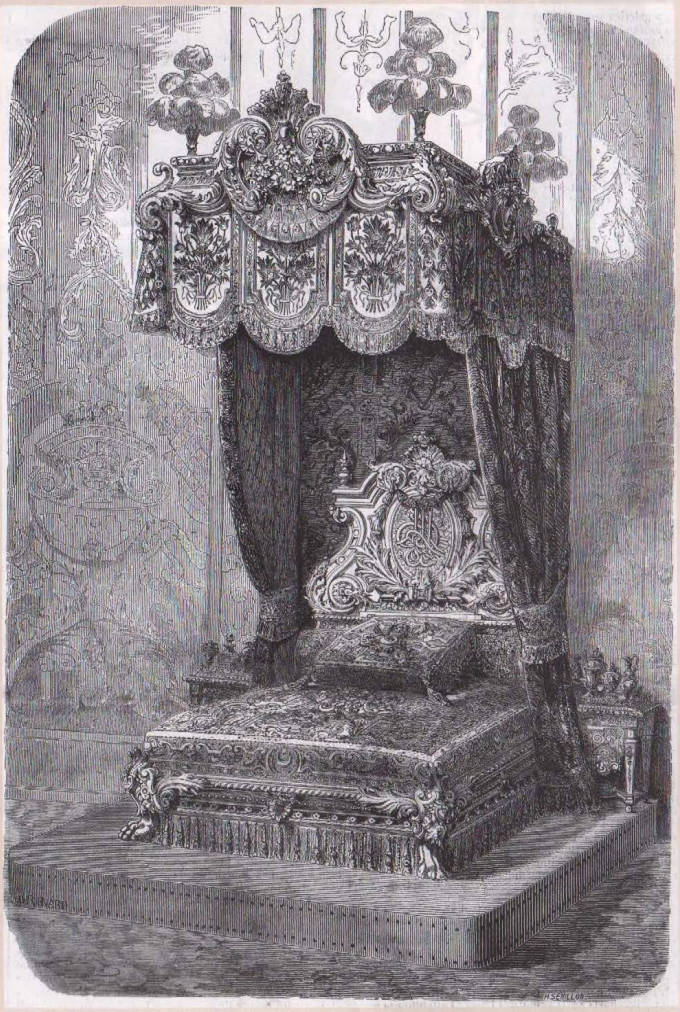
PADİŞAH İÇİN İMAL EDİLEN YATAK

Padişahın yeni ikametgâhının iç dekorasyonu ve mobilyası Paris'te, Bay Séchan'ın atölyelerinde gerçekleştirilmekteydi. Padişahın yatağının tasarımında, Fransız mimar Daniel Marot'nun geriye bırakmış olduğu zengin eserlerindeki güzel modellerden esinlenilmiştir.

Dergimizin 22. cildinin 558 numaralı sayısında, padişahın İstanbul yakınlarında, Beşiktaş'ta o zaman inşa ettirmekte olduğu Dolmabahçe Sarayı'nın anıtsal kapısını yayımlamıştık. Boğaziçi'nin sahillerinde bu inşaat tamamlanırken, padişahın yeni ikametgâhının iç dekorasyonu ve mobilyası Paris'te, Bay Séchan'ın atölyelerinde gerçekleştirilmekteydi.[1] Hatta bu kabiliyetli sanatçı kısa bir müddet önce padişah hazretlerinin yatak odası mobilyasının son parçasını oluşturan yatağı da sergilemişti.

XIV. Louis zamanında makbul olan ve Türkiye'de hâlâ tutulan bir üsluba uygun, biraz ağır şekiller gösteren bu yatağın tasarımında, İngiltere Kralı III. William'a hizmet etmiş olan Fransız mimar Daniel Marot'nun geriye bırakmış olduğu zengin eserlerindeki güzel modellerden esinlenilmiştir.[2] Gravürümüz bu mobilyanın muhteşem görüntüsü hakkında bir fikir vermeye yeterli olabilir; ancak Lyon'da dokunmuş olan beyaz saten fon üzerinde kabartma kadifeden yapılmış çiçek ve yaprak motifli o güzelim sırmalı ipeklilerin parıltısını vermesi mümkün değil. Aynı şekilde, Bay Séchan tarafından Şarklıların zevkinin bilinciyle incelenmiş ve seçilmiş olan modellere dayanarak Fransız sanayii tarafından üretilmiş olan o fevkalade kumaşlara eşlik eden şeritlerin ciddiyet dolu zenginliğini vermek de imkânsız.

Meşhur dekoratörümüze sipariş verilmiş olan mobilyanın en önemli parçalarından biri olan ve kendisinin bir yılı aşkın bir süre çalışmasını gerektirmiş olan bu yatak, padişahın müteaddit ısrarları üzerine nihayet İstanbul'a yollanmıştır. Orada Fransız sanatını layıkıyle temsil edeceğini bilsek de, padişah hazretlerinin bir şekilde Fransız ve yabancı meraklıların dikkatini çekecek olan böyle bir eserden Dünya Sergisini mahrum bırakmış olmasına üzülmemek elde değil.

Padişah için imal edilen yatak (Dolmabahçe Sarayı mobilyasından).

DİPNOT

1. Polycarpe-Charles Séchan (1803-1874). Meşhur Fransız dekoratörü.
2. Daniel Marot (1661-1752). Fransız mimar ve mobilya tasarımcısı. Protestan olduğundan Fransa'yı terk etmek zorunda kalmış, önce Hollanda'ya, ardından da Londra'ya yerleşmiştir.

İLAN-I HÜRRİYET DOLAYISIYLA

1908 YILI KARİKATÜRLERİ

— ها... حاجواد ها... باشنه اور باشنه... باشی ازمینجه اولماز...

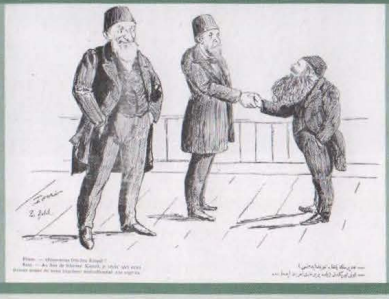
KARAGÖZ DERGİSİ SAYI 29, S. 4 YAYINLANDIĞI TARİH: 20 TEŞRİN-İ EVVEL 1324 (2 KASIM 1908)

Karikatürün altındaki yazı:
"Ha... Hacivad Ha... Başına vur başına... Başını ezmeyince ölmez..."
Yılanın üzerinde "istibdad" yazmaktadır. Hürriyet ilan edilmiş ama "istibdad" son bulmamıştır.

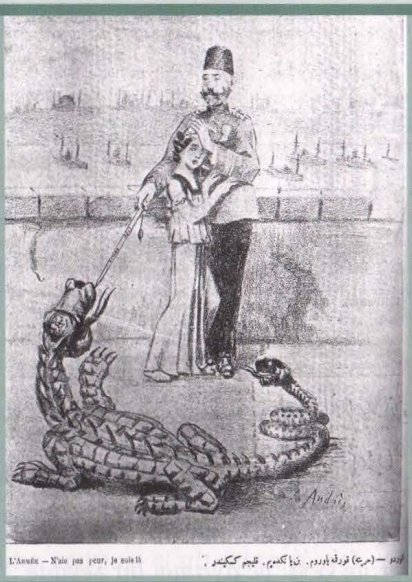
KALEM DERGİSİ SAYI 22, S. 16 YAYINLANDIĞI TARİH: 15 KANUN-İ SÂNİ 1324 (28 OCAK 1909)

Karikatürün üstündeki yazı:
"Eski dost düşman olmaz."
Karikatürün altındaki yazı:
"- Maşallah gördünüz mü? ... Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
- Nasıl oldu da zat-ı fâhimanenizi bırakacak kadar eser-i gaflet gösterdiler?"
Karikatürist: Cemil Cem. Karikatürde, soldaki kişi II. Abdülhamid'in en yakın adamlarından Mabeyin İkinci Kâtibi Arap İzzet Paşa'dır. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde Avrupa'ya kaçmış, pek çokları gibi takibata uğramak, hakaret görmek ve adalara sürülmek gibi işlemlerden kendini korumuştur. Sağdaki kişi ise II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Abdülhamid tarafından sadrazamlıktan alınan Avlonyalı Ferid Paşa'dır. Diğer yöneticilerin aksine, kendisine pek ilişilmemiştir. Ancak İttihad Terakki karşıtı hareketlere girişince eleştirilere konu olmuş, o da bunun üzerine yurtdışına gitmiştir.Cemil Cem. Arap İzzet Paşa'ya şapka giydirerek onu aşağılarken, İttihad Terakki'yi de eski sadrazamın elini kolunu sallayarak yurtdışına gitmesine karışmadığı için eleştiriyor.

KALEM DERGİSİ SAYI 21, S. 6 YAYINLANDIĞI TARİH: 8 KANUN-İ SÂNİ 1324 (21 OCAK 1909)

"- Ne dersin Paşa tebrik edelim mi?
- Onu tebrikten ziyade birbirimizi taziyet edelim..." Karikatürist: Celil. Karikatürdeki kişiler soldan sağa; Sadrazam Kamil Paşa, eski sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa ve yine eski sadrazamlardan Sait Paşa'dır. Karikatür, Kamil Paşa'nın meclisten güvenoyu almasından sonra çizilmiştir. Kamil Paşa'nın güvenoyu almamasını uman ve sadrazamlık hayalleri kuran iki eski sadrazam hicvedilmektedir. Kamil Paşa bu güvenoyundan kısa bir süre sonra verilen bir gensoruyla meclisten düşürülecektir.

KALEM DERGİSİ SAYI 11, S. 1 YAYINLANDIĞI TARİH: 30 TEŞRİN-İ EVVEL 1324 (12 KASIM 1908)

"Ordu- (Hürriyet'e) Korkma yavrum. Ben yanındayım. Kılıcım keskindir."
Küçük kızın üzerinde "hürriyet", kılıcın üzerinde "ordu" ve ejderhanın üzerinde "irtica" yazmaktadır. Karikatürist: Leonid Andres. Karikatürde, irtica bir ejderha olarak, hürriyet ise bir genç kız olarak tasvir edilmiştir. O günlerde Kör Ali isimli bir şahsın başını çektiği gerici bazı gösteriler yapılmıştı. Bunlar dört ay sonra ortaya çıkacak 31 Mart Vakası'nın habercisiydi.

گیسی قورتاران قبودانلر .
N'est bon capitaine que celui qui sauve son navire.

KALEM DERGİSİ SAYI 18, S. 16 YAYINLANDIĞI TARİH: 18 KANUN-İ EVVEL 1324 (31 ARALIK 1908)

Karikatürün altındaki yazı:
"Ahir zaman haydutlukları."
Karikatürün altındaki yazı:
"Ya mallarımı alırsın, yahud karışmam!"
Karikatürist: Cemil Cem.
Karikatürdeki fesli şahıs Sadrazam Kamil Paşa'dır. Elinde tabanca ile onu tehdit eden ise Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'tir. Avusturya-Macaristan, II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde 1878 Berlin Antlaşması ile yönetimi kendisine verilen Bosna Hersek'i ilhak kararı almış, buna karşın gönüllü olarak Avusturya mallarına karşı boykota başlamıştı, Avusturya ise buna sert tepki göstermişti. Karikatür bu tepkiyi haydutluk olarak kınarken, buna gerekli yanıtı vermeyen sadrazamı da eleştiriyor.

KALEM DERGİSİ SAYI 18, S.14 YAYINLANDIĞI TARİH: 18 KANUN-İ EVVEL 1324 (31 ARALIK 1908)

"Gemisini kurtaran kaptandır."
Karikatürist: Cemil Cem.
Karikatürde çizilen kişi, dönemin sadrazamı Kamil Paşa'nın oğlu Sait Paşa'dır. Kendisi Bahriye'ye mensup olup, amiral rütbesine sahiptir. Sait Paşa kamuoyunda şüpheli bir kişidir. Babası Kamil Paşa İzmir Valisi iken ünlü eşkıya Çakıcı Mehmet Efe ile işbirliği yaptığı, kendisini yakalamak için üzerine gönderilecek birliklerin hareketini önceden Efe'ye bildirip önlem almasını sağladığı, bunun karşılığında Efe'nin kazancından pay aldığı yabancı basına kadar aksetmişti. Babasının sadrazamlıktan mecliste bir gensoru sonucu düşürülmesi üzerine İttihad Terakki aleyhine faaliyetlere girişti. 31 Mart Vakası'nın tertipleyicilerinden sayıldı ve yurtdışına kaçtı.

KARAGÖZ DERGİSİ SAYI 36, S. 4 YAYINLANDIĞI TARİH: 13 TEŞRİN-İ SANİ 1324 (26 KASIM 1908)

Karikatürün altındaki yazı:
"Bölük dur!..
Dört aydır hala bir talime alışamadınız. Kiminiz Alman adımı atar kiminin İngiliz adımı!... Nasıl edeceğiz."
Ordu içindeki Alman ve İngiliz taraftarlığı arasındaki anlaşmazlığı eleştirilmektedir.

1952 YILI

HİZMET GAZETESİNİN VARLIK VERGİSİ İLE İLGİLİ YAYINI

RIFAT N. BALİ

Varlık Vergisi Kanunu'nun yarattığı büyük mağduriyet çokpartili demokrasi dönemine girilmesinden itibaren basında tartışılmaya başlanacaktı. DP'nin iktidara gelmesinden sonra da devam eden tartışmalar, kanunun kabul edildiği tarihte İstanbul Defterdarı olan Faik Ökte'nin hatıralarını yayınlaması vesilesiyle hızlanacaktı. Demokrat Parti yandaşı Hizmet *gazetesi işte böyle bir ortamda, kanunun gayrimüslim vergi mükelleflerine keyfi ve ayrımcı bir şekilde uygulanması konusunda yayın yapacak, mağduriyete uğrayan mükelleflerle yapılan uzun mülakatlar yayınlanacaktı.*

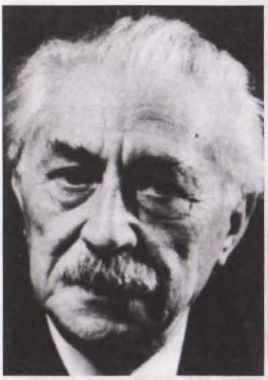
Hizmet gazetesi, Temmuz 1952

Ünlü şair Ahmet Muhip Dıranas'ın (doğuşu 1908 veya 1909-ölümü 1980) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın web sitesinde yer alan kısa biyografisinde, 1930-1932 yılları arasında *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde çalıştığı belirtilmekte. Ancak Dıranas'ın gazetecilik faaliyetleri sadece bu iki yılla sınırlı değil. Dıranas, 14 Mayıs 1952 tarihinde yayın hayatına başlayan ve imtiyaz sahibi "Mehmet Ali İpek ve ortakları İDOK gazetecilik ve Matbaacılık Koll. Şti adına Kemal Onan" olan *Hizmet* gazetesinin başmuharriri idi. Yayına başlama tarihi olarak, DP'yi iktidara getiren 14 Mayıs 1950 seçiminden esinlenerek 14 Mayıs 1952 gününü seçen *Hizmet*, DP yandaşıydı. Dıranas gazetenin ilk başyazısında *Hizmet*'in izleyeceği çizgiyi şöyle açıklamaktaydı:[1]

"[Atatürk'ünl ölümünden sonrası, 1950 ye kadar beyhude bir gayretler mecmuası olmuştur. O kadar ki, iş 1946 da gayri meşrû bir iktidar cüretine kadar varmıştır. Bununla beraber, tarihi kaderlerine rıza gösterdikleri, devirleri içinde kalmayı kabul ettikleri takdirde veya müddetçe, onları hattâ gündelik politikayla tedirgin etmemek, âhır ömürlerinde huzur veya pişmanlıklarile baş başa bırakmamak; hulâsa artık okunmaya değmez yahut tahammül edilmez bir hâyide roman gibi sayfalarını kapayıvermek daha yerinde olur. *Hizmet* böyle düşünüyor.

Fakat 'evdeki Pazar çarşıya uyar mı?' diye güzel bir halk tâbiri vardır. Evdeki pazarın pek de çarşıya uymadığının hattâ hiç uymadığının, 'devri

sâbık' yaratmamak va'dile iktidara gelen ve daha ilk günden bu ahdine vefa gösteren Demokrat Parti'nin, bu bakımdan bugün karşılaştığı zorluklar en güzel misalini teşkil ediyor. 13 Mayıs akşamına kadar sıkı yönetimler, idare adamlarına bir kısım vatandaşları tazyik etmek için şifre göndermeler, Senirkent,[2] Arslanköy[3] ve Isparta'da işlenilen kanlı, kansız cinayetler; tabutluklar ve korkulu işkence sistemleri içinde nam vermiş olanları, 15 Mayıs sabahından itibaren demokrasi bülbülü gibi şakımaya başlamaları ve gün geçtikçe bu hali bir hürriyet ve demokrasi şampiyonluğuna kadar vardırmaları, geçmiş devrin, hiç değilse bir zümrede zihniyet olarak, henüz tamamen kapatılmamış, tasfiye edilememiş olduğunu gösteriyor. O halde, mücadele, tarihî kaderlerine razı olmayıp hâlâ sahnede kalmakta inat edenlere karşı 1950 dekinden önceki hızla devam etmelidir. Aksi takdirde (devri sâbık) yaratmamak ahdini siyasî bir hata olarak kabul etmek bile yerinde olur. *Hizmet* bunu da böyle düşünüyor."

Ahmet Muhip Dıranas DP yandaşı *Hizmet* gazetesinin baş muharriri idi.

Fotoğraf: Ara Güler

"Varlık Vergisi denen belâ malî kuvvete değil, isme dayanıyordu. Kendi adamlarını, daha açıkçası el altından rüşvet verenleri muaf tutarak, yolunu bulamıyanları da varını yoğunu elinden alarak bir lokma ekmeğe muhtaç ettiler. Evleri yıktılar, hanümanlar söndürdüler. Yetmişlik ihtiyarları Aşkale'de süründürdüler, ölüme mahkûm ettiler. Birçok yavruların babalarını Aşkale'ye sürerek yetim bıraktılar."

Hizmet'in ilk sayısında yer alan "Muhalifiz" başlıklı imzasız yazı ise; "Vatandaş, vicdanında mahkûm olan şahısların masum rolüne bürünerek icrayı hüner etmesine müsait bulunan devri sabık yaratmama kararına bugünkü şekildeki tatbikatına muhalifiz. Temas ettiğimiz geniş vatandaş kitlesi kararın bu tatbik şeklinden asla memnun olmamaktadır," satırlarıyla sona ermekteydi.[4]

Bu beyanatlar gazetenin CHP'ye karşı sert bir muhalefet sergileyeceğinin işaretiydi. Nitekim yayına başlamasından kırk gün sonra *Hizmet* o tarihte hafızalarda halen taze olan Varlık Vergisi Kanunu'nun gayrimüslim vergi mükelleflerine keyfi ve ayrımcı bir şekilde uygulanması konusuna el atacaktı.[5] Gazetenin neden Varlık Vergisi Kanunu'nun yarattığı mağduriyeti yansıtmaya karar verdiğini anlamak için dönemin siyasi havasını hatırlamak gereklidir. Varlık Vergisi Kanunu'nun Türk ve yabancı uyruklu gayrimüslim mükelleflere ve "dönme" kökenli Türk uyruklulara karşı ayrımcı ve keyfi bir şekilde uygulanmasının yarattığı büyük mağduriyet çokpartili demokrasi dönemine girildiği 1946 yılından itibaren basında tartışılmaya başlanacaktı. 1946 yılında, çokpartili demokrasi döneminin ilk milletvekili seçimlerinde DP'den İstanbul milletvekili seçilen avukat Salamon Adato siyasi konuşmalarında zaman zaman Varlık Vergisi Kanunu'nun müsebbibi olarak CHP'yi eleştirecekti.[6] DP'yi iktidara getiren 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra da bu tartışmalar devam edecekti. Ancak en büyük tartışma, Varlık Vergisi Kanunu'nun kabul edildiği tarihte İstanbul Defterdarı olan Faik Ökte'nin *Varlık Vergisi Faciası* başlığını taşıyan hatıralarını 1951 yılında yayınlaması vesilesiyle yaşanacaktı.[7] *Hizmet* gazetesi işte böyle bir geri planın mevcut olduğu bir ortamda Varlık Vergisi konusuna el atacak, 23 Haziran ile 9 Temmuz tarihleri arasında bu konuda yayın yapacak, mağduriyete uğrayan mükelleflerle yapılan uzun mülakatlar yayınlanacaktı.

Varlık Vergisi'nin uygulandığı dönemde bir kısım basın bu politikanın propagandasını yapıyordu. Azınlık karşıtı karikatürler mecmualarda sıklıkla yer alıyordu.

Necmi Rızzı, *Şaka*, no.118 (4 Şubat 1943)

Varlık vergisi konusundaki yayının başlaması

Varlık Vergisi konusundaki ilk yazı, gazetenin 23 Haziran tarihli nüshasında "Milletten haraç alan zorbaların yakalarını bırakacak mıyız?" başlığı ve "Varlık Vergisi haracı nice evleri yıktı, yuvaları söndürdü. Sakıt Şef'in milyoner olan biraderi acaba ne verdi? Büyük bir facia olan bu varlık vergisi zorbalığının tetkikten geçirilmesini istemek hakkımızdır," alt başlığıyla ilk sayfadan verilecekti. Yazı şöyleydi:[8]

Varlık vergisi ve açlığı yaratan

C.H.P. ileri gelenleri hiç yoktan nasıl servet sahibi oldular?

Facia kurbanlarının yürekler acısı akıbetleri

Hizmet gazetesi 1 Temmuz 1952.

C.H.P.liler milletten alınan malın sahibi aslisine iadesi hususundaki kararı Halk Partisi'ni kapatmağa matuf bir hareket olarak vasıflandırırken Anayasaya uygun olmadığını da ileri sürüyorlar.

Biz de soruyoruz:

- Bu efendiler devri ikballerinde hep Anayasaya uygun mu hareket etmişlerdir?

Onlardan istenen, milletten çaldıklarıdır. bunda anayasaya uygun olmayan taraf neresidir?

Bir soyguncunun elinde yakalanan bir hırsızlık malı geri almakla Halk Partisi'nin milletten aldıklarının iadesi istenmesi arasında ne fark vardır?

Halk Partisi iktidarının bu milleti inim inim inleten, dıştaki itibarımızı sarsan, ecnebi sermayesinin memlekete girmemesi korkularını tevlid eden bir varlık vergisi faciası vardır.

Bu adamlar milletin kazancını bir haraç alır gibi ellerinden aldılar. Tetkik lüzumunu bile hissetmeden kurunu vustai bir vergi ihdasiyle bu milleti haraca kestiler.

Varlık Vergisi denen belâ mali kuvvete değil, isme dayanıyordu. Kendi adamlarını, daha açıkçası el altından rüşvet verenleri muaf tutarak, yolunu bulamıyanları da varını yoğunu elinden alarak bir lokma ekmeğe muhtaç ettiler, yataksız, yorgansız bıraktılar. Evleri yıktılar, hanümanlar söndürdüler. İş bu kadarla da kalmıyarak yetmişlik ihtiyarları Aşkale'de süründürdüler. ölüme mahkûm ettiler. Birçok yavruların babalarını Aşkale'ye sürerek yetim bıraktılar.

Eski derebeyleri gibi, 'sen şu kadar vereceksin, sen bu kadar vereceksin' dediler.

Bir geminin yağcısına, 'yağcı' kaydiyle 50 bin lira haraç kestiler, veremeyince de sürgüne yolladılar.

O devrin Halk Partili zenginlerini şöyle bir göz önüne getirelim. Koskoca milyonerlerden ne aldılar?

Şef İnönü'nün sayın biraderi milyonlar sahibi Hasan Rıza acaba ne verdi?

Bu adamların mâzisinde bir derebeylik vahşeti, hattâ derebeylik devrinde bile misli görülmemiş bir Varlık Vergisi faciası olduğu halde hâtâ milletten aldıklarının millete iadesi kararı karşısında kendilerinde konuşmak cesaretini bularak haktan, hukuktan, anayasaya uygun hareket edilmediğinden dem vurmak yüzsüzlüğünü gösteriyorlar.

Bu Varlık Vergisi faciası ile sönen yuvaların, yetim kalan yavruların, yataksız, yorgansız kalan, bir lokma ekmeğe muhtaç edilen zavallıların ömürleri boyunca iki elleri yakalarında olacaktır.

Milletin verdiği Varlık Vergisi haracının hiç şüphe yokki büyük bir kısmı bugün anayasadan bahseden kimselerin kursaklarında ve kasalarındadır.

İsterler mi bu Varlık Vergisi faciasının bir hesabı görülsün? İsterler mi muaf tuttukları milyonerlerle, evleri yıkılan vatandaşların bir mukayesesi, bir muhasebesi yapılsın?

Bizce bu Varlık Vergisi faciası hiç olmazsa tatbik şekli üzerinde durulacak bir meseledir. Hiç değilse, kimi tuttukları, kimi vurdukları meydana çıksın! Bakalım bugün sayıkladıkları anayasa bu adamları kurtarabilir mi?

Türk milleti için bir yara olan bu Varlık Vergisi faciasının bir tetkikten geçirilmesini bugünkü iktidardan beklemek en tabii hakkımızdır.

Birkaç gün sonraki ikinci yazı Reisicumhur İsmet İnönü'nün kardeşi Hasan Rıza Temelli'yi hedef alacaktı:[9]

Varlık Vergisi zorbalığı, derebeylik haracı ile hazineye İstanbuldan 221 milyon sağlanmış, istenilen yuvalar yıkılmış hanümanlar söndürülmüş fakat buna mukabil biraderler, bendeler, milyonluk servetlerden vergi vermek şöyle dursun milyonluk binalar ve tesisler yok pahasına kapatmışlardır.

Bu arada muhalefet lideri İnönü'nün bu yağmadan neler kaçırmak ve neler yapmak istediğini acı bir şekilde ortaya koyan bir hâdiseyi şuraya alalım.

İnönü'nün biraderi bu arada Doktor Lütfi Kırdar'a gelip gitmektedir. İdrofil Pamuk Fabrikası sahipleri vergilerini ödeyememektedirler. Birader Hasan Rıza Temelli Defterdar'a da iki defa gidiyor. Nihayet Hasan Rıza Temelli'nin dahil bulunduğu grup sıkıştırmalar neticesinde bu fabrikayı ele geçiriyorlar.

Temaslar devam etmektedir. İkinci defa yapılan temas bir gemiyi kapatmak içindir. 300 tonluk bu gemiyi birader kömür nakli için satın almak istemektedir. Kırdar'a gelip gidiliyor, Kırdar Defterdar'a:

- Bu adam bana yine geldi, ne yapacağız? diye şikâyette bulunuyor.

Defterdar Kırdar'a şöyle diyor:

- Ben bu işe karışmam. 'Defterdar doğrudan doğruya Maliye Bakanlığı ile temastadır. Onu görün' deyin...

Milli Şefin biraderi çıkageliyor. Kendisine, mükellefin sonradan verilen vadeler dahilinde taksitlerini zamanında ödediğini, hakkında haciz yapılamayacağını söylüyor. Temelli büyük bir avın elden kaçtığını görerek:

- 'Sonradan verilen mühleti herkese vermeğe mecbur musunuz?' diye çıkışıyor.

Görülüyor ki Varlık Vergisi bir taraftan evler yıkıp, hanümanlar söndürürken, bir çok vatandaşları Aşkale'de ölüm mahkûmu ederken Şef bendelerine de milyonlar kazandırmıştır.

Varlık Vergisi borcundan dolayı 339 ev, 197 dükkân, 80 apartman, 190 arsa, 42 depo, 7 han, 5 fırın, 12 tarla, 2 hamam, 1 köşk, 8 imalâthane ve fabrika, 5 mağaza, 2 deniz motörü satılmıştır.

Yalnız İstanbul'dan 562 kişi iş yerine sevkedilmiştir.

Yine tekrar ediyoruz, Varlık Vergisi faciası bu milletin bağrında kapanmaz bir yara olarak kalacaktır. Halk Partisi'nin ve parti ileri gelenlerinin Devlet idaresini o devirlerde elinde tutanların bir devlet gangsterliğini nasıl yaptıklarını bu vergi bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Biz bu devlet gangsterliği üzerinde duracağız, yıkılan evler, söndürülen hanümanlar bu yağmadan elde edilen kazançları meydana koyacağız, mesullerini arıyacağız, bu milletin gözleri önüne bir defa daha sereceğiz.

Bir sonraki gün yayınlanan haberde, tahakkuk edilen vergiyi ödeyemediğinden kanun gereği borçlarını çalışarak ödemeleri için Aşkale'ye gönderilen mükelleflerin isimleri ve kendilerine tahakkuk edilen vergi tutarları yer almaktaydı.[10]

Tüccar Margarios Ohanyan'ın anıları

Hizmet'in bu yayını Varlık Vergisi mağdurlarını heyecanlandıracaktı. Gazeteyi okuyan kimi İstanbullu gayrimüslim tüccarlar gazeteye kendiliğinden gelerek o günlerle ilgili hatıralarını aktaracaklardı. Bunlardan biri, Ermeni tüccar Margarios Ohanyan idi. Gazete bu ziyareti ve görüşmeyi şöyle aktarmakta:[1]

Varlık Vergisinden en büyük silleyi yiyen ve kendisine tarh edilen 1.000.000 lirayı tahsil etmek için elindeki bütün menkul ve gayrimenkul nesi varsa hepsi satılan; eskiden sahibi olduğu Belvü Apartımanında bugün kiracı olarak oturan, Mihran Ohanyan veresesi Margarios Ohanyan, neşriyatımız üzerine, biz onu aramadan, o gazetemize geldi.

Varlık Vergisi ortaya çıkana kadar Kürkçü Han 5 numarada kürk ithâlat ve ihracat işleriyle meşgul olduğunu söyleyen Margarios Ohanyan, âdeta o günleri tekrar yaşıyormuş gibi bize, Varlık Vergisi faciasında kendi hissesine düşen kısmı şöyle anlattı:

- Birçok tüccarlara Varlık Vergisi rakamlandırıldığı günlerde bana da 1.000.000 liralık bir vergi tahrir edildi. Paramız yoktu. Elimizde bir hayli mal ve emlâk bulunuyordu. Biz, bunları satıp paraya çevirmemize vakit kalmadan bütün menkul ve gayrimenkulümüze el koydular. Mağazamızı mühürlediler ve yok pahasına satışa başladılar.

Küçük Han'da 22 odamız vardı. Bunların hepsini götürü olarak bir arada sattılar. Hepsi 36.000 liraya gitti. Halbuki teker teker satılsa idi, o günkü rayiçle 60.000 liraya satılabilirdi.

Arkadan şimdiki Radyo Evi'nin karşısında bulunan Belvü Apartımanı da 156.000 liraya yok pahasına satıldı. Apartman 7 daire kaloriferli ve asansörlü idi. 1921 de yapılmıştı. Bugün en az 600.000 liraya mal olacak bir binadır.

İşin en açıklı tarafı dün kendi malım olan Belvü Apartımanı'nda bugün kiracı olarak oturmaktayım.

Yapılan satışlardan elde edilen para istenilen meblâğın ancak bir kısmını teşkil ediyordu.

Sıra, Beyoğlu Tünel caddesindeki 1000 metrekareyi ihtiva eden Singer Binası'na gelmişti. O binadaki dörtte üç hissem yok pahasına 325.000 liraya satıldı. Halbuki ortağım bir sene sonra dörtte bir hissesini 450.000 liraya sattı.

Bugün o binanın değeri 1,5-2 milyondur. Bu binayı alan da Vehbi Koç'tur.

Satılan emlâkimin tutarı 780.000 lirayı bulmaktadır. Mütebaki kısmı da dükkân ve depoda mevcut mallar satılarak elde edildi. Satılan binalarımın bugünkü rayiçle tutarı 3-4 milyon lirayı aşmaktadır.

Bu sırada masa üzerinde duran, eski İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin *Varlık Vergisi Faciası* isimli kitabını gören Margarios Ohanyan:

'Faik Bey, benim Kürkçü Han'daki 22 odanın ve dükkândaki kürklerimin satışından bahsetmektedir. Bilahare 22 han odasının usulsüz satıldığına dair bir dâva açmıştım. Faik Bey bakın kitabına bu hususta ne yazıyor?'

Kitabın 165 inci sayfasının birinci paragrafının son 2 cümlesini beraberce okuyoruz.

"Hal böyle iken Tasfiye Kanununu neşrinden sonra da çeşitli muvazaalı dâvalar icad edilerek Varlık Vergisi dolayısiyle yapılan gayrimenkul satışları mahkemelerin tetkikinden geçirilmiştir. Asador Küdükyan'a ait arsalar, Mihran Ohaniyan veresesine ait han dolayısiyle açılan dâvalar bu zümredendir."

Gene kitabın 171 inci sayfasını açan B. Margarios, şunları okuyor:

"Biz bu işi Kürkçü Mihran Ohaniyan veresesine ait kürklerin satışlarında, Georgio Mandel'de yaptığımız satışlarda denedik."

Gözlerini daldığı noktadan ayıran B. Margarios anlatmağa devam etti:

- Elimde avucumda olanlar gidince işim bozuldu. Hattâ o kadar ki 1942 senesinin kazanç vergisinden hâlâ inlemekteyiz.

1949 Teşrininde gayrimenkullerin usulsüz satıldığına dair 3 üncü Asliye, 5 inci Asliye ve 1 inci Asliye Hukuk Mahkemelerinde birer dâva açtım. Önce dâvaların bakılmasına başlandı, bir iki ay sonra dâvalar birer birer reddolundu. İlk reddolunanı temyiz ettim. Temyiz red kararını bozdu ve 'bunun ittilâını' arayın, dedi. Bu arada Belvü Apartımanı ile Singer Binası'na ait red kararlarını temyiz tasdik etti. Bunun üzerine tashihi karar yaptım.

> *"Varlık Vergisi rakamlandırıldığı günlerde bana da 1.000.000 liralık bir vergi tahrir edildi. Paramız yoktu. Elimizdekileri satıp paraya çevirmemize vakit kalmadan bütün menkul ve gayrimenkulümüze el koydular. Mağazamızı mühürlediler ve yok pahasına satışa başladılar. (...) Singer Binası'ndaki dörtte üç hissem 325.000 liraya satıldı. Halbuki ortağım bir sene sonra dörtte bir hissesini 450.000 liraya sattı. Bu binayı alan da Vehbi Koç'tur.*

Tashihi karar, Singer Binası'nı satın alan Vehbi Koç'un kararını tasdik etti. Belvü Apartımanı dosyasından bir ses çıkmadı. Fakat, bir ay sonra Belvü Apartımanı'nın dâvasına ait red kararı tasdiki bozuldu. Dosya geri gönderildi.
Odalar için açtığım dâva hâlâ temyizdedir.
Belki Varlık Vergisinin, içinde açtığı yarayı unutturabiliriz diye B. Margarios'a sordum:
- Eh şimdi tuttuğunuz iş..
Muhatabım sözümü birden kesti:
- Ne gezer. Şimdi hiçbir iş yapamıyorum. Bir ara bir işe girdim. Onda da ziyan ettim. Bilmem ki Allahım nedir bu başıma gelen?
Bir an sustuktan sonra sözüne devam eden 1.000.000 lira Varlık Vergisini inim inim inleyerek veren Mihran Ohanyan'ın bu vârisi:

- Yalnız ben mi? Daha benim gibi nice insan ıstırap çekti, elinde avucunda bulunanları keyfî bir surette tarh edilen vergiye veren insanlar var. Vergiyi veremeyip Aşkale'yi boylayıp, kışta, kıyamette taş kırıp, kar kürüyenler var. Size Varlık Vergisinin sillesini yemiş, ıstırap çekmiş ve hâlâ çeken dostlarımı yollıyacağım. Belki neşriyatınız üzerine âdil hükümetimiz harekete geçer, ve hiç olmazsa yapılan haksızlıkların bir kısmını tashih eder' dedi.

Bir milyon liranın mükellefi, âdeta içi çürümüş bir çınar gibi çökmüş bir halde aramızdan ayrıldı.

DP Selçikli Köyü başkanı Ali Apaydın'ın anıları

Hizmet, ertesi gün Akhisar'ın Selçikli köyünden aldığı bir mektubu neşredecekti. Mektubun içeriği şöyleydi:[12]

Varlık Vergisinin uçuruma attığı ocaklardan birisi de Akhisar Selçikli köyündedir.

Selçikli köyünde, halen D.P. Başkanı olan Ali Apaydın o zaman bakkallık yaparak geçimini temin etmekteydi. O zamanki sermayesi 2000 lira olan Ali'nin bin lira da borcu bulunmaktaydı. Varlık Vergisi tarh edilmeğe başlandığı zaman aynı köyün C.H.P. Başkanı vicdansızlık yaparak, aralarındaki bir ihtilâftan dolayı Ali'ye 1250 lira vergi tahakkuk ettirmiş, tarlasını ve bağını sattırmıştır.

Halk Partisi iktidarının borusunun öttüğü o vakitte, Selçikli köyü C.H.P. Başkanının, 200.000 lira gibi muazzam bir servete sahip olmasına rağmen, Varlık Vergisi diye ödemiş olduğu para, bin liradır.

Elleri vicdanlarından uzak olan, maskeli orta oyunu madrabazlarına, hesap sorulma zamanının geldiği bütün vatandaşların malûmudur.

Varlık Vergisi faciası, Halk Partisi midecilerinin midelerini doldurmaktan maada kurdukları tuzak milletimizi iktisaden çöktürmekten başka bir şeye yaramamıştır. Demokrat hükümetimizin, yerinde almış olduğu kılıçtan keskin kanunları ile vicdansızların yüzlerindeki kara maskelerini bir an evvel atacağına bütün kalbimizle inanmaktayız.

Dünün acılarından vicdanına getirmiyeceğini sarsılmaz asil Türk milletine C.H.P. müdecilerini bir daha iş başına getirmiyeceğini sarsılmaz imaniyle and içmiştir.

Hizmet bu mektupla birlikte, 1942 yılında itibarlı birer tüccarken 1952 yılında "herhangi bir yerde boğaz tokluğuna müstahdemlik yapan" üç Varlık Vergisi mükellefinin durumunu da yayınlayacaktı:[13]

O zamanlar tüccar olan Isak Niyego, kendisine cem'an 1.300.000 lira vergi tarh edilmiş ve 500.000 lira kadarını ödemiştir. 10.000 lira kazanç vergisi borcu vardır ve boştadır.

Tüccar İzi Kazez, kendisine 105.000 lira tarh olunmuş, ancak 80.000 lira ödemiştir. 13 bin lira kazanç vergisi borcu vardır ve halen müstahdem olarak çalışmaktadır.

Bursada 3 fabrika sahibi fabrikatör Moiz Havlucu, cem'an 350.000 lira vergi tarh olunmuş 242.000 lirasını ödemiştir. Halen 85.358 lira kazanç vergisi borcu vardır ve boştadır.

Tüccar Viktor Benardette'nin anıları

Hizmet muhabiri ertesi gün manifatura tüccarı Viktor Benardette ile görüşecekti:[14]

Fincancılar Yokuşundaki Yusufyan Hanı'nın sağa sola çarpılmış, senelerin tesiriyle aşınmış merdivenlerini tırmanırken düşüyordum:

- Acaba Varlık Vergisi için bu han da satıldı mı? Acaba bu handa, kaç kişi bu verginin ağırlığını altında ıstırap çekti?

Az evvel aynı yokuşta Nasuniye sokağı 5 numaralı mağazada aradığım manifatura tüccarı Viktor Benardette'yi burada bulabileceğimi söylemişlerdi. Vaktiyle oranın sahibi olan B. Viktor şimdi bu hanın 30 numaralı odasında müstecir olarak bulunuyor.

Neşriyatımızı duymuş, âdeta eski bir dostu karşılar gibi bizi karşıladı.

Kendisinden Varlık Vergisi faciasında kendi payına düşen kısmı anlatmasının rica edince bir an tereddüt etti. Halinden, o eski günleri tekrar yaşamak istemiyen bir insanın haleti ruhiyesi okunuyordu. Acılarla dolu maziye kim dönmek ister ki?

Neden sonra, değişmiş ve acı dolu bir sesle anlatmağa başladı:

- 1942 senelerde Varlık Vergisi alınmağa başlandığı zaman firmamdan da 210.000 lira isteniliyordu. Bu miktar bizim ödeme kuvvetimizden çok fazla idi. Vergiyi ödemek, için ailemin 2-3 ay önce almış olduğu, Aşır Efendi caddesindeki 125.000 lira değerindeki maruf Alyanak Hanı'nı, şahsıma ve anneme ait gayrimenkulleri tutarlarının karşılığında para almak üzere Emlâk Bankası'na müracaat ettim. Cem'an 200.000 lira tutan bu gayrimenkullere mukabil bana kaç para teklif ettiler tahmin eder misiniz?

Tam 12.500 lira!

Bu teşebbüsten iş çıkmayacağını anlayınca bu sefer o zamanki Defterdar Faik Ökte'ye müracaat ettim.

Yukarıda bahsettiğim gayrimenkullerimin tapuda yazılı fiyatlarına göre terkin edilerek borçlarımın böylelikle karşılanmasını istedim.

Derhal reddettiler, ve işin en acı tarafı bir de alay mevzuu olduk.

Viktor Benardette burada susmuştu. Önünde konuşuğumuz tezgâhın üzerinde duran gömleklik poplinlerle oynamaya başladı.

- Niçin sustunuz Bay Viktor?

Derin bir göğüs geçirdikten sonra yüzüme baktı. Sanki 'daha ne istiyorsun' der gibi bir hali vardı. Havayı değiştirmek için derhal:

- Kaç lira vergi odediniz? dedim.

- Aşağı yukarı yüz bin lira!

- Ya mütebakisi?

- On bir buçuk ay kalmak üzere ilk kafile ile Aşkale yolculuğu.

Bu yolculuğu ve Aşkale'de çektiğimiz acıları burada tekrarlamağa bilmem lüzum var mı?

Şunu söylemek isterim ki Aşkale'de hava ve yaşayış şartlarının bozukluğundan sürgün olarak gelen arkadaşlardan birçoğu zatürriyeye tutuldular ve işin en acı tarafı da hastaların ekserisini doktorsuzluk ve ilâçsızlıktan orada bıraktık.

- Aşkale'de ne yaptınız?

- Her gün sabahtan akşama kadar Trabzon-İran transit yolunun karlarını temizliyorduk. Gece yağan kar, yolu tekrar kapatıyordu. Ertesi gün tekrar temizlemeğe başlıyorduk.

Sonra bizi Sivrihisar Gökbel yolunda çalışmağa gönderdiler. Bu mıntıkada Ağustos sıcağının etrafı cayır cayır yaktığı bir zamanda bulunduk. Burada da taş kırdık, yol açtık. İş çok yorucu ve yıpratıcı idi. İçimizde bulunan 70-80 yaşındaki ihtiyarlardan bazıları bu ağır işe dayanamıyarak hastalandı ve öldü.

Neticede tekrar İstanbul'a ailemizin yanına döndük yeniden yeniye çalışmağa başladım.

Acı hâtıraları tekrarlatarak, ilk karşılaştığımız andaki neş'esini kaydeden muhatabım bir an dinlendikten sonra anlatmağa başladı:

- İşin en haksız tarafı, varlık zamanında gayrimenkuller satılırken Tahsili Emval Kanunu hükümlerine göre satışların yapılmamasıdır. Kanuna göre, bir gayrimenkulün satışı ilânından ancak 21 gün sonra yapılır. İlânın da, biri başkent gazetelerinden birinde olmak şartiyle üç gazetede intişarı icap eder.

Halbuki bu satışların, çoğu kanuna aykırı, yâni 21 gün beklemeden, yapılmıştır. Bu yüzden de hakiki kıymetlerinin çok aşağısında bir meblâğa satılmıştır.

Nitekim 20.000 lira değerindeki mağazamı 1.300 liraya, ailemin 125.000 liraya alınan Alyanak Hanı 65.000 liraya satıldı.

Böyle satışlar karşısında tabiatiyle borcumuzu ödeyemedik. 11,5 aylık gurbet bize bu satışların gayri kanuni olduğunu öğretti. Her ne kadar dönüşte mahkemeye de müracaat ettimse de, mezkûr dâvayı 8 gün içinde açmadığım için bütün haklarımı kaybettiğimi söylediler ve dâvayı reddettiler.

Bugün, Varlık Vergisi iade edilmese de, o gün haksız ve kanunsuz satılan bu malların satışları iptal edilerek iadesi gerekir fikrindeyim.

Adları saklı mağdurların anıları

Hizmet, bir gün sonraki nüshasında üç-dört kişilik bir grubun gazeteyi ziyaret ettiğini yazacak, bu şahısların isim ve adreslerinin saklı tutulması şartıyla anlattıklarını üç gün boyunca aktaracaktır:[15]

Şimdi sözü bu ziyaretçilerin en yaşlısı olan orta boylu tıknaz vatandaşımıza bırakıyoruz. O, Varlık Vergisini ödiyemediklerinden dolayı nasıl tevkif edildiklerini ve bir casus veya katil gibi polis ve jandarma nezaretinde kendi memleketlerinin topraklarında nasıl menfaya gönderildiklerini şöylece anlattı:

- Benim ve arkadaşlarımın verdiği paralar ve satılan mallarımızdan elde edilen meblağ istenilen vergiyi karşılamadığından o zamanki en büyük mülkiye âmirinin ve Defterdarın emriyle bir gün polis tarafından âniden tevkif edildik. Bizi önce Müdüriyette topladılar ve sonra kafile halinde Moda'da kamp haline getirilmiş bir otele kapadılar. Bir hafta müddetle burada mahpus kaldık. Ailelerimizle dahi temas etmemiz memnu idi.

Bir hafta sonra bir Maliye müfettişinin başkanlığında bir Maliye heyeti gelerek hepimizi teker teker sorguya çektiler. Heyet, vergiyi verip veremiyeceğimizi tahkik ediyordu. Kendilerinden istenilen vergiye vermeyi taahhüt eden 5-6 kişi ayrıldı. Heyet onları alarak gitti.

Bir an muhatabımın sözünü keserek sordum:

- Bu vaka kaç senesinde oluyor?

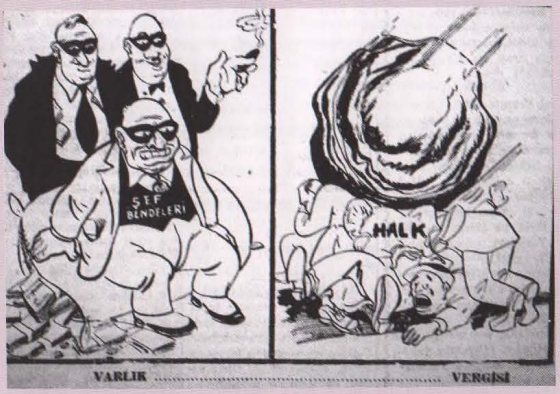
- 1943 kânunisani ayında. Malûmunuz üzere Varlık Vergisi 1942 sonlarında ihdas edilmiştir dedi ve sonra maceralarını anlatmağa devam etti:

- O sene İstanbul'da, bilmem hatırlar mısınız? Müthiş bir kış ve çok da soğuk olmuştu. O gece şiddetli bir ayaz vardı. Soğuktan her şey buz tutmuştu. Hattâ o kadar ki yerdeki karların üstü bile soğuğun tesiriyle buzlaşmıştı. Sözüm meclisten dışarı, günlerce aç kalmış bir köpek bile o gece sokağa çıkamazdı.

Hava kararıktan bir müddet sonra o zamanki Polis Müdürü Ahmet Demir, yanında bazı şahıslar ve polisler olduğu halde kampa geldiler. Bizi kampta 32 mükelleftik. Bize eşyalarımızı toplamamızı ve o gece yola çıkacağımızı söylediler. Zaten eşya olarak yanımızda bir bavul içinde birkaç kat çamaşır ve bir battaniyeden başka bir şey yoktu.

Kamp olan binanın kapısında üstü açık bir çöp kamyonu duruyordu. Hepimize binmemiz emredildi. Fakat, kamyon küçük olduğundan hepimizi ve bir kısım bavulları almamıştı. Bina içinde bulunan Polis Müdürü Ahmet Demir, dışarı çıkıp da yerde kalanları görünce:

- Ne duruyorsunuz, tıkın onları da içeri!

Hizmet gazetesi, 27 Haziran 1952.

diye bağırdı. Polisler verilen emre itaat ettiler ve kamyona sardalya kutusundaki balıklar gibi birbirine yapışmış bir halde sıralandı. Üstelik polisler de aynı vasıtaya bindiler.

O, müthiş ayazın hüküm sürmekte olduğu gece her an bir ölüm tehlikesi atlatarak Haydarpaşa'ya vâsıl olduk.

Kamyon, Haydarpaşa Emniyet Amirliğinin merdiveni önünde durdu. Soğuktan buz tutmuş merdivenlerden düşe kalka girdik.

- Böyle geçe yarısı ne tarafa doğru yolculuğa çıkarılıyordunuz?

- Gara gelinceye kadar katî olarak nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Fakat orada o akşam kalkacak olan Erzurum treniyle hareket edeceğimizi söylediler.

Gene polis nezaretinde harekete hazır bir halde onun Erzurum treninin en sonuna bağlı üçüncü mevkî bir vagona bindirildik. Yol boyunca bize nezaret etmek üzere üç tane de resmî polis trene bindi.

Yukarıda söylediğim gibi hava soğuk, vagonun kalorîferleri yanmamaktaydı. Dışarıda esmekte olan şiddetli rüzgâr cam aralıklarından giriyor ve insan vücudunda değdiği yeri bıçak girmiş gibi sızlatıyordu.

Tekmil mükellefler şu kanaati getirmiştik ki bütün yol boyunca hepimiz soğuktan donup ölecektik.

Bunları bize anlatan zat, bir an sustu. Düşündü ve tekrar başladı:

- Bereket bize nezaret etmek üzere gelen polisler vicdanlı çocuklarmış. Makinistle ve şef trenle münakaşa ve hattâ zaman zaman gırtlak gırtlağa kavga ederek bazı vagonumuzu ısıtırabildiler.

- Yol boyunda ne yediniz, ne içtiniz?

- Vagonda bizler için konulmuş 60 ekmek vardı. Diğer yiyecek ve su ihtiyaçlarımızı istasyonlardan temin edebiliyorduk. Şunu tekrar etmek isterim ki başımızda bulunan polisler bize çok iyi muamele ettiler ve her türlü kolaylığı esirgemediler.

- Yolculuğunuz ne kadar sürdü?

- Tam iki gün üç gece. Yolculuğumuzun ne kadar konforlu geçtiğini tahmin edebilirsiniz.

Vagonda 32 kişi olduğumuzu ve ilk kafile olduğumuz söylemiştim. En büyük sıkıntıyı geceleri çekiyorduk. Bir vagonda 32 kişinin yatmasının mümkün olmıyacağı meydandadır. Bu sebepten nöbetleşerek yatıyorduk. Bir kısım arkadaşlarsa kompartımanlardaki yük raflarında yatıyordu.

Aşkale'ye kadar olan tiren yolculuğunu anlatan misafirimiz yanındaki arkadaşlarından birine dönerek:

- Bundan sonrasını sen anlatıver! dedi.

Nisbeten daha genç olan bu misafirimiz Aşkale maceralarına başlamadan sordum:

Az evvel arkadaşınız ilk kafile olarak Aşkale'ye 32 kişi olarak gönderildiğinizi söylemişlerdi. Lütfen bu 32 kişinin isimlerini lütfeder misiniz?

- Hepsi pek aklımda değil. Fakat, hatırladıklarımı söyliyebilirim. Hamparson, Erman, Setrak Vartanyan, Yedvard Fındıklıyan, Yorgi Beyko, Viktor Benardette, Arşak Çuhacıyan, Paskatidis, Artin Çerkezyan, Gad Franko,[16] Mihail, Nesim Saban, Leon Saban, Leon Faraci, Yorgi Mina Cambazoğlu, Alfred Taranto, Şekip Adut,[17] Kostantin Kürkçüoğlu, Nikolaki Karamanoğlu gibi

- Aşkale'ye ait hatıralarınıza intizar ediyoruz.

- Vallahi, nasıl söyliyeyim. O acı hatıraları anlatıp hatırlamak, bize o günleri tekrar yaşamak kadar acı ve elem verici geliyor. Fakat, anlatıp umumi efkârın önünde bu hâtıraları tekrar canlandırmak lâzım geldiği kanaatindeyiz.

1943 senesi şubatının birinci günü, sabahı alaca karanlıkta, binbir müşkülatla geçen bir yolculuktan sonra, Aşkale istasyonuna vâsıl olduk.

Etraf karla kaplı ve şiddetli bir tipi vardı. İstasyondan Aşkale'ye kadar olan yolu kara bata çıka katettik ve bir kahvehaneye vardık. Kahvehane tezekle ısıtılmıştı. İçeride kesif bir tezek kokusu vardı. Fakat, fırın gibi sıcaktı. Hepimize birer bardak çay verdiler. Bu çayın tadını hâlâ unutamayız. Kahvehane kapısına da süngülü bir jandarma diktiler.

Bir müddet oturduktan sonra bir nafıa mühendisi geldi. Fuat bey ismindeki bu mühendisi biz Aşkale mükellefleri daima şükranla anarız. Daha kahvehaneye gelir gelmez ilk işi kapıda bekliyen süngülü jandarmayı kovmak oldu.

Sonra bize dönerek, öğle üstü kamyonlarla, Aşkale'ye 15 kilometre mesafedeki Pırnakapan mevkiine götürüleceğimizi söyledi. Orada çalışacakmışız. Yanımızdan ayrılmazdan önce de ihtiyaçlarımızı Aşkale'den temin edebileceğimizi sözlerine ilâve etti.

O sırada Aşkale hükümet doktoru gelerek hepimizi muayene etti. Hasta bulduklarına ilâç verdi. Bu nazik doktorun adını şimdi unutmuş olduğumdan söyleyemiyorum. Fakat, onun bu asil hareketini asla unutmadık.[18]

32 mükelleften biri olan muhatabım bir an durup sigarasından birkaç nefes çektikten sonra tekrar anlatmaga başladı:

- Saat birde iki tane üstü açık Nafia kamyonu geldi. Kamyonlara taksim olunduk. Yola çıktığımızda tipi tekrar başlamıştı. İçimizde ihtiyar ve hasta olanlar vardı. Hattâ bu mükelleflerden ikisi yanlarında daimi surette birer oturak taşıyorlardı. Yol boyunca bu oturakları birkaç defa istimal etmek mecburiyetinde kaldılar. Çünkü her ikisinde de prostat vardı.

Takriben bir saat kadar süren bir yolculuktan sonra Pırnakkapan'a geldik. Orada bizi Akhisardan gelme teğmen Mehmet Ali Bey kumandasında bir asker grupu karşıladı. Bizi, Alaybeyin Kahvesi denilen altı kahvehane, üstünde dört odası bulunan bir binaya götürdüler. Odanın birini askerler işgal etmişti. Diğer üçüne biz yerleştik. İşin en feci tarafı binada tek helânın mevcut oluşuydu.

Ertesi gün Pazar olmasına rağmen bizi işe çıkarmakta ısrar ediyorlardı. Bu yüzden bazı münakaşalar oldu. Fakat neticede işe çıkarıldık. Hepimize tahtadan yapılmış birer kürek verdiler ve Kop Dağı istikametinde Tahta köprü denilen bir mıntıkaya götürdüler.

Mükelleflerden bir diğeri arkadaşının sözünü kesti ve:

- Oraya varınca Pazar günü işe çıkarılmamızın sebebini anladık. Meğerse avukat Gad Franko ve avukat Şekip Adut'un kar kürerken resimlerinin çekilmesi içinmiş.[19] Nitekim resimler çekildikten sonra geri döndük.

Artık her gün sabah saat 8 den 12 ye ve öğlenden sonra da saat 14 ten 17 ye kadar çalışıyorduk. Yaptığımız işse Trabzon-İran transit yolunu temizlemekti.

Haftanın bir iki gününde hiç öğle üstü tatil yapmadan çalışıyorduk.

Bir zaman sonra gelen yeni kafileler de bizimle beraber çalışmaga başladılar. Kaldığımız bina kâfi gelmediğinden köydeki binalardan kiralıyarak oralara yerleştik.

- Aşkale'ye sizden başka kaç mükellef geldi?

- Tahminen sonradan gelenlerle, 700 kişi olduk. Bundan sonra gelen 700 kadar mükellefi ise yer olmadığından Erzurum'a yolladılar.

- Burada ne kadar kaldınız?

- 943 senesinin ağustosuna kadar. Ağustos ayında gelen bir emir üzerine 6 ağustos günü Aşkale istasyonunda toplanmamız bildiriliyordu.

Aşkale civarında bulunan bütün mükellefler Erzurum'daki Kale İstasyonu'nda toplandık. Mükellefleri belirtilen günde götürecek olan katar geldi. Hepimiz 1400 mükelleftik. Bir tane hayvan vagonundan müteşekkildi. Vagonlara bindirildik. Yolculuğumuz 4-5 gün sürdü. Hemen hemen her istasyonda saatlerce bekliyorduk. Hava sıcak olduğundan çok sıkıntı çektik.

Tren Ankara istasyonuna geldiği zaman jandarma muhafazasına alındı ve her vagonun önüne ikişer tane süngülü jandarma diktiler.

En son geldiğimiz Biçer istasyonunda vagonlardan indirildik ve geceyi orada geçirdik.

Muhatabım bunları anlatırken gazete idarehanesinin bulunduğu Nuruosmaniye caddesinin tamirinde kullanılacak taşlar kamyonlardan boşaltılırken bir taraftan da amele taş kırıyordu. Çekiçin taşa vurulmasından çıkan ses misafirlerimizi heyecanlandırmıştı. Adeta o günleri tekrar yaşar gibi heyecan içindeydiler. Bu heyecanlı hava içinde hikâyeyi dinlemeğe devam ediyoruz.

- Sivrihisar'ın Gökbel denilen mıntıkasında çalıştırılacağımızı öğrendik. Kamyon şoförü adam başına 10 lira istiyordu. Bu yüzden gece bir hayli münâkaşa oldu. Sonradan öğrendik ki burada işleyen kamyonlar Albayınmış.

Ertesi sabah 8-10 tane onbaşı ve çavuş geldi. Başlarında bir de teğmen vardı. Saat 12 de yola çıkacağımızı söylediler. Saat 12 de kimse yerinden kıpırdamadı. Bu hali gören çavuşlar hemen kasatura, dipçik ve kırbaçla mükelleflere vurmağa başladılar. Bir cehennem hayatı başladı ve 20 saat süren yolu bize yaya yürüttüler. Yalnız ihtiyarların ve eşyaların 70-80 liraya tutabilen arabalara koymaklığımıza müsaade ettiler. Ağustosun yakıcı sıcağı altında olan bu yolculuğu tasavvur edebilirsiniz.

Gökbel'e geldiğimizde çadırlı bir kampla karşılaştık. Burada bir Albay'ın emrinde kaya kırıyor, toprak atıyor ve yol açıyorduk. İçecek su bulabilmek için en azdan yarım saat bir yol gitmek icap ediyordu.

İçimizde 54 tane raporlu hasta vardı. Biz kazma küreklerle iş başına gittiğimiz zaman bu 54 kişiyi çadırda oturtmazlar güneşe çıkarırlardı. Bu yüzden 30-33 kadarını oraya gömdük.

Verilen ekmek yenilmiyecek kadar kötü idi. Sonradan çeşnisinin Albay tarafından tertiplendiğini öğrendik.

Misafirimiz derin derin içini çektikten sonra:

- Buradaki hayat çok fena geçti. Hem çok sıcak bir mevsime gelmişti. Hem de burası Türkiye'nin en sıcak yeriydi. Yurdun en soğuk yerinden en sıcak yerine vaziyeti tasavvur edin!

Köylünün getirdiği dövberyi çavuşlar, onbaşılar alır ve iki misli fiyatla bize satarlardı. Ailelerimize yazdığımız

Mağdurlar Aşkale anılarını anlatıyor: "Ertesi gün Pazar olmasına rağmen bizi işe çıkarmakta ısrar ediyorlardı. Hepimize tahtadan yapılmış birer kürek verdiler ve Tahta köprü denilen bir mıntıkaya götürdüler. (...) Oraya varınca Pazar günü işe çıkarılmamızın sebebini anladık. Meğerse avukat Gad Franko ve avukat Şekip Adut'un kar kürerken resimlerinin çekilmesi içinmiş."

mektuplar ve gelen cevaplar daima sansürden geçerdi. Gönderilen koliler de zamanında bizlere verilmezdi.

Yağmurlu havalarda halimiz çok feci idi... Çadırlar elek gibi olduğundan yağmur iliklerimize kadar işliyordu.

İçimizde akşamcılar ve dertlerini unutmak için işi içkiye vuranlar vardı. Çavuşlar gizliden ve yüksek fiyata rakı satıyorlardı. Hasılı bir vergi de orada veriyorduk.

Bu hal 943 sonuna kadar sürdü. Üç kamp halinde idik. O zaman Akhisar'a sevkimiz için hareket başladı. B ve C kampları sevk edildi. Bizim de artık serbest olduğumuz söylediler. Buradan ötesi malûm. Aradan bu kadar zaman geçtiği halde halimizi görüyorsunuz.

İşte eski iktidar partisinin devri saltanatında işlenen Varlık Vergisi trajedisi, evler, barklar yıkıldı, dükkânlar, mağazalar ve hanlar gayri kanuni satıldı ve vatandaşlar sürgüne yollandı...[20]

SONUÇ YERİNE

Varlık Vergisi Kanunu'nun yaratığı toplumsal yara, ellili yılların ilk yarısında basında sık sık ele alınacaktı. Mağdurların haksız yere maruz kaldıkları zararın tazmin edilmesi gerektiği yolunda istekler de dönemin azınlık basınında yayınlanacaktı. Bu taleplerin meydana çıkmasında, 1946 ve 1950 genel seçimleri öncesinde DP liderlerinin gayrimüslim cemaat liderlerine seçimleri kazandıkları takdirde haksız yere tahsil edilen Varlık Vergisini iade edeceklerine dair verdikleri şifahi sözler etkili olmuştu. Ancak beklentilerin aksine, mağdurlar tazmin edilmeyeceklerdi. Dönemin önde gelen gözlemcilerinden İsmet İnönü'nün damadı ve *Akis* dergisinin sahibi ünlü gazeteci Metin Toker DP'nin bu tavrını şöyle yorumlamakta:[21]

"Celâl Bayar daima yumuşak, oportünistti. Fazla demagoji yapmazdı ama her nabza şerbetini verirdi (...) İstanbul'da da gayrimüslim Demokratlar bazen kendisine, Varlık Vergisi diye alınan paraların geri verilip verilmeyeceğini sorarlar. Bayar bunları yuvarlacık lâflarla geçiştirir, fakat onlarda bu ümidi belsi tutmaya ve DP'nin yanında kalmalarını sağlamaya çalışırdı. O kadar ki, en sonda; Maliye Bakanlığı bir tebliğ yayınlayarak bu yoldaki şayiaları yalanlamak mecburiyetinde kaldı."

"Varlık Vergisi'yle Türkiye Cumhuriyeti'ne sürülen lekenin silinmesi için TBMM'deki çoğunluğuna dayanan DP'nin cesur bir karar alarak mağdur olan mükelleflere gaspedilen varlıklarını iade etmesi gerektiğini" savunan *L'Etoile Du Levant* gazetesine göre,[22] kanunun uygulanması sırasında yapılan hatanın düzeltilmemesinin nedeni ya DP'nin Varlık Vergisi Kanunu'nun kabul edilmesinde kendisini en az CHP kadar sorumlu hissetmesinden veya böylesi bir iade kararına imza atmanın yaratacağı tepkinin sonucu olarak halk nezdindeki popülaritesini kaybetmek istememesinden ileri gelmekteydi.[23] Gazeteye göre, Varlık Vergisi mağdurlarının tazmin edilebilmeleri için ya yeni vergilerin kabul edilmesi veya Hazine'nin borçlanmaya gitmesi şarttı. TBMM'nin ilk stenografi hocası olan *L'Etoile du Levant* gazetesinin sahibi ve başyazarı Avram Benaroya'ya göre böyle bir kanunun kabulü halinde DP halk nezdinde popülaritesini ciddi ölçüde kaybedecekti zira hiçbir siyasetçi on yıl önce gayrimüslimlere karşı yapılan hatalı bir uygulamadan dolayı halktan maddi fedakârlıkta bulunmasını isteyemezdi. Benaroya, DP'li hatiplerin Varlık Vergisi Kanunu'nun ayrımcı uygulamasıyla tahsil edilen haksız vergilerin gayrimüslim mükelleflere iadesinin bir nevi tazminat ödemesi olmayıp, Türkiye'ye sürülmüş bir kara lekenin temizlenmesi olduğu konusunda halkı ikna etmeleri halinde ülkesinin onur ve haysiyetini her zaman ön planda tutan Türk halkının Varlık Vergisi'nin iadesine mutabık olacağına inanmaktaydı.[24] Ancak bu ve benzeri temenniler gerçekleşmeyecek ve Varlık Vergisi mağdurlarının zararları hiçbir zaman tazmin edilmeyecekti.

RIFAT N. BALİ
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

DİPNOTLAR

1 Muhip Diranas, "Hizmet", *Hizmet*, 14 Mayıs 1952.

2 Bu konuda bkz. Av. Şefik Seren, *Semirkent Faciası*, 1947. Haydar Kıran, *CHP Zulümlerinden-1946 Seçimleri ve Semirkent Faciası*, İstanbul, Polemika Yayınları, 1976.

3 1946 seçimlerinde Arslanköy'deki kadın seçmenler, seçime hile karıştığı gerekçesiyle oysandıklarına müdahale etmek isteyen jandarmalara direnmişlerdi. Kaynak: Melina Okur, "Mezar Kazıcıların 30 milyarlık otomobilleri", *Sabah*, 3 Temmuz 2007.

4 "Muhalifiz", *Hizmet*, 14 Mayıs1952.

5 Varlık Vergisi konusunu tek başına inceleyen belli başlı yayınlar şunlardır: Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951; A. Başer Kalaoğlu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Rifat N. Bali, *The "Varlık Vergisi" Affair – A Study on its Legacy Selected Documents*, The Isis Press, İstanbul, 2005; Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Mephisto Yayınları, 4. baskı, İstanbul, 2006; Hüseyin Perviz Pur, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yayınları, İstanbul, 2007.

6 Salamon Adato'nun biyografisi için bkz. Rifat N. Bali, *Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 59-108.

7 Rifat N. Bali, "Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar", *Tarih ve Toplum*, Eylül 1997, Sayı 165, s. 47-59.

8 "Milletten haraç alan zorbaların yakalarını bırakacakmıyız?", *Hizmet*, 23 Haziran 1952.

9 "Varlık Vergisi", *Hizmet*, 26 Haziran 1952. Yazıda bahsi geçen İsmet İnönü'nün kardeşi Hasan Rıza Temelli hakkındaki iddiaları özetleyen bir yazı şudur: Ümit Bayazoğlu, "İsmet Paşa'nın hayırsız akrabaları", *Birgün*, 31 Mart 2007.

10 "H.P.'nin vergi gangsterliği", *Hizmet*, 27 Haziran 1952.

11 "Varlıkvergisi ve açtığı yaralar", *Hizmet*, 1 Temmuz 1952.

12 "Fecia kurbanları neler anlatıyorlar?", *Hizmet*, 2Temmuz 1952.

13 "Fecia kurbanları neler anlatıyorlar?", *Hizmet*, 2Temmuz 1952.

14 "Bir tüccarın çok fena macerası", *Hizmet*, 3 Temmuz 1952.

15 "Çöp kamyonu ile nasıl nakledildik", *Hizmet*, 4 Haziran 1952.

16 Gad Franko veya diğer adıyla Milaslı Gad Franko dönemin en ünlü avukatlarından biriydi. Biyografisi için bkz. Rifat N. Bali, *Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 149-160.

17 Şekip Adut Yahudi idi ve dönemin ünlü avukatlarındandı.

18 "Aşkaleye gidenler orada nelerle karşılaştılar", *Hizmet*, 5 Temmuz 1952.

19 Söz konusu lotoğrafları *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin 11 Şubat 1943 tarihli nüshasında yayınlandı.

20 "Suçsuz vatandaşlarımızın çektikleri büyük acılar", *Hizmet*, 9 Temmuz 1952.

21 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Cilt: 1, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 155.

22 Aydın Sel, "Varlık, Aşkale et réparations", *L'Etoile Du Levant*, 6 Nisan 1951 / A. Benaroya, "Le Varlık et la Presse", *L'Etoile Du Levant*, 4 Temmuz 1952 / A. Benaroya "Le Varlık et le gouvernement", *L'Etoile Du Levant*, 18 Temmuz 1952. / A. Benaroya "Les Profiteurs du Varlık", *L'Etoile Du Levant*, 19 Eylül 1952. Avram Benaroya hakkında bir inceleme için bkz. Rifat N. Bali, *Avram Benaroya: Un Journaliste Juif Oubliè Suivi de Ses Memoires*, Les Editions İsis, İstanbul, 2004.

23 A. Benaroya, "Une initiative sérieuse", *L'Etoile Du Levant*, 22 Mayıs 1953.

24 A. Benaroya, "Le Varlıkarme eléctorale", *L'Etoile Du Levant*, 9 Eylül 1953/ A. Benaroya, "A quoi bon remuer le passe", *L'Etoile Du Levant*, 4 Aralık 1953.

GEÇMİŞİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

TARİH VE KOLEKTİF BELLEK (I)

NURİ BİLGİN

Kolektif belleğin bir biçimi resmi bellekse, diğer biçimi "canlı bellek"tir. Bu bellek, olayları yaşayanların oluşturduğu ve daha ziyade maruz kalınan bir bellektir; olayların kurban veya faili olarak yükünü çeken, ağırlığını taşıyan, acı ve ıstırabını hissetmiş, tehdit ve korkusunu duymuş, şerefini veya utancını paylaşan insanların inşa ettiği bellektir. Bu bellek, zaman içinde sürekli evrilmesi, değişim ve dönüşümler geçirmesi nedeniyle "canlı bellek"tir. Kolektif belleğin bu iki biçiminden birinde geçmişin seçilmesi, ikincisinde ise geçmişe maruz kalınması söz konusudur.

17 Agustos 1893 Aigues-Mortes'teki olayların İtalya'da duyulması üzerine Roma'da gösteriler düzenlenir.

Wikipedia.

19. yüzyıl sonlarına doğru Fransa'nın Provence bölgesi İtalyan göçmenler için önemli bir çekim merkezi olmuştur. Özellikle kuzey İtalya'da Toskana ve Piemont bölgeleri başta olmak üzere köylülerin kapitalist yapılanma süreci dışında tutulduğu bu yıllarda III. İmparatorluk döneminde bulunan Fransa, istihdam imkânları bakımından zengin bir durumdadır. Sınır kontrolleri esnektir. Nüfusun (37 milyon) %3'ü yabancıdır ve liberalizmin giderek yaygınlaştığı ülkede göç ve asimilasyon politikaları iç içe yürütülmektedir.[1] Nüfus artışı büyük bir hızla büyüyen ekonominin gereklerini karşılamakta yetersiz kaldığından, Fransa işgücü ihtiyacını göç yoluyla sağlamaktadır. İtalyan göçmenler daha ziyade güç koşullarda ve zahmetli işlerde çalışmakla birlikte, artan rekabet dolayısıyla bir süre sonra Fransızlarla aralarında çatışmalar baş gösterir ve yerli halkta büyük bir yabancı düşmanlığı başlar. Yerel basın ve yetkililer düşmanlığı körükler. Zamanın gazetelerinde şu tür ifadeler yer alır: "İtalyanlar fazla ileri gidiyorlar; yakında bize fethettikleri bir ülke muamelesi yapacaklar... Fransız işgücüyle rekabet ediyorlar ve paralarımızı kendi ülkelerine akıtıyorlar,"[2] "İtalyanlar zararlı ve üstelik de bozuk mal."[3] Yerli halkın düşmanca tutum ve davranışları karşısında göçmenlerin küçük çaplı gösterileri kanlı şiddet olaylarına yol açar.

Bu olayların en büyüğü, 17 Ağustos 1893'te bölgedeki Aigues-Mortes kentinde yaşanır. Sabah saatlerinde kentin güneyindeki tuzlalarda çalışan İtalyan ve Fransız işçiler arasında baş gösteren sürtüşme[4] ve kavga, yetkililerin devreye girmesiyle yatıştırılır. Ancak rivayete dönüşen haberler kentte hızla yayılır. Halk, yerli işçilere yardım adına sokaklara dökülür ve yüzlerce kent sakini, kontrolsüz bir şiddete başvurarak sokaklarda İtalyan göçmen avına başlar. Nihayet, kentin dışına çıkarak tuzladaki İtalyanlara saldırır. Dokuz işçi öldürülür ve yüzlercesi yaralanır. Olayları önlemek için kentin mülki amiri İtalyanları trenlerle bölge dışına gönderir. Olayların duyulduğu İtalya'da öfkeli kalabalıklar protesto gösterileri yapar. Fransa'yla ilişkiler kopar ve hatta işbirliği yanlısı hükümet düşer. Fransa'da ise mahkemeler devreye girer ve olaylar dava

konusu olur. Olaylara karışanlar, sadece adam öldürmeye teşebbüs suçundan yargılanır. Sonuçta toplu af kararı verilir.

Rateau ve Rouquette (2002), yaklaşık 100 yıl sonra 1992'de kent sakinleriyle bu olay hakkında görüşerek olayların kolektif bellekte nasıl bir yer edindiğini araştırırlar. Sonuçta, özetle belirtirsek iki temel çizgi ortaya çıkar.

Bazı sakinlerin belleğinde olay, şu an için bir anlamı ve yararı olmayan çok eski bir geçmişte kaybolur. Bu kişiler konuyla ilgisizdir, olaylar hakkında herhangi bir sorumluluk hissetmezler ve yaşananlardan bir ders çıkarmazlar.

Bazı sakinler olayı bugünün ışığında görme eğilimindedir. Yaşananları, açıklayıcı aktüel (ama zaman dışı hakikat değerinde) bir şema vasıtasıyla bugünün problemleriyle bütünleştirirler. Bellek, geçmişi "anda hâkim olunabilir ve kavranabilir kılan bir inanç ve temsiller ağını harekete geçirir" ve "tarihin sosyal olarak kendimize uygun bir hale getirilmesi" anlamını taşır.

Bu iki tavrı pek çok benzeri olayda görmek mümkündür. Birinci halde geçmişin travma yaratıcı belirli bir olayına karşı kayıtsız kalınır ve olay bir bakıma "Evvel zamanın hikâyelerinden biri" olur. Geçmiş ile bugünkü durum arasında bir nedensellik veya sorumluluk ilişkisi kurulmaz. Burada olayla ilgili kolektif belleğin derinliğini kaybetmesi söz konusudur. Zira bazı araştırmacılara (Deschamps, Paez ve Pennebaker, 2002) göre bu derinlik, eğer ulusal bellekte ele alınmazsa, yaklaşık üç nesil sürmektedir; bu, iç savaş kinlerinin unutulması için optimal bir süredir. İkinci halde geçmiş, bugünün sorunlarından hareketle işlenir; örneğin işsizliğin etkisi, istihdam yetersizliği, ırkçılık temaları altında kuzey Afrikalı göçmen işçilerin durumuna benzetilerek algılanır.

CANLI BELLEK-RESMİ BELLEK

1893 Aigues-Mortes dramı hakkındaki bu analizler, aynı tarihsel olayın, tarih ve kolektif bellek açılarından nasıl farklı şekillerde ele alındığını ve işlendiğini ortaya koyuyor. Bu analizde üç farklı yaklaşım söz konusu. Birincisi, olayların hemen ardından tesis edilen, mahkeme ve polis kayıtlarına yanlı olarak işlenen ve zamanın yöneticilerinin 1893 Aigues Mortes olayının "hatırlanmasını istedikleri tarzda hatırlanmasını amaçlayan" bir geçmiş veya bellek inşası vardır. Bu, "resmi tarih" ya da "resmi bellek"tir; bir toplulukta hâkim gruplarca üretilen, yazılan tarihtir. Topluluğun kolektif kimliğinin inşasına hizmet eden ve bu inşanın gereklerine tabi olan bir bellektir.

Kolektif belleğin bir biçimi resmi bellekse, diğer biçimi "canlı bellek"tir. Bu bellek, olayları yaşayanların oluşturduğu ve daha ziyade maruz kalınan bir bellektir; olayların kurban veya faili olarak yükünü çeken, ağırlığını taşıyan, acı ve ıstırabını hissetmiş, tehdit ve korkusunu duymuş, şerefini veya utancını paylaşan insanların inşa ettiği bellektir. Bu bellek, zaman içinde sürekli evrilmesi, değişim ve dönüşümler geçirmesi nedeniyle "canlı bellek"tir. Kolektif belleğin bu iki biçiminden birinde geçmişin seçilmesi, ikincisinde ise geçmişe maruz kalınması söz konusudur (van Ypersele, 2006). Bunlardan birincisi sosyalleşme vasıtasıyla öğrenilir, ikincisi ise öznelerin kendilerinin veya yakınlarının yaşantılarına bağlıdır (Deschamps, Paez ve Pennebaker, 2002). Kolektif belleğin bu iki biçimi, çoğu kez, zaman içinde birbirine daha çok yaklaşıp benzer hale gelir ve hatta örtüşür.

Üçüncüsü, günümüz tarihçisinin olaylardan sıyrılarak ve geçmişin temsillerinden az çok bağımsız olarak, başka tarihçilerce de izlenebilir ve tahkik edilebilir bir tarzda hareket ederek (metodoloji) yaptığı inceleme ve araştırmaların sonunda yazılan tarihtir. Burada tarihçi, tarih araştırmasının temel algoritmasına sadık kalarak bu drama ilişkin tüm belge ve bilgileri toplama, olayların izini sürme ve olan bitenin zihinsel bir panoramasını oluşturma çabasına giriyor.

Topluluğun kolektif belleği, geçmişi evcilleştirerek ihtiyaçları yönünde bir şekil verme peşinde görünüyor. Bu bellek, kişiler arasında yatay iletişimle şekilleniyor ve bu kişilerin anılarını birlikte oluşturmasını ifade ediyor. Burada topluluğun değer ve normları, inanç ve temsilleri devreye girerek seçici dikkat ve unutma mekanizmaları vasıtasıyla ortak bir bellek tesisine yol açıyor. Toplulukta otoriteyi elinde tutanların, yani hâkim grupların müdahalesi olmaksızın, olayların aktörlerinin ve canlı

Maruz kalınan bellek, topluluğun kolektif kimliği ve özsaygısı bakımından bir yük oluşturuyor. Bu durumun bir örneği ABD'de, Dallas kentinde yaşanmıştır. Canlı belleklerinde Kennedy suikastının yükünü taşıyan Dallaslılar, geçmişin yeniden inşasına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Dallaslılar Kennedy'nin öldürüldüğü kent imajından rahatsızlık duymakta ve sürekli olarak medyatik bir taciz altında bulunmaktadır.

tanıklarının söylemleriyle inşa edilen bir bellek söz konusu. Örnek olayımızda işsizler, yerli işgücü adına İtalyan göçmenlere karşı argüman üretenler, söylentileri yayanlar, yabancı düşmanlığına az ya da çok katkıda bulunanlar, göçmenlerin şu veya bu davranışını pertavsızla büyütüp abartanlar, kavgaya karışçı ve asker kayıpları öne çıkarılmıştır. Fransız toplumu önce De Gaullecülerin belleğini temel almış ve direniş tarihine hâkim olmuştur. Buna daha sonra komünistlerin belleği eklenmiştir.[6] Her iki bellekte de, topyekûn olarak işgalcilere karşı direnen bir Fransa resmi çizilmiştir. Vichy rejimi, Fransa tarihinde ölçekli resmi bellek, yerel ölçekte etkili ve yeterli olmayabilir ve yerel topluluk, geçmişi kendi dinamikleri içinde karşılamak, taşımak ve inşa etmek ihtiyacı hissedebilir.

Nitekim Nazilerle işbirliğini yürüten, Petain başkanlığındaki hükümete ev sahipliği yapmış olan Vichy kentinin

"Anımsamak ya da unutmak, tıpkı bir bahçıvanın yaptığı gibi, ayıklamak ve budamak demektir. Anılar bitkilere benzer: bazılarından kurtulunursa diğerleri gelişebilir, çiçek açar." Hatırlamak ya da unutmak, bizi "şimdi" ilgilendirenleri ayıklamak, diğerlerini budamaktır. Belleğin seçiciliği, kimlikle çağrışımlı öykülerde daha belirgindir.

şanlar, yaralayanlar veya yaralananlar, vb. hepsi de bu belleğin oluşumunda rol oynuyorlar.

Dünyanın hemen her ülkesinde ve kimlik siyaseti güden tüm topluluklarında kolektif bellek inşasının örneklerini bulmak mümkündür. İspanya'da Güney Amerika'nın kolonizasyonu ve Franko rejimi, komünist Çin'de devrim sırasında ve sonrasında Konfüçyüs temsilleri, ABD'de 1860'lardan itibaren Washington'un temsilleri; İngiltere, Portekiz, Hollanda, Belçika ve benzerlerinde denizaşırı ülkelerin kolonizasyonu ve kölelik pratikleri konusundaki bellek yönetimleri bunun yakından bilinen örnekleridir.[5]

Resmi belleğin en ilginç örneklerinden biri, Fransa'nın Vichy rejimi dönemini kurgulayışında görülür. II. Dünya Savaşı'nda Fransa, Alman orduları karşısında kısa sürede yıkılmış ve işgal edilmiş, ülkenin politik ve ekonomik elitleri cumhuriyetin ilke ve değerlerini inkâr etmiş, Petain hükümeti işgalcilerle devlet olarak işbirliğine gitmiş, karşı çıkanları milisleri vasıtasıyla tutuklatarak bir tür içsavaş süreci yaşatmıştır.

Rousso'nun (1987) *Le Syndrome de Vichy* adlı kitabında betimlediği üzere, toplumun belleğinde bu dönem hakkında esas olarak direküçük bir parantez olarak sunulmuştur. 1944-1954 arası dönemde Fransa savaşın yasını tutmuş ve içsavaşın yaralarını sarmıştır. 1954-1971 arası dönemde ise Vichy önemsizleştirilmiş, bastırılmış, "direniş" öyküsü yazılmıştır.

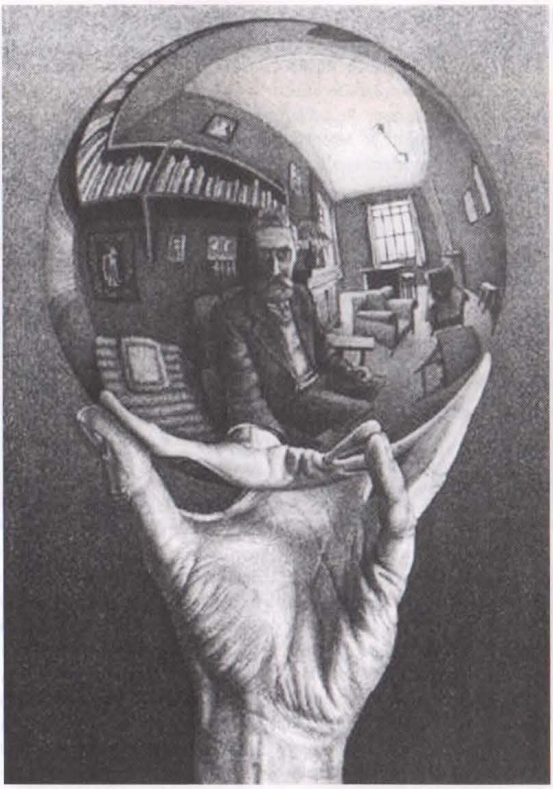
Bu öykü, açıkça resmi bellek ya da resmi tarihin ana eksenidir. Ama bakış açılarına göre farklı okumalara da elverişlidir. Örneğimizde iki resmi bellek rekabet halindedir; De Gaullecülerin ve komünistlerin bellekleri. Nitekim bunlar, Fransızların ortak bir bellek etrafında birleşmeleri ve anma günlerinin ritüelleri konusunda farklı taleplerde bulunmuştur. Biri De Gaulle'ü öne çıkarırken Fransız Komünist Partisi'nin pasifliğini vurgulamış, diğeri ise Komünist Partisi'ni öne çıkarmış ve Alman-Rus anlaşmasını göz ardı etmiştir, vb.[7] Geçmişin anılması (*commemoration*) "her şeyden önce, geçmişin tiyatrosunu anda oynamaktır" (Namer) ve ulusal kimlik için utanç verici anıları silmek, boşaltmaktır. Görüldüğü üzere, aynı yerde farklı kolektif bellekler bulunabilir. Çünkü her biri kendi ideolojisine göre yeni bir toplum belleği yaratmak isteyen farklı gruplar olabilir ve bu grup belleklerini daha geniş tek bir bellek etrafında toplamaya çalışan toplumsal kurumlarla da çatışabilir (Haas ve Jodelet, 1999; 2000). Veya ulusal sakinleri, olan biteni ve yaşadıklarını kendi belleklerinde, resmi bellekten daha farklı bir tarzda kaydetmiştir. Çünkü resmi bellek, kapsamı itibariyle ulusal bir bellek iken, kent sakinlerinin belleği detayları ve bireysel aktörlerin rollerini de kaydeden yerel ölçekli bir bellektir. Yaşananların ağızdan ağza aktarıldığı, tanıkların grup içinde yer aldığı sosyal iletişimin ürünüdür ve bu nedenle, geçmişin utancını ve yarasını taşımaktadır. Bu niteliğiyle, "maruz kalınan bir geçmiş" ve "canlı bellek" söz konusudur. Bu utancı taşımak zordur ve kent sakinlerini yeniden bir geçmiş seçmeye, dolayısıyla mikro ölçekli bir resmi tarih yazmaya sevk etmiştir. Vichyliler, son yıllarda tarihlerini yeniden inşa etmeye ve olayların farklı bir versiyonunu üretmeye koyulmuştur. Bunun için, bir zamanlar Vichy kentine gelen Napolyon III'ün büstü dikilmiş, sokakların adları değiştirilmiştir.

Maruz kalınan bellek, topluluğun kolektif kimliği ve özsaygısı bakımından bir yük oluşturuyor. Bu durumun bir diğer örneği ABD'de, Dallas kentinde yaşanmıştır. Canlı belleklerinde Kennedy suikastının yükünü taşıyan Dallaslılar, geçmişin yeniden inşasına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Dallaslılar Kennedy'nin öldürüldüğü kent imajından rahatsızlık duymakta ve sürekli olarak medyatik bir taciz

altında bulunmaktadır (Pennebaker ve Polakoff, 1990). Bu iki örneğe az çok benzer bir durum da Kubilay Olayı nedeniyle Menemen için söz konusudur. Bu olayda resmi belleğin ritüellerle (anma günleri) pekişmesi dolayısıyla, geçmişin yükü, Menemenliler arasında bir gruptan diğerine farklı yollar denenerek hafifletilmektedir. Gözlemlerimize göre, bazıları, olayların öyküsüne rivayetlere dayalı yeni bilgiler ekleme, bazıları ise olaylara karışanları sayıca sınırlandırma yoluna gitmektedir. Nihayet, olayların üstünden yaklaşık üç nesil geçtiği düşünülürse, şu anda da az çok gözlendiği üzere, gelecek nesillerin bu olayları, Aigues-Mortesliler gibi karşılaması beklenebilir. Tüm bu örneklerde, insanların maruz kaldıkları bir geçmişleri vardır ve bunun yükünün hafifletilmesine çalışılmaktadır.

Pek çok durumda kolektif belleğin bu iki biçimi birbirini tamamlar veya destekler. Çünkü bir yandan resmi bellek seçtiği bir geçmişi yönetirken, diğer yandan canlı bellek maruz kaldığı bir geçmişle başa çıkmaya çalışırken, her ikisi de nihai olarak kolektif kimliğin gereklerine az çok bağımlıdırlar. Bu nedenle her ikisi de özel durumların dışında, grubun özsaygısının restorasyonu veya yükseltilmesi yönünde çalışarak kolektif kimliğe malzeme sağlarlar. Bu tamamlayıcılık ilişkisini 1915 tehciriyle ilgili Ermeni soykırım iddialarında açıkça görmek mümkündür. Diasporanın resmi belleği ile olayları bizzat yaşayan kişilerin canlı bellekleri paralel anlatılar sunmaktadır; her ikisinde de "geçmişin yükü" (*poids du passé*) kendini hissettirmektedir (Mouradian, 1990). Bunun simetrik yanında, Türk toplumunun resmi belleği ile, örneğin Erzurum köylülerinin canlı bellekleri birbirini destekleyen bir geçmiş portresi çizmektedir. Burada birbirinin aksini gösteren bir aynalar ilişkisi söz konusudur.

Bu durum, ek bir sorun kaynağı oluşturuyor. Özellikle travma yaşayan grup, acılarının tanınmasını ve tamirini talep ederek kendi resmi ve/veya canlı belleğinin kabulünü istiyor. Ama bu kabul diğer taraf için kolektif suçluluk ve utanma içeriyor. Etik suçlar konusunda çoğu kez söz konusu olduğu gibi, suç şu veya bu şekilde telafi ve tamir edilebilecek hatalı bir davranışa gönderiyor, ama utanma kimlik imajının sonsuza kadar bozulmasını ("Biz kötüyüz") içeriyor. Birinin kurban, diğerinin suçlu konumunda bulunduğu bu davanın çözümü, psikososyal bedeli bakımından neredeyse imkânsız. Travmalı grubun talepleri onun kimlik ihtiyacını giderirken, diğerinin kimliği için bir tehdit oluşturuyor (Branscombe ve ark. 1999).

"Bellek dış hikâyemizin bir kaydı değil, içeride, geçmişimizden alıp işlediğimiz bir incidir..."

Escher'in "El" adlı çalışması.

Aynı olayları yaşayan farklı toplulukların canlı bellekleri arasında birini veya diğerini olayların sadık bir versiyonu saymak, ilke olarak mümkün değildir. Günümüzde, etik değerler nedeniyle genellikle kurban veya mağdur konumundaki grupların belleklerini "doğru" sayarak diğer gruba bir "bellek görevi" verme yönünde bir eğilim yaygındır. Ama "mağdur" konumunun ne kadar ödüllendirici olduğu bir kez anlaşıldıktan sonra, dünyanın hemen her yerinde gruplar arasında "kim daha çok mağdur" yarışının belirmesi, bu eğilimin haklılığı konusunda derin kuşkular yaratmıştır. Travma öykülerinin her zaman sağlam bir mesnedi yoktur. Aksine, bazı durumlarda sadece travma belleğinin değil, travmanın kendisinin de başlı başına bir kurgu olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin psikoterapi seanslarında, geçmişinde (çocukluk yılları) cinsel tacize maruz kaldığını anlatmaya başlayanların taciz öykülerinden bazılarının, tümüyle üretildiği saptanmaktadır. Konunun önemli uzmanlarından Loftus (2008), pek çok taciz öyküsünün tümüyle icat edildiğini ortaya koymuştur; üstelik bu öykülerin pek çoğunda, bizzat terapistin verdiği enformasyonlar ve soru sorma tarzı etkili olmaktadır (*misinformation*

effect). Bu türden hatalı beyanların sıkça görülmesi, 1990'lı yıllarda "Çocuklarını Taciz Ettikleri Alenen İddia Edilen Ebeveynler Derneği" kurulmasına yol açmıştır. Bu bulgular bir grup Avrupalı ve Amerikalı psikoloğun araştırmaları[8] tarafından da desteklenmiştir.

BELLEK YANLILIKLARI

Moscovici'nin sosyal temsiller teorisi, sosyal psikologların belleğe yaklaşımlarını besleyen temel kaynaklardandır. De Rosa ve Mormino (2002), bu konuda onun şu görüşünü temel saymaktadırlar: Bireylerin fikir ve tutumlarını temellendirmek veya

Nitekim belleğimizin oluşumu ve işleyişinde, kimlik süreçleri sürekli olarak devrededir. W. L. Randall (1999), çeşitli yazarlara dayanarak otobiyografik bellek ile benlik bilgisi (kavramı) arasındaki ilişkiyi vurgular (s. 226): Çeşitli nedenlerle otobiyografik bellek bozulduğunda, bir iç öykü ihtiyacı duyarız ve

İstikrarlı benlik duygusu güven vericidir. "Bunu yaratmak için gerçeğin bir kolunu büküyoruz, yani geçmişi, benlik anlayışımızla tutarlı olacak şekilde yorumluyoruz." Bu ihtiyaç son derece güçlüdür. Bunun etkisiyle enformasyonu sürekli denetleyen ve kendi çıkarına yeniden yazan bir diktatör gibi davranırız. Geçmişi anın ihtiyaç ve değerlerine göre yorumlamayı ifade eden "şimdicilik" kavramı bu temelde açıklık kazanmaktadır.

Kuşkusuz travmalar canlı belleğin, yani maruz kalınan geçmişin önemli kaynaklarındandır. Ancak farklı grupların birlikte yaşama zorunluluğu bulunduğunda (örneğin Ermeni kökenli Türk vatandaşlarının durumu) veya komşu bir ülke ile iyi ilişkiler geliştirmek söz konusu olduğunda (Türkiye-Ermenistan gibi) geçmişin yönetimi için çatışmaların şu veya bu yönde çözülmesi gerekir. Licata, Klein ve Gely'e (2007) göre bu çözüm en azından üç düzeyde ihtiyaçların karşılanmasını gerektirir: Kurbanların acılarının tanınması ve adalet talepleri, çatışmaya dahil olan tüm grupların sosyal kimliklerinin gerekleri, üst kimlik (genellikle ulusal) gerekleri. Fakat yazarlar bu üç ihtiyacın eşzamanlı olarak doyurulmasını çok güç görürler. Çünkü ulusal birliği destekleyici resmi bellek (çoğu kez birlikte yaşamayı kolaylaştırmak gibi anlaşılabilir bir nedenle) öne çıkarılırsa, travmalı kişilerin canlı belleklerinde kayıtlı acıları tanınamaz ve grup kimlikleri yüceltilemez. Aksine, kurbanların acılarının tanınmasına ağırlık verilirse, diğer grupların suçluluğu pekiştirilir ve bu da negatif tepkiler doğurur. Pozitif kolektif belleklerin promosyonu ise, daima bellek çatışmalarını ortaya çıkarır ki bu da gruplar arası uzlaşmaya uygun değildir.[9]

davranışlarını adapte etmek için referansta bulundukları gerçeklik, sosyal olarak inşa edilmiştir. Bu, şu noktada çok açıktır: Bireyler geçmişlerini kendilerine temsil etmek istediklerinde, tanımı icabı, bunu algılayamazlar. Dolayısıyla, bu temsilleri oluşturmak için diğerlerine ihtiyaçları vardır, zira bu geçmiş daima sosyal olarak oluşturulmuştur. Üstelik bu yeniden inşa, az çok uzak bir geçmişte bir kere de yapılmamıştır. Hatırlama etkinliği, özel bir sosyal çerçevede yer alır ve bu çerçevenin özellikleri hem hatırlama biçimini, hem de anıların içeriğini etkiler. Öyleyse sosyal değişme, yani belleğin sosyal çerçevelerinin değişmesi, bireylerin hatıralarını yeniden inşa etmelerinde devreye giren konvansiyon ve yöntemleri dönüştürür (Halbwacs, 1925). Halbwacs'ın deyişiyle (1950), kolektif bellek hâlâ daha canlı olan veya grubun bilincinde yaşama şansı olan şeyleri alıkoyar. Bu Bartlett'in (1932) görüşüne de paraleldir: Hem birey, hem de grup için, geçmiş, mevcut çıkarlara göre yeniden yapılır, inşa edilir ve her iki halde de bazı detaylar veya olaylar, tepkide bulunma tarzlarını etkileyerek belirleyici bir rol oynarlar. Yani geçmişin temsilleri, ana ilişkin sosyal işlevler görmek üzere sürekli olarak oynanır. Bu işlevler arasında, kimliksel işlevler en önemlileridir.

"sürekli kendimizi oluşturur, sürekli kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi, nereye gidiyor olabileceğimizi kendimize anlatır ve prova ederiz" (Eakin, 1985'ten); bu bir öyküdür ve bu öyküyle, çok çeşitli yaşantılarımızı birbirine bağlayarak tutarlı bir şekle sokmaya çalışırız. Bu ifade süreci vasıtasıyla "hikâyenin bütünü anlatısal sınırlamalara maruz kalır, yaşanırken hayatı oluşturan olaylar akışından başka bir şey haline gelir" (Polonoff, 1987'den).

Hepimiz, "hayatım roman" duygusu içinde hayatımızı öyküleştiririz. Randall'ın belirttiği gibi, "bellek *dış* hikâyemizin bir kaydı değil, *içeride* geçmişimizden alıp işlediğimiz incidir... 'Olayların değil, hikâyelerin bir koleksiyonudur (Schank, 1990'dan). Hiçbir zaman ham olayları alarak benlik duygumuzun içine dokunmadan tıkmayız. Yalnızca... (çeşitli nedenlerle) seçtiğimiz olayları alırız. Daha sonra bunları kurgu, karakterizasyon ve türleştirmenin bir bileşimine göre dönüştürür, böylece deneyimler haline getiririz. Bu şekilde onları oluştururuz" (Randall, 1999; s. 228).

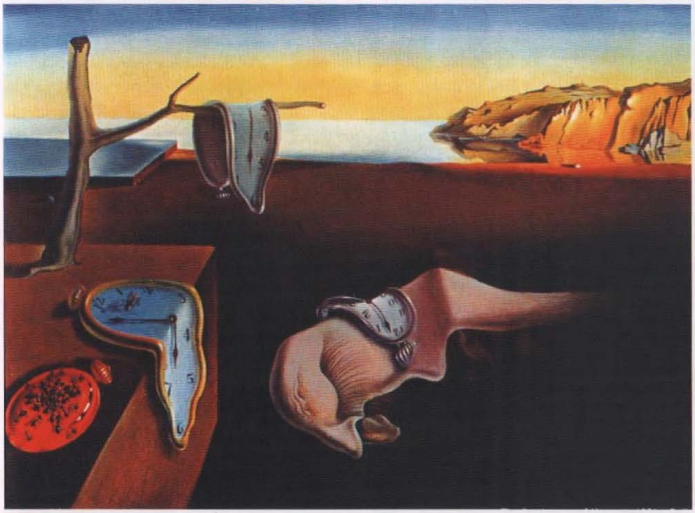
Bazı durumlarda, kültürün içinde paket halinde hazır bekleyen hayat hikâyelerini kendilerine uyarlar

veya bunların içine girip yerleşiriz. Freud'un bir fantazm olarak analiz ettiği aile romanı kavramı, çeşitli nedenlerden dolayı ümitsizliğe kapılmış çocuklara bir geçmiş, anlatacakları bir öykü sunar. Bettelheim'in (1999) çocuk masallarını analizi de aynı fikre dayanır. Kemalettin Tuğcu'nun öykülerinde (*Yetim Ali, Yetimler Güzeli, Ana Kucağı, Bir Garip Kızcağız, Bu Çocuk Kimin?, Satılan Çocuk, Sokaktan Gelen Çocuk*, vb.) yakından tanıdığımız öksüz çocukların öyküsü, acılara gömülü vaziyette kıyıda köşede kalmış çocuklara bir teselli sunar. Bu teselli çoğu kez gizlenmiş, el konmuş bir mirasın veya kucak açacak bir zengin ailenin er geç ortaya çıkacağını müjdeler. Bu hikâye, işsizlerde veya başına bir dert gelip yaşamı değişenlerde, "ben böyle olmamalıydım" biçimini alır; bunun ardından düzülen öyküler, "gerçekliği, bir yandan daha kabul edilebilecek bir hayat icat ederek düzeltir, öte yandan kaderin kaçınılmaz niteliğini ve olumsallığını hafifleterek daha tahammül edilebilir kılar" (De Gaulejac, 2002). Aile bireyleri aynı olayları farklı bir hikâye içinde işlerler. Oscar Lewis'in antropolojik romanı *Sanchez'in Çocukları*'nda başarılı bir örneğini gördüğümüz bu paralel hikâyeler, aynı olayların nasıl farklı bir doku içine yerleştirildiğini ve farklı yönlerde anlamlandırıldığını gösterir.

Birey ve grupların benlik ya da kimlik kavramı bilişsel bir yapı gibi tanımlandığında, kimlik kavramımızın enformasyon alınması ve işlenmesindeki etkisi açıkça anlaşılır. "Kendine referans etkisi" (yani benliğimizle ilgili olanların daha iyi hatırlanması) nedeniyle bellek, kimliğe doğrudan eklemlenmektedir. Otobiyografik bellek konusunda belirtildiği üzere, kimliğimizle uyumumuz büyük oranda "hatırladıklarımız"ın kimlik anlayışımızla veya benliğimizle çatışmamasına bağlıdır.

Öte yandan yaşam öykümüz, kimliğimizi "edindiğimiz grupların öyküsü içinde gömülüdür" (Connarton, 1999; s. 38). Bir başka deyişle, yaşam öykümüz, tek başına yazdığımız bir öykü değildir; bu öykünün şekillenişinde ve yazılışında diğerleri de devrededir. Ayrıca yaşamı Auge'nin belirttiği gibi, aynı anda birkaç anlatıda birden yaşarız. "Bu anlatılardan her birinde farklı bir roldeyiz ve en iyi rol her zaman bizim değildir; bazı anlatıları daha yakın, sıcak buluruz. Bu anlatıları halen içinde yer aldığımız anlatıya uyarlamak üzere yorumlamak, yeniden biçimlendirmek isteği duyarız" (1999, s. 113); "bu anlatılar 'ister yazılmış, ister yazılmamış olsun, her iki durumda da belleğin ve unutmanın ürünüdür, gelecek beklentisinin geçmişin yorumlanması üzerinde yarattığı gerilimi yansıtan bir birleştirme ve yeniden birleştirme çabasının ürünüdür" (s. 117).

Bellekte daima bir seçicilik vardır. "Anımsamak ya da unutmak, tıpkı bir bahçıvanın yaptığı gibi, ayıklamak ve budamak demektir. Anılar bitkilere benzer; bazılarından kurtulunursa diğerleri gelişebilir, çiçek açar" (Auge, 1999: 47). Hatırlamak ya da unutmak, bizi "şimdi" ilgilendirenleri ayıklamak, diğerlerini budamaktır. Belleğin seçiciliği, kimlikle çağrışımlı öykülerde daha belirgindir. Kolonizasyoncu ülkelerin yurttaşları, özellikle ülkeleriyle özdeşleşme düzeyi yüksek olanlar, geçmişlerine ilişkin öykülerde kendileri için pozitif olan yanları daha iyi hatırlamaktadır. Belçikalılar Kongo'daki, Hollandalılar Endonezya'daki, Portekizliler Güney Amerika'daki kolonizasyon faaliyetleriyle ilgili öyküleri kendi zihinlerinde pozitif kimlik imajlarına uygun yönde dönüştürmektedir. Toplumumuzda Osmanlı fetihleri konusunda geliştirilen öyküler de az çok aynı dönüşümden geçirilmektedir.

"Hikâyenin bütünü anlatısal sınırlamalara maruz kalır, yaşanırken hayatı oluşturan olaylar akışından başka bir şey haline gelir."

Salvador Dali'nin "Bellek" isimli çalışması.

Bireysel belleğin yedi kusur ya da günahından söz eden Schacter de[10] Halbwacs'ın çizgisinde yer almaktadır: Schacter, anıların zamanla eskimesi, detayların kaybedilmesi, belirli isim veya yerlerin unutulmasına yol açan bir bloke olma, anıların zaman ve mekâna hatalı bir şekilde atfedilmesi (*misattribution*), anıların dış telkinlere göre çarpıtılması, kendimize yontarak yanlı bir şekilde hatırlamamız ve bazı anıların da tüm çabalarımıza rağmen unutulmayıp var olmaya devam etmeleri gibi hususlar saymaktadır.

Kolektif belleğin bozulma süreçlerini ortaya koyan bir başka yazar, Schudson'dur (2000). Ona göre bozulma süreçlerine, zaman içinde anılarla aramızdaki mesafenin artması (*distanciation*), bastırma, sansür veya üstünü örtme yoluyla geçmişin, yaşadığımız anın gereklerine göre kullanılması ya da araç-

sallaştırılması. yaşantıları öyküleştirerek anlatılaştırma (*narrativization*), bellek ögelerinin tanıdık, aşina kılınması ve anıtlar, ritüeller yoluyla gelenekselleştirme (*cognitivization and conventionalization*) örnek verilebilir. Schudson, bu süreçleri bellekte bozulmanın kaçınılmazlığı perspektifinde değerlendirmektedir.

Yaşam öykümüz, tek başına yazdığımız bir öykü değildir; bu öykünün şekillenişinde ve yazılışında diğerleri de devrededir. Ayrıca yaşamı Auge'nin belirttiği gibi, aynı anda birkaç anlatıda birden yaşarız. "Bu anlatılardan her birinde farklı bir roldeyiz ve en iyi rol her zaman bizim değildir; bazı anlatıları daha yakın, sıcak buluruz."

Ancak bunları bozulma ya da hata olarak görmek de tartışmaya açıktır. Zira yukarıda işaret ettiğimiz üzere, belleğe doğru bilgi saklama gibi bir ereksellik yüklemediğimizde, bu süreçleri "belleğin bir özelliği, bir parçası gibi görmek de mümkündür."[1] Bellek ile unutmayı karşı kutuplara koymayı gereksiz gören Huyssen'e (1999: 178) göre, "şimdi ile geçmiş arasında seçici ve sürekli olarak değişen bir diyalog söz konusu"dur; "şimdimiz kaçınılmaz olarak neyi ve nasıl anımsadığımız" üstünde etkilidir. Öyleyse "tamamen saf, eksiksiz ve aşkın bir bellek olabilirmiş gibi yanlış bir inançla kapılıp yakınacağımız yerde, bu süreci anlamamız önemlidir".

Auge, aslında unutmanın anıların yitirilmesi olarak değil, belleğin bir bileşeni olarak alınabileceğini ve bu tarzda konumlandığında anlamının değişeceğini belirtir (1999: 37) ve bu durumda tıpkı ölüm ile yaşam çifti gibi, bellek ve unutma çifti de birbirine yakınlaşır; unutmak belleğin canlı gücüdür; "(çocukluğumuzun) bütün imgelerini muhafaza etmek zorunda kalsaydık, belleğimiz çok çabuk 'doyum'a ulaşırdı. Ama ilginç olan geriye kalanlardır. Ve geriye kalanlar (anılar ya da izler) unutma yoluyla meydana gelen bir erozyonun sonucudur" (s. 57). "Anılar tıpkı kıyı çizgisinin deniz tarafından şekillendirilmesi gibi, unutma yoluyla şekillendirilmiştir" (s. 59). Hatırlama etkinliği bir yeniden üretim, bir kopyalama etkinliği değil, bir üretim etkinliğidir. Belleğin kendisi, bizi geçmiş bir olayın başlangıç durumuna götürmez. Zira "geçmiş belleğin içinde yalın bir şekilde bulunmaz, anı haline gelmesi için dile getirilmesi gerekir. Bir olayı yaşamakla onu bir temsil biçiminde anımsamak arasında bir yarığın oluşması kaçınılmazdır (Huyssen, 1999: 13).

Görüldüğü üzere belleğimiz yanlı olarak işliyor. Niçin? Bu soru, bizi insanın benlik/kimlik anlayışına gönderiyor. Otobiyografik hatırlamayı konu alan Ross ve Conway Modeli (1986), insanın benlik kavramının istikrarını sağlaması, yani hep aynı kişi olduğu duygusunu hissedilebilmesi, tutarlı bir benlik görüşü taşıması için yaşamıyla ilgili anılarını, andaki inançlarına göre sürekli yeniden inşa etmesi gerektiğini öngörür.

"İnsan geçmişinde, kendisi için anlamlı bir olayı belleğinde canlandırırken, bu hatırlamayı kendi hakkındaki aktüel bilgilerinden hareketle yapar; zaman içinde değişmediğini düşünüyorsa, aktüel bilgisinin, olaya ilişkin geçmiş bilgisinin kesin bir temsili olduğunu düşünür. Ve o andan itibaren, geçmiş anısını aktüel bilgisi üstüne oturtur" (Martinot, 1995). İstikrarlı bir benlik duygusu güven vericidir. "Bunu yaratmak için gerçeğin bir kolunu büküyoruz, yani geçmişi, benlik anlayışımızla tutarlı olacak şekilde yorumluyoruz" (Bedard ve ark. 2006). Grenwald'e (1980) göre bu ihtiyaç son derece güçlüdür. Bunun etkisiyle enformasyonu sürekli denetleyen ve kendi çıkarına yeniden yazan bir diktatör gibi davranırız. Geçmişi anın ihtiyaç ve değerlerine göre yorumlamayı ifade eden "şimdicilik" (*presentisme*) kavramı (Cameron, Wilson ve Ross, 2004), bu temelde açıklık kazanmaktadır.

NURİ BİLGİN
EGE ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Wihtol de Wenden, C. (2002): Ouverture et fermeture de la France aux etrangers: Un siecle d'evolution. *Vingtième Siècle, Revue d'histoire*, No. 73 (Jan. - Mar., 2002), s. 27-38.

2 Le Mémorial d'Aix, août et décembre 1893 (Blog: *GeneProvence*, J. M. Desbois, 2008).

3 Le Jour, 19 août 1893 (Blog: *GeneProvence*, J. M. Desbois, 2008).

4 Nürnes savcısının raporlarından ((Blog: *GeneProvence*, J. M. Desbois, 2008).

5 Bu örnekler konusunda bkz. N. Bilgin (2007): *Kimlik İnşası*, Ankara: Aşina Kitaplar.

6 Çünkü direniş (*Resistance*), De Gaulle'ün 1940 Haziran'ında Londra'dan direniş çağrısı yapmasıyla başlamıştır. Komünistlerin direnişe geçmesi, Almanların Sovyetler Birliği'ni işgali üzerine daha sonra ortaya çıkmıştır.

7 Savaş sonrası yürütülen bellek inşa etkinliği, kimlik inşası bakımından önemli bir dönemin parçasıdır. Nitekim Nora, *Les Lieux de Memoire* adlı eserinin cumhuriyet bölümünde, 1789 Devrimi'nden II. Dünya Savaşı sırasındaki direniş temasının belleğe işlenişine kadar geçen süreyi, Fransa'da bellek stratejisinin en çok izlendiği dönem olarak nitelemiştir.

8 Bkz. Geraerts ve ark. (2007): The reality of recovered memories: Corroborating continuous and discontinuous memories of childhood sexual abuse. *Psychological Science*. vol. XVIII, n. 7.

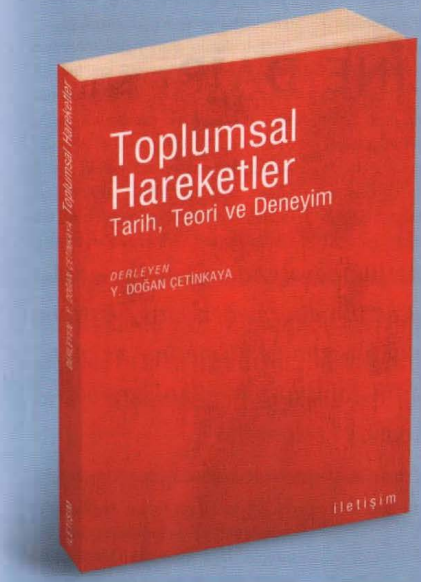
9 Güney Afrika Birliği'ndeki gibi ilaklıkat ve Uzlaşma Komisyonları bu paradoksu çözmeye çalışır. Ancak bazı yazarlara (Hamber et Wilson, 2003) göre bu komisyonlar, ulusun ve bireylerin terapistinik arıştırır ve çoğu kez birinci lehinde davranır.

10 Bkz: D. Schacter, *The Seven Sins of Memory, How The Mind Forgets and Remembers*, Houghton Mifflin Company, NY, 2001.

11 Kolektif belleğe günlük düşünce'nin bir parçası gibi bakılırsa ve Moscovici'nin yukarıda değinilen kaydı (belleğin doğru bilgi saklama görevinde olmaması) temel alınırsa, kolektif bellekteki "saptırma"ları dikkatle nitelemek gerek. Burada (tıpkı pek çok ülkenin resmi tarihinde geçmişlerini sunuşlarında olduğu gibi), tarihin yanlı bir anlatısı sözkonusu. Bunları, bir yalandan çok yanlılık; aldatma veya kandırmacadan ziyade özsaygı kaygısı, bilinçli bir çarpıtmadan ziyade belleğin ereksel işleyişinin ürünleri gibi görmek daha doğru gibi görünüyor. Burada sorun, kolektif belleğin anlatısındaki ötekileştirmelerden ve bu anlatıyı tarihe dayatmaktan ve hatta tarihi bilimine ikame etmekten kaynaklanıyor. Bu görüş, yazının ikinci bölümünde yöneleceğimiz üzere, Schwartz'ın Konfüçyüs'ün kolektif bellekte temsilinin Çin'li yöneticilerin manipülasyonuna indirgenemeyeceği yönündeki görüşleriyle de paralellik göstermektedir.

İletişim'den

2008 NİSAN

DER: Y. DOĞAN ÇETİNKAYA

TOPLUMSAL HAREKETLER

TARİH, TEORİ VE DENEYİM

Politika, 567 sayfa

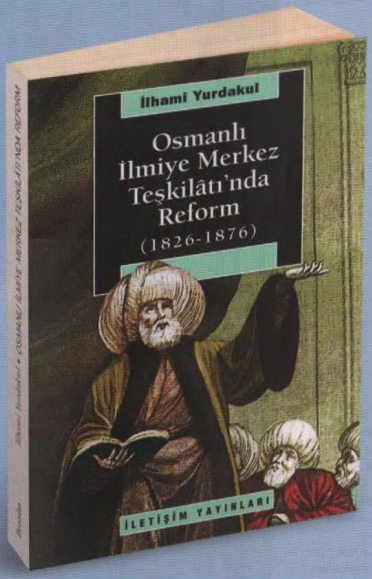
Yalnızca Batı'daki örnekleriyle sınırlı kalmadan Balkanlar'dan Kore'ye, Filistin'den Güney Amerika'ya uzanan bir coğrafyada Via Campesina, Savaş Karşıtı Hareket, Hamas gibi örgütlü örnekler ve sendikal hareket, kadın hareketi, devrimlere eşlik eden tiyatro faaliyeti gibi, toplumsal aktörlerin yüzünü gösterdiği mücadelelerle toplumsal hareketlerin dökümünü sunan kapsamlı bir çalışma. İtiraz ve yaratma azmini kaybetmeyenlerden dünyayı değiştirme çabası için örnekler...

İLHAMİ YURDAKUL

OSMANLI İLMİYE MERKEZ TEŞKİLÂTI'NDA REFORM (1826-1876)

Araştırma İnceleme, 381 sayfa

Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim ile başlayıp II. Mahmud ile devam eden reform döneminde yetki ve sorumlulukları genişletilen, şeyhülislâmın yönetiminde hiyerarşik bir teşkilât yapısına kavuşan "ilmiye"ye yönelik çalışmasında İlhami Yurdakul, tarihî kabullerin aksine, Osmanlı reformunun bir bütün olarak gerçekleştirildiğini ve ilmiye teşkilâtının da yenileştiğini gösteriyor.

www.iletisim.com.tr
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul • t 212 516 22 60-61-62 • f 212 516 12 58 • e iletisim@iletisim.com.tr

Genel Dağıtım PUNTO Çobançeşme Mahallesi, Altay Sokak, Yenibosna 34196 İstanbul t 212 496 10 50 f 212 551 30 13 e punto@puntokitap.com

CAMİ, ORDU, SİYASET

27 MAYIS İHTİLALİNE DAİR BİR HUTBE

İSMAİL KARA

Yıllar sonra Arap edebiyatı profesörü Ahmet Turan Arslan beyefendi, o her zamanki mütebessim haliyle ve "sana göre bir vesika" demeyi de ihmal etmeden bana, ortadan katlanmış bir evrak uzattı (tarih: 2 Kasım 2004). Hemen açtım ve kısmetime ne çıktı diye baktım. Başlığı ne çıksa beğenirsiniz: "27 Mayıs İnkılabının önemi hakkında hutbe". Gel de böyle bir başlık taşıyan hutbeye "lâ havle..." çekme!!!

1948-1977 yılları arasında Rize'nin bir köyünde, Güneyce'de imamlık ve Kuran kursu hocalığı hizmetlerinde bulunan, benim de kendilerinden hafızlık yaptığım Kutuz Hoca'nın hatıralarını derlerken, hocaların, tarikat mensuplarının Halk Partisi ve Demokrat Parti ile münasebetlerini ve 27 Mayıs İhtilali sonrasında olup bitenleri de konuşmuştuk. Bu süreçler yaşanırken nasıl bir hissiyat içinde olduklarını, siyasetle ilgi ve irtibatlarını, meslektaşlarının davranışlarını doğrusu merak ediyordum. Kendisi bütün hayatı boyunca kelimenin tam manasıyla siyasetten uzak durmuştu, bunun şahidi idim. Memlekete hizmeti geçmiş devlet adamlarını ve bir şekilde tanıdığı veya haberdar olduğu bürokratları neredeyse ayrım yapmadan hürmetle ve rahmetle anmasına rağmen, yürümekte olan siyaseti "kirli" bir iş olarak görüyordu. Daha da ötede, farklı siyasi kanaatlere mensup kişilerden oluşan cemaatin önüne geçip onlara imamlık yapacak kişinin, din adamlarının bütün cemaate eşit mesafede durmasının zaruretine inanıyordu. Onun için seçimler sırasındaki çoğu heyecanlı ve sert münakaşalara hiç katılmaz, en yakınları ve ailesi bile kime oy verdiğini bilmezdi.

Başbakan Adnan Menderes Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki ile tokalaşıyor. Arkada askeri erkân ve bürokratlar var. Başbakanın elinde eldivenler olduğuna göre resmi bir karşılama töreni olmalı.

(İsmail Kara arşivi)

Hocaların kayda değer bir kısmının Halk Partili ve İnönü sempatizanı olduğunu, Demokratlara uzun müddet direndiklerini, onları tecrübesiz, devlet ciddiyetinden uzak, devlet ve millet malına karşı lakayt ve müsrif bulduklarını biliyordum.[1] Kutuz Hoca'nın anlattıkları da bu minval

üzere idi. Belli ki Halk Partili olmak tek parti politikalarını, hususen dinle alakalı icraatlarını benimsemek veya halkın deyişiyle dinsizlikten, jandarma baskısından ve vergi tahsildarının zulmünden yana olmak değildi, bir bakıma "devlet"in tarafında yer almaktı. Bu bakış açısının ve tavır alışın kaynakları ve uzantıları ise Türk ve İslam tarihinin çok derinlerine giden bir yapıya ve karaktere sahipti. Halkın vicdanı, devlet çarkının başında bulunanları bizzat devletten ayırıyordu (bana kalırsa halen de ayırıyor) ve "devlet benimdir/bizimdir" diyordu.

Kutuz Hoca'nın Menderes (ve dolaylı olarak DP) için yaptığı nihai yorum soğukkanlı ve çok taraflı sayılırdı: Memlekete çok hizmetleri oldu, din işlerinin de önünü açtı, onun zamanında ezan asliyeti üzere okundu, harabiyete terk edilmiş camiler tamir edildi, din adamları doğru dürüst kadro ve maaş almaya başladı, din derslerine ehemmiyet verdi, İmam Hatip Okulları açıldı... Halk Partisi dinsiz değildi ama dini meselelere yakınlığı ve yatkınlığı yoktu. Dini bir tarafa kaldırmış gibiydiler. Fakat Menderes ve partisi devletin ve milletin malına fazla hassasiyet göstermedi, israfa meydan verdi, yabancı devletlere borcumuz arttı, -Allah affetsin- anlaşıldığı kadarıyla cins-i latif işlerine de bir nebze bulaştı. Büyük sıkıntılar ve mahrumiyetler içinde zulmen idam edildiğine göre, günahlarını bu dünyada çekti demektir, inşaallah öteki dünyası mamur olacaktır...

Bu bahisleri konuşup kaydederken benim için beklenmedik ve şaşırtıcı bir olay da nakletti:

"27 Mayıs İhtilali olduğu zaman Halk Partililer bayram yaptı. Daha önce Demokratlar tarafından istiskal edilen Nahiye Müdürü Nuri Osmanağaoğlu, cuma günü camiye geldi ve sevinç içerisinde 'Hoca bugün ben vaaz vereceğim' dedi. Ben de doğrudan karşı çıkmadım; muarefemiz olan biriydi, ciddi mi şaka mı söylediğini de tam kestirememiştim. Namaza başlamadan önce mihraba geçti -vaaz kürsüsüne çıkmadı-, cemaate dönerek bağdaş kurdu ve vaaz sadedinde tarihten bazı olaylar anlattı, Mustafa Kemal Paşa'yı medhetti. Biz de dinledik."[2]

Rize'nin bir köyünde nahiye müdürü olan zat kısmen de olsa cuma günü camiye el koymuş ve vaaz vermeye kalkışmıştı! Kendi tercihi miydi yoksa emir komuta zinciri içinde mi bu görevi yapmıştı? Durumdan vazife çıkarmış olmasın! Hutbe okumayı ve namaz kıldırmayı bilseydi onları da yapmaya teşebbüs eder, hutbeden de ihtilalcilik yapar mıydı acaba? Kutuz Hoca'nın dediğine göre, önceden de cuma ve bayram namazlarına gelen, imamla, cemaatle konuşan, oruç tutan birlymiş... Ama ihtilal onu da değiştirmişti veya kendisini kılçümseyen, horlayan Demokratlardan bir şekilde intikam almak sevdasına düşmüştü.

Başka köylerde, başka şehirlerde buna benzer hadiseler yaşandı mı bilmiyorum, okuduğum hatırat kitaplarında da ihtilalle irtibatlı bu türden vaizlik-hatiplik anekdotlarına tesadüf ettiğimi hatırlamıyorum.

Yıllar sonra Arap edebiyatı profesörü Ahmet Turan Arslan beyefendi, o her zamanki mütebessim haliyle ve "sana göre bir vesika" demeyi de ihmal etmeden bana, ortadan katlanmış bir evrak uzattı (tarih: 2 Kasım 2004). Hemen açtım ve kısmetime ne çıktı diye baktım. Başlığı ne çıksa beğenirsiniz; "27 Mayıs İnkılabının önemi hakkında hutbe". Gel de böyle bir başlık taşıyan hutbeye "lâ havle..." çekme!!! Kendisi Buldan'da bir kütüphanenin kitaplarını karıştırırken bulmuş. Arkasına düştüğü "keşif" tarihi: 18. 8. 1990.

Bu kısa fakat mühim hutbe metni, daha doğrusu "hutbe vesikası" hakkında söylenecek bir iki husus daha var ama isterseniz önce hutbenin Türkçe kısmını, peşi sıra Arapça kısmının tercümesini okuyup muhtevayı ve meselenin ciddiyetini anlamaya çalışalım.

Kutuz Hoca'nın Menderes (ve dolaylı olarak DP) için yaptığı nihai yorum soğukkanlı ve çok taraflı sayılırdı: Memlekete çok hizmetleri oldu, din işlerinin de önünü açtı, onun zamanında ezan asliyeti üzere okundu (...) Halk Partisi dinsiz değildi ama dini meselelere yakınlığı ve yatkınlığı yoktu. Dini bir tarafa kaldırmış gibi idiler.

Milli Birlik Komitesi üyeleri, Org. Cemal Gürsel başkanlığında toplantıda.

wikipeia

27 Mayıs İnkılabı'nın önemi hakkında hutbe

"Aziz Cemaat!

Kahraman ordumuzun hummalı çalışmaları ve semereli gayretleri cümlemizin malumudur. Bu yolda bize düşen milli, dini ve insani vazifelerimiz vardır. Her şeyden evvel şunu bilmeliyiz ki Türk milleti cesur ve metin ve olgun ve necip bir millettir. Asla haksızlığa, adaletsizliğe ve baskıya tahammülü yoktur. Varlığını ve egemenliğini vatan ve millet uğrunda canını feda etmekten çekinmeyen ulvi bir millettir. Zira ecdadından aldığı terbiye bunu iktiza ettirmektedir. Fatihlerin, Yavuzların, Yıldırım ve Atatürklülük izinden giden kahraman bir milletiz.

İşte Milli Birlik Hükümeti ve âzası bu ulvi milleti temsil etmektedir. Herşeyden önce imanda birlik vatanda dirlik şiarına şiddetle ihtiyacımız vardır. Vatan için en aziz canımızı dahi esirgemeyiz. Zira vatanı sevmek imandandır. Vatana ihanet ise cinayetlerin en büyüğüdür. Fertlerden cemiyetler, cemiyetlerden de hükümetler teşekkül ettiğine şüphe yoktur. Çünkü millet devletsiz, devlet de milletsiz olamaz. Bunlar birbirlerinin mülazımıdırlar.

O halde aziz cemaat, biz de millet olarak köylü ve şehirli hepimiz elbirlik Milli Birlik Hükümeti'mize, ordumuza müzâhir olmalıyız. Geceli gündüzlü durmadan çalışmalıyız. İlimden, fenden ve sanat ve teknikten ileride (?) ve tıbba ollalnca kuvvet ve kudretimizle uğraşmalıyız. Ecnebi milletlere karşı kıymetli mevkiimizi yükseltmeliyiz. Bu yolda bizim çalışmalarımız hem dinî ve hem de vatanî bir vazife olduğuna şüphe yoktur.

Elâ inne ahsene'l-kelâm..."

Hutbenin Türkçe kısmı bu kadar. Fakat hutbenin başında okunan Arapça kısmının telif ve düzenlenme biçimi ile ifadeleri ihtilal hissiyatı ve imam efendinin Demokratlara bakış açısından çok daha ağır bir kurguya ve muhtevaya sahiptir: Bakınız imamımız bu kısımda "mealen" neler buyuruyor:

"Hamd Allah'a mahsustur; ki O Müslümanların mallarını gasp edene buğz eder ve pişmanlığın fayda vermeyeceği hesap gününde onlara şiddetli azapta bulunur. Kıyamet günü boynuzsuz koyunun boynuzlu koyundan kısas yoluyla hakkını almasını irade buyuran Allah'ı tesbih ederiz. Bize hayvanların ve ademoğullarının haklarını yemekten sakınmayı ferman buyuran Allah'tan başka tanrı olmadığına şahadet ederiz. Müminlere zulmedenlerin cezaya çarptırılmasına hükmeden Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna da şehadet ederiz.

Ey Allah'ın kulları, sadede gelirsek; Yüce Allah şöyle buyurmuştur: 'Artık bugün (hesap günü) hiç kimseye zerrece zulmedilmez ve siz ancak yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz' (Yasin, 36/54)."

Açıkça görüldüğü üzere, imam efendi Demokratları doğrudan veya ima yoluyla gasıp, zalim, hak hukuk tanımayan, dünya ve ahiret cezasını ve azabını hak etmiş, ettiğini bulmuş ve hesap günü mahkemede yaptıklarıyla yargılanacak ve cezaya çarptırılacak kişiler olarak tasvir etmektedir. Ve bunu da ne kadar rahat yapmaktadır!

"O halde aziz cemaat, biz de millet olarak köylü ve şehirli hepimiz elbirlik Milli Birlik Hükümeti'mize, ordumuza müzâhir olmalıyız. Geceli gündüzlü durmadan çalışmalıyız. İlimden, fenden ve sanat ve teknikten ileride (?) ve tıbba ollalnca kuvvet ve kudretimizle uğraşmalıyız."

"27 Mayıs İnkılabının Önemi Hakkında Hutbe"nin iki sayfalık orijinali.

(İsmail Kara arşivi)

"Biz de Müslümanız, ihtilali cuma günü yaptık diyorsunuz ama siz geldikten sonra ezan tekrar 'Tanrı uludur' şeklinde okunacak."

Geldik notlar kısmına (rahmetli Orhan Şaik Hoca olsaydı "çıkma" derdi):

Not 1. İslam dünyasında cuma namazının ve hutbelerin siyasi bir mahiyet kazanmasının tarihi çok eskidir. Kriz dönemlerinde, hilafet ve saltanatın el değiştirdiği zamanlarda, Şii-Sünni çatışmasının yoğun olduğu şehirlerde daha da önem kazanmıştır. Hutbenin kimin, hangi halife ve sultanın adına okunacağı, kime itaat edilip dua edileceği, kime muhalefet bayrağı açılıp beddua okunacağı her zaman önemsenmiştir.
İttihatçılar da Sultan Abdülhamid ve istibdat aleyhtarı siyasi propaganda metinlerinin manevi gücünü ve etkisini artırmak için bir kısmını "hutbe" adıyla yayınladılar. En çok hutbe metni olan, herhalde Tunalı Hilmi'dir. Devr-i Cumhuriyet'te de hutbe meselesi önemsenmiştir. Bakınız, 3 Mart 1924 tarihinde alelacele hilafet ilga edilince, hutbede halifenin adı zikredilemeyeceği için, halk arasında cuma namazının sahih ve geçerli olmayacağı istikametinde rivayetler dolaşmaya başlamış, bunun üzerine zamanın İstanbul müftüsü, ilmiyeden ve Nakşi tarikatı müntesibi Mehmet Fehmi Efendi -ki Sabri Ülgener'in babasıdır- gazetecilere ne yolda bir beyanat verme ihtiyacı hissetmiştir:
"Başımızda memleketin münevverân ve mütefekkirîninden mürekkep bir Heyet-i Vekile [Bakanlar Kurulu] ve onların başında da reisicumhurumuz Mustafa Kemal Paşa vardır. Biz mademki bütün hukukumuzu Heyet-i Vekile'ye vermişiz, onların mukarrerâtını ikararlarını başımızın üstünde tutmaya mecburuz. Eğer Heyet 'hilafeti ilga edeceğiz' derse biz de o karara tâbi olarak hilafetin ilgasına ses çıkarmayacağız. Binaenaleyh Heyet-i Vekile'mizin verdiği mukarrerâta hepimiz kemâl-i itminan ve itimat ile ittiba edeceğiz. Hutbe meselesine gelince: Halk katiyen 'Halife yoktur. Cuma namazında onun ismi zikr edilmeyeceği için namazımız sahih olmaz' gibi şeyler düşünmemelidir. Esasen halifenin isminin hutbelerde zikri gerek Peygamber Efendimiz gerek çihar yâr-ı güzin [dört halife] hazarâtı zamanında yoktu. Yalnız Hazreti Ali'nin halifeliği zamanında Basra valisi bulunan Hazreti Abdullah ibn Abbas bir hutbe esnasında 'Allahumme'nsur Aliyyen' [Allahım, Ali'ye yardım et / Ali'yi muzaffer kıl] demiş ve ondan [sonra] hutbede halifeyi zikr etmek âdet olmuştur. Eğer şimdi halife kalkarsa Cuma ve bayram hutbelerinde 'Allahumme'nsur hukûmetenâ ve'l-ümmete'l-İslâmiyye' [Allahım, hükümetimize ve İslâm ümmetine yardım et] demek çok doğru ve musib [isabetli] bir fikir olacağına kanîim."[4]
3 Mart 1924 tarihinde kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı ilk kitaplar arasında *Türkçe Hutbe* adını taşıyan bir hutbe mecmuası da vardır.[5] Bu kitaptaki hutbe başlıkları ve bunların sıralanması (hiyerarşisi), başta cumhuriyet idaresinin, bu arada Diyanet'in nasıl ve hangi sınırlarda bir din anlayışı aradığı meselesi olmak üzere birçok bakımdan önem taşımaktadır. Hutbe başlıkları sırasıyla şöyle: Çalışan mükâfatını görür. Vatan müdafaası, Tayyare Cemiyeti'ne [Türk Hava Kurumu'nal yardım, Temizlik, Sağlığın başı temizliktir, Nezafet, Iman-amel,
Mümin-i kâmil, Namazın
hikmet-i meşruiyeti, Namaz ve hikmeti, Peygamberimiz Efendimizin ahlâkı, Anaya babaya itaat, Anaya babaya hürmet, Evlenmek ve evlat yetiştirmek, Herkes kazancına bağlıdır, İslâm dininde sa'yin kıymeti, Sa'y ü amel, Ticaret, Sanat, Ziraat, Ebnâ-yı cinsimize hürmet ve muavenet, Öksüzlere yardım, Öksüzleri himaye etmek, Allah'ın ve Peygamber'in hayâtı verecek emirleri, Allah'ı sevmek ve Peygamber'e ittiba etmek, Ramazan-ı şerif ve oruç, Oruç ve ehemmiyeti, Kötü huylardan tahzir, Sû-i zan-tecessüs-gıybet, İstihza-kötü söz-kötü lakap, Eksik ölçenler ve yanlış tartanlar, Dünya ve âhiret için çalışmak-fesat çıkarmak, Nifak ve haset, Allah'tan korkmak-nâs ile hoş geçinmek, Emanete riayet, İçkinin fenalığı, İşretin ictimai zararları, Kumarın fenalığı, Hekim-ilac-hastalık, Herkes yaptığının cezasını bulacak, Kardeşlik ve dargınlık, Tevazu ve kibir, Mevlit, Mirac, Kadir gecesi, Ramazan bayramı, Kurban bayramı, Ramazan bayramı haftası, Askerlik şerefi.
Hutbe meselesi her zamanın önemini muhafaza etmiştir. 12 Eylül'ün akabinde hazırlanan "Türkiye'de Din Eğitimi-Din

"Hutbe meselesine gelince: Halk katiyen 'Halife yoktur. Cuma namazında onun ismi zikr edilmeyeceği için namazımız sahih olmaz' gibi şeyler düşünmemelidir. Esasen halifenin isminin hutbelerde zikri gerek Peygamber Efendimiz gerek çihar yâr-ı güzin [dört halife] hazarâtı zamanında yoktu."

İstismarı" başlıklı gizli raporda şunları okuyoruz:
"Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hutbe ve vaazların sevdirici, ısındırıcı, bütünleştirici bir üslup ve muhtevada olması; şahsi, siyasi ve ideolojik ima ve telkinlerden kaçınılması; irticai hutbe irâdının [yazılı/hazırlanmış bir metne bakmadan konuşma usulüyle hutbe okumanın] yasaklanarak yazılı hutbe metni ve vaaz planının ilgili müftüye onaylatıldıktan sonra halka sunulması; bölgenin şartları da gözönüne alınarak, ülke çapında metin birliğinin sağlanması için, merkezden illere ihtiyacı karşılayacak sayıda hutbe metinleri ve vaaz planları tamim edilmesi; ayrıca hutbe ve vaaz metinleri ihtiva eden kitaplar yayınlanması..."[6]
Not 2. Hutbelerin vaaz u nasihattan önce ve sonra okunan Arapça kısımları umumiyetle standart metinlerdir. Hamdele (Allah Teâlâ'ya hamd), salvele (Peygamber Efendimiz'e salât ü selam), kelime-i şehadet ve birbiriyle irtibatlı bir ayet-i kerime, bir hadis-i şerif... Fakat bayram günlerine ve hutbenin konusuna göre telif edilmiş, ibareci ona göre düzenlenmiş Arapça hutbe metinleri de vardır.[7] İmam efendinin Arapçası iyi ise kendisi de şablona uygun Arapça hutbe kısmını yazıp okuyabilir. Elimizdeki hutbenin Arapça kısmı doğrudan doğruya 27 Mayıs İhtilali lehine ve DP aleyhine telif edilmiş hususi bir metindir. Arapça kalitesi itibariyle de fena sayılmaz. Buradan imam efendinin Arapça bildiğine hükmedilebilirse de vasıfsız ve hatalı yazısından yola çıkarak en azından Arapça kısmının ona ait olmadığı, bir yerden iktibas ettiği neticesine varılabilir. O zaman "kim yazdı bu ihtilal metnini?" sorusu akla gelecektir. Diyanet İşleri Başkanlığı mı, müftülük mü, yoksa o yöredeki -muhtemelen Halk Partili- bir medreseli mi? Yaptığım araştırma ve yoklamalardan "şimdilik" bir neticeye varamadım. Onun için kimsenin günahına girmeden bu nota nihayet verelim.
Not 3. Profesör Nazif Şahinoğlu hocadan dinlemiştim: 60 İhtilali'nin akabinde İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen Diyanet İşleri Başkanlığı makamına getirilmiş, Bekir Hakı Yener hoca İstanbul Müftüsü olmuştu. Biz de kendisinden ders

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 3. kitabı olarak yayınladığı ilk hutbe mecmuası: *Türkçe Hutbe*, İstanbul, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası 1345 / 1927. Künye sayfasında "Diyanet İşleri Reisliği tarafından tertip edilmiştir" ibaresi yazılı olmasına rağmen müellifinin Ahmet Hamdi Akseki olduğunu biliyoruz.

okuduğumuz için çoğunlukla yanında bulunuyorduk. İhtilalden kısa bir müddet sonra üç Milli Birlik Komitesi üyesi; Numan Esin, Mehmet Özgüneş ve İrfan Solmazer İstanbul Emniyet Müdürü Binbaşı Muammer [Şahin][8] Bey'le birlikte müftü efendiyi ziyarete geldiler. Ben ve talebe arkadaşım İhsan Toksarı da orada idik. Ziyaretçiler dışarı çıkmamızı ima edercesine bize ve müftü efendiye baktılar ama hocanın "bunlar talebelerimdir" demesi üzerine kaldık. İrfan Solmazer söz aldı ve şu mealde sözler söyledi: Müftü efendi, biz Müslümanız, ihtilali mahsus cuma günü yaptık, ihtilalin gayelerinden biri de dinimizi takviye etmektir. Siz hocalar bizi desteklemiyorsunuz, ihtilalin başarısı için camilerde dua da et(tir)miyorsunuz... Bekir Haki Efendi, alttan aldı ve din adamlarının alenî olarak siyasete bulaşmalarını doğru bulmadığı mealinde şeyler söyledi. Genç subaylar hocanın söylediklerini yeterli bulmadıkları istikametinde konuşunca, Bekir Haki Efendi sesini de biraz yükselterek beklemediğimiz bir konuşma yaptı: "Biz de Müslümanız, ihtilali cuma günü yaptık diyorsunuz ama siz geldikten sonra ezan tekrar 'Tanrı uludur' şeklinde okunacak sözleri işitilmeye başlandı: Türkeş *Cumhuriyet* gazetesine verdiği röportajda namazın Türkçe kılınacağından bahsetti. Bunları duymamış, görmemiş olmazsınız. Söylediklerinizle bunları nasıl telif ediyorsunuz?"

Millî Birlikçiler bu sözlerden rahatsız oldular ama fazla bir şey de söylemediler. Fakat bu görüşmeden sonra iki mühim gelişme oldu. Biri, hocamızın söylediğine göre Türkeş evine giderek kendisini ziyaret etmiş ve iki tarafın da memnun kaldığı bir görüşme olmuş. İkincisi, Millî Birlik Komitesi'nin 3. (veya 5.) bildirisinde dinle ilgili konularda Ankara'da Diyanet İşleri Başkanı Ömer Nasuhi Bilmen ve İstanbul'da Müftü Bekir Haki Yener dışında kimsenin konuşma yetkisinin olmadığı açıkça tasrih edilmiş.[9]

Not 4. 27 Mayıs ve 12 Eylül ihtilalleri cuma günü yapıldı, 12 Mart ve 28 Şubat muhtıraları da cuma günü verildi. Sonuncusu olarak e-muhtıra da böyle mübarek bir günün akşamında oldu! Çoğu kişi bu ısrarlı tesadüfü cumanın haftanın son iş günü olmasına bağlıyor. Burada doğruluk payı elbette var ama genç ihtilalci subayların müftü efendiyi ziyaret edip manevi ve metafizik meseleler konuştuğunu da tamamen hatırdan çıkarmayın.

Manevi ve metafizik kelimesine takıldıysanız, size bir anekdot daha aktaralım. İhtilalden sonra Diyanet İşleri başkan yardımcılığı görevine getirilen emekli general ve ehl-i tarik Sadettin Evrin, Kur'an-ı Kerim'de Efendimiz için geçen "vemâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn" ["Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik", Enbiya, 21/107] ayet-i kerimesinin ebced hesabıyla 27 Mayısa işaret ettiğini, yani ihtilalin de bir rahmet olduğunu yazmıştır. Kitabındaki ifade aynen şöyle: "Hazreti Muhammed için Kur'an-ı Kerim'de söylenen 'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik' âyetinin 27 Mayıs 1960 inkılâbından bir ay sonra giren 1380 hicrî yılına tarih düşmesi, içinde bulunduğumuz zamana ait bir işaret ve yukarıda belirtilen manevî rahmete bir beşaret [müjdel addedilebilir."[10]

Not 5: 27 Mayıs ihtilalini bilmiyorum (çünkü 5 yaşında ve köyde idim) ama sokağa çıkma yasağının olduğu 12 Eylül günü cuma ezanları okundu, imam ve müezzinlerin camilere gitmelerine müsaade edildi (belki de özel olarak böyle olması için düzenleme yapıldı) ve cuma namazına gitmek isteyenlere umumiyetle mani olunmadı. (Ben de o zaman hâlâ bir taşra kasabası manzarasını muhafaza eden Kuzguncuk'ta oturuyordum, nöbet tutan askerlerin arasından geçerek herhangi bir uyarı ve müdahaleye uğramadan 350-400 adım aşağıda, sahildeki camiye gittim, namazı kılıp geldim. Dönüşte fırından taze ekmek bile aldım.)

İSMAİL KARA
MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İSLAM FELSEFESİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bu yazıyı bitirmek üzere iken, 1950 seçimlerinin hemen öncesinde cereyan etmiş bir hadisenin kenarda kalmış küçük haberine rastladım, onu kaydediyorum. "Isparta'da geçen garip bir hadiseyi bildiriyoruz: Camide vaaz veren Keçiboğlu müftüsü Bekir Sönmez, Halk Partisi'nin icraatını övmeğe başlamış ve böyle bir partiye oy vermenin Allah'ın emri olduğunu söylemiş. Üstelik bir de memur olan müftünün, dinî işlerini siyaset işlerine karıştırması cemaatı fena halde kızdırmış, halk 'senin arkanda namaz kılınmaz' diye dışarıya uğramış, DP bu hadiseyi, bir zabıta teshit ederek gerek adli makamlara gerek İl Seçim Kurulu'na aksettirmiştir"; "Isparta'da bir hadise", *Senirkent*, sayı: 7, 10 Mayıs 1950, s. 1.

2 *Kutuz Hoca'nın Hatıraları - Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası*, haz. İ. Kara, İstanbul, Dergâh Yay., 2000, s. 145.

3 Diyanet İşleri Başkanlığı bu adla bir kitapçık basmışsa, bu kalıp ifade hocanın aklına belki de oradan takılmıştır: Kemal Edip Kürkçüoğlu, *İmanda Birlik Vatanda Dirlik*, Ankara, Diyanet İşleri Reisliği Yay., 1955, 31 s., cep boyu.

4 "Hilafetin ilgası ve hutbe", *İleri*, 4 Mart 1340 [1924]. (Bu haberin fotokopisini lütfeden talebem Firuz Dibıroğlu'na müteşekkirim).

5 İstanbul, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası 1345 / 1927. (Diyanet'in üçüncü kitabı). Künyesayfasında "Diyanet İşleri Reisliği tarafından tertip edilmiştir" ibaresi yazılı olmasına rağmen müellifinin, o sırada Diyanet'te Müşavere Heyeti azası olan Ahmet Hamdi Akseki olduğunu biliyoruz. Akseki daha sonraki yıllarda, yine Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında iki büyük cildlik bir hutbe mecmuası daha yayınlayacaktır: *Yeni Hutbelerim*, 2 C., 1936, 1937.

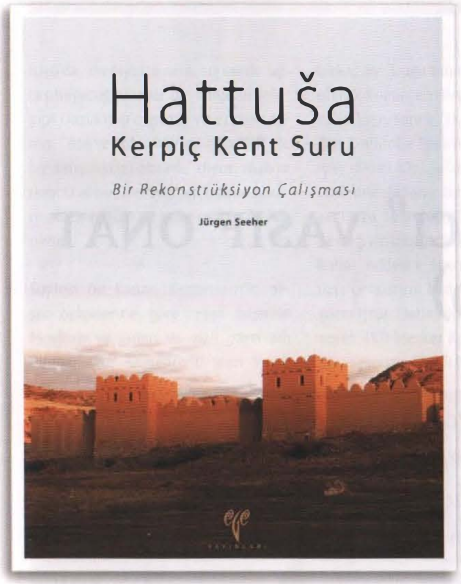
6 *Nokta*, 26 Mart 1989, s. 19. (Raporu hazırlayanlar: Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş, Adalet Bakanı Cevdet Menteş, İçişleri Bakanı Selahaddin Çetiner, Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam, Köyişleri ve Kooperatifler Bakanı Münir Güney, Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Özgül, Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç).

7 Eskiden camilerde ve minberlerde bu türden matbu hutbe mecmuaları veya el yazısıyla hutbe defterleri bulunurdu. Tozlu, kenarları yırtık, yılları yemüş geçirmiş, sahaf tabiriyle yorgun... Kutuz Hoca'nın da minberde durarı ve kendi kitâbası ederek veya telif yoluyla yazdığı hutbedefterivardı. İmam efendi hutbeye çıktığı zaman iç ezanı bitinceye kadar bu mecmua veya defterden okuyacağı hutbeyi bir defa daha gözden geçirir, dersine çalışırdı. Ramazan veya kış imamlığına gidecek mollaların, hafızların ilk önce bavullarına yerleştirdikleri mühim malzeme arasında bu mecmua ve defterler de olurdu.

8 Bu zat daha sonra Selçuk Yayınevi'ni kurup Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* kitabının hazırlatılması ve yayınlanmasını sağlayacak olan kişidir. Ali Birinci'nin kendisinden aktardığına göre, İstanbul emniyet müdürü iken sağcı-milliyetçi kesime mensup kişiler hakkında bilgi ve kanaat edinmek için başvurdukları zatlar arasında Hasan Basri Çantay hoca ilk sıradaymış. Hocaefendi rahatlıkla müspet kanaat serdedebileceği kişiler hakkında hüsnüşahadette bulunur, iyi adamdır der, menfi şeyler söylemesi gerekenler için ise tanımıyorum demiş. Bir müddet sonra "tanımıyorum" ifadesinin ne manaya geldiğini] çözmüşler (13 Nisan 2008 tarihli görüşme).

9 Millî Birlik Komitesi üyesi olarak Alparslan Türkeş'in *Cumhuriyet* gazetesine verdiği röportajdaki dinle alakalı kısımları buraya alıyorum:
"Atatürk inkılapları onun ölümünden sonra yerlerinde saymamış olacaklardı, belki de bu davayı şimdiye kadar halletmiş olacaktık."
Türkeş: Atatürk inkılapları yerlerinde saymadılar, gerilediler. Din, kıyafet ve en mühimi zihniyet sahasında gerilediler.
Kıyafet derken Türk kadınını o utanılacak kılığa sokan çarşafı kastediyorsunuz değil mi? (sualime bir sualle mukabele etti).
- Son zamanlarda Anadolu'yu hiç dolaşırsa mı? Çarşafın nasıl kapkara bir yangın halinde bütün yurdu sardığını görünüz mü?
İnkılaplar mevzuunda yalnız din, kıyafet ve zihniyette mi geriledik?
- Hayır Türkçecilikte de... Türkçecilik bu millete Atatürk'ün en büyük, en faydalı hediyelerinden biri idi. Evvela ezanı Arapça okumakla buna ihanete başladılar.
Ya Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi teşebbüsleri? Sabikların [Demokratlaların] baltaladıkları bu teşebbüslere taraftar mısınız?
- Mutlaka... Türk camisinde Türkçe Kur'an okunur, Arapça değil". (*Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1960, s. 2. Ricam üzerine gazeteyi tarayarak bana gönderen talebem Serhat Aslaner'e müteşekkirim).
Millî Birlik Komitesi'nin 3 veya 5 nolu bildirisinin muhtevası hakkında şimdilik bir bilgiye ulaşamadık.

10 bk. Sadettin Evrin, *Allah Bizimle*, Ankara, Doğuş Matbaası, 1961, Önsöz. Ayrıca bk. Eşref Edip, *Risale-i Nur Müellifi Hakkında İlmî Bir Tahlil*, İstanbul, Sebilürreşad Neşriyatı, 1384-1965, s. 90-91.

HATTUŠA
KERPİÇ KENT SURU

Bir Rekonstrüksiyon Çalışması

Jürgen Seeher

2003-2005 yılları arasında Hititlerin başkenti Hattuşa'da kerpiç kent surunun bir kısmı orijinal yerinde, orijinal boyutlarında, Hitit malzeme ve teknolojileri kullanarak yeniden ayağa kaldırıldı. Proje başkanı Jürgen Seeher'in kaleme aldığı metne çalışmanın tüm aşamalarını belgeleyen toplam 573 renkli resim eşlik ediyor.
Kitap Türkçe, Almanca ve İngilizce olarak üç dilde basılmıştır.

ISBN 978-975-807-193-9

ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI POPÜLER ARKEOLOJİ DİZİSİ

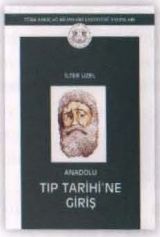

ege YAYINLARI

online sipariş için; www.egeyayinlari.com

Aslanyatağı Sokak Sedef Palas Apt. 35/2 34433 Cihangir/Beyoğlu - İsta bul t: 0212 244 75 21-22-23 f: 0212 244 32 09 e: info@egeyayinlari.com

BİR GÖRÜŞME VE İKİ BELGE

MERHUM "ECZACI" VASIF ONAT (1320/1904-2000)

METE TUNÇAY

1920'li yılların ilk yarısında Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) önderliğindeki Aydınlık dergisi çevresi, İstanbul Komünist Grubu ve 1925 Kongresi ertesinde, 1930'ların sonuna kadar Türkiye Komünist Partisi'nin yönetici kadrosu içinde yer almış, Moskova'da Kızıl Profesörler Okulu'nda öğrenim görmüş Eczacı Vasıf ile yaşamının son yıllarında yapılmış bir görüşmeyi aktarıyoruz.

Mete Tunçay, Eczacı Vasıf'la birlikte.

Doktor kardeşinin torunu İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi yardımcılarından Bertan Lâmi Tokuzlu aracılığıyla, 15 Eylül 1999 günü Büyükçekmece'deki yazlık dairesinde Eczacı Vasıf'la tanıştım. Bana geçmiş yaşamı hakkında şunları anlattı:

Aslen Kilisli olan babası II. Abdülhamid döneminde Antep kadısıymış. İkinci Meşrutiyet ilan edilince, halk Kilis kadısının sarığını boynuna dolayıp sokaklarda dolaştırmış. Vasıf'ın babası da benzer bir akıbete uğramaktan korktuğu için İstanbul'a kaçmış.

Vasıf, Vefa ortaokulunda Hasan Âli (Ediz) ve Kâzım İsmail (Gürkan) ile arkadaşmış. Lise okumadan 17 yaşında Eczacı Mektebine girmiş. 1924'te mezun olmuş. (Kazım İsmail de Tıbbiye'ye öyle girmiş!) Ali Cevdet'in yeğeni Hasan Âli aracılığıyla partilenmiş. Nâzım'la tanışmış. 1925'te Ankara İstiklal Mahkemesi kararıyla 10 yıl hapse mahkûm olmuş. Ankara Hapishanesi'nde yatmış, 1926 Cumhuriyet Bayramı'nda çıkmış.

1926/27'de İstanbul'da şoförlük yapmış. 1928'de askere alınmış, eczacı teğmeni olarak Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde ve (Tophane'deki) 3. Kolorduda askerlik yapmış. 1929'da pasaportla ve trenle, Viyana-Berlin üstünden Moskova'ya gitmiş. (Hasan Âli, Sinop'ta hapisteydi,[1] Şefik Hüsnü Moskova'daydı,[2] diyor.) Reşat Fuat'ın (Baraner) daha önce gittiği Mezdunarodnaya [Uluslararası] Komünist Üniversitesi'nde iki buçuk üç yıl kurslara devam etmiş. (Önce Komintern Şark Şubesi'nden Madyar diye biri beni Agrarniya Enstitüt'e gönderdi diyor.) Alimov'la[3] ve Greta[4] ile tanışmış. 1933'te kaçak olarak gemiyle İstanbul'a döndüğünde Reşat Fuat hapisteymiş. Boz (ışık) Mehmet'le bir yıl çalışmış. 1934'te yakalanmış. Ama mahkûm olmamış. (1935/36'da Hasan Âli ile birlikte Rusçadan edebi çeviriler yaptık diyor.)

Bu son söylediğini doğru anlamamış olabilirim. "19 Nisan 1934 günlü *Cumhuriyet*'te, Dr. Şefik Hüsnü'nün erkek kardeşi Salâhi [Birizkent] ve kız kardeşi Leman'ın Dr. Hikmet'in [Kıvılcımlı] kardeşi Marangoz Şeref'in [Şerafeddin] *Kızıl İstanbul* ve *1 Mayıs* gazetelerini dağıttıkları ithamıyla tutuklandığı, 15 Mayıs'ta da bunlara Eczacı Vasıf'ın katıldığı, daha sonraysa Şeref ve Leman'ın serbest bırakıldığı yazıyor. 15 Ocak 1935 tarihli (aynı) gazeteden, Dr. Hikmet'in beraat ettiği, Eczacı Vasıf'la Salâhi'nin 4'er yıla hüküm giydiği anlaşılmakta." Benim, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)* (BDS Yay., 1992) kitabımda, s.108/dn. 1. Ama belki bu mahkûmiyet temyizden dönmüş ve beraatla sonuçlanmıştır.

1939'da, emniyette artık siyasetle uğraşmayacağına dair bir belge imzalayıp Gaziantep'e gitmiş ve eczane açmış. "Ate ve solcu kaldım ama TKP'yle bir daha ilişkim olmadı," diyor. 1940'ta ikinci kere eczacı teğmen olarak askere alınmış,[6] 1941'de evlenmiş ve iki kızı olmuş.

Söyleşi bu kadar. Komintern'in arşiv belgelerine göre, 1930 başında Moskova'ya giden ve gizli parti adı olarak "Can Ahmedov"u alan Vasıf, birkaç ay "Doğu Bilimleri As-elemanı" olarak Komintern örgütünde istihdam edildikten sonra, TKP'deki üyeliğinin Rus Komünist Partisi'ne devredilmesi için -Ferdi İDr. Şefik Hüsnül tarafından- onaylanan- bir dilekçe vermiş ve Doğu Sekreterliği'nden Madyar'ın desteğiyle Uluslararası Lenin Okulu'na kabul edilerek 1930 Temmuz'undan 1933 ortalarına kadar orada öğrenim görmüştür. Daha sonra Türkiye'ye dönerek TKP Merkez Komitesi Sekreterliği yapmıştır. Şimdi Rusya Devlet Sosyal-Siyasal Tarih Arşivi'nde (RGASPI) bulunan şahsi dosyasından iki örnek aktarıyoruz: Rüstem Aziz tarafından çevirisi yapılan 1930 Mart'ındaki dilekçesi ile Lenin Okulu'na girince eylülde doldurduğu anket. (Bir başka belgede, "TKP Sekreteri Sıtkı yoldaşın [Reşat Fuat Baraner] 15 Ağustos 1939 tarihli malumatı"na dayanılarak, Vasıf hakkında "Parti paralarına el koyup eczane açmış ve TKP saflarından ihraç edilmiştir" kaydı var. Fon 495, Liste 266, Dosya 213, sayfa A 13.)

Dilekçe

Fon 495, Liste 266, Dosya 213, Sayfa A 17, A 18.

Özgeçmişin bir sureti Ahmedov yoldaşın Ricası üzerine Uluslararası Lenin Okulu Parti hücresine gönderildi.
21.XI.30.
Kutv arşivi
1016-13, VII. 1930

Gizli.

SKP(b) MK'ne

Yoldaşlar!

Türkiye Komünist Partisi'ne üyeyim. Partimin, üyelerinden biri bulunduğum Merkez Komitesi, devrimci Marksizm alanında teorik eğitimimi bütünlemek üzere beni bir süre için Moskova'ya gönderiyor. Bu sebepten dolayı sizden SKP(b)'ye devrimi rica ediyorum. Aşağıda özgeçmişim hakkında kimi bilgiler veriyorum:

1904 doğumluyum. Kilisli (Doğu Anadolu'da bir şehir) bir küçük burjuva aydın ailesindenim, ilköğrenimimi de orada yaptım. İstanbul liselerinden birini bitirdikten sonra 1921 yılında İstanbul'da üniversiteye girdim. Bu yıl içinde o zamanlar öğrenci çevrelerinde çok popüler olan TKP'nin literatürüyle tanıştım. 1925 yılında, TKP MK'nın desteğiyle Türkiye Komünist Gençler Birliği'ni kuran genç öğrenciler grubuna katıldım.

O zamandan beri TKP'nin savaşında devamlı olarak ve aktif bir şekilde yer aldım. 1922'de Türk Komsomolu'nun MK'ne girdim. 1922 ve 1923 1 Mayıslarında illegal bildiri dağıtma işlerine aktif olarak katıldım. 1923 1 Mayıs'ından sonra büyük gösteriler düzenlemekle bağlantılı olarak vatana ihanetle suçlanan 20 yoldaşla birlikte tutuklandım. Birkaç hafta hapiste kaldıktan sonra mahkemede beraat ettik. Böylece Komsomol'da ve partideki işime devam edebildim. 1925'e kadar bana dokunmadılar. Komsomol'un teşkilat bürosu sekreteriydim. 1925 başında İstanbul seksiyon deleğesi olarak Parti Kongresi'ne katıldım.

1925 Mayıs'ındaki kapsamlı tutuklamalarda başkalarıyla birlikte tutuklandım. Ankara İstiklal Mahkemesi beni 10 yıl kürek cezasına mahkûm etti. O yıl girip 17 ay yattıktan sonra 1926 Kasım'ında yeni ceza kanununun yürürlüğe girmesi nedeniyle salıverildim. Geçinebilmek için şoför oldum.

Hemen emrine girmiş olduğum MK, beni bu süreçte tamamen parçalanmış olan Komsomolu yeni baştan teşkilatlandırmakla görevlendirdi. O dönemki çalışmalarımız Menşevik ve likidatör oportünizme yuvarlanmış Merkez Komitesi tarafından her adımda frenleniyordu. Partimizin Dış Bürosu'nun ve Komintern'in Leninci çizgisinde kaldığımız için MK bizi bu yüksek mevkilerden tamamen izole etti ve bu çalışmaları genişletmemizi engelledi. 1927 yazında Ferdi'nin [Dr. Şefik Hüsnül gelmesi bu durumdan kurtulmamıza yardım etti. MK'nin oportünist likidatörlerden temizlenmesi davasında Ferdi'yle daha ilk günden itibaren

işbirliği yaptım. Aynı yılın sonunda Ferdi yoldaşla birlikte tutuklandık. 3 ay hapiste kaldıktan sonra salıverildim.

1928 davasından sonra polis beni artık iyi bildiğinden devamlı takip ediliyordum. O kadar ki, propaganda ve adam kazanma çalışmalarımı yürütemez olmuştum. Partinin illegal aparatında çalışmak durumundaydım. 1929 yılı başında, İzmir'deki büyük dava sırasında MK üyesi olarak atandım ve oradan ayrılana kadar bağlantılar şubesini yönettim. SKP(b) saflarına kabul edilmemi rica ederim.

Komünist selamlarımı sunarım.

Can Ahmedov/Vasıf

8.III.1930.

Anket

Fon 495, Liste 266, Dosya 157, Sayfa A 27- A 33.

Uluslararası Lenin Okulu'na gönderen Komünist Partisi-TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

SORULAR	YANITLAR
1. Adı, Soyadı	Can Ahmedov
2. Doğum tarihi ve doğum yeri	1904 Kilis, güney Anadolu.
3. Sosyal menşei	Babam aydın, annemin okuma ve yazması yok.
4. Mesleği ya da ihtisası	Eczacı mektebi mezunuyum.
5. Milliyeti	Türk,
6. Uyruğu	Türk tabiiyeti.
7. Medeni hali	Bekâr.

Vasıf'ın 1930 başlarında çekilmiş bir fotoğrafı, şahsi dosyasında yer alıyor.

RGASPI (Rusya Devlet Sosyal Siyasal Tarih Arşivi), f. 495, op. 266, d. 213

8. Genel öğrenimi ve parti öğrenimi	Türk lisesinin 9. sınıfını ikmal ettim, sonra İstanbul Darülfünun Eczacı şubesini ikmal ettim. Bir sene de kimya şubesinde okudum. Fırkanın ac(...) kurslarında bulundum.
9. Anadilinden başka bildiği diller	Hiçbir lisanı iyi bilmiyorum. Gayet az Fransızca ve daha iyi Rusça biliyorum.
10. Kendi ülkesinden başka yere gitti mi	Hayır.
11. Ebeveynlerinin mesleği	Babam dini ilim sahibidir. Kilis'te medresede okumuş. İstanbul'da ek öğrenim görmüş ve kadı olmuş. Bugün emekli ve malüldür.
12. Askerliği ve ordudaki rütbesi	Askerliğimi Türk ordusunda eczacı olarak ifa ettim.
13. Devrimci ordularda bulundu mu	Hayır.
14. Askerlik durumu	İhtiyat zabitiyim.
15. Hangi politik partide, ne zamandan beri, üye bileti no	TKP. Kendi fırkamdan başka hiçbirine girmedim. Sovyetler Birliği'ne geldiğim zaman SKP(b) girmek için müracaat ettim.
16. Daha önce başka partide bulundu mu	Hayır.
17. Hakkında dava, tahkikat, tutuklama oldu mu, mahkûm oldu mu, ne zaman	1922 senesinde 1 Mayıs'ta yaptığımız gösteriler dolayısıyla tevkif edildim. O zaman İstanbul'da hıyaneti vataniye kanunu ilan edilmediği için mahkûm olmadım, tahliye edildim. 1925'te fırkamızın gazetesinin mesul müdürü olmak dolayısıyla ve yine 1 Mayıs neşriyatı sebebiyle Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce on sene kürek cezasına mahkûm oldum. 1927'de yine tevkif edilerek yargılandım. Cürüm sabit olmadığımdan beraat ettim.
18. İçsavaşa, greve aktif olarak katıldı mı	Aktif olarak, hayır.
19. Sendika üyesi mi, hangi sendika	İstanbul Şoförler Cemiyeti'ne dahilim. Bu cemiyette komünist fraksiyon içinde çalıştım.
20. Illegal işte çalıştı mı, ne zaman, nerede	Bütün fırka hayatım illegalitede geçmiştir. İstanbul K. Gençlik Birliğinde 925 senesine kadar çalıştım. Hapishaneden çıktıktan sonra yine burada çalıştım. Son zamanlarda fırkanın rabıta işlerinde ve muvakkat merkezi komitasında çalıştım.
21. Esas parti işleri ve son görevi	Türkiye K.G.B. merkezi komite azası ve teşkilat şubesi şefi, 926'da dağılmış olan gençliğin tekrar ihyası, rabıta işleri, son vazifem muvakkat...
22. Partiye girmeden önce ve şimdiki mülk durumu	Fırkaya girinceye kadar talebe idim ve babamdan yardım görürdüm, Aynı zamanda eczacılıkta çalıştım. 927'den sonra şoförlük yaptım. En son fırka memuru idim.

Aşağıdaki imzanın sahibi Can Ahmedov, bana izah edilen gizlilik kurallarına uymayı ve öğrenebileceğim sırları korumayı taahhüt ettiğimi beyan ederim.

2/IX-1930 Can Ahmedov/İmza/

Not: Yanıtlar tam ve doğru olmalıdır.

DİPNOTLAR

1 Hasan Âli, 1 Ağustos bildirisi ertesinde 1930'da tutuklanmıştır: Eczacı Vasıf yanlış anımsamaktadır (Ferden Akhulut).

2 Dr. Şefik Hüsnü, 1927 Tevkifatı ile aldığı hapis cezasını Nisan 1929 ortalarında tamamladıktan sonra Haziran 1929'da Moskova'ya ulaşmıştır (E.A.).

3 Abid Alimov, Mustafa Suphi döneminde Bakü'de TKP çalışmalarına katılmış, Suphi'lerin dönüşünden sonra KUTV'da (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) öğretim görevlisi olarak çalışmıştır (E.A.).

4 Gretta, Reşat Fuat Baraner'in eşidir. Komintern görevlisi olarak TKP'nin 1932'deki 2. Konferansına katılmış, bu faaliyeti nedeniyle Türkiye'de tutuklanmış, daha sonra Moskova Duruşmaları döneminde ölüme mahkûm edilerek kurşuna dizilmiştir (E.A.).

5 Bilindiği gibi, Şubat 1937 de Komintern'de TKP sorunu, "desantralizasyon" kararı alınarak noktalanıyor. TKP'nin merkezi örgütlü faaliyetine son veriliyor. Bunun üzerine Moskova'da bulunan Reşat Fuat (Baraner), Teşkilat Sekreteri olarak 1937 yılında Paris üzerinden Türkiye'ye dönüyor. Zeki Baştımar CHP'ye üyelik başvurusunda bulunuyor (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivleri, Tarih: 26/2/1937, Sayı: Dosya: 2.BÜRO, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 538.2156.2., C.H.P.'ye girmek isteyenlerin müracaatları ve tahkikat raporları). Dr. Şefik Hüsnü'nün (Değmer) Paris'ten aynı yıl Türkiye'ye dönmek için yaptığı başvuru ise, ancak 1939'da "siyasetle iştigal etmeyeceği"ne dair bir beyanda bulunmasından sonra kabul ediliyor. Yine 1939'da Eczacı Vasıf'la Merkez Komitesi'nde birlikte çalışmış ve MK Sekreterliği yapmış Hasan Âli (Ediz) de emniyete başvurarak "siyasetle iştigal etmeyeceği"ne dair beyanda bulunmuştur. Ne yazık ki bunların tarihsel silsilesi hakkında bilgimiz yoktur. Ancak desantralizasyon kararı 1937'de alınmış olmasına rağmen, 1939'a kadar böylesi bir beyanda emniyete başvuru yapılmamış olması, Eczacı Vasıf ve Hasan Âli hakımından, Dr. Şefik Hüsnü'nün dönüşünün beklendiği kanısını beslemektedir. Nitekim Haziran 1937'de Marat (I. Balen) TKP Komintern temsilcisi olarak atanmasıyla ilgili belgeler arasında Dimitrof'a hitaben W. Pik tarafından gönderilmiş yazıda şöyle denmektedir: "(...) Ferdi yola çıkmadan önce Ferdi ve Marat ile yaptığım ve Gromov, Spiridonov ve Golcan yoldaşların da hazır bulunduğu görüşmede tutuklanan TKP MK Sekreteri Sırrı (ReşatFuat) yoldaşın yerine Halim Hasan Âli yoldaşın MK Sekreteri ve Vasıf yoldaşın Halim'in yedeği olması konusunda oybirliğiyle mutabakata varıldı (...)" (RGASPI, f.495, op.18, dosya: 1206) Nitekim 1 Temmuz 1937'de de KEYK Sekreterliği şu kararı almıştır: "(...) Parti konferansı yapılıp yeni bir Merkez Komitesi'nin terkibi hakkında kararçıkıncaya kadar Halim Hasan Âli, Aydın İzzeki Baştımar ve Vasıf yoldaşlardan oluşan geçici bir parti yönetimi atanmalı ve Halim yoldaş bu yönetimin sekreteri olmalıdır.(...)" (RGASPI, f. 495, op. 18, dosya: 1208). Ayrıca şurasıda anımsanmalıdır ki, Hasan Âli'nin akrabası ve Eczacı Vasıf'ın yakın arkadaşı, yukarıdaki beyanına göre kendisini TKP'ye almış olan Baytar Ali Cevdet de, tam bu zaman diliminde 1937-1939 arasında Moskova Duruşmalarında yargılanarak kurşuna dizilmiştir ve bu bilgiye ancak Dr. Şefik Hüsnü üzerinden erişebilme olanağına sahipiler. (E.A.)

6 Bilindiği gibi, Dr. Şefik Hüsnü de dönüşünde Doktor Yüzbaşı olarak Sivas'ta görevlendirilmiş, ameliyat olması nedeniyle terhis edilmiştir. (E.A.)

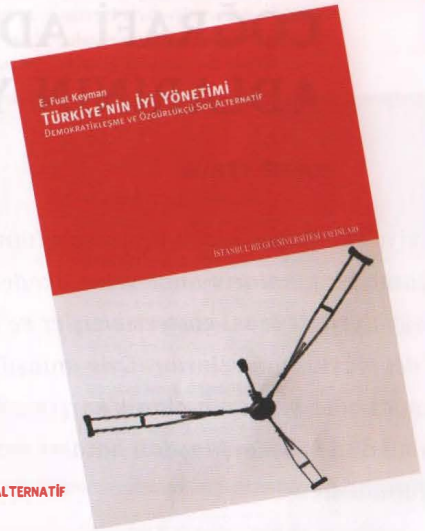
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Türkiye daha iyi yönetilebilir mi?

Kimlik, demokratikleşme, Kürt sorunu ve sol alternatifler...

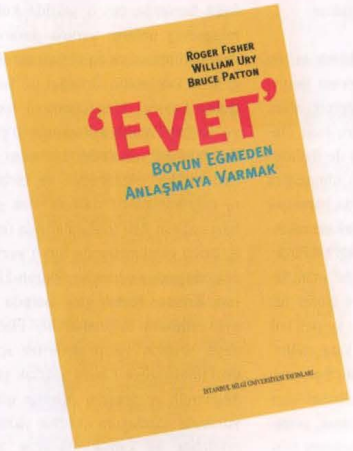
Koç Üniversitesi öğretim üyesi Fuat Keyman bu kitabında "Türkiye'nin iyi, demokratik ve adaletli yönetimi" için tüm vatandaşlara sorumluluk düştüğüne dikkat çekerken, ülkenin ana gerilim ekseni olarak tespit ettiği "ılımlı İslam-Tepkici Milliyetçilik" ekseninden kurtarılmasını zorunlu görüp, tüm vatandaşların "düşünüyorum, eleştiriyorum, öyleyse varım" şiarıyla, öfke ve kızgınlık yerine, özgürlükçü ve eleştirel bir yaklaşımla iyi ve adaletli yönetilen bir Türkiye'yi yaratabileceklerini dile getiriyor.

Belki de toplum olarak hiçbir dönem benimsemediğimiz Descartes'in ünlü "düşünüyorum, öyleyse varım" deyişi yerine son hızla "bağırıyorum, öyleyse varım" diyerek kendini tanımlayan toplumumuzda Keyman'ın *Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye* kitabından sonra bu eseri de güncel tartışmaların odağı olacaktır.

E. FUAT KEYMAN
TÜRKİYE'NİN İYİ YÖNETİMİ
DEMOKRATİKLEŞME VE ÖZGÜRLÜKÇÜ SOL ALTERNATİF
440 Sayfa, ISBN: 978-605-399-027-7

Hep Kavga mı Edeceğiz?

Türkiye gibi çatışmacı olduğuna inanılan bir toplumda, özel veya iş hayatımızdaki uyuşmazlıkları sinirlenmeden, karşı tarafla boğaz boğaza gelmeden çözebilmenin yollarını aramak ne güzel olurdu?

Harvard Müzakere Projesi grubunun müzakere, iş sorunları ve uluslararası alandaki uyuşmazlık çözüm yollarına ilişkin çalışmalarını temel alan bu kitapta; bu çözüm yollarının sadece siyaset ve iş dünyasında değil giderek farklı çıkarlara dayalı bir hale gelen şehir yaşamındaki ilişkilerle birlikte aile ve komşu ilişkilerini de içine aldığını öne sürerek, "boyun eğmeksizin" müzakere yöntemleri ele alınıyor.

"Evet" Boyun Eğmeden Anlaşmaya Varmak insanları problemden ayrı tutmayı, pozisyonlara değil menfaatlere odaklanmayı, her iki tarafı da memnun edecek seçenekleri beraber çalışarak bulmayı ve sizden daha güçlü olan veya "çirkin taktiklerden" yararlanmak isteyenlere karşı nasıl başarı ile müzakere edeceğinizi anlatıyor.

ROGER FISHER - WILLIAM URY - BRUCE PATTON
'EVET'
BOYUN EĞMEDEN ANLAŞMAYA VARMAK
225 Sayfa, ISBN: 978-605-399-025-3

www.bilgiyay.com
Kurtuluş Deresi Caddesi No:47 34440 Dolapdere / İSTANBUL
Telefon: **0212 311 50 00**
Satış/Dağıtım Telefon: **0212 311 50 00** Fax: **0212 347 10 11**
E-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com**

ESKİÇAĞ BİLİMLERİNDE ESKİ YUNANCA VE LATİNCE KÖKENLİ

COĞRAFİ ADLAR İLE ŞAHIS ADLARININ YAZIMI ÜZERİNE

OĞUZ TEKİN

Türkiye'de eskiçağ tarihi ve arkeolojinin ivme kazanmaya başladığı 1970'li yıllardan itibaren bu alanların önde gelen akademisyenleri yapmış oldukları yayınlarda konuya yeterli özeni göstermemişler ve daha sonra bu konularda yazacaklara bir model oluşturmamışlardır. Öyle anlaşılıyor ki, eskiçağ bilimlerinde "ortografi" (= imlâ) hâlâ bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu yazıda, eskiçağ bilimlerinde sık karşılaşılan hatalar maddeler halinde ele alınarak, önerilerde bulunulacaktır.

Eski Yunanca ve Latince kökenli yer ve şahıs adlarının yazımındaki hataların zamanla giderileceği ve bu konuda belirgin bir standartlaşmaya doğru gidileceği umulurken, ne yazık ki bu konuda bir arpa boyu yol dahi alınamadığı anlaşılmaktadır. Bunun bir nedeni dikkatsizlik ve bilgisizlikse, bir diğer nedeni de konuyu masaya yatırılıp yeterince işlenmemiş ve bu konuda yazılıp çizilenlerin geniş kitlelere ulaştırılamamış olmasıdır. İlk kez 1940'lı yıllarda Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel zamanında üzerinde durulan ve yine onun zamanında antikçağ yazarlarından yapılacak çevirilerde belirlenen esaslar, bu alanda çalışanlar tarafından uzun yıllar dikkate alınmadı ve derin bir uykuya bırakıldı. Nitekim, Türkiye'de eskiçağ tarihi ve arkeolojinin ivme kazanmaya başladığı 1970'li yıllardan itibaren bu alanların önde gelen akademisyenleri, yapmış oldukları yayınlarda konuya yeterli özeni göstermemişler ve daha sonra bu konularda yazacaklara bir model oluşturmamışlardır. Öyle anlaşılıyor ki, eskiçağ bilimlerinde "ortografi" (= imlâ) hâlâ bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu yazıda, eskiçağ bilimlerinde sık karşılaşılan hatalar maddeler halinde ele alınarak, önerilerde bulunulacaktır.

Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki, iki ayrı alan için iki ayrı öneri getirilebilir: a) Bilimsel/akademik alan, b) popüler alan. Bu öneri, esas olarak yazının hedef kitlesi ile ilgilidir. Ancak bunun bir çözüm olmadığını ve bazen durumu daha da karmaşık hale getireceğini söylemek de mümkündür. Çünkü bu yapıldığı takdirde, aynı şeyi ifade eden ama yazılışları farklı olan sözcüklerle (şahıs adı veya yer adı) pek çok kez ve pek çok yerde karşılaşılacaktır. Yani, bilimsel/akademik yazılarda Ephesos, popüler yazılarda Efes; bilimsel/akademik yazılarda Iulius Caesar, popüler yazılarda Jül Sezar yazılması gibi. Bir yazının hem akademik hem de popüler niteliğinin bir arada olduğu durumlarda, yazar tercihini hangisinden yana kullanacaktır? Burada sunduğum görüşün taraftarları bir hayli fazladır. Uzlaşmacı bir yol bulmak ve karmaşıklığı biraz daha azaltmak ya da anlaşılır hale getirmek için (özellikle popüler yazılarda) yazılışı doğru olmayan ama halk arasında daha fazla benimsenmiş/o şekilde kullanılagelmiş adların yanına parantez açarak doğrusu ya da olması gerektiği form yazılabilir. Örneğin Jül Sezar (Iulius Caesar), Efes (Ephesos), İyonya (Ionia), Pamfilya (Pamphylia) gibi. Bu yapıldığı takdirde, bir adın iki hali birlikte algılanacak ve birbirini çağrıştıracaktır. Bunun yanı sıra bazı adların Batı toplumlarında farklı, Doğu toplumlarında farklı yazılıp okunduğu da malumdur: Platon-Eflatun, Kroisos-Karun gibi. Burada da aynı yöntem uygulanabilir; Platon veya Kroisos yazıp parantez içinde Eflatun veya Karun yazmak gibi. Akademik ve popüler niteliğe göre, yukarıda sunduğum öneride yazının niteliğine ve kapsamına göre tam tersi bir yöntem de izlenebilir.

Şurası da unutulmamalıdır ki, eskiçağ bilimlerinde şahıs ve yer adlarının her birinin iki ayrı yazılışı yoktur, iki ayrı yazılışı olan adların sayısı sanıldığı

kadar çok değildir. Özetle, akademik nitelikli yazılarda adların eski Yunanca-Latince kökenli olup olmadıklarına dikkat edilerek yazılması, popüler yazılarda yine eski Yunanca ve Latince kökenlerine dikkat edilerek ama bu kez parantez içinde Türkçede yaygın olan formunun yazılması sorunu bir ölçüde çözecek veya anlaşılır hale getirecektir. Popüler yazılarda bazı adların o şekilde kullanılması ancak o adların Türkçedeki yerleşmişliklerinin yoğunluğuyla ilişkili olmalıdır. Örneğin Ephesos yerine Efes, Pergamon yerine Bergama, Lydia yerine Lidya, Kappadokia yerine Kapadokya pekâlâ kullanılabilir. Yine iyice yerleşmiş özel adlar için de aynı durum söz konusu olabilir. Örneğin Caesar yerine Sezar, Hercules (veya Herakles) yerine Herkül, Aphrodite yerine Afrodit gibi.

Bu genel girişten sonra şimdi de bilimsel/akademik nitelikli yazılarda şahıs ve yer adlarının nasıl yazılması gerektiği konusunu ele alabiliriz.

Hatalar ve öneriler

a) Yer adları, adın kökeninin eski Yunanca ya da Latince oluşuna göre yazılmalıdır. Örneğin şu kentler (daha doğrusu kent-devletleri veya koloniler) köken olarak eski Yunancaya dayandıklarından, eski Yunanca transkripsiyona (ya da forma) uygun yazılmalıdır: Kyzikos, Nikaia, Ephesos, Byzantion, Amisos, Sinope, Magnesia, Ionia, Kilikia, Pamphylia, Phrygia gibi.

b) Antikçağdan bilinen kentlerin pek çoğunun kuruluşları ve tarihleri Latin öncesine gidebildiğinden, eski Yunanca yazılışlarının daha yaygın kullanılması doğaldır. Ancak nispeten geç bir dönemden bahsediyorsak ve yazılanlar esas olarak Latincenin egemen olduğu ya da yaygın kullanıldığı bu geç dönemle ilişkiliyse, o zaman yer adlarının Latince forma uygun olarak yazılmasında hiçbir sakınca yoktur, hatta daha doğrudur. Örneğin Cyzicus, Ephesus, Apamea, Cappadocia gibi.

c) Eğer yapılacak yayın antikçağın geneli içinse, söz gelimi eski Yunan ve Roma dönemlerini birlikte ele alan bir çalışma gibi, o zaman adların eski Yunanca veya Latince formlarından biri tercih edilebilir. Aynı yazıda, bir kentin adının bazen eski Yunanca bazen Latince formunun kullanılması karışıklık yaratır (ancak bazı durumlarda parantez açılarak diğer form belirtilebilir).

d) Bazen, bir ad veya sözcüğün hem eski Yunanca hem Latince formunun bir arada, iç içe geçmiş olarak (hybrid) yazıldığı görülmektedir. Örneğin Kyzicus, Cappadokia, Chios, Khius gibi. Bu, eskiçağ bilimlerinde yapılan en önemli hatalardan biridir.

e) Sıra dışı ama çok önemli bir hata da, Byzantion kent-devleti (veya koloni) ile Bizans devletinin veya imparatorluğunun birbirine karıştırılmasıdır. İkisi arasında ad benzerliği dışında bir ilişki yoktur. Biri, milattan önceki yıllarda var olan bir kent-devletidir, diğeri milattan sonraki (diyelim ki MÖ 5.-6. yüzyıldan itibaren) tüm Akdeniz'e yayılmış bir imparatorluktur.

f) Bazen özel durumlar da olabilmektedir. Örneğin Roma'nın Lykia ve Pamphylia eyaletinden söz edeceksek, bu eyaleti özgün Latince adıyla yazmak gerekir. Örneğin, "Provincia Lycia et Pamphylia" gibi.

g) Antikçağdaki bölge ve ülke sınırlarının aynı coğrafyadaki bölge ve ülke sınırlarıyla aynı olmadığı açıktır. Diğer bir deyişle, Hellas için Yunanistan, Syria için Suriye, Armenia için Ermenistan kullanılmasına rağmen, bu doğru değildir. Bu ülkelerin antikçağ sınırları ile günümüzdeki sınırları arasında kayda değer ölçüde fark vardır. Dolayısıyla, eski Yunanca veya Latince özgün adlarının kullanılmasında yarar vardır. Ancak Türk okurlar tarafından anlaşılmalarında ve okunmalarında bir güçlük meydana getiriyorsa, o zaman Türkçede yerleşmiş adları kullanılabilir ama gerekli olanlarda parantez içinde doğrusu da belirtilmelidir. Türkçe popüler yazılarda ülke ve bölge adları dışında kent adlarında da Türkçede yaygın olarak kullanılan, herkesin rahatlıkla anlayabileceği formun kullanılması daha uygun olacaktır. Örneğin Yunanistan (Hellas), Suriye (Syria), Küçük Asya (Asia Minor), Kapadokya (Kappadokia), Iyonya (Ionia), Lykya (Lykia), Girit (Krete), Delfi (Delphoi), Atina (Athenai), Korint (Korinthos) gibi.

h) Popüler nitelikli yazılarda antikçağ bölge adları

Türkçede en fazla yapılan iki okunuş hatasına da değinmekte yarar vardır. Bunlardan biri, Latincede C harfinin Türkçede K sesini vermesine rağmen, çoğu kez C veya Ç sesiyle okunmasıdır. Örneğin Cicero, Kikero şeklinde okunması gerekirken Çiçero şeklinde okunmaktadır. Bu tür okuma yanlışları, beraberinde bazen yazma yanlışını da getirmektedir.

Türkçeleştirilerek yazılabilir, bunda bir sakınca yoktur. Ancak yazının genelinde buna uyulması gerekmektedir. Aksi halde yine bir karmaşa olacaktır. Örneğin Pamphylia yerine Pamfilya, Ionia yerine İyonya, Kilikia yerine Kilikya, Phrygia yerine Frigya, Ephesos yerine Efes, Miletos yerine Milet gibi. Yine bu adların yanında parantez içinde eski Yunanca veya Latince forma uygun biçimlerinin yazılmasının yararı da açıktır.

Antikçağdaki bölge ve ülke adlarının bugünkü bölge ve ülkelerle aynı olmadığı açıktır. Hellas için Yunanistan, Syria için Suriye, Armenia için Ermenistan kullanılmasına rağmen, bu doğru değildir; antikçağ sınırları ile günümüzdeki sınırlar arasında kayda değer farklar vardır. Dolayısıyla eski Yunanca veya Latince özgün adlarının kullanılmasında yarar vardır.

i) Gerek eski Yunancada, gerekse Latincede büyük "i" bulunmadığından, adların eski Yunanca ve Latince forma uygun yazılmaları durumunda büyük "i" kullanılmamalıdır. Ancak Türkçe okunuş açısından bir sakınca görülüyorsa, o zaman söz konusu ad tamamen Türkçeleştirilerek yazılmalıdır. Örneğin KILIKIA yerine KİLİKYA, PAMPHYLIA yerine PAMFİLYA, LYDIA yerine LİDYA gibi.

ı) Eski Yunancadaki üpsilon harfi (u) Latince forma uygun yazıldığında, "y" olmaktadır. Ancak harfin okunuşu "ü" sesini verdiğinden, yazarken "ü" olarak yazılması gerekir. Bu harfin "i" olarak okunuşu da yaygınlaşmıştır. Örneğin Lydia'nın Türkçe yazımı Lüdya, Mysia'nın Müsya, Pamphylia'nın Pamfülya olması gerekir. Fakat bu tür yazımlar pek kabul görmemiştir ancak akademik çevrede bu şekilde okunuş tercih edilmektedir. Bu nedenle Lydia veya Lidya, Mysia veya Misya, Pamphylia veya Pamfilya daha yaygın kullanılmaktadır.

i) Şahıs adlarının yazımında da yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde hareket edilebilir. Yine kriter, adın eski Yunanca veya Latince kökenli olup olmadığına göre bir yazım benimsemektir. Bir kişi kendi döneminde adını nasıl yazmışsa (veya nasıl yazılıyorsa), o yazılış biçimini kullanmak en doğrusudur. Fakat yukarıda yer adlarında belirttiğimiz gibi, (özellikle popüler yazılarda) bazı adlarda Türkçedeki yaygınlık ve alışılmış yazım biçimini kullanmakta da sakınca yoktur. Örneğin Sophokles yerine Sofokles, Thoukydes yerine Tukidides, Herodotos yerine Herodot, Homeros yerine Homer, Iulius Caesar yerine Jül Sezar, Akhilleus yerine Aşil gibi. Yine de parantez içlerinde doğru yazılışlarını vermek yanlışı sürdürmemek adına uygun olacaktır, özellikle Jül Sezar ve Aşil gibi örneklerde. Bir de Türk okurların yazılışlarına fazla alışık olmadıkları ya da sık karşılaşmadıkları adlar vardır ki, bunları da Türkçeleştirmek yerine özgün formlarını kullanmak daha uygun olacaktır çünkü bunlarla ilgili yerleşmiş bir form yoktur. Örneğin Traianus, Trayan veya Trajan değil; Marcus Antonius, Mark Antony değil. Nasıl ki Hellenistik dönemdeki Yunan kökenli kişi adlarını eski Yunan formunda yazıyorsak (örneğin Herodotos, Ksenophon, Aristophanes, Sokrateş, Plutarkhos), Roma İmparatorluk döneminde Roma-Latin kökenli kişi adlarını da Latin forma uygun yazmalıyız. Örneğin Traianus, Claudius, Antonius, Cicero, Nero, Septimius Severus, Aelius, Tacitus gibi. Bazı yayınlarda Roma İmparatorlarından bazılarının adlarının yanlış yazıldığı görülmektedir. Örneğin, Caracalla yerine Karacalla, Nero yerine Neron, Commodus yerine Kommodus gibi.

j) Kuşkusuz eski Yunanca ve Latince kökenli adların yazımının yanı sıra Türkçede en fazla yapılan iki okunuş hatasına da değinmekte yarar vardır. Bunlardan biri, Latincede C harfinin Türkçede K sesini vermesine rağmen, çoğu kez C veya Ç sesiyle okunmasıdır. Örneğin Cicero, Kikero şeklinde okunması gerekirken, Çiçero şeklinde okunmaktadır. Aynı şekilde Caesar, Kaysar şeklinde okunması gerekirken Sezar şeklinde okunmaktadır. İkinci yanlış okuma, yan yana gelen iki sesli harfin okunuşundadır. Örneğin Kolainai'daki (iki yerde) -ai, "ay" sesini, Eirene'deki -ei, "ey" sesini, Ionia'daki -ia "ya" sesini, Phrygia'daki -ia, "ya" sesini, Kroisos'taki -oi, "oy" sesini, Thoukydides'teki -ou "u" sesini verir. Bunlarda yapılacak okuma yanlışları, beraberinde bazen yazma yanlışını da getirmektedir. Örneğin son zamanlarda medyada ve arkeoloji dünyasında adı en sık duyulan yerlerden biri olan Allianoi, Allianoy şeklinde değil de, Allianoi şeklinde (-noi) okunduğu için "Allianoi'un" gibi doğru bir iyelik ekiyle sonlandırılması gerekirken, "Allianoi'nin" gibi yanlış bir iyelik ekiyle sonlandırılmaktadır.

OĞUZ TEKİN
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

Coğrafi ad örnekleri

(Eski Yunanca ve Latincede büyük "i" kullanılmadığı ve bu dillerden Türkçeye yapılacak doğrudan transkripsiyonlarda da kullanılmaması gerektiği, okumada zorluk çıkaracağı düşünüldüğünde ise, Türkçe yazımının tercih edilmesi gerekliği göz önüne alınmalıdır)

Eski Yunanca	Latince	Kullanılabilir Yaygın Türkçe Form
Aleksandreia	Alexandria	-
Apameia	Apamea	-
-	Asia Minor	Küçük Asya
Athenai	Athenae	Atina
Bithynia	Bithynia	Binnya
Byzantion	Byzantium	Eski İstanbul
Delphoi	Delphi	Delfi
Ephesos	Ephesus	Efes
Galatia	Galatia	Galatya
Herakleia	Heraclea	-
Hermos	Hermus	-
Ionia	Ionia	İyonya
Kappadokia	Cappadocia	Kapadokya
Kilikia	Cilicia	Kilikya
Kommagene	Commagene	Komagene
Konstantinoupolis	Constantinopolis	Konstantinopolis
Korinthos	Corinthus	Korint
Krete	Kreta	Girit
Kyzikos	Cyzicus	-
Lydia	Lydia	Lidya
Lykaonia	Lycaonia	-
Lykia	Lycia	Likya
Maiandros	Maeander	Menderes
Miletos	Miletus	Milet
Mykale	Mycale	Mikale
Mykenai	Mycanae	Miken (veya Mikenay)
Mysia	Mysia	Misya
Olympos	Olympus	Olimpos
Pamphylia	Pamphylia	Pamfilya
Paphlagonia	Paphlagonia	Paflagonya
Pergamon	Pergamum	Bergama
Phoinikia	Phoenicia	Fenike
Phrygia	Phrygia	Frigya
Pisidia	Pisidia	Pisidya
Pontos	Pontus	-
Sardeis	Sardes	Sart
Smyrna	Smyrna	Eski İzmir
Syria	Syria	Suriye

Not: Boş bırakılan yerlerde Eski Yunanaca veya Latince adlardan biri tercih edilebilir.

KAYNAKLAR

Ergin, G., "Grekçe ve Latince Kelimelerin Transkripsiyonu Hakkında Bazı Notlar", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 18 (Mayıs 2004), s. 16-17.

İplikçioğlu, B., "Hellence-Latince Kökenli Ad ve Sözcüklerin Türkçe'de Doğru Yazımına ve Okunuşuna İlişkin Açıklamalar", *Eski Hati Tarihi I. Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 803-812.

Millas, H., "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi dergisi), XVI/27 (1992-1994), s. 189-197.

Özyıldırım, M., "Akroloji'de Klasik Yunanca ve Latince Sözcüklerin Kullanım Yanlışları", *Olba* I (1998), s.147-152 (Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları).

Tekin, O., "Eskiçağ Bilimlerinde Kişi ve Yer Adlarının Yazımı", *Eskiçağ Bilimlerinde Terminoloji Sorunları, Workshop, Konuşma Metinleri ve Tartışma Tutanakları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kurul Odası, İstanbul 28 Kasım 1994 (Basılmamış).

Türkiye Trakya'sı, eskiçağ tarihi araştırmalarında diğerlerine göre daha az dikkati çekmiş bir bölgedir. Bu dosyanın amacı hem bu bölgeye ilgi duyan okuyucularımıza Trakya eskiçağ tarihi hakkında ayrıntılı bilgi vermek, hem de Trakya hakkında çalışma yapan eskiçağ araştırmacılarının bölgeyi farklı bakış açılarından inceleme olanaklarına dikkat çekmektir.

Özellikle İstanbul Üniversitesi'nde arkeoloji bölümünün oluşup gelişmesinde büyük payı olan ilk Türk eskiçağ tarihçisi ve arkeoloğu Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel Türkiye'de yapılan en eski arkeolojik kazı ve araştırmalar arasında sayılan Trakya tümülüsleri çalışmalarını 1936 ile 1939 yılları arasında, Atatürk'ün de teşvikiyle Kırklareli-Lüleburgaz-Alpullu-Vize bölgesinde yapmıştır. Çok önemli buluntular elde edilen Trakya tümülüsleri kazılarına Mansel 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle son vermek zorunda kalmıştır. Bu kazıların sonuçlarını Türk Tarih Kurumu tarafından basılan TRAKYA KIRKLARELİ KUBBELİ MEZARLARI adlı monografide yayınlayan Mansel, küçük buluntuları da çeşitli makaleler halinde ön rapor formatında yayınlamıştır. Bu buluntuların kapsamlı bir yayınını, merhum hocamız Prof. Dr. Somay Onurkan yapmıştır.

Mansel savaşın ilk yıllarında, Küçükçekmece'de bulunan Rhegion antik kentinde de kazılar yapmıştır. Bu kazı sırasında bulunan bazı adak stelleri Prof. Zafer Taşlıklıoğlu tarafından yayınlanmış olup, halen İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir. Zafer Taşlıklıoğlu'nun Trakya'da Epigrafi Araştırmaları adlı iki ciltlik çalışması ise bir Türk bilim insanı tarafından bilim dünyasına sunulan antik yazıtlar hakkındaki ilk yayındır.

20. yüzyılın son yıllarında İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Dr. Mehmet Özdoğan'ın Trakya bölgesinde yaptığı yüzey araştırmaları sayesinde Trakya tümülüslerine yeniden dikkat çekilmiş ve özellikle Tekirdağ Müze Müdürü Mehmet Akif Işın'ın son 15 yıldaki özverili çabaları ile Türkiye Trakya'sında tümülüs çalışmaları tekrar hız kazanmıştır. Bu yeni dönemin ilk meyveleri, Prof. Dr. İnci Delemen tarafından mükemmel bir şekilde yayınlanan *Tekirdağ Naip Köy Tümülüs Buluntuları* olmuşur. Yaklaşık aynı dönemde Dr. Murat Akman Lalapaşa Dolmen tümülüsleri üzerinde çalışmalar yapmıştır.

1877-78 yıllarında Osmanlı-Rus savaşından başlayarak günümüze değin kaçak kazılar ve imar faaliyetleri nedeniyle ağır tahribata uğrayan Doğu Trakya tümülüsleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi tarafından bir bilgi işlem merkezinde kayıt altına alınarak arşivlenmekte ve bu proje kapsamında Bulgaristan ve Yunanistan tümülüsleri ve buluntuları da karşılaştırılarak çalışılmaktadır.

Trakya ve Traklar hakkında genel bir tanıtım yazısından sonra, Şahin Yıldırım tarafından bir tümülüs kazısında elde edilen buluntular aracılığıyla Trak halkı ve Trakya eskiçağ kültürü hakkında ayrıntılı bilgiler edinilebileceği kanıtlanmıştır.

Trakya bölgesinde eskiçağda gerçekleştirilen agonların tanıtıldığı Aliye Erol'un makalesinde bu tür organizasyonların sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlarına değinilerek, Trakya'nın özellikle Roma İmparatorluk devrindeki kentleşme sürecinde bölgeler arası ilişkilerin durumuna değinilmektedir.

Trakya'nın Roma İmparatorluk devrindeki başkenti olan ve geç Roma devrinde Europa olarak adlandırılan bölgenin merkezi konumundaki Perinthos-Herakleia'da (= Marmara Ereğlisi) Tekirdağ Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve MS 6. yüzyıla tarihlenen üç nefli bir yapının mimarisi ve zemin mozaikleri Pelin Ercan tarafından tanıtılmaktadır.

Uzun zamandır Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazılan Thassos adasının antikçağ ticaretinde oynadığı rolün en güncel sonuçlarının Türk okuyucusuna tanıtıldığı Dinçer S. Lenger'in makalesinde ise, Thassos adası şarap üretimi ve bunların ihracat alanlarından hareketle Kuzey Ege üzerinden Trakya bölgesinin yaptığı ticaretin boyutlarına dikkat çekilmektedir.

Türkiye'nin en batıdaki antik kenti olan ve Meriç nehrinin denize döküldüğü deltanın hemen doğusunda bulunan Ainos'ta (= Enez) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Sait Başaran'ın yaptığı kazılarda bulunan sikkeler ise Prof. Dr. Oğuz Tekin tarafından tanıtılmaktadır.

İstanbul'un da içinde bulunduğu bölgeyi kapsayan Trakya'da eskiçağ araştırmacıların elde ettiği son sonuçların okuyucunun bu bölgeye olan ilgisini artırması dileğiyle.

MUSTAFA H. SAYAR

Eskiçağda Trakya ve Traklar

HAZIRLAYAN: MUSTAFA SAYAR

Eskiçağda Trakya ve Traklar
Mustafa H. Sayar

Ainos'ta Sikke Basımı ve Kazılarda Ele Geçen Sikkeler
Ainos (Enez) Sikkeleri
Oğuz Tekin

Trakya'nın Anıt Mezarları
Tümülüsler
Şahin Yıldırım

Marmara Ereğlisi'nde Bir İmparatorluk Yapısı
Herakleia Bazilikası
Pelin Erean

Antikçağda Kuzey Ege'de Ticaret
Thasos Şarapları
Dinçer S. Lenger

Trakya Kentleri Sikkelerinde
Agonlar
Aliye Erol

ESKİÇAĞDA TRAKYA VE TRAKLAR

PROF. DR. MUSTAFA H. SAYAR

"Trak halkı Hintlilerden sonra insanlar arasında en kalabalık grup olup, tek kişi tarafından yönetilseler ya da birlikte hareket edebilselerdi, kanımca hiçbir zaman boyun eğdirilemezler ve tüm halkların en kuvvetlisi olurlardı. Ancak bunu onlar hiçbir zaman gerçekleştiremediler ve bu nedenle hep çok zayıf kaldılar. Her bir kabilenin kendi bölgesinin ismine göre adlandırıldığı, ancak aynı geleneklerin Getler ve Trasenler dışındaki tüm kabilelerde yaygın olduğu görülür." Herodot V.3

Eskiçağda Trakya antik kentleri haritası.

Eskiçağlarda Traklar bugünkü Bulgaristan'ın tamamı ile Türkiye Trakya'sı ve Yunanistan'da kalan Batı Trakya'da yaşıyorlardı. Trakya'nın coğrafi özelliklere bağlı olarak oluşan doğu sınırı Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi, kuzeyde Tuna nehri, güneyde Ege Denizi'dir. Trakya tarihi coğrafyası üzerinde çalışan araştırmacıların bir kısmı batı sınırı olarak Axios (= Vardar) nehrini, diğerleri Strymon (= Struma) nehrini, bir kısmı da Nestos (= Mesta) nehrini kabul etmektedir. Trakların Ege Denizi'nin kuzeyindeki Thasos ve Samothrake adalarınada ulaştıkları sanılmakta, batı ve güney Makedonya'ya yerleştikleri bilinmektedir.

Tuna nehrinin kuzeyinde bulunan bugünkü Romanya topraklarında, Karpatlara kadar olan bölgede Trak kabilelerinin izlerine rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu'nun kuzeybatısında oturan Bithynler de bir Trak boyu olup, Trakya ve Bithynia bölgesinde antik devirde yaşayan yerli halkın isimleri arasında büyük benzerlikler olduğu yazıtlar sayesinde saptanabilmektedir. Trakların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sayıları elliyi bulan kabile adı saptanabilmiştir. Bunların en ünlülerinden biri, Istranca sıradağlarında yaşayan Thyn kabilesidir. Traklar tarafından Uskudama olarak adlandırılan bugünkü Edirne civarında, Meriç (= Hebros, Maritza) havzasında ve doğu Rodoplar'da yaşayan diğer bir Trak kabilesi ise Odryslerdir. Astlar olarak bilinen bir kabilenin de Bizye (= Vize) civarında yaşamış olduğu bilinmektedir. Bes'ler olarak bilinen diğer bir Trak kabilesi ise güney Rodoplar'da, Edonlar, Bisaltlar ve Maedler de Struma vadisi boyunca yaşamaktaydılar. Tuna nehrinin her iki kıyısı boyunca yaşayan Getler ve

Morava vadisinde oturdukları sanılan Moesialılar ve Triballer hakkında ise daha az bilgi bulunmaktadır.

Traklar, Herodot tarafından Hintlilerden sonra dünyanın en büyük halkı olarak tanımlanmaktadır. Herodot'a göre Traklar eğer birlik olup tek bir önder etrafında toplanabilseler, yenilmez bir güç haline gelip dünyanın en kuvvetli halkı olabilirlerdi (Herodot V, 3). Trakların kökeni mitolojik bir kral olan Orpheos'a dayanmaktadır. Trakya ve Makedonya'yı birleştirdiğine inanılan Orpheos aynı zamanda mükemmel bir müzisyendi. Ezgileriyle sadece insan ve hayvanları değil, yeraltı dünyasının tanrılarını da etkileyebilmekteydi.

Genellikle köy ve mezra niteliğindeki yerleşmelerde yaşayan Trakların şehir olgusu ile tanışmaları, MÖ 7. yy başlarından itibaren Ege Denizi'nin Trakya kıyı bölgelerinde Ege adaları, Kalkidikya Yarımadası ve Batı Anadolu sahillerindeki şehir devletleri tarafından koloniler kurulmasıyla başlamıştır. Sahile yakın Trak köylerinin yakınlarında ya da hemen yanında önceleri ticari amaçla kurulan bu kolonilerden bazıları sadece pazaryeri niteliğindeydi. Bazıları da zamanla gelişerek büyük birer bağımsız şehir devleti olarak Traklar ile Ege ve Akdeniz dünyası arasındaki bağlan-

Bronz miğfer. MS 1-2. yy. (Karaagaç; Burgaz).

(Gold der Thraker sergi kataloğu Hildesheim 1980 Katalog No:421).

Genellikle köy ve mezra niteliğindeki yerleşmelerde yaşayan Trakların şehir olgusu ile tanışmaları, MÖ 7. yy başlarından itibaren Ege Denizi'nin Trakya kıyı bölgelerinde Ege adaları, Kalkidikya Yarımadası ve Batı Anadolu sahillerindeki şehir devletleri tarafından koloniler kurulmasıyla başlamıştır. Sahile yakın Trak köylerinin yakınlarında ya da hemen yanında önceleri ticari amaçla kurulan bu kolonilerden bazıları sadece pazaryeri niteliğindeydi.

tıyı oluşturan en önemli unsur haline gelmiştir. Marmara Denizi'nin kuzeyindeki Trakya sahillerinde Megara ve Samos, Trakya'nın Karadeniz sahillerinde ise Miletos koloniler kurmuşlardır. Bu dönemde Ege kıyısında Amphipolis, Maroneia, Abdera, Ainos (= Enez) adlı şehir devletleri kurulmuştur. Marmara Denizi'nin kuzey kıyısında ise Tyrodiza, Serioteikhos, Didymoteikhos, Neapolis, Dauniotekhos gibi açık pazaryeri niteliğinde, çevresi tahkim edilmiş yerleşmelerin yanı sıra Bisanthe (= Barbaros, Tekirdağ), Heraion Teikhos (= Karaevlialtı ?), Perinthos (= Marmara Ereğlisi), Selymbria (= Silivri), Byzantion (= İstanbul) adlarını taşıyan şehir devletleri oluşmuştur. Karadeniz kıyısında bulunan Apollonia, Mesambria,

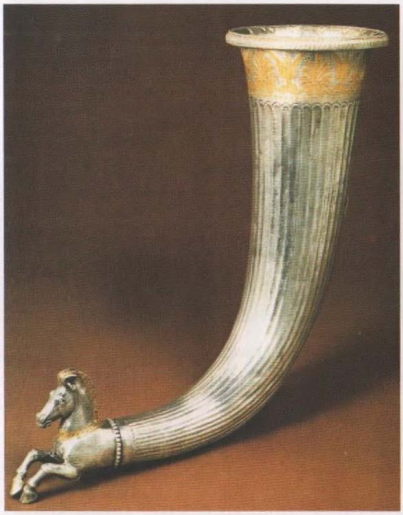

Tekirdağ-İstanbul karayolunun hemen kuzeyinde bulunan Harekettepe Tümülüsü ve güneydoğu kesitinde ortaya çıkan mermer lahit. (MÖ 4. yy (?))

Odessos, Dionysopolis, Kallatis ve Histria bu bölgede kurulan kolonilerin en büyük ve gelişmiş olanlarıdır. Bunların yanı sıra Gelibolu Yarımadası civarında çok sayıda irili ufaklı koloni ve emporion (= pazaryeri) kurulmuştur. Bunların büyük bir kısmının varlığını antik yazarların verdiği bilgilerin yanı sıra, I. Hekataios'tan (Fragmenta Griechischer Historiker I Fr. 166) öğrenmekteyiz. Dareios İskitlere yenilip Trakya'yı kuzeyden güneye geçerek geri dönerken, onu takip eden İskitler ile Trak kabileleri arasında çatışmalar çıkmıştır. Dareios Hellespontos'tan Anadolu'ya geçerken Trakya'da bıraktığı Megabazos ve II. Attika-Delos deniz birliğine ödedikleri vergilerin kaydedildiği listelerden öğrenmekteyiz. Bazıları kısa bir süre sonra, bazıları da aradan yüzyıllar geçtikten sonra kent (= polis) statüsü alarak şehir devletine dönüşen bu yerleşmeler arasında Sestos, Aigospotamoi, Madytos, Alopekonessos, Kardia, Limnai, Krithote, Paktye, Elaius sayılabilir.

Trakya kıyılarında koloni kurma süreci henüz devam ederken, MÖ 512 yılında Pers Kralı I. Dareios İskitlere karşı bir sefere çıkmak üzere İstanbul Boğazı'nı bugün Rumeli Hısarı'nın bulunduğu noktadan geçerek Avrupa topraklarına ayak bastı. Herodot, Pers kralının Trakya topraklarında izlediği yolu, Trak kabileleri ve yolları üzerindeki şehir devletleri ile olan ilişkilerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Byzantion'un kuzeyinde yeri halen saptanamamış olan Boryza isminde bir yerleşme ile Hebros (= Meriç) nehrinin denize döküldüğü yerin yakınlarında Doriskos isminde bir şehir kurdurduğu, bugün bazı araştırmacılar tarafından Kırklareli'nin Kaynarca beldesi ile özdeş olduğu tahmin edilen Tearos isimindeki bir su kaynağı civarında ordusunun susuzluktan kurtulmasından dolayı bir adak yazıt ile tanrılara şükrettiğini Herodot (IV, 89) ve ismindeki general, Perslerin Trakya'da işgal ettikleri bölgeyi batıda Nestos nehrine kadar genişletti. Dareios'un oğlu Kserkses Yunanistan seferi sırasında babası gibi Çanakkale Boğazı'ndan Gelibolu'ya geçerek Batı Trakya'yı aşıp batıda Strymon nehrine kadar ulaşmıştır. Perslerin Megabazos ve Kserkses zamanında Trakya bölgesinde ele geçirdikleri topraklarda yaşayan Trak kabileleri önce Perslere direnmeye çalışmış, ancak kısa bir süre sonra onlarla birlikte hareket ederek Kserkses'in Makedonya ve Yunanistan seferine Pers ordusunun müttefiki olarak katılmışlardır. Xerxes'in başarısız Yunanistan seferinden sonra da Perslerin güney Trakya bölgesindeki varlığı otuz yıldan fazla sürmüş ve bu bölgeye atanan askeri valiler Doriskos ve Ainos'ta kurulan karargâhlardan Trakya bölgesini yönetmişlerdir. Bu dönemde doğu Trakya'da Odrys hanedanına mensup Teres isimindeki bir derebeyi, bir diğer Trak boyu olan Thynlerin bölgesine girerek onlarla anlaştıktan sonra Getler ve Besler ile birlikte hareket ederek İskitler ile akrabalık ilişkileri kurdu. Bu durum bölgenin diğer büyük gücü olan Atina'yı çok rahatsız etti çünkü Teres'in kurduğu Trak birliği artık Odrys krallığına dönüşmüş, Atina'nın en büyük düşmanı olan Pers İmparatorluğu'nun da müttefiki olarak Atina için ciddi bir tehdit unsuru haline gelmişti. Teres'in zamanında Nestos (= Mesta) ile Hebros (= Meriç) arasındaki şehir devletleri Attika-Delos deniz birliğine ödedikleri yıllık vergileri artık Teres'e ödemeye başlamış ve Atina da bu duruma itiraz edememişti. Ünlü tarihçi Thukydides'in belirttiğine göre, Teres'in ölümünden sonra oğlu Sitalkes zamanında Odrys krallığı batıda Strymon ırmağına kadar genişledi. Sitalkes Makedonya'ya yaptığı seferi Atina'nın tepkisi üzerine yarıda bırakarak geri dönmek zorunda kaldı. Sitalkes'ten sonra MÖ 424 yılında Odrys kralı olan I. Seuthes Gelibolu Yarımadası'ndaki kolonilere karşı bir politika izlerken, Ege Denizi kıyısındaki kentlerin Odrys krallığına ödedikleri vergi en yüksek miktara ulaşmıştı. Ünlü Atinalı komutan ve tarihçi Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde ayrıntılı olarak anlattığı gibi, MÖ 400 yılında Perslere karşı yapılan başarısız bir seferin dönüşünde, Doğu Trakya bölgesine geldiğinde Bisanthe civarında Odrys hanedanı mensubu Prens II. Seuthes ile tanışmış ve babasından kalan toprakları geri alabilmesi için Odrys Kralı Medokos'a karşı yaptığı mücadelede emrindeki askerlerden bir bölümünü prense vermişti. Seuthes, Ksenophon'un askerlerinin de yardımıyla Thyn'ler ve Odrys hâkimiyetine karşı ayaklanan diğer Trak kabilelerini kendi tarafına çekmeyi başardı. Seuthes ile Odrys Kralı Medokos ile arasındaki anlaşmazlık MÖ 389 yılında Atinalı Thrasybulos'un Byzantion'a doğru büyük bir donanma ile yola çıkması üzerine son buldu. Aynı hanedana mensup iki Trak önderi derhal barışarak ortak düşmanları

Atina'ya karşı alınacak önlemleri düşünmeye başladılar. MÖ 386 ile 383 yılları arasında hüküm süren Odrys Kralı Hebryzelmis hakkında çok şey bilinmemekle birlikte, Medokos'un oğlu olduğu sanılmaktadır. Hebryzelmis zamanında basılan sikkelerden, Odrys hanedanının bu dönemdeki merkezinin Kypsela (=Ipsala) olduğu anlaşılmaktadır. Kypsela hem Hebros üzerinden yapılan ticaret için önemliydi, hem de Trakya Chersonesos'u olarak tanımlanan Gelibolu Yarımadası'na ulaşan karayolu üzerinde büyük bir stratejik önemi vardı. MÖ 383 yılında II. Seuthes'in oğlu olduğu sanılan I. Kotys'ün 23 yıllık hâkimiyeti sırasında Odrys krallığı Propontis'in (=Marmara Denizi'nin) kuzey kıyısını, Elaius ve Krithote dışında Gelibolu Yarımadası üzerinde, bugün Bolayır beldesinin bulunduğu mevkide kendi adını taşıyan Lysimakheia kentini kurdu. Lysimakhos hâkimiyeti altında Trakya'da yaşayan kabileler birlik oluşturmaya çalıştılar. Trakya'nın doğu kesimlerinde bulunan kabilelerin oluşturduğu birliğin başında II. Seuthes, batı ve kuzey kesimlerdeki boyların oluşturduğu diğer bir birliğin başında da Get önderi Dromihaites bulunmaktaydı. Bu her iki Trak birliği ile Lysimakhos'un yönetimindeki Makedonya birlikleri arasında sık sık çatışmalar çıkmaktaydı. Bu karışıklık döneminde, kuzeyden inen Keltler Trakya'yı yağmaladılar. Karadeniz, Ege ve Marmara kıyılarındaki şehir devletleri de Kelt çapulcularına karşı koyamadı. Böylece MÖ 279 ile 216 yılları arasında Trakya'da Kelt krallığı

At protomlu rhyton; MÖ 4.yy başı; (Basova Tümülüsü, Fillbe, Bulgaristan).

(Gold der Thraker sergi kataloğu Hildesheim 1980 Katalog No 182).

Gelibolu Yarımadası civarında çok sayıda irili ufaklı koloni ve emporion (= pazaryeri) kurulmuştur. Bunların büyük bir kısmının varlığını antik yazarların verdiği bilgilerin yanı sıra, I. ve II. Attika-Delos deniz birliğine ödedikleri vergilerin kaydedildiği listelerden öğrenmekteyiz.

Yarımadası'nın tamamını egemenliği altına almıştı. Kotys MÖ 359 yılında iki Ainoslu tarafından öldürüldüğünde, Odrys krallığı tekrar Sitalkes dönemindeki sınırlarına ulaşabilmişti. Kotys'ün yerine geçen ve Odrys krallığının tek hâkimi olmak isteyen Kersobleptes ise, Medokos'tan sonra, aynı amacı taşıyan Amodokos ile girdiği mücadele sırasında Makedonya Kralı II. Philippos'un Trakya'yı işgal etmesi üzerine bu niyetinden vazgeçmek zorunda kaldı. Philippos'un ölümünden sonra Makedonya kralı olan oğlu Büyük İskender Kuzey Trakya'da yaşayan Trak kabilelerinden Triballere boyun eğdirerek tüm Trakya'yı kontrolü altına aldı. İskender'in ölümünden sonra imparatorluğunun generalleri arasında paylaşımı sırasında hem 323 yılında alınan Babil kararları, hem de 321 yılında alınan Triparadeisos kararlarında Trakya, general Lysimakhos'un egemenlik alanında kaldı. Lysimakhos, kendisine verilen bölgenin başkenti olarak Gelibolu olarak nitelenebilecek bir dönem yaşandı. Bu dönemin sonunda Trak kabilelerinin Keltlerin egemenliğine son vererek tekrar kendi aralarında çatışmaya başladıkları anlaşılmaktadır. MÖ 3. yüzyılın sonlarında Balkan Yarımadası'nın yeni hâkiminin, artık Akdeniz dünyasının tümüne hâkim olmaya başlayan Roma devleti olduğu anlaşılmaktadır. MÖ 168 yılında Pydna'da Romalıların Perseus'u yenmesiyle birlikte Makedonya'nın tamamına hâkim olan Romalılar, Trakya'nın Ege Denizi kıyılarını ve Yunanistan'ı hâkimiyetleri altına aldılar. Böylece Perseus'un müttefiki olan Traklar da Roma devletinin komşusu oldu. MÖ 148 yılında Makedonya-Epirus eyaletini kuran Romalılar, MÖ 146 yılında da Akhaia eyaletini kurarak, Trakya'nın doğu ve kuzey kesimleri hariç Balkan Yarımadası'nın tamamını kontrol altına almayı başardılar. Yeni kurulan Makedonya eyaletinin doğu sınırı Nestos nehrine kadar ulaşmaktaydı ve Thasos (= Taşoz) adası da Makedonya eyaletine dahil edilmişti. MÖ 129 yılında da Batı Anadolu'da Asya eyaletini kuran Romalılar bu dönemde hep Trak kabileleri ile savaşmak zorunda kalmışlardır. MÖ 56 ile 54 yılları arasında Odrysler ile Get'lerin Romalılara karşı oluşturduğu askeri ve siyasi nitelikli paktın da uzun ömürlü olamaması üzerine, Romalılar İmpartator Claudius döneminde, MS 45 yılında önce Kuzey Trakya'da Moesia eyaletini, sonra da 45 yılı sonları ile 46 yılı başlarında Trakya eyaletini kurdular. Eyalet valisi önce imparator tarafından görevlendirilen bir Procurator idi. MS 2. yy başlarından itibaren Trakya eyaleti imparatorun vekili konumunda olan bir praetor tarafından yönetilmeye başlandı. Yeni kurulan eyaletin başkenti, Marmara Denizi'nin kuzeyindeki stratejik konumu nedeniyle Perinthos (= Marmara Ereğlisi) idi. Burası Adriyatik Denizi ile İstanbul Boğazı'nı birbirine bağlayan Via Egnatia ile Belgrad'dan

Roma devrinde Trakya'daki şehirleşmenin öncülüğünü Roma ordusundaki görev sürelerini tamamlayan emekli askerlerin yerleştirildiği koloniler oluşturdu. Bunların en büyüklerinden biri. İmparator Claudius tarafından kurdurulan ve bugün Tekirdağ'ın Malkara ilçesi civarında bulunan Apri veteran kolonisidir.

Edirne'nin kuzeyinde bulunan Lalapaşa tümülüslerinden birinin mezar odası ve çevresindeki *krepis* duvarı. MÖ 800 civarı.

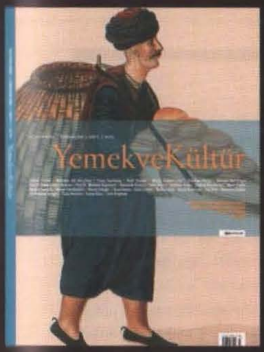
İstanbul'a uzanan ordu yolunun kavşak noktasıydı. Perinthos'tan Marmara Denizi'nin güney kıyısındaki Kyzikos'a deniz yoluyla kolayca ulaşılabilmesi, Perinthos'un önemini daha da artırmaktaydı. Bu nedenle Romalılar burada klasik Perinthia adını taşıyan donanma üssünü de konuşlandırmışlardı.

Roma devri öncesinde Makedonya egemenliği altında Trakya'da bazı şehirler oluşmaya başlamıştı. Bunlar arasında Tunca kenarındaki Seuthopolis, Yambolu civarında Kabyle, Filibe civarında Philippopolis, Stara Zagora civarında Beroe, Sofya civarında Serdica gibi yerleşmeler sayılabilir. Roma'nın Trakya'yı eyalet haline getirmesiyle birlikte yollar yapılmaya başlanmış ve birçok yeni kent kurulmuştur. Binlerce yıldır kırsal kesimde yaşayan Trakya halkının büyük kısmı yeni kurulan şehirlere taşındı. Roma devrinde Trakya'daki şehirleşmenin öncülüğünü, Roma ordusunda görev sürelerini tamamlayan emekli askerlerin yerleştirildiği koloniler oluşturdu. Bunların en büyüklerinden biri, İmparator Claudius tarafından kurdurulan ve bugün Tekirdağ'ın Malkara ilçesi civarında bulunan Apri veteran kolonisidir. Trakya'da şehirleşme süreci kapsamında toplumsal yapıda da köklü değişimler görülmeye başlandı. Roma İmparatorluğu'nun sınırları güvenceye almasıyla oluşan barış ortamı sayesinde ticaret hayatı gelişti, tüccar sınıfı oluşmaya başladı. MS 2. yüzyılın ilk yarısından itibaren Dacia'nın Roma kontrolü altına alınmasıyla tüm tehlikelerden uzaklaşan Trakya'da, kırsal kesimde el sanatları gelişmeye başladı. Bu gelişim sürecine en büyük katkı ise, kentlerin birbiriyle olan sosyal ilişkilerini ve ekonomilerini geliştiren çeşitli oyunların düzenlenmesidir. İmparatorların izniyle düzenlenen bu oyunlar sayesinde MS 2. yüzyılın ortalarından 3. yy ortalarına kadar geçen bir yüzyıllık süreçte Trakya halkının refahının eskiçağdaki en üst düzeye ulaştığı görülmektedir. MS 330 yılında Byzantion'un Constantinopolis adıyla Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olmasıyla birlikte, Trakya topraklarında kurulmuş olan bir kent antik dünyanın en büyük siyasi, askeri ve ekonomik gücünün merkezi olmuştu.

MUSTAFA SAYAR
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

KAYNAKLAR

Archibald, Z., The Odrysian Kingdom of Thrace. Oxford 1998.
A. Fol-I. Mazarof, Thrace and The Thracians. Londra, 1997.
Boshnakov, K., "Die Thraker südlich vom Balkan in der Gedghaluka Srabos Stuttgart
Danov, Chr., Altthrakien. Berlin 1976.
Danov, Chr. Die Thraker auf dem Osrbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels; şu yayında: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, 1979, 21 – 185.
Detschew, D., Die thrakischen Sprachreste. Wien 1957.
Dumont, A., Rapport sur un voyage archeologique en Thrace. Paris 1871.
Georgiev, V. I., La Formation et l' etymologie des noms des rois Thraces et Daces. Linguistique Balkanique XXIV, 1, 1981.
Gerov, B. Beitraege zur Geschichte der römischen Provinzen Moesien und Thrakien. Amsterdam 1980.
Isaac, B., The Greek Settlements in Thrace until re Macedonian Conquest. Leiden 1986.
Kahrstedt, U. Beitraege zur Geschichte des thrakischen Chersonesos. Baden – Baden 1954.
Kazarov, G. I., Beitraege zur Kulturgeschichte der Thraker. Saraybosna 1916.
Oppermann, M. Thraker zwischen Karpatenbogen und Aegais. Leipzig 1984. 7 – 9.
Peter, U. Die Münzen der thrakischen Dynasten. 5. – 3. Jhr. V. Chr. Berlin 1997.
Samsaris, D. C. Les Thraces dans l' empire romain d'Orient. Parina 1993.
Sayar, M. H., Zur Lage von Lysimakheia; şu yayında, 10. Trakya Kongresi bildirileri. Atina 2007, 514 – 517.
Schaffer, F. X., Landeskunde von Thraker. Saraybosna 1918.
Stronk, J. P., The Ten Thousend in Thrace. Gieben 1995.
Sullivan, R. D., Thrace in the eastern Dynastic Network. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, 1979, 186 – 211.
Tomaschek, W. Die Alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. Avusturya İlimler Akademisi, Sitzungsberichte 128 – 130 – 131, Viyana 1893 – 1894. 1980 (Tıpkıbasımı)
Tzvetkova, Tha war over the Chearsonese. , şu yayında:10. Trakya Kongresi bildirileri. Atina 2007,657 – 668.
Velkov, V. Cities in Thrace and Dacia in late Antiquity. Amsterdam 1977.
Xydopoulos, I. , The Thracian image in Herodotus and the Rhetoric of Otherness; şu yayında, 10. Trakya Kongresi bildirileri. Atina 2007, 693 – 697.

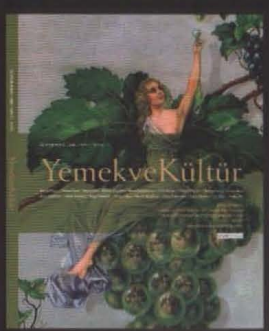

Üç aylık dergi

çiya
YAYINLARI

Güneşlibahçe sok. 50/B Kadıköy - 80040 İstanbul Tel: 0216 346 98 61 - Faks: 0216 349 19 02

info@yemekvekultur.com www.yemekvekultur.com

AINOS'TA SİKKE BASIMI VE KAZILARDA ELE GEÇEN SİKKELER

AINOS (ENEZ) SİKKELERİ

OĞUZ TEKİN

Ainos, Perslerin kontrolüne girdikten sonra kısa bir süre bağımsız kaldı. Atina'nın önderlik ettiği Delos Birliği'ne katıldıktan sonra, MÖ 5. yüzyılda Odrys Krallığı ile Atina arasında denge politikası izledi. MÖ 4. yüzyılda Makedon Kralı II. Philippos, Odrys Krallığı ile Trak kabilelerini kontrol altına aldı. Büyük İskender'den sonra bölge, Lysimakhos ve MÖ 3. yy başlarında da Makedon Kralı V. Philippos'a bağlandı. Bu yazıda, İmparator Augustus (MÖ 27-MS 14) zamanında bütünlüyle Roma kontrolüne giren Trakya'daki Ainos kentinin sikkelerini ele alacağız.

Alexandreia Troas sikkesi, bronz. III. Gordianus (MS 238-244) dönemi. Ön yüz: İmparatorun büstü, arka yüz: Apollon, ayakta, elindeki kap ile sunu yapıyor.

Ainos (bugün Enez), doğu Trakya'da Hebros'un (bugün Meriç) Ege Denizi'ne döküldüğü yerde kurulmuş bir Aiolis kolonisiydi.[1] Buraya önce Trakya Khersonesosu'ndaki Alopekonnesoslular yerleşmiş, daha sonra da Mytilene ve Kymeliler tarafından yeniden kolonize edilmişti.[2]

Kent, Homeros'un sözünü ettiği Trakya'daki en eski yerleşimlerden biriydi.[3] Ainos kenti (daha doğrusu kent devleti) MÖ 6. yüzyıl sonlarında, Pers Kralı Dareios'un İskit ülkesine yaptığı sefer sırasında -doğu Trakya'daki diğer kentlerle birlikte- Perslerin kontrolü altına girdi. Daha sonra kısa süreli bir bağımsızlık döneminin ardından, Atina'nın önderlik ettiği Delos Birliği'ne katıldı.[4] Ainos, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında, bölge hâkimiyeti için çekişen Odrys Krallığı ile Atina arasında bir denge politikası izlemekle meşguldü. MÖ 4. yüzyılda ise, Yunan anakarasının en güçlü devleti olan Makedon Krallığı'nı tarih sahnesinde görmekteyiz. Makedon Kralı II. Philippos (MÖ 359-336), Odrys Krallığı ile öteki Trak kabilelerini kontrol altına almayı başardı; bundan böyle Yunan anakarasındaki kent-devletleri arasında önder bir pozisyona geldi. Kralın ölümünden sonra bölge, önce Büyük İskender'in ve onun ölümünden sonra da Lysimakhos'un egemenliğine girdi. MÖ 3. yüzyılın başlarında bir diğer Makedon Kralı V. Philippos, o sırada Ainos'ta konuşlanmış Ptolemaios Krallığı'nın bir garnizonunun komutanı olan Kallimedes'in ihaneti üzerine kenti işgal etti. MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda bölge hâkimiyeti için bazı kabilelerle Trak Krallığı arasındaki mücadele sürmekteydi, Roma'nın müdahalesiyle durum daha da karmaşık bir hale geldi. Sonunda Roma, İmparator Augustus (MÖ 27-MS 14) zamanında Trakya'yı tamamen kontrol altına aldı ve bu tarihten sonra Trakya Krallığı Roma'ya bağlı bir kukla krallık oldu. MS 46'da Trak Kralı Rhoimetalkes karısı tarafından öldürülünce, krallığı bir *procurator*'un idaresinde Roma'nın Trakya Eyaleti (*Provincia Thracia*) olarak yeniden düzenlendi. Böylece, önceki Trak Krallığı'nın toprakları, her biri bir *strategos* tarafından idare edilen *strategos*'luklara bölündü; *strategos*'lar da eyalet valisine (*procurator*) bağlıydı.[5] Ainos'un *civitas libera* (özgür kent) statüsünü Roma İmparatorluğu boyunca sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

AINOS SİKKELERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR VE YAYINLAR

Ainos sikkeleri hakkında ilk bilgileri,

H. von Fritze'in "Die Chronologie der autonomen Münzen von Ainos", *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands 2. Thrakien* (ed. M.L. Strack), Berlin, 1912 adlı yayınında bulmaktayız. Fritze'in bu çalışmasında Ainos sikkeleri başından itibaren ele alınmakta ve sikke darbının kesildiği Roma İmparatorluğu içlerine kadar getirilmektedir. Ancak Ainos sikkeleri hakkındaki en kapsamlı çalışma, J.M.F. May tarafından yapıldı. May'in çalışması (*Ainos. Its History and Coinage 474-341 BC*), Ainos'un ilk sikke darbına başladığı MÖ 474/3'ten Makedon Kralı II. Philippos tarafından ele geçirildiği MÖ 342/1 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Diğer bir deyişle May, Ainos sikkelerinin kabaca ilk 130 yılını ele almıştır; Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu dönemlere ilişkin numismatik bilgileri kısmen Fritze'in yukarıda sözünü ettiğimiz yayınından almaktayız. Ancak yayınlanan müze kataloglarındaki malzeme de, Ainos'un Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemi sikkeleri hakkındaki bilgilerimizi tamamlamaktadır. Özellikle British Museum ve Danimarka Kralı Sikke Kabinesi'nin katalogları (*BMC* ve *SNG Copenhagen. Thrace*) kayda değerdir.

Anonim Bizans sikkesi, bakır. MS 11. yüzyıl. Ön yüz: İsa büstü, arka yüz: Eski Yunanca "Krallar kralı İsa" yazısı.

Ainos'ta sikke darbı MÖ 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde bir tarihte başladı. Bu erken dönemdeki gümüş birimler tetradrahmi, drahmi *ve* diobol*dür. En fazla basılan ana gümüş birimin* tetradrahmi *olduğu,* drahmi *ve* diobol*ün daha az basıldığı anlaşılmaktadır.* Tetradrahmi*lerde ön yüzde profilden resmedilen Hermes başı, arka yüzde önceleri* kerykeion *ve zamanla teke tasviri de yer almaya başlamıştır.*

AINOS SİKKELERİ

Ainos'ta sikke darbı MÖ 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde bir tarihte başladı.[6] Bu erken dönemdeki gümüş birimler *tetradrahmi*, *drahmi* ve *diobol*dür. En fazla basılan ana gümüş birimin *tetradrahmi* olduğu, *drahmi* ve *diobol*ün daha az basıldığı anlaşılmaktadır. *Tetradrahmi*lerde ön yüzde profilden resmedilen Hermes başı, arka yüzde önceleri Tanrı Hermes'in simgesi olan *kerykeion* ve zamanla teke tasviri de yer almaya başlamıştır. Şurası unutulmamalıdır ki, Ainos sikkelerinde ön yüzde Hermes başı, arka yüzde ise *kerykeion* ve teke tasviri, başlangıçtan Helenistik dönemin sonuna kadar severek kullanılagelmiştir. *Tetradrahmi* söz konusu olduğunda, her ne kadar başlangıçta arka yüz tipi olarak *kerykeion* kullanılmış ise de, esas ve yoğun kullanılan tasvirin *kerykeion* değil, teke olduğunu vurgulamalıyız. Bu erken dönem *tetradrahmi*lerdeki yazı (kısa süreli basılan *kerykeion*lu emisyonda AINION şeklindeyse de) esas ve yoğun olarak basılan tekeli tiplerde bunun kısaltılmış formu olan AINI şeklindedir. Dolayısıyla, tüm antikçağ sikke geleneğinde olduğu gibi, burada yalın halde kentin adı değil, çoğul genetivus (-in hali) olarak kent halkının adı (ethnikon) söz konusudur, yani Ainosluların. MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir birim, *tetrobol* tedavüle sokulmuştur. Ancak MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında *drahmi* ve *diobol*ler basılmadı; onların yerine MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında tedavüle sokulan *tetrobol*ler vardır; *tetradrahmi*lerin darbı ise sürmektedir. Ön ve arka yüz tipleri değişmemiştir; ancak artık Hermes'in başı profilden değil, cepheden tasvir edilmeye başlanmıştır. Yazı, AINION veya AINI şeklindedir.

Roma sikkesi *antoniniano*s. II. Claudius (MS 268-270). Ön yüz: İmparatorun portresi, arka yüz: Laetitia, ayakta, çelenk ve asa tutuyor.

Ainos sikkesi, yarı-otonom, bronz. Roma İmparatorluk dönemi (MS 1. yüzyıl). Ön yüz: Hermes büstü, arka yüz: Sağlık tanrısı Asklepios.

on (20-21 mm). Bronz sikkeler esas olarak 19-21 mm çapındaki büyük birimlerden ve 11-12 mm çapındaki küçük birimlerden oluşmaktadır. Büyük birimlerde yazı AINION iken, küçük birimlerde AI veya AINI şeklinde kısaltılmış formlarda bulunmaktadır. MÖ 2. ve 1. yüzyıllardaki bronz sikkelerde ana tip, Poseidon

İncelenen kazı sikkelerine, 2000 yılı kazı sezonunda bir kanal içinde bulunan ve geç Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen 1500 adet ufak bronz sikke (nummi) dahil değildir. Bu sikkeler çok tahrip olduklarından tam teşhislerinin yapılması mümkün olmamıştır; sadece üzerlerinde saptanabilen izlerden yola çıkılarak basıldıkları dönem anlaşılabilmiştir.

Roma sikkesi, *antoninianus*. İmparator Gallienus (MS 253-268). Ön yüz: İmparatorun portresi, arka yüz: Tanrı Hermes, ayakta, para kesesi ve kerykeion tutuyor.

Osmanlı sikkesi. 10 para. Abdülmecit dönemi (1839-1861). Ön yüz: Tuğra, arka yüz: Çevrede, Azze nasruhü duribe fi Kostantiniyye 1255, ortada 10.

başı/ayakta Hermes (22-23 mm) olup, yazı genellikle AINIΩN ve bazen de AINION şeklindedir; buradaki tek fark, Ω'nın (omega) yerine O'un (omikron) kullanılmış olmasıdır. Ainos'ta basılan tek altın sikke MÖ 3. yüzyıla tarihlenmekte olup, ön yüzde Hermes başı, arka yüzde taht üstünde Herme yer almaktadır; yazı ise AINION şeklindedir.[7] Ainos'ta Roma İmparatorluğu döneminde nadiren sikke basılmıştır. Ön yüzü imparator portreli bilinen tek emisyon Caracalla dönemine ait olup, ön yüzde Caracalla'nın portresi yer alırken, arka yüzde atın yanında duran genç bir erkek bulunmaktadır; yazı AINIΩN şeklindedir.[8] Ainos yarı otonom sikkeler de basmış olup, bilinen tipler arasında Hermes başı/ayakta veya oturan Asklepios ile Hermes başı/teke bulunmaktadır. Ainos kazılarında ele geçen bir bronz sikkenin (16 mm) ön yüzündeki baş Hermes'e benzemektedir fakat ne başında *petasos* ne de omuzunda *kerykeion* bulunmaktadır; diğer bir deyişle, başın Hermes'e ait olduğunu işaret eden bir atribüsü yoktur. Fakat sikkenin yukarısından itibaren noktalı bordür izlendiğinde, bordürün sol tarafta, yani başın arkasında kaybolduğu görülmektedir. Bu nedenle, başın omuz kısmında belki bir *kerykeion* olduğunu ama sikke kenarının tahrip olması nedeniyle görülemedi-

Ancak MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında bu kez diğer birimler ortadan kalkar, yeniden *drahmi* esas birim olarak basılır. Hermes başı yine cepheden resmedilmektedir ama başında bu kez *pileus* yerine *petasos* denen geniş bir başlık yer alır. Arka yüzlerde radikal bir değişiklik olmuştur; tahtın üzerinde yer alan sakallı bir Herme (Hermes Perpheraios) tasvirinin yanı sıra AINION yazısı bulunmaktadır.

MÖ 5. yüzyılın sonlarından itibaren Ainos, gümüş sikkelerin yanı sıra bronz sikke de basmıştır; fakat bronz sikkelerin yoğun olarak basıldığı dönem MÖ 4. yüzyıl başlarından itibarendir. Erken örneklerde (MÖ 5. yüzyıl sonları-4. yüzyıl) ön yüzde Hermes başı, arka yüzde *kerykeion* (nadiren de teke) yer alır; fakat zamanla tipler çeşitlenir. Hermes başı/taht üzerinde Herme (Hermes Perperaios) (20 mm), Apollon başı/*kerykeion* (19-20 mm), taht üstünde Herme/*kerykeion* (16 mm), Hermes başı/oturan Hermes (20 mm), Hermes başı/teke, Zeus başı/Herme (2● mm) ve Hermes başı/*kerykei-*

ğini düşünebiliriz. Bu sikkenin arka yüzünde kanatlı bir *kerykeion* ile AINION yazı bulunmakta olup MS 1-2. yüzyılla tarihlenebilir.

AINOS KAZILARINDA ELE GEÇEN SİKKELER

Ainos'ta ilk kazılar İstanbul Üniversitesi'nin bir projesi olarak merhum Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında 1971 ve 1972 yıllarında yapıldı; altı yıllık bir aradan sonra 1979 yılında yeniden başladı. 1994 yılından bu yana kazı çalışmaları yine İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sait Başaran tarafından yürütülmektedir.[9] Bugüne kadar otuz kazı sezonunda yapılan çalışmalarda ele geçen kazı sikkeleri bu yazının yazarı tarafından yayına hazırlanmaktadır. Antik Ainos modern yerleşimin (Enez) altında kaldığından, kazı çalışmaları esas olarak kentin çekirdek bölgesi dışında kalan yerlerde, özellikle kale, Roma villası, Bizans bazilikası ve nekropollerde sürdürülmektedir.

Bugüne kadar Ainos kazılarında 1120 adet sikke ele geçmiştir.[10] İncelenen kazı sikkelerine, 2000 yılı kazı sezonunda bir kanal içinde bulunan ve geç Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen 1500 adet ufak bronz sikke (*nummi*) dahil değildir. Bu sikkeler çok tahrip olduklarından tam teşhislerinin yapılması mümkün olmamıştır; sadece üzerlerinde saptanabilen izlerden yola çıkarak basıldıkları dönem anlaşılabilmiştir. Geç antikçağdan kalma bu ufak bronz sikkeler (MS geç 4. yüzyıl-5. yüzyıl) Akdeniz dünyasının çeşitli bölgelerinden bilinmektedir.

OĞUZ TEKİN
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

Aşağıdaki listede kazı sikkelerinin dökümü yer almaktadır:

Teşhis edilemeyenler (tahrip olmuş sikkeler)	: 207
Otonom eski Yunan sikkeleri	: 231
Roma İmparatorluk dönemi Şehir sikkeleri	: 18
Roma sikkeleri	: 327
Bizans sikkeleri	: 166
Geç Ortaçağ Avrupa sikkeleri & jetonlar	: 93
İslami sikkeler	: 78
Toplam	: 1120 (+1500 geç Roma)

DİPNOTLAR

1 Herod. iv. 90. D.H. Müller, "Ainos", RE I (1894), 1028-1029; M.L. Strack, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands 2. Thrakien*, Berlin, 1912, s. 128-143.

2 Herod. vii. 58; Thuk. vii. 57; Strab. vii. 6. 319; A.H.M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, s. 2.

3 Homer Il. iv. 520.

4 Örneğin, MÖ 454/3 yılı vergi listesinde 12 talanton'luk bir kayıt vardır. Ayrıca bkz. B.D. Meritt; H.T. Wade-Gery; M.F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists*, c. III (1950) ve c. IV (1953), Princeton, New Jersey: ATL IV "General Index", s. 3: Ainos.

5 Jones, A.H.M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, s. 10.

6 Ainos sikkeleri için bkz. J.M.F. May, *Ainos. Its History and Coinage 474-341 BC*, Oxford University Press, Londra, 1950.

7 May, 1950, s. 96 ve s. 272-279; H. von Fritze, altın sikkeyi MÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlemektedir (M.L. Strack, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands 2. Thrakien*, Berlin, 1912, no. 361).

8 H. Von Fritze, "Die Chronologie der autonomen Münzen von Ainos", *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands 2. Thrakien* (ed. M.L. Strack), Berlin, 1912, s. 200, no. 406.

9 Kazı raporları için bkz. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmakta olan *Kazı Sonuçları Toplantısı* ciltleri (1972'den itibaren).

10 1994 yılına kadarki kazı sikkeleri için bkz. O. Yağız, *Ainos Kazı Sikkeleri*, basılmamış doktora tezi, İstanbul, 1998. Tüm kazı sikkeleri için bkz. Tekin, "Excavation Coins from Aenus", *10th Congress of Thracology*, s. 596-601.

KAYNAKÇA

Erzen, A.-İ. Kaygusuz, "Trakia'da Enez (Antik Ainos) Kazılarında Bulunan Bizans Altın Sikkeleri", *Belleten* CLII (1988), s. 429-435.

Fritze, H. von, "Die Chronologie der autonomen Münzen von Ainos", *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands 2. Thrakien* (ed. M.L. Strack), Berlin, 1912, s. 200 vd.

Jones, A. H. M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971.

May, J.M.F. *Ainos. Its History and Coinage 474-341 BC*, Oxford University Press, Londra, 1950.

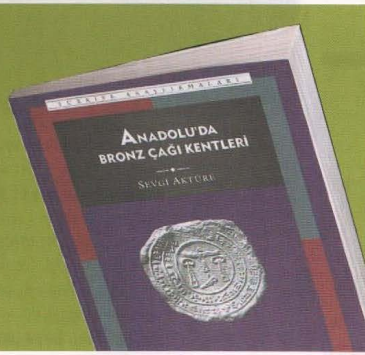
Strack M.L., *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands 2. Thrakien*, Berlin, 1912.

Tekin, O., "Excavation Coins from Ainos - A Preliminary Report", *Acts of the Congress. Proceedings of the 10th International Congress of Thracology. Komotini-Alexandroupolis, 18-23 October 2005* (Athens 2007), s. 596-601.

Yağız, O., *Ainos Kazı Sikkeleri*, basılmamış doktora tezi, İstanbul, 1998.

ANADOLU'DA BRONZ ÇAĞI KENTLERİ
SEVGİ AKTÜRE

Kentler, tarih boyunca en devingen öğe oldu, toplum yaşantısında belirgin izler bıraktı. Sevgi Aktüre, Anadolu'da kent ve kentleşme tarihi üzerinde yapılmış çeşitli araştırmaların sonuçlarını bir araya getirip bunlardan yeni sentezler üretti. Anadolu kentlerinde mekânsal yapı değişimi ile bu yapıyı belirleyen sosyo-ekonomik süreçler arasındaki nedensellik ilişkilerinin irdelendiği bu kitap, araştırmacılar, özellikle kent plancıları için önemli bir kaynak.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları
ISBN-975-333-01, Ocak 1997, İnce Kapak, 12,00 YTL

TRAKYA'NIN ANIT MEZARLARI TÜMÜLÜSLER

ŞAHİN YILDIRIM

Yunancada mezar üzerine tümsek şeklinde yığılan toprak anlamında kullanılan "tumbos" kelimesi, Latinceye "tumulus" olarak geçmiştir. Romalıların mezar amaçlı yapılan yığma tepeler için kullandığı tumulus *ismi, arkeoloji literatürüne de kendi anlamıyla girmiştir. MÖ 3. binyıldan, MS 3. yüzyıla kadar, yaklaşık 3300 yıllık bir süre boyunca tümülüsler Trakya bölgesinde adeta kümelenmiştir. Trak kabilelerinin en büyüğü olan Odrysların yükselişi ile birlikte anıtsal ölçülerdeki tümülüs gömüleri Trakya ve Makedonya'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Erken demir çağı tümülüslerine oranla devasa ölçülere sahip bu mezarlar Trakya'daki siyasi otoritenin gücüne de işaret etmektedir.*

Tekirdağ Şarköy, Beyoğlu köyü Askertepe tümülüsü kurtarma kazısı.

Fotoğraflar: Şahin Yıldırım

"...Dokuz gün odun taşıdılar yığın yığın.
Ölümlülere parlayan şafak sökünce onuncu günü,
Gözyaşı içinde götürdüler Hektor'un ölüsünü.
Koydular yığınların tepesine, verdiler ateşe.
Gül parmaklı şafak sabah erken parlayınca,
Ünlü Hektor'un ölüsü çevresinde toplandı bütün halk.
Hepsi geldi bir araya, topluluk kuruldu,
Parıldayan şarapla söndürdüler odun yığınını,
Söndürdüler ateş gücünün sardığı her şeyi,
Sonra topladı kardeşleri, dostları ak kemikleri,
Hepsinin yanaklarından iri yaşlar dökülüyordu.
Kemikleri alıp koydular bir altın kutuya,
Erguvan rengi yumuşak örtülerle sardılar kutuyu.
Sarar sarmaz indirdiler derin bir çukura.
Ekli kocaman taşlarla ördüler üstünü.
Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar,
Gözcüler diktiler çepeçevre dört bir yana.
Mezar bitmeden Akhalar saldırmasın diye,
Bir mezar tümseği olunca toprak kabara, kabara,
Gerisin geri döndü hepsi kente.
Toplanıp bir güzel kutladılar çok ünlü şöleni,
Zeus Oğlu Kral Priamos'un sarayında
İşte böyle yapıldı atları iyi süren Hektor'un cenaze töreni."

Homeros, *İlyada* (XXIV, 784)

Tümülüsler Trakya'nın ilkçağlarına ait, en çok merak uyandıran, dönemlerini en iyi yansıtan anıtlar arasında yer almaktadır. Trakların yaşam ve kültürlerine ait oldukça çarpıcı kalıntılar olmalarından dolayı, çok uzun yıllardan beri hem uzmanların hem de ne yazık ki hazine avcılarının ilgisini çekmektedir.

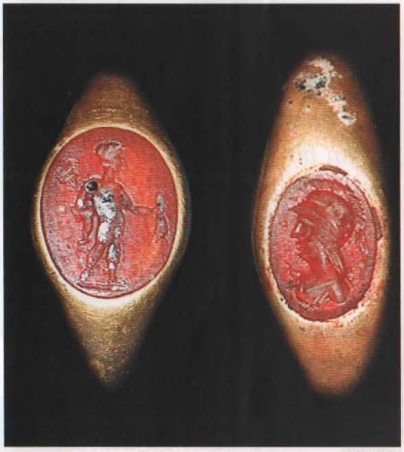
Trakya'daki tümülüs tipi ölü gömme geleneği hakkında ünlü tarihçi Herodotos, *Historia* (V, 8) adlı eserinde: "...Ölüyü üç gün seyre koyarlar, çeşitli kurbanlar keserler, yanıp yakılırlar ve arkasından büyük bir tören tertiplenir. Sonra gömerler, ölü ya toprağa verilir ya da külleri alınır; bir tümsek yaparlar, çeşit çeşit oyunlar oynarlar, en yüksek kazanç ise teke tek yapılan güreşler için konulan ödüldür..." diye anlatmaktadır.[2]

Yunanca kökenli bir sözcük olan "tumbos", genellikle mezar üzerine tümsek şeklinde yığılan toprak anlamında kullanılmıştır.[3] Aynı kelime, Latincede "tumulus" olarak geçmektedir.[4] Tumulus terimi yığma tepe, mezar tepesi, küçük tepecik gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır.[5] Romalıların mezar amaçlı yapılan yığma tepeler için kullandığı *tumulus* ismi, arkeoloji literatürüne de bu anlamıyla girmiştir. Tümülüslerin dünya üzerinde en yoğun olduğu bölgeler arasında Güneydoğu Avrupa, Karadeniz'in kuzeyi, Orta Asya ve Anadolu'yu özellikle belirtmeliyiz. Trakya bölgesindeki tümülüsleri kavrayabilmek için özellikle bu coğrafyayı kapsayan Orta Asya, Karadeniz, Kafkasya ve Balkanlar'ı iyice irdelemek gerekmektedir. Çağlar boyunca çeşitli kavimler tarafından yerleşim gören bu geniş coğrafya, birçok göçe de sahne olmuştur.

Balkanlar'da tümülüs şeklindeki mezar anıtlarının ilk kullanımı tunç çağının başlarına tarihlenmektedir. Orta ve doğu Avrupa'nın bozkırlarında sıklıkla görülen yaygın bir geleneğin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Bu kültürün hamileri, etnik kimlikleri hemen hiç tanımlanmamış kabileler grubu şeklindedir. Erken bronz çağı tümülüsleri Balkanlar'da küçük kabileler şeklinde yaşayan toplulukların şeflerinin mezarlarıdır.[6] Trakya'yı ilgilendirdiği kadarıyla, bu insanların Trakya toplumunun kuruluşunda yer aldıkları kesindir.[7] MÖ 3. binyıldan, MS 3. yüzyıla kadar, yaklaşık 3300 yıllık bir süre boyunca tümülüsler Trakya bölgesinde adeta kümelenmiştir.[8]

Genel olarak kabul edilen bir görüşe göre, MÖ 1200 yıllarına doğru başlayan ve dalgalar halinde 400 yıl kadar süren Trak göçleri, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışını izleyen dönemde daha da yoğunlaşmıştır. Son yıllarda Troia ve Gordion (Yassıhöyük) kazılarından elde edilen arkeolojik buluntular da bu görüşü desteklemektedir. Trakya'ya yeni gelen erken demir çağı kavimlerinin beraberlerinde kendi ölü gömme âdetleri olan dolmenleri ve tümülüsleri de getirdiklerini görmekteyiz.

Türkiye Trakya'sında tümülüslerin ataları olarak nitelendirilen dolmenler, özellikle bölgenin kuzeyinde, Istıranca dağlarının eteklerindeki tepeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Balkanlar'da özellikle Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye Trakya'sında görülen megalitik anıtlar olan dolmen ve menhirler; Asya, Avrupa ve Afrika'da, Sumatra, Japonya, Moğolistan, güney Hindistan, Keşmir, İran, Kafkasya, Doğu Anadolu, Lübnan, Sudan, Cezayir, Kırım ve Batı Akdeniz adaları gibi, birbirinden oldukça uzak yerlerden bilinmektedir; ancak bunların en iyi araştırıldığı ve en yoğun olarak bulunduğu bölge batı ve kısmen de kuzey Avrupa'dır. Batı Avrupa'da yalnızca geçitli mezar odalarının sayısı kırk binin üzerindedir. Uzun süre, dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan bu megalitik anıtların birbiri ile ilgili olup olmadığı ve bunların tarihleri tartışılmış, ancak tümünün farklı tarihlere ait

Edirne Lalapaşa ilçesi İkiztepe B tümülüsü kurtarma kazısında bulunan mezar çukuru ve aynı kazıda bulunan altın yüzükler.

olduğunun anlaşılması, bunların arasında bir ilişki olma olasılığını hemen hemen ortadan kaldırmıştır.[9]

Dolmenli tümülüs mezarların oldukça büyük bir çoğunluğu dört ya da daha fazla levhadan yapılmış, üzerleri diğer levhalardan daha büyükçe bir levha ile de kapatılmış basit kurganlarını andıran küçük mezar tepeleri de bulunmaktadır. Bu tipin en önemli örneği, Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın kazısını gerçekleştirdiği Kırklareli, Asilbeyli Taşlıcabayır tümülüsüdür.

Erken demir çağı boyunca Balkanlar'da bulunan hem dolmen tümülüsü ve Çakıllı dolmenli tümülüsünde bu seramik örneklerinden bol miktarda bulunmuştur.

Bu seramik türü sadece Trakya bölgesinde görülmemektedir. Troya'da MÖ 1150-1100 yılları arasına tarihlendirilen VIIb2 kültür tabakasında da buckelkeramik denilen bu sera-

Balkanlar'da tümülüs şeklindeki mezar anıtlarının ilk kullanımı tunç çağının başlarına tarihlenmektedir. Orta ve Doğu Avrupa'nın bozkırlarında sıklıkla görülen yaygın bir geleneğin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Bu kültürün hamileri, etnik kimlikleri neredeyse hiç tanımlanmamış kabileler grubu şeklindedir. Erken bronz çağı tümülüsleri Balkanlar'da küçük kabileler şeklinde yaşayan toplulukların şeflerinin mezarlarıdır. Bu insanların Trakya toplumunun kuruluşunda yer aldıkları kesindir.

dikdörtgen kutulardır. Hepsinin üstü, yapıldıkları dönemde toprak tümülüslerle kapatılmıştır. Bu toprak tümülüslerin ana hatları günümüzde sadece çevresindeki taş halka ya da halkalardan anlaşılabilmektedir.[10] Dolmenler, klasik dönem mezar odalı tümülüslerin öncü oluşumları olarak kabul edilmektedir.[11]

Erken demir çağında dolmenli tümülüslerin yanı sıra özellikle Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk ve Türkiye Trakya'sında taşlı tepe diye adlandırılan, Orta Asya ve Kafkasya hem de taşlı tepe biçimindeki tümülüslerde en göze çarpan buluntu buckelkeramik diye adlandırılan, çömlekçi çarkı kullanılmadan elde yapılan pişirilmiş toprak kaplardır. Bu pişmiş toprak kaplar arasında en çok tek kulplu kantharoslar, büyük tören kapları ve küçük çömlekler bulunmaktadır. Genellikle siyah, ender olarak da kırmızı renkte olan bu kaplar oluk, yiv, çizi ve ip baskı yöntemleri ile bezenmiştir.[12] Türkiye Trakya'sında Edirne'de Hacılar, Arpalık dolmenlerinde, Taşlıcabayır

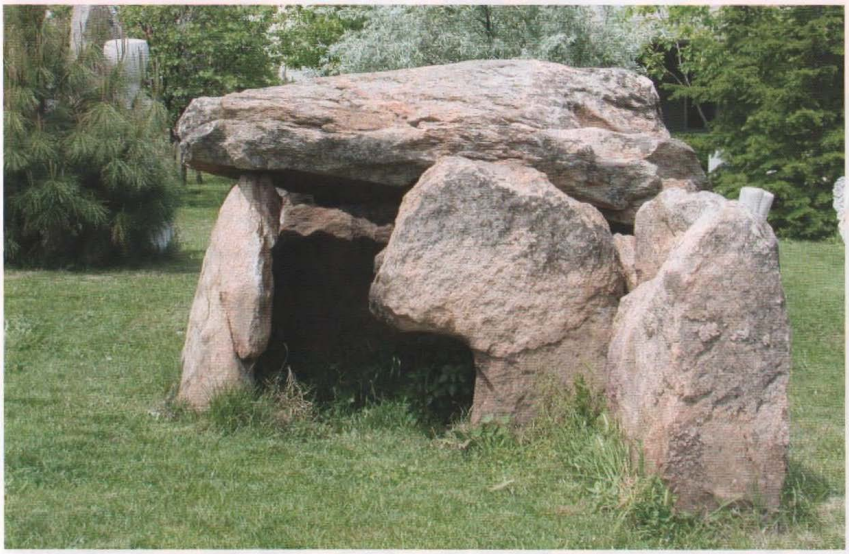
miğe rastlanmıştır.[13] Bu da bu seramik türünün demir çağ başlarında Anadolu'yu istila eden "Kavimler Göçü" ile bağdaştırılmasına neden olmuştur. Bu noktada dolmen kültürü yalnızca Trakya için değil, Anadolu için de büyük bir önem taşımaktadır.[14]

Özellikle MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda Trak kabilelerinin en büyüğü olan Odryslerin yükselişi ile birlikte anıtsal ölçülerdeki tümülüs gömüleri Trakya ve Makedonya'da yaygınlaş-

Erken demir çağına ait pişmiş toprak tören kabı (Taşlıcabayır Tümülüsü Kurtarma Kazısı) ve pişmiş toprak kap (Arpalık Dolmeni kazısı).

Edirne Müzesi bahçesine taşınmış olan Lalapaşa Hacılar Köyü Dolmeni.

maya başlamıştır.[15] Erken demir çağı tümülüslerine oranla devasa ölçülere sahip bu mezarlar Trakya'daki siyasi otoritenin gücüne de işaret etmektedir.

MÖ III. yüzyılının ilk yarısına kadar uzanan bu zaman periyodu içinde zengin aristokrasi ve kraliyet gömüleri Trakya'da görülmeye başlar. Trak elit mezarları genellikle altın ve gümüş kaplar ve mücevherler, çeşitli silahlar, ithal edilmiş Grek kapları ve bronz sofra takımları ile çok sayıda diğer mezar hediyelerinden oluşmaktadır.[16] MÖ 6. yüzyıl sonundan, özellikle de Odrys Krallığı'nın kurulduğu 5. yüzyılın başından itibaren, bugünkü Bulgaristan topraklarında yaşayan Trak kavimleri oldukça zenginleştiler. Bu durum, gömü geleneklerinde ve kral ve seçkin mezarlarının yapısında meydana gelen değişimlerde de büyük mezarların yaygınlaşması şeklinde kendini göstermektedir. Mezar buluntuları Odrys krallığının hükümdarlarının ve seçkinlerinin zenginliğine işaret etmektedir. MÖ 12. yüzyıldan önce Miken, ve MÖ 8. yüzyıl sonunda Phrygia, Karia ve Lydia hükümdarlarının yaptığı gibi. Trak kralları ve seçkinleri de ölümlerinden sonraki ikametgâhları üzerine düşünmeye başlamışlardır.[17]

Hacılar dolmenli tümülüsünün çizimi. Dolmenin üzerini örten tümülüs görünüyor.

Çizim: Arkeolog Ülkü Çakan

MÖ 4. yüzyıl ve 3. yüzyılın ilk yarısında tümülüslerde dikdörtgen bindirme tonozlu ve silindir tonozlu mezarlar ile Arıkovanı biçimli tholoslar Trakya'da yaygın hale gelmiştir. Trak anıtsal mezarlarının ve mimari özelliklerinin ortaya çıkışı yerel aristokrasinin, sadece öncelikli olarak Anadolu, Yunanistan ve Makedonya değil, ayrıca Illyria ve İtalya ile olan çok çeşitli iletişimleri, ilişkileri ve etkileşimleri ile ortaya çıkan, ekonomik ilerlemesinin bir sonucudur. Bu yüzden Trak mezar yapılarının çoğu, tamamen geç klasik dönem ve erken Helenistik dönem mimarisi biçiminde inşa edilmiştir.[18]

Bölgenin Roma Imparatorluğu hâkimiyetine girmesiyle birlikte Trakya'da yaşayan etnik kavimlerin Roma Imparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu dönemin etkilerini, Trakya'da özellikle Kırklareli Vize'de bulunan tümülüslerde Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan bulgularda da görmek mümkündür. Roma hâkimiyeti süresince bu bölgede tümülüs tipi mezar yapımına devam edilmiştir. Roma Imparatorluğunun hâkimiyetinin zayıflamaya başladığı MS. 3. yüzyılın sonlarına doğru Trakya'da tümülüs tipi mezar yapımı azalmış, MS 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın bölgede yayılması ve Roma'nın resmi dini ilan edilmesi ile birlikte tamamen ortadan kalkmıştır.

Türkiye Trakya'sı tümülüsleri genel olarak sırt ve yamaçlarda bulunmaktadır. Yüksek dağ oluşumlarının bulunduğu Kırklareli'ndeki Istranca silsilesi ile Tekirdağ'daki Ganos dağlarının yüksek bölümlerinde tümülüs tipi mezarlara rastlanmamıştır. Bu dağ silsilelerinin uzantısı olan alçak sırt ve tepelerde ise oldukça

fazla sayıda tümülüs bulunmaktadır. Bunun nedeni, tümülüslerin konumlandırılmasındadır. Bu mezar anıtları çok uzaklardan görülebilecek, dikkatleri üzerlerine çekebilecek bir şekilde planlanarak, bulundukları yerler özenle seçilerek yapılmıştır. Tümülüslerin oldukça önemli bir bölümünün ise Ergene ve diğer nehirler ile birleşen küçük akarsu yataklarının sırtlarında, silsileler halinde uzandıkları görülmektedir.

Doğu Trakya tümülüslerinin antik yollar ve şehirlerle oldukça önemli bağlantılarının olduğu da görülmektedir. Trakya bölgesinde iki tanesi ana, dört tanesi de ara yol yerleşimlerinde de tümülüslere rastlanmaktadır. Tümülüsler bu alanlarda çok nadir tek, genellikle guruplar halinde bulunur.

Trakya tümülüsleri üzerine günümüzde saygın çalışmalar yapan bilim insanları ve müzeciler bulunmaktadır. Yaptıkları çalışmalar sonucunda orta-

Trak anıtsal mezarlarının ve onların mimari özelliklerinin ortaya çıkışı yerel aristokrasinin, sadece öncelikli olarak Anadolu, Yunanistan ve Makedonya değil, ayrıca Illyria ve İtalya ile olan çok çeşitli iletişimleri, ilişkileri ve etkileşimleri ile ortaya çıkan ekonomik ilerlemesinin bir sonucudur. Bu yüzden, Trak mezar yapılarının çoğu tamamı ile geç klasik dönem ve erken Heleniştik dönem mimarisi biçiminde inşa edilmiştir.

Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından Kırklareli Vize A tümülüsünde bulunan Trak Kralı Rhoimetalkhes'e ait bronz miğfer.

olmak üzere toplam altı tane antik yolun olduğu çeşitli kaynaklar tarafından aktarılmaktadır.[19] Türkiye Trakya'sında bulunan antik yol güzergâhlarının günümüzde de büyük ölçüde önemlerini korumakta olduklarını görüyoruz. Doğu Trakya'da bulunan mezar tepelerinin yarısının antik yol ve yerleşimler civarındaki yüksek sırtlarda konumlandıklarını söyleyebiliriz.

Bununla birlikte, bu antik yolların güzergâhlarında olmayan, yakınlarındaki önemli antik kentlere bağlı bulunan, bugün antik adlarını bilmediğimiz Trakların küçük köy benzeri yerleşimlerinde de tümülüslere rastlanmaktadır. Tümülüsler bu alanlarda çok nadir tek, genellikle guruplar halinde bulunur.

Trakya tümülüsleri üzerine günümüzde saygın çalışmalar yapan bilim insanları ve müzeciler bulunmaktadır. Yaptıkları çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan veriler bu mezar anıtlarının bilinmezlerini nispeten gidermektedir. Ancak, Trakya tümülüslerinin günümüze kadar tespit edilenlerinin yarısından fazlasının tarım ve defineci tahribatı yüzünden yok olmak üzere oldukları görülmektedir. Bu gibi nedenlerden ötürü çok acil olarak önlemler alınması gerekmektedir. Aksi takdirde Trak kültürü ve yaşamı hakkında bize en önemli bilgileri sunan bu anıtlar arkalarında hiçbir iz bırakmadan kaybolacaklardır.

ŞAHİN YILDIRIM
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Homeros, *Ilyada*, Çeviren: Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 1998.

2 Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev: Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

3 Liddel, H.G., Scott, R. *Greek-English Lexicon*, Seventh ed., (Oxford 1888) 1975, s. 824.

4 Kabaağaç, Sina., Alova, Erdal., *İntimce Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s. 612.

5 Trakya'da tümülüslere halk arasında verilen isim genel olarak "höyük"tür. Ancak Kırklareli'nin kuzey ilçelerinde bulunan dağ köylerinde yaşayan halk tümülüslere "tümbek" demektedir. Yine Kırklareli'nin Vize, Lüleburgaz, Edirne'nin Keşan, Tekirdağ'ın da Malkara ilçelerinin bazı köylerinde halk bunları "Tumba" olarak adlandırmıştır. Bu da etimolojik olarak oldukça dikkat çekici bir durumdur.

6 Ecsedy, Istvan, "Some steppic and Aegean Components of the Early Bronze Age in South East Europe", Thracia Praehistorica, Supplementum Pulpudeva 3. Semaines Philippopolitaines de l'Histoire et de la Culture Thrace. Plovdiv, 1978, s. 127.

7 Kitov, Georgi, "Trakiyskite Mogili v Bilgaria", Godişnik na Departament Arheologia-NBU, m 1, 1994a, Sofiya, s. 67-85.

8 Kitov, Georgi, "The Thracian Mound" BAOM XV, Sofia, 1994b, s. 121-138.

9 Özdoğan, Mehmet - Akman, Murat, "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1992, s. 405-423.

10 Archibald, Z. H., *The Odrysian Kingdom of Thrace*. Oxford Monographs Classical Archaeology, Clarendon Press, Oxford, 1998, s. 64.

11 Mikov, V., "Predistoricheski Selishta i Nachodki v Bulgaria" Sofia, 1933, s. 4.

12 Özdoğan, Mehmet, *Taşlıcaboyır Kazısı*, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, Başak Matbaacılık, Ankara, 2000, s. 158-159.

13 Becks, R., Thum, D., "Şehrin Demir Çağı Başlarında Yıkılması, Arkeolojik Açıdan Sonun İrdelenmesi" *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 419-424.

14 Özdoğan, Mehmet, Akman, Murat, "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1992, s. 408.

15 Archibald, Z. H., *The Odrysian Kingdom of Thrace*. Oxford Monographs Classical Archaeology, Clarendon Press, Oxford, 1998, s. 151.

16 Theodossiev, Nikola, "Ancient Thrace during the First Millennium BC", Trakya'ya Adlarını Verenler: Traklar Sempozyumu, (Baskıda) Edirne 2007.

17 Tsetskhladze, Gocha R., "İskit ile Thrak Kral ve Seçkin Mezarlarını Kim İnşa Etti?" *Korudemir'in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*, Ege Yayınları, İstanbul, 2005, s. 48.

18 Theodossiev, Nikola, "Ancient Thrace during the First Millennium BC", Trakya'ya Adlarını Verenler: Traklar Sempozyumu, (Baskıda) Edirne 2007.

19 Mansel, Arif Müfid, *Trakyanın Kültür ve Tarihi*, Resimli Ay Matbaası Şirketi İstanbul, 1938., Talbert, Richard J.A., *Barrington Atlas Of The Greek And Roman World*. Princeton University Press, 2000.

TÜYAP

ARTIST 2008

18. İstanbul Sanat Fuarı

1 - 9 KASIM 2008

www.istanbulsanatfuari.com

TURK TELE KOM
İletişim Sponsoru

ufi Üye Kurulu

ICCA Member

IEYD Üye Kurulup
TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ

TS EN ISO 9001:2000

TÜYAP Beylikdüzü

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi

Beylikdüzü, Büyükçekmece, İstanbul

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. / FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Fuar ve Kongre Merkezi
Yolu, Gürpınar Kavşağı
Beylikdüzü,
Büyükçekmece İstanbul - Türkiye

90 (212) 886 6 886 (pbx)
90 (212) 886 6 698

tuyap.com.tr

E-posta:

Yurtiçi Satış:
yurticisatis@tuyap.com.tr

Tanıtım ve Halkla İlişkiler:
tanitim@tuyap.com.tr

Yurtdışı Satış
sales@ uyap.com.tr

Fuar Alanı:
faalarea@ uyap.com.tr

Yurtdışı Fuarlar:
tuyaproversees@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTİÇİ OFİSLER

E-posta:

Tüyap Adana :
tuyapadana@tuyap.com.tr

Tüyap İzmir :
tuyapizmir@tuyap.com.tr

Tüyap Ankara:
tuyapankara@tuyap.com.tr

Tüyap Kayseri :
tuyapkayseri@tuyap.com.tr

Tüyap Bursa :
tuyapbursa@tuyap.com.tr

Tüyap Konya :
tuyapkonya@tuyap.com.tr

Tüyap Diyarbakır :
tuyapdiyarbakir@tuyap.com.tr

Tüyap Samsun :
tuyapsamsun@tuyap.com.tr

Tüyap Gaziantep :
tuyapgaziantep@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTDIŞI OFİSLER

E-posta:

Tüyap Moskova:
tuyapmoscow@tuyap.com.tr

Tüyap Tiflis:
tuyapgeorgia@tuyap.com.tr

Tüyap Sofya:
tuyapsofia@tuyap.com.tr

Tüyap Tahran:
tuyaptehran@tuyap.com.tr

Tüyap Halep:
tuyapaleppo@tuyap.com, r

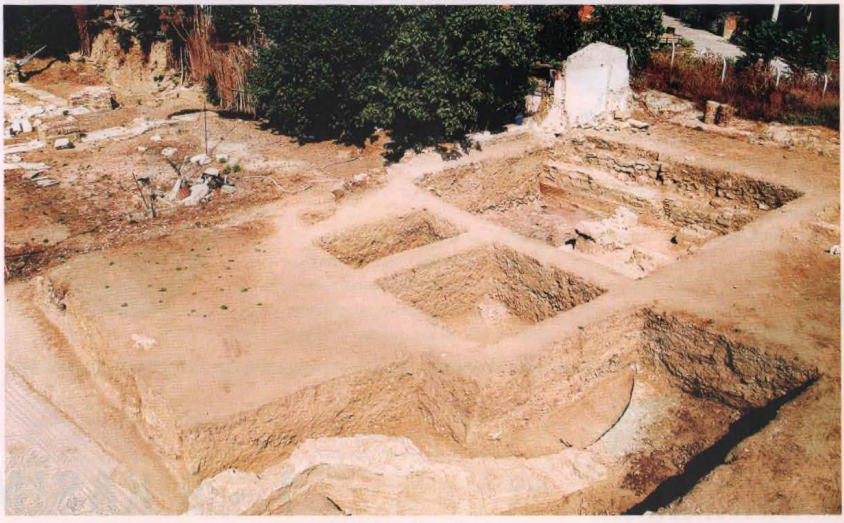
U FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE
ORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR

MARMARA EREĞLİSİ'NDE BİR İMPARATORLUK YAPISI

HERAKLEIA BAZİLİKASI

PELİN ERCAN

Perinthos-Herakleia Bazilikası ile, mimari açıdan her biri özel olan Trakya bölgesindeki Bizans kiliseleri arasında bir bağ kurmak zordur. Perinthos-Bazilikası ile Hadrianopolis merkezde bulunan ayasofya, Bizye'de ve Ainos kentinde bulunan ayasofyalar mimari açıdan birbirilerine benzememektedir. Diğer taraftan, Perinthos Bazilikası üç nefli ve avlulu, bazilikal planlı erken Bizans mimarisine tipik bir örnek olup narteksten naosa beş kapı açılması bakımından İstanbul İmrahor'da bulunan Studios Manastırı'na benzemektedir.

Perinthos-Herakleia Bazilikasından genel görünüm.

Perinthos, MS 46 yılında İmparator Claudius tarafından Roma eyaleti olarak düzenlenen Trakya'nın başkenti yapılmış, eyalet valiliği makamının ve Propontis'in (Marmara Denizi) güvenliğinden sorumlu olan donanma üssünün de bulunduğu stratejik öneme sahip bir kentti. Bugün Tekirdağ il sınırları içinde kalan Marmara Ereğlisi ilçesi ile özdeş olan Perinthos, MS 286 yılından beri Herakleia adını taşır.[1] Antik kentin doğu girişinin bulunduğu ve Kalekapı olarak adlandırılan mevkide 1992 yılında bir yapı inşaatının temel atma işlemi sırasında mimari yapı kalıntılarına rastlanması sonucunda, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı ile erken Bizans dönemi bazilikalarına güzel bir örnek teşkil eden Perinthos-Herakleia Bazilikası ortaya çıkarılmıştır.[2]

Kent surlarının güneyinde inşa edilmiş, yaklaşık olarak MS 500 yıllarında yapılmış olabileceği düşünülen ve MS 700'lü yıllarda Avar ve Bulgar akınları sırasında ağır bir yangına maruz kalarak terk edilen üç *nefli* ve avlulu bazilika ortalama 1300 m²'lik bir alana yayılmaktadır. Yapı malzemesi olarak yeşil kumtaşı kullanıldığı, aralarda hatıl (Hatıl: Örme duvarlarda gerek duvarın sta-

Güney *nef*in taban mozaikleri ve mozaiklerde kullanılmış olan hurma ağacı, kuş ve yunus motifi.

bilitesini sağlamak, gerekse duvar üzerinin tesviyesini sağlamak amacıyla, duvarın eğimine uygun biçimde yapılan yatay bağlantıdır.) olarak beşer sıra tuğla işlenmiş olduğu görülen yapının giriş kısmı batıdan olup, mermer plakalarla döşeli avluya açılmaktadır. Avludan basamaklı bir geçişle ulaşılan *narteks*ten *naos*a ise mermer eşiği bulunan çift kanatlı beş adet kapı yardımıyla ulaşılır. Yapılan kazılarda, kapılarda mil delikleri ve kapı açılım izleri bulunmuştur.

1992-1993 yıllarında Dr. Nuşin Asgari ve Tekirdağ Arkeoloji Müzesi Müdürü M. Akif Işın yönetiminde yapılan kurtarma kazılarında yapının batı bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bu kazılar sırasında avlu ve ana mekânın mermer, *narteks* ve her iki yan *nef* tabanlarının mozaik ile döşenmiş olduğu görülmüştür. Avlu ve ana mekânın etrafını kaplayan mermer blokların üzerinde "¶K" harflerinden oluşan monogramlara rastlanmıştır. Yapının tabanı için ise genel olarak siyah-beyaz, kırmızı-sarı-yeşil renkli mozaikler kullanılmıştır. *Naos*un iki yanında bulunan mozaiklerin orta kısımlarına tavus kuşu motifi işlenmiştir. Güney cephede tek bir tavus kuşu, kuzeyde ise bir kratere oturmuş, profilden görülen iki tavus kuşu bulunmaktadır. Motifler kafes içerisinde olup, hayvan ve meyveler kare panoların içine oturtulmuştur.

Mozaiklerin bordür motifi sarmaşık dalı, saç örgüsü, dalga ve *meander*[3] olup, pano içlerinde Herakles düğümü ve çeşitli geometrik desenler yer almaktadır. Bitki motifleri ise saksıda çiçek, sepet içinde meyve, meyve ağaçları, nar ağacı ve nar motifleri şeklindedir; kullanılan hayvan motifleri ise böcek yiyen kuşlar, ördek, kaz, kafes kenarında keklik, balık avlayan kuş ve yılan avlayan leylek motifleridir. *Narteks*in dışındaki mozaikler ise genel olarak iyi durumda olup, *narteks*in döşemeleri, devrilen sütunlar nedeniyle tahrip olmuştur.[4]

Kazılarda, bazilikanın *atrium*unun güneyi ile *narteks*in güneyinde kalan bölgede MS 11. ya da 12. yüzyıla tarihlenen bir şapel ortaya çıkarılmıştır.[5] Erken Bizans dönemine tarihlenen büyük bazilikanın güneybatı cephesinde bulunan mozaik tabanlı *nef*in üzerine yapılmış olduğu görülen şapelin tabanı, büyük bazilikadan sökülmüş mermerler ve *opus sectile* denilen, Romalılar tarafından hem duvar hem yer dekorasyonda sıkça kullanılan, şekil verilmiş renkli taş veya mermerlerin kesilmesi ve birbiri içine çakılarak desen oluşturulması şeklinde yapılan geometrik motifli bezemeler ile döşenmiştir. Sütunlarının devşirme olduğu görülen şapelin *apsis*i ise *narteks*ten güney *nef*e geçişi sağlayan eşik taşının hemen doğusunda yer alır.[6]

MS 11.-12. yüzyıla tarihlenen şapelde, kazılar sırasında, *bema*yı çevreleyen alanda yer döşemesi olarak kulla-

Kuzey *nefin* doğu kanadında bulunan aziz figürlü fresk parçası ve yıkık duvar üzerindeki mozaik parçası.

nılan eski Yunanca bir mezar yazıtı bulunmuştur. Beyaz mermerden yapılmış ve 53 cm x 47 cm x 3-5 cm ölçülerindeki mezar *stelî* MS 946 yılının aralık ayının 13. günü vefat eden Barbara adındaki şahsa aittir.[7] Söz konusu yazıt, yapılaşmanın Perinthos-Herakleia Bazilikası yıkıldıktan sonra da bazilika çevresinde devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

1993 yılından sonra ara verilen kazılara 2006 yılında tekrar başlanmıştır. Bilimsel danışmanlığını Göttingen Üniversitesi'nden Dr. Stephan Westfallen'in yaptığı, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi Müdürü M. Akif Işın yönetimindeki 2006 ve 2007 kazılarında erken Bizans dönemine tarihlenen büyük bazilikanın doğu kanadında çalışılmıştır. Çalışmalarda yapının *apsisi* ortaya çıkarılmış, kuzey ve güney *nefl*erinde bulunan mozaikler açılmıştır.

2007 kazı sezonunda ortaya çıkarılan güney *nef*in doğu ucundaki mozaikler, 1992-1993 yıllarındaki kazılarda ortaya çıkarılan mozaiklerle büyük benzerlik göstermekle beraber hurma ağacı, boğa, antilop ve üzüm yiyen tavşan, içinden ok geçen yunus betimlemeleri gibi farklı figürlerin yer aldığı da görülmektedir.

Bazilikanın kuzey ve güney *nef*ini kaplayan kafes içerisindeki hayvan betimlemeleri ve kare panoların içine oturtulmuş meyveler çok sık rastlanan motifler olup, bu mozaiklerin sarmaşık dalı, saç örgüsü, dalga ve *meander* gibi bordür motifleriyle çevrelenmiş olması ve pano içlerinde kullanılmış olan Herakles düğümü ve çeşitli geometrik desenler geç Roma ve Bizans dönemine tarihlenen çeşitli yapılarda oldukça sık karşımıza çıkmaktadır.

2007 kazıları sırasında dikkati çeken diğer bir unsur ise, yangın tabası olarak tespit ettiğimiz alanda kalın bir kül tabakası altında ele geçirilen fresk parçaları ile, yıkılan bir duvarın üzerinde bulunan beyaz, kırmızı, yeşil, mavi renkli cam ve taş malzemeden yapılmış mozaiklerdir. Söz konusu bu unsurlar yapının duvarlarının mozaiklerle ve tavanının ise fresk parçaları ile bezenmiş olduğuna dair bilgi vermektedir. Kazılar sırasında bulunan fresk parçaları arasındaki hale içinde, saçları, kaşları ve gözleri belirgin aziz figürü ise oldukça dikkat çekicidir.

MS 4. yüzyılda kendisine bağlı on beş piskoposlukla dini bir merkez olarak karşımıza çıkan Herakleia-Perinthos'ta kazısı sürdürülen Perinthos Bazilikası şüphesiz hem kentin tarihi hem de Konstantinopolis'in hinterlandı içinde bulunması bakımından önem taşımaktadır. Perinthos Bazilikası'nı Trakya bölgesindeki ve Bizans İmparatorluğu'nun kalbi, beyni ve başkenti olan Konstantinopolis'teki erken Bizans bazilika örnekleri ile mimari açıdan karşılaştırdığımızda; Trakya bölgesinde Edirne (Hadrianopolis) merkezde bulunan erken ve orta Bizans dönemine tarihlenen ayasofya, Kırklareli Vize'de (Bizye) bulunan ve orta Bizans dönemine tarihlenen ayasofya ile Enez (Ainos) kentlerinde bulunan ve orta Bizans dönemine tarihlenen ayasofyaların farklı plan tiplerine sahip oldukları ve mimari açıdan birbirilerine benzemedikleri göze çarpmaktadır. Bu bakımdan sayıca az olan ve mimari açıdan her biri özel olan Trakya bölgesindeki Bizans kiliseleri ile Perinthos Bazilikası arasında bir bağ kurmak oldukça zordur. Diğer taraftan, Perinthos Bazilikası üç *nefl*i ve avlulu-Bazilikal planlı erken Bizans mimarisine tipik bir örnek olup, *narteks*ten *naos*a beş kapı açılması bakımından da İstanbul İmrahor'da bulunan ve

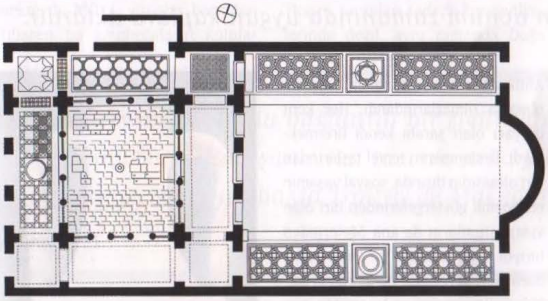
yapımına MS 453/54'te başlanıp, 463 yılında bitirilen Studios Manastırı'na (İmrahor Camii) benzemektedir.[8]

Perinthos Bazilikası gibi bazilikal plana sahip olan Studios Manastırı'nda, kuzey duvarı kısmen ayakta kalan *atrium* ile *narteks*i dört sütunlu bir giriş ayırır. *Narteks*in iki ucunda Perinthos Bazilikası'nın *apsis*inde *krypta*ya (krypta- kiliselerin bodrum katında bulunan mezar odası) rastlanmazken, Studios Manastırı'nın *apsis*inde orijinal hali *synthronon*lu olan haç biçiminde *krypta*sı bulunmaktaydı.[9]

Latin istilası döneminde (1204-1261) ulaşan Sasanilere karşı mücadele verdiklerini biliyoruz. 592 yılında Herakleia'yı ziyaret eden İmparator Mauricius'un (582-602) 591 yılında Avarlar tarafından tahrip edilen Azize Glykeria Kilisesi'nin tamiri için para yardımında bulunduğunu belirten bir yazıt bulunmaktadır. Bugün Tekirdağ müzesinde bulunan

Yangın tabakası olarak tespit edilen alanda ele geçirilen fresk parçaları ile yıkılan bir duvarın üzerinde bulunan renkli cam ve taş malzemeden yapılmış mozaikler, yapının duvarlarının mozaiklerle ve tavanının ise fresk parçaları ile bezenmiş olduğuna dair bilgi vermektedir. Fresk parçaları arasında bulunan hale içinde, saçları, kaşları ve gözleri belirgin aziz figürü ise oldukça dikkat çekicidir.

yukarı kata çıkışı sağlayan ahşap merdivenler bulunmakta olup, iç mekâna ise üç kapıdan geçilerek girilmekteydi. Ana mekân bir tür yapay mermer olan yeşil breşten, her sırada yedişer olmak üzere iki sütun dizisi ile üç *nef*e ayrılmıştı. Bu sütun dizilerinden sağdakinin 1766 veya 1788 yılındaki depremde yıkıldığı tahmin edilmektedir. Ahşap kırma bir çatıya sahip olduğu varsayılan yapı, geçirmiş olduğu son yangının ardından üzeri açık halde durmaktadır. Yapıda kullanılan mermer işçiliği, sütun başlıkları, pencere kemerleri ve kornişler 5. yüzyıl taş işçiliğinin önemli örneklerindendir. İki yapı arasında benzerlikler olduğu gibi, önemli farklılıklar olduğu da göze çarpmaktadır. Örneğin 2006-2007 yılında yapılan kazılar sırasında

Mimar Marc Weinkauft tarafından çizilen bazilika planı.

bakımsızlıktan harap olan ve terk edilen Studios Manastırı'nın aksine, Perinthos Bazilikası'nın 7. yüzyılın başlarında kuzeyden Balkanlar'a giren Avarlar tarafından yıkılmış olabileceği düşünülmektedir. 7. yüzyıl başlarında Bizans'ın kuzeyden Avarlara ve doğudan Khalkedon'a kadar bu yazıtta adı geçen Azize Glykeria Kilisesi'nin Perinthos Bazilikası olup olmadığı konusunda elimizde herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.[10]

PELİN ERCAN
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 MÖ yak. 602 yılında Samos adasından gelenler tarafından kurulmuş bir koloni kenti olan Perinthos'un adı, MS 286 yılının 13 Ekim'inde kenti ziyaret eden İmparator Diocletianus tarafından Herakleia olarak değiştirilmiş ve günümüze biraz değişerek, Ereğli olarak ulaşmıştır. Perinthos-Herakleia antik kentinin tarihi ve kenti *territoryumu* içinde ele geçen arkeolojik ve epigrafik buluntular için bkz. M. H. Sayar, *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung Geschichte. Testimonien. Griechische und lateinische Inschriften*, Wien. 1998.

2 Yapıdan kurtarma kazıları ile ilgili olarak bkz. M. A. Işın, "*Marmara Ereğlisi (Perinthos) Bazilika Kazısı Raporu*", 4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1993, Ankara, 1994, s. 61-67; "*Marmara Ereğlisi Perinthos Bazilika Kazısı Raporu*", 5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1994, Ankara 1995, s. 27-37; M. A. Işın, "*Marmara Ereğlisi (Perinthos) Bazilika Kazısı Raporu*", 4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1993, Ankara, 1994, s. 61-67; "*Marmara Ereğlisi Perinthos Bazilika Kazısı Raporu*", 5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1994, Ankara 1995, s. 27-37. M. A. Işın, "*Marmara Ereğlisi (Perinthos) Bazilika Kazısı Raporu*", 4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1993, Ankara, 1994, s. 63

3 Meander motifi, antikçağ sanatına geometrik dönemde giren, İonya kökenli ve köşeli geometrik kıvrımlardan oluşan dolgu ve süsleme motifidir. Kökenleri İonya'nın Menderes ırmağının geçtiği bölgelerine dayanır. Motifin isminin, Menderes ırmağının akışının ve kıvrımlarının gözlemlenmesinden doğduğu söylenir. Bir dolgu motifi olarak meander arkaik sanatta gelişimini tamamlamış, bundan sonra klasik ve Hellenistik sanatta da kullanımı sürmüştür. Antikçağın en gözde motiflerinden biri olarak meanderin, etkisi Roma sanatına ve sonraki dönemlerde de neoklasik akıma yansımıştır.

4 M. A. Işın, "*Marmara Ereğlisi (Perinthos) Bazilika Kazısı Raporu*", 4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1993, Ankara, 1994 s. 63

5 Bu kısımda elegeçirilen sikkeler, küçük kilisenin 11-12. yüzyıllarda yapılmış olduğunu göstermektedir. Bazilikaların yapım evresi ile ilgili olarak bkz. Işın 1994: 62-63; Işın 1995: 28.

6 Işın 1994: 63.

7 Yazın, M.H. Sayar tarafından yayınlanmış olup, ilgili yayın için bkz. Sayar, s. 381-382. Tafel XLI 170.

8 Erken Bizans dönemine ait kiliseler için genel bilgi hakkında bkz. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 8 - Bizans / Marmara

9 Kiliselerin genellikle doğu tarafında "apsis" adı verilen tonuzlu yarım yuvarlak veya çokgen şeklinde olan bitiş kısımlarının kavisine rahipler için yapılmış, "synthronon" olarak adlandırılan oturma yerleri bulunurdu. Studios Manastırında orjinali *sythronon* olan haç biçiminde mezar odaları bulunmaktaydı. Aziz Ioannes Prodromos Kilisesi Studios Manastırı (İmrahor Camii) için bkz. John Freely-Ahmet S. Çakmak, "*İstanbul'un Bizans Anıtları*", çev. F.Gülru Tanman, Istanbul, 2005, s. 56-62.

10 Sayar, s.78.

ANTİKÇAĞDA KUZEY EGE'DE TİCARET

THASOS ŞARAPLARI

DİNÇER SAVAŞ LENGER

Florentinus'un Thasos şarabının yapımına dair tarifi: "Beş gün boyunca olgun üzümler güneşin altına salkım salkım konarak serilir... Altıncı günün ortasında toplanır, yarısı kaynatılmış deniz suyuna, diğer yarısı ise şıra karışımına sıcak sıcak daldırılır, sonra çıkartılan üzümler bir gün ve bir gece prese konur, ezilir; çıkan su kaplar içerisinde toplanır, pişmiş şıranın yirmi beşte biri ilave edilir. Baharın gün dönüm zamanında uygun kaplara aktarılır."

Thassos amphorası.

Alpözen, 1995, s. 79

Antikçağda şarap gündelik yaşamın olmazsa olmazlarındandı. Her kent ihtiyacı olan şarabı kendi üretmekteydi. Beslenmenin temel taşlarından biri olmasının dışında, sosyal yaşamın en önemli göstergelerinden biri olan *symposium*ların da ana öğelerinden biriydi. Kimi şaraplar ise tedavi edici özellikleri sayesinde tıp alanında sıklıkla kullanılmakta ve bu sayede isim yapmakta, kimileri de değiş tokuşta kullanılmaktaydı.

Pek çok antikçağ yazarına göre en iyi şarap, Trakya'nın kuzey Ege sahillerine sadece 8 km uzaklıkta yer alan Thasos (Taşoz) adasından gelmekteydi. Adayla aynı adı taşıyan kent, Paros adasından gelen kolonistler tarafından yaklaşık olarak MÖ 680 yılında kurulur.[1] Yüksekliği bin metreyi aşan sıradağlarla kaplı bu ada, adını ilk olarak zengin altın ve gümüş madenleriyle duyurur.[2] Yeraltı zenginlikleri ve üst düzey kalitedeki şarabı sayesinde gözle görülür bir zenginliğe ulaşan Thasos, antikçağın en önemli ticaret merkezlerinden biri olur.

MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde gümüş sikke basmaya başlayan Thasos, sikke tipi olarak önemli ihraç kalemlerinden biri olan şarabı ve şarap tanrısı Dionysos'la bağlantılı bir sahneyi tercih eder. Ön yüzünde, kucakladığı *nympheyi* kaçırmaya çalışan *siren* tasviri, arka yüzünde de *quadratum incusum* görülen bu gümüş *stater*leri başta Trakya ve Makedonya olmak üzere Balkan Yarımadası'nın hemen her yerinde karşımıza çıkmaktadır.[4]

Bademleri ve cevizleriyle ünlü bu adanın şarapları koyu kırmızı renkte, yüksek alkollü ve içindeki şeker oranının yüksek olmasından dolayı tatlı, likörümsüdür.[5] Yavaş yavaş fermante olması ve zamanla olgunlaşması değerine değer katar. Sıcaktan ve yolculuktan çok fazla etkilenmemesi Thasos şaraplarının ihracını kolaylaştırmıştır.[6]

MÖ 5. yy, Thasos şaraplarının zirveye çıktığı dönemdir. MÖ 480'e tarihlenen ve agoraya dikilen bir yazıtla, şarap ve sirke ile ilgili düzenlemeler kanunlaştırılır.[7] "Yasalara aykırı hareket eden herkes, şarap ve sirkesine şikâyetçi tarafından el konulduğunu görecek ve amphora başına bir ***hekte***yi (Elektron *stater*ın altıda biri) Athena Poliouchos ve Apollon Pythia'ya, bir ***hekte***yi ise suçlayıcısına verecektir. Şikâyetçi, şiddet olaylarında olduğu gibi üçyüzlere bir kefalet yatıracaktır. Yemin altındayken ne bir Thasoslu ne de bir yabancı konudan habersiz olduğunu ileri sürebilir."

Aynı yüzyılın ortalarından itibaren Thasos şaraplarının literatürde "üst düzey" olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Şarap, klasik çağın en

önemli merkezi olan Atina'da kazandığı haklı şöhret sonrası komedi yazarlarının eserlerinde de karşımıza çıkar. Hermippos'un dillendirdiği şarap tanrısı Dionysos, Thasos şarabını Khios'unkilerden sonra gelen en iyiler arasında sayar.[8] Aristophanes'in *Lysistrata*'sında ise renginin güzelliğinden ve hoş kokusundan bahsedilir.[9] *Ekklesiazousai*'da ise Thasos amphoralarının kokusu her esanstan daha daha üstündür.[10] *Ploutos*'ta, Thasos şarabının kokusu hoş bir parfüme benzetilmektedir.[11] Bir diğer komedi yazarı Atinalı Euboulos'a göre ise tanrıların içeceği nektardan damıtılmıştır.[12]

İtalya'da kaliteli şarapların üretilmeye başlandığı MÖ 2. yüzyıla kadar Akdeniz'in en iyi şarapları Ege denizi havzasından gelmektedir. Her zaman

Sikke MÖ 5. yy Gümüş stater. Ön yüz, *Nymphe* kaçıran *Satir*. Arka yüz *quadratum incusum* (kare çukurluk).

Sikke MÖ 4. yy Gümüş stater. Ön yüz: Dionysos başı, arka yüz: Ok atan Herakles, sağ alt köşede kantharos.

Her iki sikke imajı Nicolet-Pierre 2002, 187 den alınmıştır : Nicolet-Pierre (H.), *Numismatique Greeque*, Paris, 2002.

nehri) olmak üzere bir dizi nehir de aynı işlevi görmekteydi. Thasos şaraplarını dünya piyasalarına taşıyan amphoralar ise adada üretilmekteydi. MÖ 4. yüzyılın başından itibaren bu amphoraların kulplarının damgalandığını görmekteyiz. ΘΑΣΙΩΝ *ethnikon*u menşei, seçilen bir sembol amphorayı üreten atölyeyi, *magistra* adı ise o amphoranın kalitesini kontrol eden memurun onayını göstermekteydi.[15]

birbirleriyle kıyaslanan Küçük Asya'nın Lesbos ve Khios şarapları Thasos'unkilerle beraber bir zenginlik, zarafet ve prestij göstergesidir.[13] Thasos şarabının en önemli alıcıları Balkan Yarımadası'nın sakinleri olan Trak ve Kelt kavimleri ile Karadeniz'in kuzey ve batı kıyılarındaki kentlerdi. Thasos, şarap karşılığı bu yerli kavimlerden başta buğday olmak üzere tuz, deri, bal, balmumu, yün, kürk ve köle almaktaydı.[14] MÖ 4. ve 3. yüzyıllar buğdaya karşı şaraba dayalı ticaretin en parlak dönemleri olarak görülmektedir.

Şarap amphoralar içinde Karadeniz kıyılarındaki alıcılara Hellespontos (Çanakkale) ve Bosporos (İstanbul) boğazları, Trakya ve Makedonya'nın iç kesimlerindekilere ise Thasos yakınlarında Ege denizine dökülen Hebros (Meriç) ve Strymon (Struma) nehirleri yoluyla ulaştırılmaktaydı. Karadeniz'de ise başta Istros (Tuna

MÖ 4. ve 3. yüzyıla tarihlenen Thasos amphoraları yoğun olarak Balkan Yarımadası'nın neredeyse tamamında ve Karadeniz kıyısındaki yerleşmelerinde karşımıza çıkmaktadır.[16] Bu amphoralar, üzerlerinde yer alan damgadan dolayı, çoğu zaman bugünkü Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Rusya Federasyonunda yapılan arkeolojik kazılarda bulundukları tabakanın tarihlendirilmesinde en önemli kriter konumundadır.[17] Buna karşın MÖ 4. yüzyılın başından itibaren ön yüzde şarap tanrısı Dionysos'un başı, arka yüzde ok atmaya hazırlanan Herakles tasvirli Thasos gümüş sikkelerine sahildeki yerleşmelerin neredeyse hiç-

birinde rastlanmaz.[18] Zira şarap bu bölgelerde tek genel geçer ödeme aracıdır.

Thasos şarapları sadece kuzey ülkelerinde değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz piyasalarında da hatırı sayılır bir pazar payına sahipti. Atina başta olmak üzere Ege adalarında, Küçük Asya sahillerinde, Kıbrıs'ta, Suriye-Filistin havzası ve Mısır'da bulunan amphoralar bunun en iyi göstergesidir.[19]

MÖ 3. yüzyılda Mısır ve Rhodos uluslararası ticarette söz sahibi olmaya başlar ve her iki bölgenin şarapçılığı da gözle görülür bir gelişme gösterir. Mısır'a ihraç edilen şarap miktarında bir azalma olmasına karşın, Thasos şarapları hâlâ çok tutmaktadır.[20] MÖ 2. yüzyılın yazılı kaynakları ise Thasos şaraplarından bahsetmez. Zira İtalya Yarımadası'nda şarap üretimi artmış ve bazı şaraplar -Falerne, Albain ve Hadrianum- kaliteleriyle öne çıkmıştır. Roma'nın Doğu Akdeniz ticaretinde boy göstermeye başlaması, İtalyan şaraplarının da bu piyasalara girmesi anlamına geliyordu. Şarap özellikle Kilikialı korsanlar ve Trak kabileleri

Thasos sikkelerinde, şarap ve tanrısı Dionysos'la bağlantılı bir figür vardır. Ön yüzünde, kucakladığı nympheyi kaçırmaya çalışan siren tasviri, arka yüzünde quadratum incusum görülen bu gümüş staterler başta Trakya ve Makedonya olmak üzere Balkan Yarımadası'nda sıkça görülür.

ile yapılan köle ticaretinde ödeme aracı olarak kullanılmaktadır.[21] Öte yandan damak tadı da değişmektedir. Artık rağbet edilen, başta Knidos olmak üzere Kos, Rhodos, Myndos ve Halikarnassos'un tuzlu şaraplarıdır. Şaraba bol miktarda katılan deniz suyu hem hacmini artırmakta hem de dengede tutmaktadır.[22] Yüksek alkollü, tatlı Khios (Sakız), Lesbos (Midilli) ve Thasos şarapları tuzlu şarapla rekabet etmekte zorlanır. Ayakta kalmayı başaran, ürün yelpazesi geniş olan Khios ve Lesbos şarapları olur. Thasos şarapları ise dünya piyasalarından çekilmiştir. Yine de MS 1. yüzyılda yaşayan ünlü yazar Plinius, *Historia Naturalis* adlı eserinde (XIV, 73 vd.) İtalya'ya ihraç edilen en iyi şarapların Khios, Lesbos ve Thasos'tan geldiğini belirtmektedir.

Bugün Taşoz adasının en önemli geçim kaynağı zeytin ve zeytinyağıyla, adanın ihtişamlı günlerinin kalıntıları görmeye gelen turistlerdir. Ünlü şaraplarından kalan tek şey,

Bademleri ve cevizleriyle ünlü bu adanın şarapları koyu kırmızı renkte. yüksek alkollü ve içindeki şeker oranının yüksek olmasından dolayı tatlı, likörümsüdür. Yavaş yavaş fermante olması ve zamanla olgunlaşması değerine değer katar. Sıcaktan ve yolculuktan çok fazla etkilenmemesi Thasos şaraplarının ihracını kolaylaştırmıştır.

Constantinus'un kızı Constantina'nın mezarından mozaik. Bağbozumunda üzüm ezenler. MS 1. yy Santa Constanza, Roma.

Doğer 2004: Doğer (E.), *Antik Çağ'da Bağ ve Şarap*, İstanbul, 2004.

Florentinus'un Thasos şarabının yapımına dair tarifi:[23] "Beş gün boyunca olgun üzümler güneşin altına salkım salkım konarak serilir... Altıncı günün ortasında toplanır, yarısı kaynatılmış deniz suyuna, diğer yarısı ise şıra karışımına sıcak sıcak daldırılır, sonra çıkartılan üzümler bir gün ve bir gece prese konur, ezilir; çıkan su kaplar içerisinde toplanır, pişmiş şıranın yirmi beşte biri ilave edilir. Baharın gün dönüm zamanı uygun kaplara aktarılır."

DİNÇER S. LENGER
PARİS IV SORBONNE ESKİÇAĞ TARİHİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ.

DİPNOTLAR

1 Boardman 1995 s. 278 vd.
2 Herodotos VI, 47 • Guide de Thasos 1967, s. 2.
3 Guide de Thasos 1967, s. 186.
4 Pouilloux 1954, s. 48 vd.
5 Théophraste, *De Lapidibus*, 1; Plinius *HN*, XV, 24. 5 • Brunet 1993 s. 203.
6 Salviat 1986, s. 173.
7 Salviat 1986, s. 147 • *SEG* XVIII, 347.
8 Fr. 82 Kock; Athenaios 29 e ve f • Salviat 1986, s. 157.
9 Aristophanes, *Lysistrata* 193 vd.• Salviat 1986, s. 158.
10 Aristophanes, *L'assemblée des femmes*, 1118 vd. • Salviat 1986, s. 159.
11 Aristophanes, *Ploutos*. 1018 vd • Salviat 1986, s. 159.
12 Euboulos: Fr. 124 Kock: Athénée, 28 f. • Salviat 1986, s. 161.
13 Tchernia 1986, s. 100 vd.
14 Pouilloux 1958, s. 9 diğinot 2; V. Parvan, *Getica*, 1926, p. 796; Garlan 1999, s. 137.
15 Bon 1957, s. 13vd; Guide de Thasos 1967, s. 181.
16 Bon 1957, s. 11; Guide de Thasos 1967, s. 181.
17 Kentin MÖ 390 ile 335 arasına tarihlenen amphoralarının corpusu Garlan 1993, bu tarihten 3 yüzyıla kadar tarihlenenleri ise Debidour 1986 tarafından yayınlanmıştır.
18 Picard 1994, s. 35.
19 Bon 1957, s. 12-13.
20 Papyrus de Zenon, Edgar 59012 ve 59013 • Salviat 1986, s. 193.
21 Tchernia 1986, s. 73.
22 Tchernia 1986, 193.
23 Florentinus, *Geoponiques* VIII, 23 • Salviat 1986, 172.

KAYNAKLAR

Billard 1913: Billard, (R.), La vigne dans l'Antiquite, Lyon, 1913.

Boardman 1995: Boardman (J.), Les Grecs outre-mer, Napoli,1995. (Fr. çeviren M. Bats).

Bon 1957: Bon. (A.M.)-(A), Les Timbres amphoriques de Thasos, Atina, 1957 (Etudes thasiennes, IV).

Brunet 1993: Brunet, (M.), "Vin local et vin de cru --les exemples de Délos et Thasos", BCH Supplement XXVI, 1993, 201-211.

Doğer 2004: Doğer, (E.), Antikçağ'da bağ ve şarap, İstanbul, 2004.

Franke-Marathaki 1999: Franke, P. R.-Marathaki, I., Wine and Coins in Ancient Greece, Atina, 1999.

Garlan 1999: "Reflexions sur le commerce des amphores grecques en Mar Noire", Production et commerce des amphores anciennes en Mer Noire (Ed. Y. Garlan), Aix en Provence, 1999, 131-142.

Guide de Thasos 1967: Ecole Française d'Archéologie d'Athènes. Guide de Thasos, Paris, 1967.

Picard 1994: "Monnales et commerce à Thasos", Entretiens d'archéologie et d'histoire 1., Les échangesdans l'Antiquite; le rôle l'État (ed. J.Andreau, P.Briant, R. Descat), Saint-Bertrand-de-Comminges, 1994, 31-45.

Pouilloux 1954: Pouilloux (J.), Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, I. Paris, 1954 (Etudes thasiennes, III).

Pouilloux 1958: Pouilloux (J.), Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos II. Paris, 1958 (Etudes thasiennes, V).

Salviat 1986: Salviat (Fr.), "Les vin de Thasos Amphores, vin et sourcesécrites", Recherches sur les amphores grecques, BCH, Supplement XIII, 1986, 145-196.

Tchernia 1986: Tchernia, (A.), Le vin de l'Italie Romaine, Essai d'histoire économique d'après les amphores, BEFAR, 261, Roma, 1986.

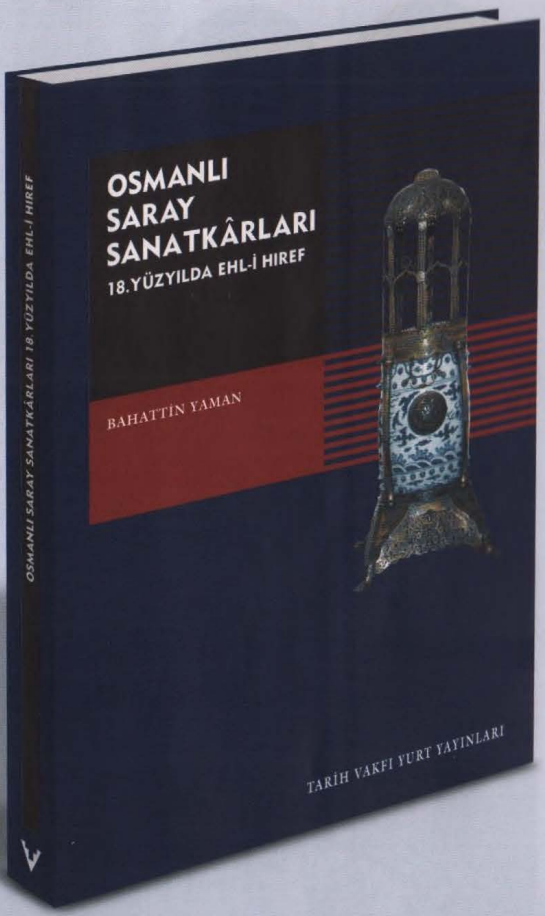
OSMANLI SARAY SANATKÂRLARI

18. YÜZYILDA EHL-İ HIREF

BAHATTİN YAMAN

ISBN 978-975-333-218-7
266 Sayfa

18,00YTL

17. yüzyılda İstanbul'da 40 mürekkep dükkânının varlığından ve 65 kişinin bu işle uğraştığından bahsedilmektedir. Mürekkep dükkânları bu dönemde Beyazıt'ta, Mürekkepçiler kapısı denilen yerde toplanmıştır.

Bunlar arasında Mürekkepçi Kadı lakaplı zatın yapmış olduğu mürekkep en meşhurudur. Bu esnaf kırmızı ve siyah mürekkep yapardı. Yazılacak hatta göre mürekkep imal edilirdi.

Eski mürekkepçiler kendilerinden mürekkep isteyenlere hangi hat çeşidi için istediklerini sorarlardı. Çünkü sülüs için ayrı, talik için ayrı, nesih için ayrı kıvamda mürekkep bulunurdu. Mesela kalemi hokkaya bir batırışta "oklu bir nesih besmelesi" yazılabilirse o mürekkep güzeldir. Batıdan gelen ucuz mürekkepler ile rekabet edemeyen mürekkepçiler zamanla kepenkleri kapatmak zorunda kalmıştır.

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr

TRAKYA KENTLERİ SİKKELERİNDE

*AGON*LAR

ALİYE EROL

Antikçağ boyunca Yunanistan'ın dışında Anadolu ve Trakya kentlerinde özellikle de Roma İmparatorluk döneminde kısmen dini, kısmen politik unsurlara bağlı olarak yoğun şekilde agonlar *düzenlenmiştir. Kentler şaşaalı, onursal bir unvana sahip olmak veya eyaletin "ilk kenti" statüsüne yükselmek için birbirleriyle kıyasıya çekişiyorlardı. Bölgenin* agonları, *yarışmalar sonunda verilen ödüller, yarışmacılar, yarışmaları düzenleyen yetkililer gibi pek çok bilgimizi agonistik temalı sikke ve yazıtlardan elde ediyoruz.*

Byzantion sikkesinin arka yüzü/ Caracalla dönemi. Caracalla ve Geta tokalaşıyorlar, aralarında, ödül tacı.

Yunanistan ve Anadolu arasında bir köprü görevi gören Trakya bölgesini antikçağda kabaca günümüz Bulgaristan topraklarının büyük bir kısmı, Yunanistan'ın doğusu ve Türkiye Trakyası toprakları oluşturmaktaydı. Trakya bölgesi kentlerinde de çeşitli *agon*lar düzenlenmiştir. Bölgenin *agon*ları, yarışmalar sonunda verilen ödüller, yarışmacılar, yarışmaları düzenleyen yetkililer gibi pek çok bilgimizi agonistik temalı sikkeler ve yazıtlardan elde ediyoruz. Sikkelerden anlaşıldığına göre, Roma İmparatorluk devrinde *agon* düzenleyen Trakya kentleri şunlardır:

ANKHIALOS

Bugün Bulgaristan'da modern Pomorie'ye lokalize edilen batı Karadeniz kıyısındaki Ankhialos,[1] sadece Roma İmparatorluk devrinde sikke basmıştır.

Septimius Severus (MS 193-211) ve Caracalla (MS 211-217) dönemi sikkelerinden Ankhialos'ta, *Seberia Nymphia* adlı oyunların düzenlendiğini öğreniyoruz.[2] *Nymphia* adı burada yerel bir nymphe kültünün varlığına işaret eder. Nymphe kültü antikçağda yoğun bir şekilde tapınım görmesine rağmen, ne yazıtlarda ne de sikkelerde bu kültle bağlantılı *agon* isimlerine Ankhialos kenti dışında rastlanmaz.[4] *Nymphia* adının Ankhialos sikkeleri üzerinde *Seberia* ile birlikte kullanılması muhtemelen eski dönemlerden beri kutlanan nymphe kültü oyunlarının Severuslar döneminde imparatorluk kültü oyunları ile kaynaştırıldığını ve

Agon nedir?

Agonlar, yarışmacıların bir ödül için yarıştıkları oyunlar, müsabakalardır. Bu yarışmalar, bedensel becerinin sergilendiği atletik oyunlar, müzik, şiir yarışmaları ve atlı araba yarışlarından oluşuyordu.

Bugün Türkçede de kullandığımız "panayır" sözcüğünün kökenini oluşturan eski Yunanca *panegyria* terimi, antikçağda tanrı, kahraman veya imparatorlar onuruna yılda bir veya belirli aralıklarla düzenlenen dini festivalleri ifade ederdi. Bu festivaller; kurban törenleri, ziyafetler, resmi törenler, alaylar gibi çeşitli etkinliklerden oluşuyordu. Bu etkinlikler içinde kuşkusuz en önemlisi ve halkın en çok ilgi gösterdiği bölüm *agon*lardı (Lat. *Certamina*). *Agon*lar, yarışmacıların bir ödül için yarıştıkları oyunlar, müsabakalardır. Bu yarışmalar, bedensel becerinin sergilendiği atletik oyunlar, müzik, şiir yarışmaları ve atlı araba yarışlarından oluşuyordu. Eski Yunan toplumunu birleştiren unsurlar arasında sayabileceğimiz *agon*lar, erken dönemlerden itibaren önemli bir konuma sahip olmuştur. Pek çoğunun kökeni tarım ya da tanrı ve kahraman kültlerine dayansa da *agon*ların ortaya çıkışının cenaze törenleriyle ilişkili olduğu da söylenebilir. Eski Yunan dünyasında en iyi bilinen belli başlı festivaller Zeus onuruna düzenlenen *Olympia* (Olimpiyat oyunları), Apollon onuruna düzenlenen *Nemea* ve *Pythia*, Poseidon onuruna düzenlenen *Isthmia* oyunlarıdır.[31]

*Agon*lar, antikçağ boyunca Yunanistan'ın dışında Anadolu ve Trakya kentlerinde, özellikle de Roma imparatorluk döneminde kısmen dini, kısmen politik unsurlara bağlı olarak yoğun şekilde düzenlenmiştir. Kentler şaşaalı, onursal bir unvana sahip olmak veya eyaletin "ilk kenti" statüsüne yükselmek için birbirleriyle kıyasıya çekişiyorlardı. Ayrıca imparatorluk kültüne ve tapınağına sahip olmak bir kent için en büyük itibar kaynağıydı. Bu kültlerle ve onursal unvanlarla bağlantılı görkemli festivaller düzenleme konusunda da birbirleriyle yarışıyorlardı. Bu festivaller, zafer kazananların yanı sıra oyunların düzenlendiği kentlere prestij de kazandırıyor, Yunan dünyasının dört bir yanından gelen izleyiciler sayesinde kentlerin ekonomilerine önemli katkılar sağlıyordu.[32]

Ankhialos sikkesi, III. Gordianus. Çıplak atlet, palmiye dalı ve çelenk tutuyor.

Perinthos sikkesi, III. Gordianus. Yarışma öncesi kura çeken atlet.

Byzantion sikkesi, Severus Alexander. Ön yüzde imparatorun büstü, arka yüzde agonistik ödül tacı.

birlikte kutlandığını göstermektedir. Kentin agonistik temalı bir sikkesi üzerinde, masa üstünde iki farklı ödül tacının tasvir edilmesi belki de arka arkaya iki gün düzenlenen eski nymphe kültü ve yeni imparatorluk kültü oyunlarının işaretidir.[5]

III. Gordianus devri (MS 238-244) ile birlikte, agonistik masa üstünde ödül taçlı sikke tipinin sona erdiğini görüyoruz. Bu dönem sikkeleri üzerinde *agon*ları işaret eden lejand bulunmasa da kendini taçlandıran veya elinde çelenk ve palmiye dalı tutan atlet betimleri *agon*ların düzenlenmeye devam ettiğini göstermektedir.[6] Ancak sikkeler üzerinde *agon*larla ilgili bir lejand veya bir atribü olmadığında, çıplak bir erkek figürünün atlet olarak tanımlanması da her zaman doğru değildir. Örneğin Bizye (Vize) kentinin bilinen agonistik temalı bir sikke tipi yoktur, kentin II. Philippus (MS 247-249) devrine ait sikkeleri üzerindeki çıplak erkek figürü atlet değil, satyr olmalıdır.[7]

BYZANTION

Byzantion (bugünkü İstanbul) kentinin sikke ve yazıtlarında *Antoneinia Sebasta* oyunlarının isimleri oldukça sık geçer.[8] Bu *agon*un adı ilk kez İmparator Caracalla (MS 198-217) sikkelerinde kullanılmıştır. Byzantion kenti, Septimius Severus ve Pescennius Niger arasındaki mücadelede Niger tarafından işgal edilip onun tarafında yer aldığından, S. Severus'un zaferinden (MS 194) sonra köy statüsüne getirilerek Perinthos kentine bağlanmıştı. Kent daha sonra Severus'un oğlu Caracalla (MS 198-217) döneminde yeniden onarılarak bayındır hale getirilmiştir.[9]

Bu dönemde basılan agonistik betimli sikkelerde imparator, kent tanrıçası Tykhe ile birlikte bir ödül tacı tutar halde tasvir edilmiştir.[10] Ayrı-

ni ile birlikte kentte imparatorun onuruna büyük ve görkemli *agon*lar düzenlenmeye başlanmıştır.

Perinthos sikkeleri üzerinde Septimius Severus (MS 193-217) döneminden itibaren farklı betimlemelerle *Aktia, Philadelpheia, Pythia, Severia* (ayrıca *Severeia Perintheia* olarak) adlı *agon*ların varlığı tespit edilmektedir.[18] *Severeia agon*ları Küçük Asya ve Trakya'daki başka kentlerde de görüldüğü gibi, S. Severus'un onuruna düzenlenirdi.[19] *Philadelp-*

Perinthos sikkelerinde agonistik ödül masası ve ödül tacı sık sık imparator kültü tapınağı ile birlikte betimlenir. Ödül çelenkleri, atletler, Apollon, Tykhe, Nike, Herakles veya imparatorun kendisi agonistik atribülerle birlikte tasvir edilir. Agonun adını işaret eden bir yazının yer almadığı atlet betimli sikkeler de *bulunmaktadır. Atlet, yarışmadan önce veya kurasını çektikten sonra yarışma alanına giderken betimlenmiştir.*

Philippopolis sikkesi, Elagabalus. Agonistik ödül tacı, üzerinde ΠΥΘΙΑ

ca Caracalla'nın, kardeşi Geta ile tokalaşırken ve aralarında ödül tacı bulunan sikke tipleri de mevcuttur.[11] Severuslar hanedanı üyeleri (özellikle Caracalla ve Geta) onuruna ve Severuslar hanedanı boyunca düzenlenen bu *agon*ların isimleri sikkeler üzerinde *Antoninia, Antoneinia, Antonineia* gibi değişik formlarda geçer.[12] Schönert-Geiß'a göre bu *agon*lar ilk kez MS 211/2'de, son kez de MS 227/8 tarihinde Severus Alexander (MS 222-235) devrinde düzenlenmiştir.[13]

Byzantion'da, Severus Alexander devrinde basılan sikkelerin biraz daha geç bir evresinde *Sebasta* adıyla da imparatorluk kültü oyunları görülür. Bazı kentlerde *Sebasta*, bazı kentlerde de *Augusteia* adıyla düzenlenen bu *agon*lar imparatorluk kültü veya Roma-Augustus kültü ile bağlantılıdır.[14] Kent, Severus Alexander devrinde Neokorosluk unvanı almamış olsa da *Sebasta* adı imparatorun kendi kültü ile alakalı olmalıdır.[15] Imparator ve kent tanrıçası Tykhe'nin birlikte, ödül taçlarının olduğu bir masa üzerinde bir kap tuttukları sahne Imparator ve *agon*lar arasındaki bağlantıyı gösterir.[16] Severus Alexander'dan sonra da Byzantion sikkelerinde MS ca. 235'te Ceasar Maximinus, daha sonra III. Gordianus (MS 238-244), Volusianus (MS 251-253), Valerianus (MS 253-260) ve Gallienus (MS 253-268) dönemlerinde agonistik betimli sikkelere rastlanır. Fakat artık *agon*ların isimleri sikke lejandlarında yer almaz.[17]

Byzantion sikkeleri yukarıda belirtilen tipler dışında, içinde palmiye dalları bulunan agonistik ödül taçları, agonistik masa üzerinde duran ödül taçları ve amphoralar, palmiye dalı tutan çıplak atlet betimleri gibi çok çeşitli agonistik betimlemelere sahiptir.

PERİNTHOS

Trakya bölgesinin en önemli kentlerinden biri olan Perinthos (bugünkü Marmara Ereğlisi), Septimius Severus ve Pescennius Niger arasındaki taht kavgasında Nikomedia ve Tarsos ile birlikte Severus'u desteklemiş ve Severus'un zaferinden sonra MS 196 yılında neokoros'luk unvanını kazanmıştır. Bu neokorosluk unva-

heia ise Caracalla ve kardeşi Geta adına düzenelenen *agon*ların adıdır. Kardeş sevgisi bayramı anlamında kullanılan bu ad aslında Septimius Severus'un oğulları Geta ve Caracalla ile ilgilidir. Imparator, iki kardeş arasındaki iyi ilişkileri ve uyumu resmileştirerek halka bir bayram, şenlik adıyla duyurmuş oluyordu. Fakat bu sadece Septimius Severus'un dileği olarak kalmıştır.

Kentin *Aktia* ve *Pythia* oyunlarının Severuslar döneminden önce de düzenlendiği, yazıtlardan anlaşılmaktadır.[20] ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ ΠΥΘΙΑ ve ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ ΑΚΤΙΑ lejandlı, iki ödül tacının birlikte betimlendiği sikkelerden, *Pythia* ve *Aktia* oyunlarının *Philadelpheia* ile birleştirilerek kutlandığını öğrenmekteyiz.[21] Geta'nın öldürülmesinden sonra *Philadelpheia* adı yok olmuş, ancak *Aktia* ve *Pythia agon*ları Elagabalus, Severus Alexander ve III. Gordianus devrinde de düzenlenmeye devam etmiştir. Gallienus (MS 253-268) devrine ait sikkeler üzerindeki ödül taçları betimlenmesine rağmen, kentteki sikke basımının bu son aşa-

masında *agon*ların isimlerine artık rastlanmamaktadır.[22]

Perinthos sikkelerinde agonistik ödül masası ve ödül tacı sık sık imparator kültü tapınağı ile birlikte betimlenir. Ödül çelenkleri, atletler, Apollon, Tykhe, Nike, Herakles veya imparatorun kendisi agonistik atribülerle birlikte tasvir edilir. *Agon*un adını işaret eden bir yazının yer almadığı atlet betimli sikkeler de bulunmaktadır. Atlet ya yarışmadan önce, urneden (kap) kura çekerken ya da kurasını çektikten sonra yarışma alanına giderken betimlenmiştir.[23] Zafer kazanan atlet bir elinde palmiye dalı, diğer eliyle ödül tacını başına koyar halde veya palmiye dalı omuzlarında olarak, elinde tuttuğu ödül tacı ile farklı şekillerde tasvir edilmiştir.[24]

PHILIPOPOLIS

Bugün Bulgaristan'da Plovdiv'e (Filibe) lokalize edilen ve adını Makedonya Kralı II. Philippos'tan alan kent, Roma İmparatorluğu devrinde Thracia eyaletinin metropolisi unvanını alarak bölgenin en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir.

Caracalla devrinde çeşitli kısaltmalarla görülen KOINON ΘΡΑΚΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑ ΠΥΘΙΑ ΕΝ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙ lejandlı, bir meclis niteliğindeki Trakya Koinonu'nun Büyük İskender onuruna Philippopolis'te hükümdar kültü ile kaynaşmış Pythia oyunları düzenlediğini gösterir.[25] Caracalla, kendi başarılarını Büyük İskender ile karşılaştırarak ve İskender'i örnek alarak kendisini zafer kazanan bir kumandan olarak yansıtmaktan hoşlanırdı. Bazı agonistik lejandlı sikkelerinde imparatorun (ya da hatta belki de kendini özdeşleştirdiği İskender'in) at üstünde savaşırken veya selam verirken betimlenmesi şaşırtıcı değildir.[26]

Elagabalus egemenliğinde (MS 218-222), kentin ana tanrısı olan Apollon Kendreisos onuruna ΚΕΝΔΡΕΙΣΣΕΙΑ ΠΥΘΙΑ oyunları düzenlenmiştir.[27] Elagabalus döneminde agonistik temalı sikkelerin birdenbire çoğalması ve yeni oyunlar düzenlenmesi kente verilen neokorosluk unvanı ile bağlantılı olmalıdır. Bu dönemdeki sikkeler üzerinde, Apollon ve imparator birlikte, bir ödül tacının üstünde tapınak tutar halde betimlenmişlerdir.[28] Yazıtlardan, birinci (*prota*) ve büyük (*megala*) olarak nitelendirilen Philippopolis kentinin *Kendreiseia Pythia agon*larının kutsal (*hieros*) ve ekümenik, yani herkese açık (*oikoumenikos*) karakterli oyunlar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *eiselastikos* sözcüğü de bu oyunlar sonunda zafer kazananın, kentine tıpkı zafer kazanmış bir imparator gibi döneceğini ve tüm giderlerinin kamu tarafından karşılanacağını ifade ediyordu.[29] Philippopolis sikkelerinde oyunların propagandasını yapan ödül tacı ve ödül masası betimlerinin yanı sıra oyunların içeriği hakkında bilgi veren, disk atan sporcu ve güreşçi betimlerine de rastlanır.[30]

ALİYE EROL
ARAŞ. GÖR. İÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

DİPNOTLAR

1 İ. Burian, "Anchialos" *DNP* I (1996), s. 676. G. Hirschfeld, "Anchialos" *RE* I (1894), s. 2103.
2 *BMC Thrace*, s. 84, 10 (S.Severus) ve 13 (Caracalla).
3 Bkz. H. Herter, "Nymphiai" *RE* XVII, 2, (1937), 1527-1558.
4 H. Karl, *Numismatische Beiträge zum Festwesen der Kleinasiatischen und Nordgriechischen Städte im 2./3. Jahrhundert*, Saarbrücken, 1975., s. 88.
5 W. Leschhorn, "Griechische Agone in Makedonien und Thrakien. Ihre Verbreitung und politisch-religiöse Bedeutung in der römischen Kaiserzeit", s. 399-415, *Stephanos Nomismatikos. Edith Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag* (Hrs. Ulrike Peter) Akademie Verlag, 1998, s. 408.
6 *SNG Cop.*, 442 ve 443. H. Karl yukarıda sözü edilen çalışmasında, bu sikkeler üzerindeki ΟΥΑΤΙΑΝΩΝ ΑΓΧΙΑΛΕΩΝ lejandındaki *Ouipianon* kelimesini yanlışlıkla ΟΛΥΜΠΙΑΝΩΝ olarak vermiştir (s. 94).Gerçekte bu ifade *Olympia* oyunlarını değil, Traianus'un Dacia zaferinden sonra Balkanlar'daki diğer pek çok kent gibi Ankhialos'un da imparatorun diğer ismi olan Ulpius adını onursal olarak kullandığını işaret eder.
7 Bkz. J. Jurukova, *Die Münzprägung von Byzye*, Berlin 1981.
8 L.Moretti, *Iscrizioni agonistiche greche*, Roma, 1953, s. 266; E. Schönert-Geiß, *Die Münzprägung von Byzantion, Teil 2*, Berlin, 1972. No. 1539, 1618, 1624, 1722.
9 CAH XII (1981-Reprinted), s. 11.
10 Schönert-Geiß, 1972, No. 1537.
11 Schönert-Geiß 1972. No. 1535; *BMC Thrace*, s. 102, 75.
12 Karl 1975, s. 16-17.
13 Schönert-Geiß 1972, s. 39 vd.
14 Karl 1975, s. 122-123.
15 Leschhorn 1998, s. 410.
16 Schönert-Geiß 1972, no.1742.
17 Schönert-Geiß 1972, no.1795, 1802 vd., 1850, 1815 vd., 1829.
18 Schönert-Geiß, E., *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin 1965,s.46 vd.
19 Bkz. C.E. Bosch, "Die Festspiele von Nikala" *Jahrbuch für kleinasiatische Forschung* I, 1950, s. 80-90; Karl 1975, 124-127; R. Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik*. Duesseldorf, 1985, s. 71 vd.
20 *IGR* I 802; *IGR* IV 161; Moretti, 1953, No: 75, s. 221.
21 Schönert-Geiß 1965, no 505 ve 581.
22 Leschhorn 1998, s. 411.
23 Schönert-Geiß 1965, no 458, 695, 699, 841 ve 842.
24 Schönert-Geiß 1965, s. 52 ve karş. No. 592, 694, 834.
25 *BMC Thrace* 36-41, *SNGCop.* 780-781.
26 Leschhorn 1998, 412.
27 Adler, "Kendreiseia, Kendrisios" *RE* XI, (1914), s 171.
28 T.E. Mionnet, *Description de Médailles antiques, grecques et romaines* vol. I, Paris, 1806-1813, s. 418, 355. Ayrıca bkz. Th. Gerassimov,"Les Alexandria, Pythia et Kendreisia à Philippopolis" *Festschrift D. Decev*, Sofia, 1958, s. 289-304.
29 *IGBulg.* III 1, 889, 89- 893; Leschhorn 1998, s. 413. Ayrıca bkz. P. R. Franke, *Kleinasien zur Römerzeit. Griechisches Leben im Spiegel der Münzen*, München, 1968, s. 25-26. *Roma Döneminde Küçükasya. Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*, Çev.: Nezahat Baydur, Ege Yayınları, 2007).
30 *BMC Thrace*, s. 166, 36 ve s. 167, 44; *SNG Cop.* 780.
31 O.W. Reinmuth, "Agones" *Der Kleine Pauly* I, Stuttgart, 1964, s. 135-139; W. Decker, *Sport in der griechischen Antike*. München, 1995, s. 39 vd.; D.&A. Klose-G. Stumpf, *Sport Spiele Sieg. Münzen und Gemmen der Antike*, München 1996; W., Decker, "Sportfeste" *DNP* 11, Stuttgart, 2001, s. 847-855.
32 W. Leschhorn "Die Verbreitung von Agonen in den östlichen Provinzen des römischen Reiches" *Stadion XXIV*, 1 Colloqium "Agonistik in der römischen Kaiserzeit" Landhaus Rothenberge bei Münster 25.-27. Oktober 1995, s. 31-57. D.O.A. Klose, "Festivals and Games in the Cities of the East During the Roman Empire" *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Oxford, 2005, s. 125-133, Z. Newby, *Athletics in the Ancient World*, Classical World Seris, 2006, s. 38-42.

KISALTMALAR

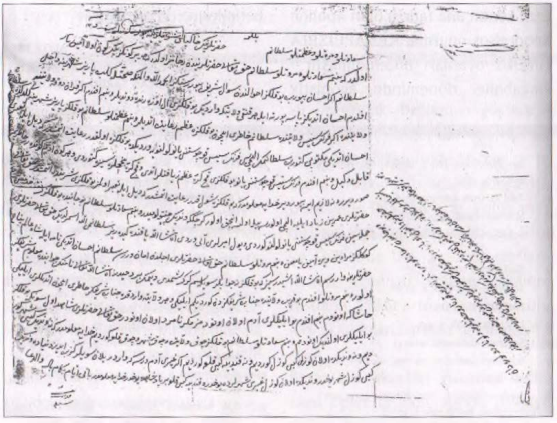
BMC Thrace: *British Museum Catalogue of Greek Coins, The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace & c.* (haz. B.V. Head - P. Gardner), Londra, 1877.
CAH: *The Cambridge Ancient History*.
IGBulg.: *Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae*, Sofia III/1 1961.
IGR I: *Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes*, 1911-1927.
SNG Cop.: *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Thrace*. 1942, Copenhagen.
RE: *Paulys Real Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*.

VENEDİK ARŞİVİNDEN BELGELER

17. YÜZYILDA PARİS'TE BİR MÜSLÜMAN SEYYAH

PROF. MARIA PIA PEDANI

Venedik arşivlerinde bulunan Türkçe dokümanlar arasındaki 2.000 no'lu belge Paris'ten Osmanlıca olarak yazılmış bir mektuptur. Üzerinde yazanın imzası olmamasına rağmen, belgenin arkasına 18. yüzyılda İtalyanca olarak yazılmış bir nottan, yazarın isminin "Seyfi" olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bir de tam olarak okunamayan bir mührün üzerinde "bin Mîr Seyfi" yazısı az çok görülmektedir. Belge 460 mm uzunluğunda ve 290 mm genişliğinde olup, siyah mürekkeple yazılmıştır.

Belge 460 mm uzunluğunda ve 290 mm genişliğinde siyah mürekkeple yazılmış, ancak kötü bir durumda olup, bazı kısımları kayıptır.

ÇEVİREN:

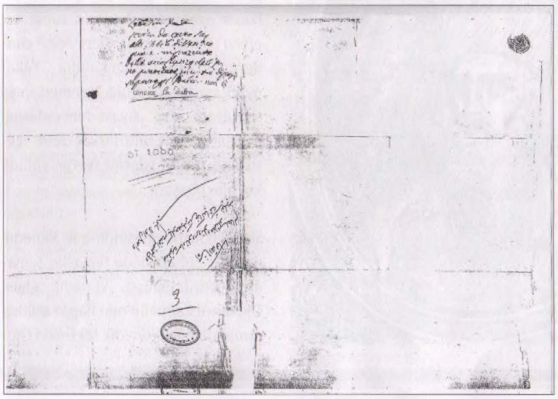
DOÇ. DR. SALİM AYDÜZ

Günümüzde araştırmacılar, modern çağda, Batı'da düşünülenden çok daha fazla Müslüman diplomat ve seyyahın olduğunu belirtirler. Nitekim arşivlerde saklanan sayfaları dikkatle okumak bunu anlamak için yeterlidir. Bunlara göre, seyyahlar genellikle İtalya'nın Venedik, Ancona gibi liman şehirlerine gelir ve oradan da Roma, Floransa, Napoli gibi şehirlere ve hatta Fransa gibi ülkelere geçerler. Bu kişilerin bazıları kamuoyunda çok büyük bir etki bırakır. Mesela 1582 yılında İstanbul'da yapılacak olan şehzadelerin sünnet düğününe Fransa kralını davet eden Osmanlı elçisi Hasan Ağa bunlardan birisidir. III. Henry bu nedenle düşmanları tarafından le roi turc (Türk Kralı) diye anılmıştır. Fransa'daki bir diğer meşhur Osmanlı elçisi 1669 yılında Paris'te bulunan Süleyman Ağa olup, onun davranışları Molière'in *Le bourgeois gentilhomme* (*Kibarlık Budalası*) isimli oyununa ilham vermiştir. Diplomatlar genellikle onurlarına verilen büyük ve gösterişli bir merasimle kabul edildikleri için, seyahatleriyle ilgili belgeleri bulmak nispeten kolaydır. Diğer yandan, Avrupa ülkelerinde ticaret yapan Müslüman tüccarlar da vardır ve bu kişilerin yaptıkları işler zaman zaman noter defterlerine kaydedilmiştir. Son olarak İslam ülkeleri için çalışan casuslardan da söz etmek gerekir. Bunlar genellikle Batı ülkelerinde seyahat eden Müslüman tüccarlar olup, tespit edilmeleri hayli zordur ve bu sebepten halk arasında, genellikle İslam ülkeleri yararına bu tür faaliyetleri yürüten kişilerin Yahudiler olduğu söylenegelmiştir.

İlginç bir mektubun yazarının tasnif edilmesi son derece zor olan kayıtlarını, Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe belgeler arasında bulmak mümkündür. 15. yüzyıldan Venedik Cumhuriyeti'nin sonuna kadar geçen süreç içerisinde, savaş ve barış zamanlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasındaki uzun süreli ve yoğun ilişkileri yansıtan bu koleksiyon, uzun zamandan beri Batı Avrupa'daki en zengin koleksiyonlardan birisi olarak tanınmakta. Bu koleksiyonun asıl hacmini, Venedik gizli idaresi tarafından hazırlanmış olan İslami nitelikli resmi belgeler oluşturmaktadır. Fakat bu koleksiyon, yüzyıllar içinde Venedikli arşiv-

cilerin tasnif etmekte zorlandıkları Arapça veya Türkçe yazılmış diğer belgeleri de ekledikleri bir çekirdek etrafında oluşmuştur.[2] Türkçe dokümanlar arasındaki 2.000 no'lu belge, Paris'ten Osmanlıca olarak yazılmış bir mektuptur. Üzerinde yazanın imzası olmamasına rağmen, belgenin arkasına 18. yüzyılda İtalyanca olarak yazılmış bir nottan, yazarın isminin "Seyfi" olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bir de tam olarak okunamayan bir mührün üzerinde "bin Mir Seyfi" (Mir Seyfi'nin oğlu) yazısı az çok görülebilmektedir. Belge 460 mm uzunluğunda ve 290 mm genişliğinde olup, siyah mürekkeple yazılmıştır ancak kötü bir durumdadır ve çeşitli yerlerinden küçük parçalar kayıptır.[3] Belgenin üzerinde tarih yoktur ve arkasında, "Sultanım" ile Venedik yöneticilerine yazıldığı belli olan "Beyler" hitabı[4] bulunur nio Basadonna'ya sunduğu saygı ifadeleriyle biter.

Mektubun muhtevası, yazarın kim olduğunu ve niçin Paris'te bulunduğunu anlamamıza imkân vermez. bulunan elçi Battista Nani'ye 6 Mayıs 1656'da yazılan bir mektupta bu şahsın "Seifis Ağa" isimli bir İranlı olduğu ve Girit'teki Osmanlı ordusundan kaçıp Venedik'e geldiği, buradan ayrılıp Habsburg toprakları

Belgenin üzerinde tarih yoktur, arkasında *"Sultanım"* ile Venedik yöneticilerine hitaben yazıldığı belli olan *"Beyler"* hitabı bulunur.

1658'de Tatar elçilik heyeti Viyana'da bulunmaktadır. Aynı dönemde uluslararası politik durum hakkında bilgili bir seyyah İstanbul'dan Leghorn'a gelmiş ve Fransızlarla ilişkiye geçmiştir. Bu esnada Venedik sekreteri Giovanni Battista Ballarin senatoya bir mektup yazarak İranlı gibi giyinmiş, İtalyanca bilen bir Türk'ün casus olarak gönderildiğinden bahseder.

("beyler" kelimesi genellikle Venedik Signoria'sı kastedilerek kullanılırdı). Yazar, Venedik yetkililerine, kendisine Tuscana, Ceneviz bölgesi ve Fransa'da seyahat etmesine imkân sağlayan bir pasaport verdiklerinden dolayı teşekkür etmektedir. Paris'e sağlıklı bir şekilde ulaşmış olan yazarı Venedik elçisi Francesco Giustinian Lolin iyi bir şekilde ve dostça karşılamış, şehrin bahçelerinde ona eşlik etmiş, şerefine ziyafetler vermiş, her gün bir adamını göndererek halini hatırını sordurarak işlerini halletmesi hususunda yardım etmiştir. Yazar, Venedik yöneticilerine şimdi ayrılmak üzere olduğu Venedik kadar güzel bir şehir ve Kandiye gibi bir kale görmediğini söyler, her şeyi efendisine anlatacağını da ilave eder. Mektup, Seyfi'nin tanıdığı üç Venedikli soylu Andrea Corner, Leonardo Loredan ve Anto-

Fransa'daki Francesco Giustinian Lolin isimli tek Venedikli elçi 1655 yılında Venedik'ten Paris'e gitmiş ve 3 Şubat 1661 yılında Madrid'de ölmüştür.[5] Türklerle Venediklilerin Girit Adası'nda savaşmakta oldukları bir dönemde, Signoria'nın görünüşte ciddi bir sebep olmamasına rağmen bir Osmanlı'ya pasaport vermesini anlamak hayli zordur. Elçi Giustinian Lolin tarafından Venedik senatosuna bilgi vermek üzere yazılan iki mektupta şu bilgiler verilmektedir: Ekim 1656'da cumhuriyet tarafından kendisine verilmiş bir pasaport ile Paris'e gelmiş olan "Aga Sep" isimli bir İranlı, 1 Kasım'da Fransa kralının huzuruna kabul edilmiştir.[6]

Bu kişi hakkında senato tarafından elçiye herhangi bir tavsiye mektubu gönderilmemiş olması yeterince tuhaftır; diğer yandan, Almanya'da

üzerinden Tana'ya ulaşarak, Osmanlı topraklarına girmeden karadan kendi ülkesine gitme niyetinde olduğu belirtilir.[7]

"Sep", "Seifis Aga" ve Paris'ten yazılan mektubun yazarının aynı kişi olduğu tahmin edilmekle birlikte, bu zatın niçin Paris'e gittiği ve gerçekten İranlı olup olmadığı kesin değildir. Aynı dönemde Batı'da seyahat eden başka Müslümanlar da vardır. Venedik kayıtlarına göre, mesela 1652 yılında bir yeniçeri ve bir tercüman Venedik'e gelir ve oradan Fransa'ya geçerler. Nisan 1656'da Yusuf isimli bir başka İranlı, Tana ve İran'a ulaşmak üzere Girit'ten gelir; aynı yılın ekim ve kasım ayları arasında Girit adasından esir alınan Mustafa isimli bir Osmanlı, kendisini barış konusunu konuşmak üzere sultan ve valide tarafından gönde-

gideceğim" diyerek Paris'e gitmesi bu hipotezi destekleyebilir.[8]

Osmanlılar için 1656 yılı politik açıdan bir dönüm noktasıdır; senenin ilk aylarında durum oldukça karışıktır ve sultanın danışmanlarına haber vermeden Mustafa isimli bir elçiyi barış görüşmeleri için göndermiş olması mümkündür. Fakat eylül ayında Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olur, siyasi hava derhal değişir ve Köprülü birkaç sene içerisinde devlet işlerini tekrar yoluna koymayı başarır.

Savaş (Girit) esnasında bile Venedik ile İstanbul arasında temaslar tamamen kesilmemişti. Venedik elçisi Giovanni Cappello'nun hapse atıldığı zamanda bile, Venedik sekreteri Giovanni Battista Ballarin diplomatik kanalların açılmasını sağladı. Serbest bırakılıp İstanbul'dan Venedik'e döndüğünde, Ballarin onun yerini aldı; 1660 yılında Levant'ta iken yaptığı hizmetlerden dolayı cancellier grande'liğe tayin edilerek ödüllendirildi. Ancak bu makamı resmen üzerine almak için hiçbir zaman ülkesine geri dönemedi ve 1666 yılında Girit'e giderken öldü. Fransız elçisi Jean de La Haye seigneur de Vantelet oğlu ile birlikte aynı dönemde İstanbul'daydı. Fransızların Venediklileri destekler görünmesi La Haye'in işini zorlaştırıyordu, ayrıca çok yaşlı olduğundan dolayı uzun süre görevinde kalamayacağını düşündüğü Köprülü Mehmed Paşa'ya sadrazam olduğunda, mutat olduğu üzere verilmesi gereken hediyeyi vermediğinden, paşanın kişisel düşmanlığını kazanmıştı. Keza La Haye 1659'da hapse atıldı ve 21 Temmuz 1661'de sultanla olağan görüşme merasimini yapmadan İstanbul'dan ayrıldı.[9]

"Sep"in Paris yolculuğu bu tarihlerde gerçekleşti. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir başka cephe açılması ve İran ile daha önceden kurulmuş olan bağların yenilenmesi beklentisiyle Venedikliler onu iyi ağırladılar ve bir pasaport verdiler. Bütün Kandiye Savaşı boyunca Venedik senatosu Şah'a mektuplar ve elçiler göndererek Osmanlı'ya karşı savaşması için onu teşvik etti.[10] Şayet bu tuhaf seyyah gerçekten bir Osmanlı casusu ise -ki her şey bunu işaret ediyor- düşmanları sayesinde görevini başarmış durumdadır. Onun Paris'e yolculuğu, 1597 yılında Venedik lordlarına bir mektup yazan ve Fransız topraklarındaki çok kötü bir yolculuk tecrübesinden sonra kendi ülkesi olarak tanımladığı Venedik Cumhuriyeti'ne ulaştığında mutluluğunu ifade eden müteferrika Mustafa'dan daha hoş geçmiştir. Gerçekte Venedik'in bir Müslüman seyyaha sunduğu mallar, Avrupa'nın hiçbir şehrinde bulunamaz. Bu noktada, 17. yüzyılda İstanbul'a gelmiş olan bir Fransız seyyah olan Fuillaume-Joseph Grelot'un yazdığı kitaptan bahsetmek gerekir. Kitapta, Grelot İstanbul'da iken, Paris ve Marsilya'da bulunmuş olan Şamlı bir Türk'ün Avrupalıların temizliğine dair sarf ettiği küfürleri hiçbir zaman duymadığından bahseder.[11]

Fransızların Venediklileri destekler gibi görünmesi La Haye'in işini zorlaştırıyordu, ayrıca çok yaşlı olduğundan dolayı uzun süre görevde kalamayacağını düşündüğü Köprülü Mehmed Paşa'ya sadrazam olduğunda, mutat olduğu üzere verilmesi gereken hediyeyi sunmadığından paşanın kişisel düşmanlığını kazanmıştı. Keza La Haye 1659'da hapse atıldı ve 21 Temmuz 1661'de sultanla olağan görüşme merasimini yapmadan İstanbul'dan ayrıldı.

1656 yılı politik açıdan bir dönüm noktasıdır. Eylül ayında Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olarak tayin edilir; siyasi hava değişir, birkaç sene içerisinde devlet işleri yoluna konur.

rilmiş bir elçi olarak tanıtır. 1658'de imparatorun sarayında bulunan bir Venedik elçisine göre, bir Tatar elçilik heyeti Viyana'da bulunmaktadır. Aynı dönemde uluslararası politik durum hakkında bilgili, ancak kimliği belli olmayan bir seyyah İstanbul'dan Leghorn'a gelmiş ve kimi Fransızlarla ilişkiye geçmiştir. Bu esnada Venedik sekreteri Giovanni Battista Ballarin senatoya bir mektup yazarak İranlı gibi giyinmiş, İtalyanca bilen bir Türk'ün casus olarak gönderildiğinden bahseder. 1659 yılında, Dubrovnik'ten bir şahıs sadrazam tarafından yazılmış bazı mektuplarla birlikte Lyons'tadır ve 1660 yılında Magrib'den bir elçi Marseiles ve Paris'e ulaşır. Hepsi değilse bile bu insanların en azından bir kısmının Osmanlı Devleti için casusluk yapmakta olması muhtemeldir. Gerçekten de, "Sep/Seyfi"nin "Tana'ya

PROF. MARIA PIA PEDANI (VENEDİK)
STORIA DEI PAESI ISLAMICI/ DIP. DI STUDI STORICI/SEZ. DI STUDI INTERNAZIONALI
SALİM AYDÜZ
SENIOR RESEARCHER MANCHESTER ÜNİVERSİTESİ

Hüdâ'ya ma'lumdur ki ne Venedik gibi şehir gördim ve ne Venedik'de olan güzel gibi güzel gördim(...)

1. Hüve.
2. Sa'adetlü ve mürüvvetlü ve 'azametlü sultanım, beyler,[12] hazretlerinin hak-i pâyi şeriflerine yüz ve gözler sü[rerim **********
**********]
3. oldur ki, benim sa'adetlü ve mürüvvetlü sultanım. Hak Ta'âlâ hazretlerinden ricâmız oldur ki her bir gününüz biñ gün ola. Amin. [**********]
4. Sultanım eğer ihsan buyurub bu kulunuz ahvalinden sual[i]l şerif buyurursanız,[13] elhamdülillah, ve almin[14] ki sihhatle gelib Pariz şehrine dâhil [olduk. *********]
5. Efendim, ihsan etdi[ğ]iñiz pasaporta ile herqangi vilayetki vardık bu kulu'uzi[15] el üzerinde dutdılar ve benim efendim eğer qran duqa vilayetinde, eğer Ceneviz[
6. vilayetinde, eğer Franksıs vilayetinde, sultanım hatırı için[16] bu kulu'uza 'azim ri'ayet etdiler. Ve benim 'azametlü sultanım, bu kulu'uz Pariz şehrine geldikde, sultanım,
7. ihsan etdiği mektubı[17] götürüp sultanımıñ elçisi Franksisqo Âustiniyano Lolinoya virdikde[18] bu kulu'uza ol qadar ri'ayet etmişdir ki dil ile ta'biri
8. kabil değil ve benim efendim, Franksisqo Âustiniyano, bu kulu'uzi kaç kerre 'azim ziyafetler etdi ve kaç kerre bahçelere seyre getürdi[19] ve her gün adam gönderir hatırımız
9. sordırur[20] ve ne lazım ise buyurdır.[21] Hüdâ'ya ma'lumdur ki bu kulu'uza şol kadar ri'ayet etmiştir ki dil ile ta'bir olmaz, bu kulu'uzı şer (?) bende
etmiştir. Hak Te'âlâ,
10. hazretleri 'ömrin[22] ziyâd eyleye elçi olursa bile, olsa ancak olur. Gerçek ki
Venedik çintulomi dir ve benim sa'adetlü sultanım bu cânibde, bu kulu'uzuñ ne kadar hizmeti virdi.[23]
11. Cümlesin Franksisqo Âustiniyano Lolino gördi[24] ve yol emirleri alı virdi. İnşallah yakında gideriz. Sultanımı, Allaha ısmarladık. Hak Te'âlâ hazretleri,
12. gönüllüñüz muradın vire.[25] Amin. Ya mü'in ve benim mürüvvetlü sultanım, Hak Te'âlâ hazretleri ecelden aman virerse,[26] sultanım ihsan etdiği name ile şahi'âlempenah
13. hazretlerine varırısam, İnşallah işidirsiz ki bu kulu'uz ne cevablar söylesem gerek; şimdi dimek[27] bir dahidir (?). İnşallah Te'âlâ nameniñ cevabında ma'lum[u]
şerifiñiz
14. olur ve benim mürüvvetlü efendim bu qarib vilayetde cenablı şerifiñizden gördüğüm[28] iyiliği ve her vilayete vardıqda cenablı şerifiñiz hatırı için itdikleri[29] iyiliği
15. haşa ki unudum,[30] benim efendim bu iyilikleri adam olan unudmaz; meğer namerd olan unudur. Hak Te'âlâ hazretleri şahid olsun ki bu kulu'uz
16. bu iyilikleri ölenedek unudmam ve benim sa'adetlü sultanım, bu kulu'uz çok vilayet ve çok şehir ve çok kal'e gördim.[31] Hüdâ'ya ma'lumdur ki ne Venedik gibi şehir gör-
17. dim ve ne Venedik'de olan güzel gibi güzel gördim, ve ne Kandiye gibi kal'e gördim; eğer gayrı adam derse ki vardır, yalan söyler, gözübider (?) dünyada Venedik
18. gibi güzel şehir yohdur, Venedikde olan güzel gayrı şehirlerde yohdur ve Kandiye gibi kal'e bir padişahda yohdur.
Hüdâ'ya ma'lumdur. Bakî eyyam. Bekam bad ve eldu'a.[32]
19. Bi [******]Fran[*]s[*****] şehir Pa[riz].
İsağ kenardaki not]
1. Ve bu cenabdan sa'adetlü ve mürüvvetlü Andiriye Qornaro hazretlerine ve Lunardo Loredan
2. hazretlerine ve Antonio Bazadona hazretleriniñ huzurlu[ş]eriflerine 'arzl[ı] 'ubudiyet ve sad hezâr hezar
3. iştiyaqlar 'arz olunur. Umuzdur ki kabul kılına ve benim efendim umarım ki bu kulunuzi hatırı şerif[dendür
4. buyurmuyasız. Hak Te'âlâ hazretleri ecelden aman virirse İnşallah dostluk nice olur görürsiz.[33] Baqî ve'd-du'a.
Iarka tarafı
1. İnşallahu Te'âlâ.
2. bu mektub sa'adetlü ve mürüvvetlü ve 'azametlü sultanım
3. velini'metim efendim, beyler hazretleriniñ hâkı-pây-i şeriflerine
4. vâsıl olabilhi.[34]
5. Lettera in t[urco]
6. scritta da certo Sa[l]fil
7. alli nobili di Venezia
8. con [la] quale ringraziare
9. delle accoglienze che li so-
10. no procurate in virtù di pas-
11. saporto per l'Italia. Non si
12. conosce la datta.

5-12 arasındaki İtalyanca metnin çevirisi: Venedik yöneticilerine yazılmış olan bu Türkçe mektupta Seyfi, İtalya'da kendisine gösterilen misafirperverlikten ve pasaportan dolayı teşekkür ediyor. Tarihi bilinmiyor.

DİPNOTLAR

1 J. L. Bacqué Grammont - S. Kuneralp - F. Hitzel, Représentants permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991), İstanbul-Paris 1991, s. 110-111; M.P. Pedani, In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia, Venezia 1994, s. 207.

2 M. P. Pedani Fabris (ed.), I 'Documenti turchi' dell'Archivio di Stato di Venezia, inventario della miscellanea con l'edizione dei 'regesti' di A. Bombaci, Roma 1994, s. XXXV-XLII.

3 Köşeli parantez içindeki yıldız işaretleri [***] metnin bu kısmının eksik olduğunu göstermektedir.

4 Signoria, Venedik doju tarafından şekillendirilmiş bir heyet olup, içinde dükü temsil eden altı kişiden oluşan danışıklıları ile üç kişiden oluşan Quarantia konsülünün şefleri vardı. Heyet, doja çalışmalarında yardım eder ve ara dönemlerde devletin yönetiminde söz sahibi olurdu.

5 Fransa'da, 1546 yılından 1549'yılına kadar Francesco Giustinian isminde bir başka elçi daha vardı, fakat bu dönemde Floransa, Osmanlı'nın mektubunda da ifade edildiği gibi grandük tarafından değil, sadece dük tarafından idare edilmekteydi. İlave olarak Lolin ismiyle anılan Giustinian ailesinin bu kolunun bu ismi alması ancak 16. yüzyılın sonunda olmuştur; M. Barbaro-A.M. Tasca, Arbori de' Patritii veneti, cilt. VII, s. 462. Yazma eser Venedik Devlet Arşivi'nde (bundan sonra ASVe) bulunmaktadır. Miscellanea Codici, I serie, nn. 17-23. Mektupta zikredilen diğer soylu kişinin kim olduğunu belirlemek hayli güçtür. 1656 yılında Andrea Corners ismiyle bilinen en az üç, Leonardo Loredans ismiyle bilinen en az iki ve Antonio Basadorinas ismiyle bilinen en az üç kişi vardı. Yazılanlarla karşılaştır: cilt. I, s. 258, 260 (Giorgio oğlu Antonio Basadonna d. 1635 - ö. 1680); Alessandro oğlu, d. 1617 - ö. 1687; Alvise oğlu d. 1624); cilt. III, s. 61, 66, 72, 81 (Nicolò oğlu Andrea Corner, d. 1593 - ö. 1656; Giovanni oğlu, d. 1610, Angelo oğlu, d. 1618 - ö. 1689); cilt. IV, s. 339, 342 (Pietro oğlu Leonardo Loredan d. 1621; Francesco oğlu, d. 1635 - ö. 1674).

6 ASVe, Senato, Dispacci Francia, f. 119, s. 314, mektup. 151; s. 329b, mektup. 155.

7 ASVe, Senato, Deliberazioni Corti, cilt. 33, s. 49-49b.

8 ASVe, Senato, Deliberazioni Costantinopoli, cilt. 30, ss. 12, 185b200; cilt. 31, s. 48; Inquisitori di Stato, b. 418, 31 July 1658; Senato, Deliberazioni Corti, cilt. 33, s. 39b-40; cilt. 35, s. 17b, 27b, 34b, 58, 83, 224; cilt. 36, s. 101; cilt. 37, s. 42, 74b75, 120b; 159, 172b.

9 G. F. Torcellan, Baliarino, Giovanni Battista. In Dizionario Biografico degli italiani, cilt. V, Roma 1963, s. 570-571; Bacqué Grammont - Kuneralp - Hitzel, Représentants permanents, s. 19-20.

10 Gerçekte senato, daha önce adı geçen "İranlı Yusuf"a, Şah'a iletilmek üzere, adamı Venedik'te iken kendisine iyi davranıldığını belirtmek ve Şah'ı, ortak düşmanları olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birşeler düzenlemesi için cumhuriyeti tarafından teşvik etmek üzere bir mektup verdi. ASVe, Senato, Deliberazioni Corti, cilt. 33, s. 39b-40. 14. yüzyıldan 1799 yılına kadar Venedik Cumhuriyeti ile İran arasındaki ilişkilerle ilgilenlerin yaklaşık yüz kadar belge toplayan Guglielmo Berchet "Sep" ve Yusuf ile yukarıda bahsedilen belgeden bahsetmemektedir. Karşılaştır: G. Berchet, La Repubblica di Venezia e la Persia, Torino 1865; G. Berchet, La Repubblica di Venezia e la Persia. Nuovi documenti e regesti, «Raccolta Veneta», I/1 (1866), s. 5-62.

11 G.J. Grelot, Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople, Paris 1681, s. 297-301; Pedani, In nome del Gran Signore, s. 95.

12 Satırın üzerine yazılmıştır.

13 *doğrusu* buyurursanız

14 *doğrusu* amin

15 kulunuzu, *olmalı*

16 için, *olmalı*

17 mektubu

18 verdikte

19 getürdü

20 sordurur

21 buyurdur

22 ömrün

23 verdi, *olmalı*

24 gördü

25 vere

26 verirse, *olmalı*

27 demek

28 gördüğüm

29 etdikleri

30 unuttum

31 gördüm. *olmalı*

32 eddua. *olmalı*

33 görürsüz

34 *doğrusu* olabile

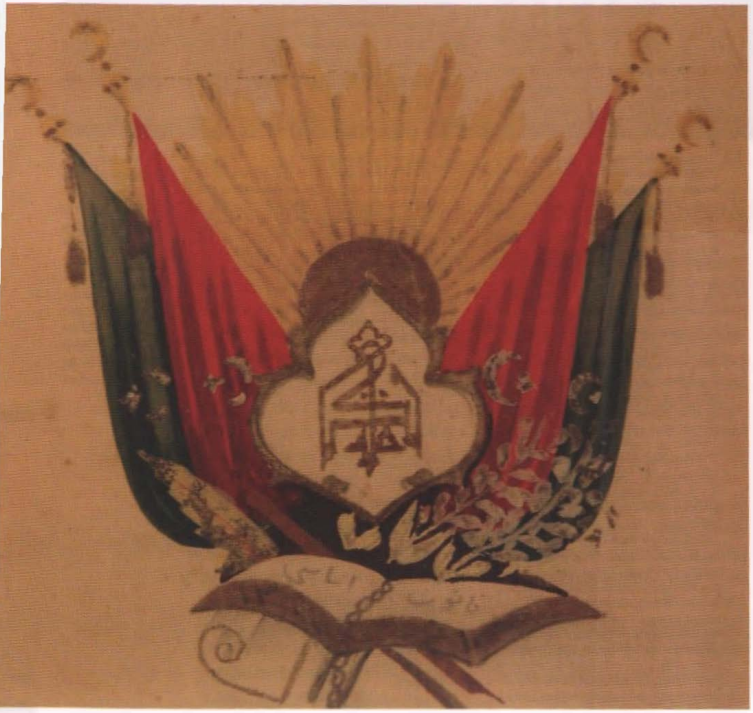
II. MEŞRUTİYET'İN BİRİNCİ YILDÖNÜMÜ İÇİN TERTİPLENMİŞ BİR HATIRA

ZİKR-İ CEMİL BELGESİ

BURAK ÇETİNTAŞ

1920'lere kadar pek çok eğitim kurumu, öğrencilerine "mükâfat", "aferin", "tahsin", "zikr-i cemil" gibi ödüller verirlerdi. Bu yazıda bahsedeceğimiz "zikr-i cemil" belgesini benzerlerinden ayıran en önemli özellik, bu evrakın II. Meşrutiyet'in birinci yıldönümünde düzenlenen bir toplantıya katılan öğrencilere dağıtılmış olmasıdır. Evrak, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin eseri olan II. Meşrutiyet'in ilk yıldönümünün okullarda da kutlandığını belgelemesi açısından önemlidir.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1889'dan itibaren gerek Avrupa ve Mısır'da, gerekse Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında verdiği ısrarlı mücadele 1908'de meyvesini vermiş ve ilkinden 32 sene sonra II. Meşrutiyet resmen ilan edilmişti. Bu süre zarfında Avrupa'nın dört bir tarafına dağılmış, fakirlik çeken, yardımla yaşayan onlarca cemiyet üyesi, ancak İstanbul halkı sokaklara döküldükten ve rejim değişikliği kesinlik kazandıktan sonra başkente dönebilmişlerdi. O günlerin heyecanını günlük gazetelerde, haftalık dergilerde ve diğer süreli yayınlarda çıkmış çeşitli yazılar bütün ayrıntılarıyla aktarır. Yazılardaki ifadeye bakılacak, o günlerde çekilmiş fotoğraflara göz atılacak olursa; sokaklar bayraklarla donatılmış, afişler, el ilanları bastırılmış, hürriyetin kahramanlarının kartpostalları sokaklarda kapış kapış satılmıştı.

II. Meşrutiyet'in ilanının heyecanı hemen geçmemişti. Aslında büyük bir cendere içine girdiğinden habersiz bir grup yöneticinin elinde imparatorluk bilinmezliğe doğru sürüklenirken, her geçen sene biraz daha sönük olmakla birlikte, Meşrutiyet'in yıldönümleri yine de kutlanmaya devam edilmişti. Ancak herhalde bu kutlamalardan en şaşaalısı, ilk yıldönümü olmuştu. O hafta İstanbul sokakları bayraklarla donatılmış, her gece fener alayları düzenlenmiş, türlü eğlencelerle II. Meşrutiyet'in birinci yaşı kutlanmıştı. Bu sırada yeni bir idari biçimin iyiden iyiye yerleşebilmesi için her

zaman birinci sırada yer alan okullar da unutulmadı. Okullarda piyesler oynandı, törenler yapıldı, toplantılar düzenlendi. Bu toplantılardan belgesi bugüne ulaşan, ses getiren en önemlilerinden biri, Üsküdar Tekâmül Kulübü ismini taşıyan ve her halinden "sosyal" gelişme ve ilerlemeyi amaçladığı anlaşılan bir kulüp tarafından tertiplenmişti. Toplantıya Üsküdar'daki birçok okulun öğrencisi davet edilmişti. Bu arada başarı gösteren öğrencilere, daha önceden hazırlanıp bastırılan ve bir nevi taltif belgesi olan "zikr-i cemil"ler dağıtılmış, daha doğru bir ifadeyle, hediye edilmişti.

Elimdeki belgenin üstünde, arma-i Osmanî'yi andıran kırmızı ve yeşil renkli çifte sancaklı, uçları hilalli mızraklarla çevrili, defne dallarıyla süslü, Sultan II. Mahmud devri şualı ve kalınca bir "Kanun-ı Esâsî" cildine, yani devrin anayasasına oturtulmuş bir amblemin tam ortasında yer alan boşluğa kufi hatla, belgenin öğrenciler için düzenlendiğine işaret eden "zikr-i cemil" ibaresi yazılıdır. Amblemin oturduğu anayasa kitabının üzerinde "10 Temmuz 1324" tarihi mevcuttur.

1920'lere kadar neredeyse bütün eğitim kurumları, bünyelerinde eğitim gören öğrenciler arasında başarılı olanlara, başarı düzeylerine göre "mükâfat", "aferin", "tahsin", "zikr-i cemil" gibi ödüller verirlerdi. Mükâfat, devrinin harcıâlem kitaplarına lüks baskılı, çok süslü, yaldızlı ve renkli bir "mükâfat" cildi geçirilmesi ile hazırlanan bir ödüldü. Okullarda öğrencilere verilen en büyük ve önemli ödül de buydu. Yukarıda sıraladığımız diğer ödüller olan "tahsin", "aferin" ve "zikr-i cemil" ise kalın kartona basılmış çok renkli ve lüks baskılı kartlardı. Kartların üzerinde yer alan boşluklara öğrencinin başarı gösterdiği dersin ve öğretmeninin isimleri yazılır, tarih atılır ve o hafta sonu tatile çıkılmadan evvel bu etrafı kurdeleli kartlar sınıfta sahiplerine törenle verilirdi. Bu küçük ama anlamlı törende o kartlardan birini alabilmek için hafta boyunca ne büyük gayret sarf ettiklerini bizzat kendi büyüklerimden sayısız defa işittiğim için, ne kadar önemli bir teşvik olduğunu da bilirim.

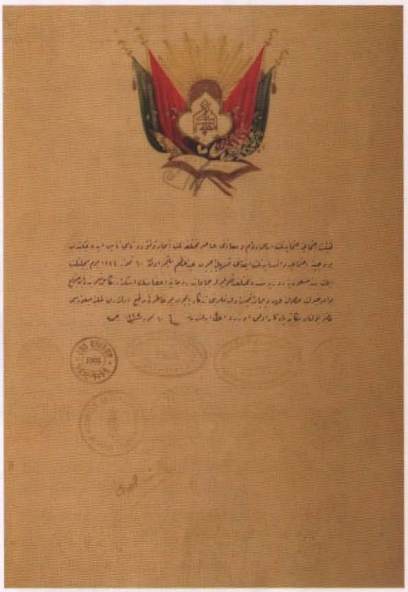
Elimdeki "zikr-i cemil" belgesini benzerlerinden ayıran en önemli özellik ise, bu evrakın rumi takvime göre 10 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in birinci yıldönümünde düzenlenen özel bir toplantıda, bu toplantıya katılan öğrencilerden seçilmiş olanlara dağıtılması idi.

Rumi takvime göre 10 Temmuz 1325, cuma tarihini taşıyan belgenin Üsküdar Tekâmül Kulübü'nde düzenlenen bir toplantının sonrasında, bugün için meçhul olan başarılarından dolayı "seçilmiş" olan bazı öğrencilere dağıtıldığı kaydı vardır. Evrak, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin eseri olan II. Meşrutiyet'in ilk yıldönümünün okullarda da kutlandığını belgelemesi açısından da önemlidir. Rik'a ile yazılmış olan ana metin şöyledir:

"Hey'et-i ictimaiyye-i Osmaniyye'nin esâs-ı devâm-ı saadetini anasır-ı muhtelifenin ittihad-ı teveddüd-i tâmı te'min edeceğinden bu vecibe-i ictimaiyye ve insaniyyenin ifâsını teshil için 1yd-i a'zâm-ı millimiz olan 10 Temmuz 1324 yevm-i mübeccelinin ilk sene-i mes'udiyye-i devriyesinde muhtelif kulüplerle cemaat-i ruhaniye âzâsının Üsküdar Tekâmül Kulübü'nde bi'l-içtima' bu emr-i hayrın husulüne ahd ü peymân etmiş olduklarını tezkâr için bu hatıraname tab' olunarak talebe-i meb'usesi hazır bulunan mekâtibe yâdigâr olmak üzere ita' edilmişdir. Fi, 10 Temmuz 1325, Cuma."

Metnin hemen altında yer alan, toplantıya katılan cemiyetlerin yetkilileri tarafından basılmış olan mühürler hayli silik oldukları için belli belirsiz seçilmekte, ancak okunabilmektedir. Bunlardan okuyabildiklerimi sıralıyorum:

- Ümmet-i Hürriyet Kulübü müdüriyeti, Üsküdar, İhsaniye
- Tekâmül Kulübü, Üsküdar, te'sisi, 10 Temmuz 1324
- Üsküdar'da Pazarbaşı mahallesi imamı Hafız Mehmed Emin
- Haydarpaşa Osmanlı İttihad Kulübü, 1324
- Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti, İstanbul 18. Küp heyet-i idâresi
- Haydarpaşa Osmanlı İttihad Kulübü
- Üsküdar'da Valide-i Atik mahallesi heyet-i ihtiyariyesi (?)
- Kadıköy Ermeni Cemiyeti, 1906
- Kadıköy Hür Ermeni Cemiyeti, 1908
- Cercle International de Haidar-Pacha

Üsküdar Tekâmül Kulübü'nün 1909'da, II. Meşrutiyet'in birinci yıldönümü dolayısıyla düzenlediği toplantısında başarılı ve "seçilmiş" öğrencilere armağan olarak dağıttığı "zikr-i cemil" varakası.

Bu belge Burak Çetintaş arşivinden alınmıştır.

Bugün değil izi, nam ve nişanı dahi kalmamış olan bu cemiyet ve kulüplerin ne tür faaliyetler içinde olduğunu bilmiyoruz. Ancak bir tarihte Üsküdar'da, "Üsküdar Tekâmül Kulübü" adı altında bir cemiyetin faaliyet göstermiş olduğunu bilmek bile tarihe ve Meşrutiyet'in en sancılı günlerine değişik bir açıdan bakmamız gerektiğinin en bariz göstergesi değil mi? II. Meşrutiyet'in yüzüncü yaşı kutlu, pek de bilinmeyen bu belge ise yüzüncü yaşı şerefine küçük bir armağan olsun!

BURAK ÇETİNTAŞ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
MASTER ÖĞRENCİSİ

Cemiyet idaresinin davetli öğrencilere dağıttığı evrakın tepesinde yer alan ve ortasında kufi harflerle "zikr-i cemil" yazan bu çizim/amblem bir bakıma sancaklı, mızraklı, kitaplı bir arma-i Osmanî benzeridir.

HAZIRLAYAN: GÖKHAN AKÇURA

Konumuz işçiler...

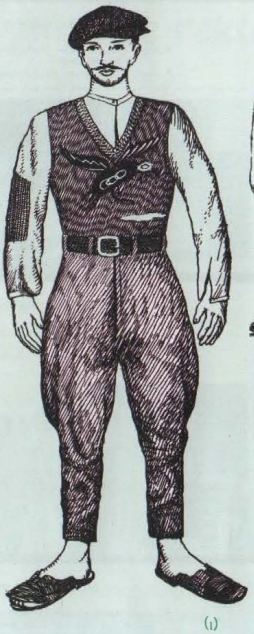
Mayıs ve haziran ayları her yıl işçi konularının yeniden gündeme gelmesini sağlar. 1 Mayıs'ın getirdikleri ve götürdükleri; ardından 15-16 Haziran'ın yıldönümü bu gündemin ana dinamiklerini oluşturur. Biz de bu vesileyle iki ay boyunca, Türkiye işçi tarihinden bilinen ve bilinmeyen resimli roman kareleri seçtik. Amele olarak anıldıkları yıllardan işçi sınıfı kavramının ortaya çıktığı dönemlere kadar... Evet, konumuz işçiler...

Kartpostallarda Osmanlı İmparatorluğu işçileri

Samsun Reji Fabrikası 1887 yılında inşa edilmiş. Refik Baskın'ın Samsun Yerel Tarih Grubu tarafından hazırlanmış *Reji* adlı kitabında yer alan "Tarladan Reji işçisine tütün emeği," yazısından aktarıyorum. "Samsun'da ilk işçi sınıfı bilinci ve buna bağlı olarak ilk işçi eylemleri elbette Reji işçileri arasında ortaya çıkmıştır." Samsun Reji işçileri tarihinde bilinen ilk grev, diğer birçok iş kolunda olduğu gibi 1908 yılında yapılıyor. Bu grev sırasında Samsun Tütün İşçileri Sendikası da kuruluyor. Samsun tütün ticarethanelerinde çalışan işçiler, greve başladıktan sonra bir bildiri yayınlayarak, yönetim kurulu 12 kişiden oluşan bir sendika kurduklarını bildiriyorlar. Reji İdaresi ve American Tobacco Company'nin yanı sıra diğer ticarethanelerin de artık işçi taleplerini sendikaya bildirmek zorunda olduklarını, sendikasız işçilerin atölyelerde çalıştırılmasına izin verilmeyeceğini açıklıyorlar. Daha sonraki dönemler, bu kartpostalın zamanından çok uzak...

Samsun Reji işçilerini kanlı canlı tanımamızı sağlayan aşağıdaki kartpostal Hakan Akçaoğlu koleksiyonundan ödünç alındı. Üzerine düşülen not 1906, bir ihtimal yayınlandığı tarih. Osmanlı Imparatorluğu'nda kartpostal yayıncılığı, işçi sınıfı tarihimize de önemli bir miras bıraktı. Çeşitli yayınlarda karşımıza tek tük de olsa çıkıyorlar. Ama bunları, dönemin üretim ve sanayi yaşamına da ışık tutacak bir kitap haline getiren olmadı. İlgilenen olur mu dersiniz? İşçi konuları bu ara nedense pek az kişinin ilgisini çekiyor da...

(1)

(2a)

(2b)

(3)

Bir zamanlar işçi modası

Şimdilerde gazetelerde okuyoruz, moda tasarımcılarımız işçiler için özel tasarımlar yapıyorlarmış. Belediye işçileri için tulumlar, çöpçüler için giysiler vb. Biz de Reşat Ekrem Koçu'nun rehberliğinde bir eski zaman işçi modası defilesi yapalım dedik. Kaynak kitabımız, üstadın ilk kez Sümerbank tarafından 1967 yılında yayınlanan *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Koçu, tadında ve kıvamı yerinde maddeler döşer bu kitabında. İşçi modasının ilk örneklerini de buluruz satır aralarında.

"Arı resmi nakışlı amele kazakları"(1) maddesinde, "1950 ile 1960 arasında İstanbul'da türlü işlerde çalışan bekâr uşağı ameleler arasında bu kazakları giymek, adeta bir amele modası olmuş ve İstanbul'dan Anadolu'ya, küçük kasabalara küçük köylere kadar yayılmıştır," diye bilgi verir. "Blucin pantalonlar"(2a, 2b,) maddesinde, memleketimize gelen bu tip pantolonların "hâli vakti yerinde ailelerin garâbet düşkünü oğulları ile amele, işçi ve ayak takımı arasında" çok rağbet gördüğü belirtilir. "Çöpçü üniforması" (3) maddesinde ise, cumhuriyetten önce çöpçülerin kendi başıbozuk kılık ve kıyafetleri ile çalıştıklarını, çöpçü üniformasının cumhuriyet döneminde kabul edilip giyilmeye başlandığını söyler. "Kum amelesi kıyafeti"ne (4) gelince, bu işi yapanların don gömlek çalıştıklarını ve başlarına da bir çuval parçası geçirdiklerini öğreniriz. Ellerindeki kum küfeleri ise, herhalde artık pek kolay bulamayacağımız etnografik bir parça! "Montgomeri Bluz" (5) ise epey öğretici bir bölüm. Adını İngiliz mareşali B. Law Montgomery'den alan bu giysi askeri kökenli. Bizde de önce Türk ordusunda kullanılmaya başlanmış. Zaman içinde "halkımız tarafından da benimsenerek ehemmiyetsiz değişikliklerle zamanımızda aşağı tabaka, ayak takımı için çok yaygın bir kisve olmuştur". Koçu'nun sözlüğünde montgomeri bluzun, "bez kasketli külot pantolonlu amele-işçi sırtında" sergilendiğini görüyoruz. Sözlükte yer alan işçi giysilerinin sonuncusu ise "Tulum". (6) Ellili yıllardan sonra yaşamımıza giren, düğmeli ve fermuarlı modelleri olan tulumu Koçu, "matbaa çırağı bir çocuk üstünde" göstermeyi yeğlemiş. İşte size cumhuriyetin ilk 30-40 yılından ilginç işçi kıyafetleri! Bir nevi işçi modası...

(4)

(5)

(6)

Bizimkiler halis Türk işçileridir!

Yeniler bilmezler, eskiden çivit diye bir madde vardı. Mavi bir küpçük. Çamaşırları beyazlatmakta kullanılırdı. Sayfamıza konuk olan bir dönemin en meşhur çividinin orijinal adı "Colman's Azure Blue". Aslen İngiliz. Uzun yıllar boyunca Türkiye'de kullanılan tanınmış bir marka. Alameti farikası, "öküz başı". Önce ithal ediliyor ve ardından, 1931 yılından itibaren İstanbul'da üretilmeye başlanıyor. Çivit üreticimiz, 1937 yılında bastırdığı broşürünün kapağında Colman adını iyice küçültmüş, iç sayfalarda ise külliyen atmış. Tüketici karşısında Öküzbaş Çamaşır Çiviti olarak arzı endam ediyor. Bütün gayreti de ilk sayfada belirttiği gibi, "Öküzbaş çividini başından nihayetine kadar Türk işçisi"nin yaptığını kanıtlamak. Bu gayretin nedeni de aynı yerde şöyle belirtiliyor: "Malımızı taklid eden bazı kimseler kendi çivitlerinin ancak milli Türk çiviti olduğunu ileri sürdükleri cihetle hakikati burada izah etmeye mecbur olduk."

Öküzbaş Çamaşır Çividi Fabrikası İstanbul Feriköy'ünde, Ergenekon Caddesi 98 nolu binadadır. Broşürün ikinci sayfasındaki açıklamaları okuyarak bilgilenmeye devam edelim: "İstanbul'un tanınmış bir fotoğrafçısı (Foto Ethem) tarafından fabrikada çekilen işçilerimizden bir grubun resmini diğer sahifede göreceksiniz. İşçiler kamilen hâlis Türk'dür. Her birinin ismi resmin altına yazılıdır. Günün birinde İstanbul'a yolunuz düşerse Fabrikamıza uğrayınız ve işçilerimizle görüşürseniz Öküzbaş çividini imal etmekle haklı olarak övündüklerini öğrenirsiniz. Ustabaşımız Şakir ile erkek ameleden Halil, İrfan ve kız işçilerden Niğar ile Necmiye, fabrikanın 1931 senesinde kuruluşundanberi Öküzbaş çividini yapmak için çalışmaktadırlar."

Dönemin Türkçülük akımlarının da yoğun katkısıyla, bir Rum semti olan Feriköy'ün tam ortasında, toplam 10 kişilik işçi kadrosunu "halis Türk" evlatlarından oluşturmuş bir çivit fabrikası olduğunu böylece öğrenmiş olduk. Resimli roman sayfaları da yetmiş yıl öncesinden, sayfalarına Kamberleri, Halilleri, Arifeleri ve Necmiyeleri konuk etme fırsatını buldu. Olumsuz bir girişimin beklenmeyen hayırlı bir sonucu...

Ameleden bir kısmının Resmi

• Bay: Ali, Kamber, Halil, İrfan, Rahmi, Şakir.
• Bayan: Arife, Servet, Niğar, Necmiye,

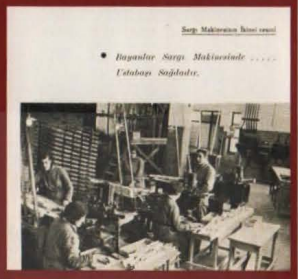
Bu resmin hepsi ÖZ TÜRK tür. Fotoğraf İstanbulda Fabrika içinde alınmıştır.

ÖKÜZ BAŞ Çiviti - kalıp makinesinin resmi

• Bay İrfan Çivitleri kalıp makinesinden çıkarıyor ve Ustabaşı Şakir her bir çivit parçasının öğütülüşüne tam olarak dikkat ediyor.

Sarıcı Makinesinin Birinci resmi

• Bayan Necmiye muntazam sardıkları tek çivit kaçırmaz. O bu makineyi 6 Senedir benimsemiştir.

Sarıcı Makinesinin İkinci resmi

• Bayanlar Sarıcı Makinesinde ..... Ustabaşı Sağladır.

Tahta sandıklar hazırlanırken

• Ustabaşı Şakir ile Bay Kamber, Halil ve İrfan.

İşçiler ve reklamlar

İşçi ve reklam. İlk anda yan yana gelmesi pek kolay olmayan iki sözcük gibi görünüyor. Hani reklamcılar A, B, C diye tüketicileri kategorize ederler ya... İşçileri de hedef alan bir kategori mutlaka vardır. Ama alfabenin oldukça aşağı bir noktasında olduğuna eminim...

İşçilere tüketici olarak değil de, daha buyurgan bir eda ile seslenen ilanlar da olmuştur elbette. TÜSİAD, MESS gibi kurumlar "dikkat çekici" ilanlar vermişlerdir. TARİŞ'in 1980 yılında Tariş Grevi'nin ardından verdiği ilan da iyi bir örnektir. Fabrika üretime geçtiğinde, "şu an iş akitleri fesh edilmiş duruma düşen, ancak kışkırtıcı olmayan, olaylara karışmayan, direnişe baskı altında katıldığını ispat eden" işçilerine, işbaşı yapma imkânı vereceklerini duyuran masum bir ilandır...

Biz resimli romanımızda işçi figürünü kullanarak tüketiciye yönelen ilanlardan söz edeceğiz. Bunların sayısının pek de fazla olmadığı görülüyor. Hemen karşımıza çıkan iki örnek üzerinden, bu tür ilanların söylemi ne olur diye düşünmeye başlayalım.

Birinci reklamımız, Unilever-İş Türk'ün Sana margarininin ilk yıllarında hazırladığı bir ilan. Sana piyasaya 1953 yılında girdiğine göre, ilanın yayınlandığı tarihte beşinci yıldır piyasada. İlan, dönemin çok satan dergisi *Hayat*'ın 30 Mayıs 1958 tarihli sayısının ön iç kapağında yayınlanmış. Dönemin önemli ajanslarından Grafika'nın hazırladığı kampanyada, ilginç illüstrasyonlarla ürünün üretim ve dağıtım dünyası sergileniyor. Bu dünya içinde elbette işçilerin de yeri var. Kampanyanın işçileri gösteren ilanının metnine göz atalım:

"Sizin için çalışıyorlar!

Günde 8 saatten haftada altı gün çalışıyorlar. Bunlar günlük vazifelerini bitirince yerlerine, hepsi de temiz, beyaz önlükler giymiş olan yeni kızlar gelecektir. Çünkü iş durmadan devam eder."

İlanın devamı, ambalaj makinelerinin becerisini aktarıyor. İşçilerle ilgili sözlere bir daha dönersek; işçilerin temizliği ve çalışmanın sürekliliği vurgu yapılan noktalar. Ürünle ilişki daha çok ambalajla ilgili satırlarda ortaya çıkıyor. El değmeyen, ustaca paketlenen ürünler!

İkinci ilan ise bir yıl kadar öncesine ait. İşçilerin temizliğinden değil, kirliliğinden dem vuruyor. Çünkü ürünümüz bir temizleme tozu. Reklam tarihimizin en önemli reklamverenlerinden Necip Akar'ın Fay Temizleme Tozu. Hedef hem kirli elli işçiler, hem de ellerine Fay sürmeyecek iş ve ev halkı... Metin (daha sonra Man Ajans olarak tanıyacağımız) Faal Ajans'a ait:

"Yemeklerinizi tertemiz ellerle yemek istemez misiniz?

Fabrikalarda, atelyelerde veya oto tamirhanelerinde çalışanlar için paydos ve yemek zamanı gelince, ellerine bulaşan kir tabakasını temizlemek ezeli bir derttir. Şimdi çok şükür Fay var. Fay sayesinde elleriniz çabucak ve kolayca tertemiz ve bembeyaz olur. Fay kiri ve yağı tamamen yok eder."

Kapanış sloganı ise, Fay "herşeyi daha iyi temizler". Aranızda, eller için bu temizlik tozu zararlı mı değil mi diye soranlar olduğunu duyuyorum. Ne demiştik: Her şeyi temizler... İşçi ellerinin özel bir durumu olduğunu mu sanıyorsunuz?

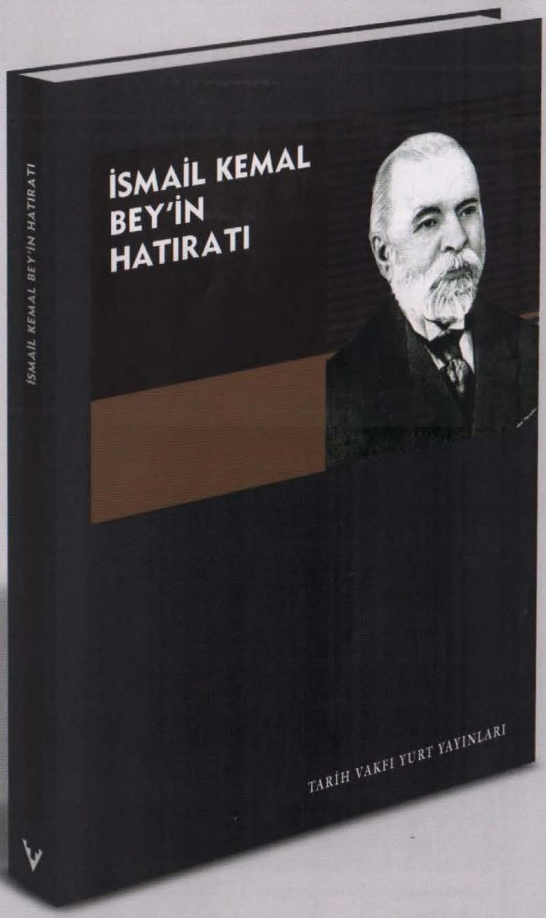

İSMAİL KEMAL BEY'İN HATIRATI

ISBN 978-975-333-219-4
344 Sayfa

22,00YTL

"Tarihin bize gösterdiği gibi, büyümelerini bir dizi elverişli koşullara borçlu olan büyük imparatorlukların kurucuları, fazilet bakımından, bir imparatorluğun ihtişam dönemini şaşmaz biçimde izleyen çürümeyi önceden görüp, ona yeniden hayat vermeye ve ikbaline taze bir güç kazandırmaya yönelik ıslahatlar yaparak bunu tevkif edenlerle kıyaslanamaz. Kılıçla kendine yol çizen bütün imparatorluklar, aynı zamanda kendi çürümelerinin de tohumlarını atmış olur. Bu tür imparatorluklarda, bir yanda atalarının fetihleriyle kazanılan hak ve imtiyazları elinde tutan fatih torunlarını, öbür yanda ise onların hâkimiyetini üzerinde taşıyanları görmekteyiz.

"Birinciler kendinden emin ve servet ile kuvvete doymuş olup tembelliğe ve cahilliğe kolayca düşebilmekte, diğerleri ise hüküm altında bulunmanın bedbahtlığını yenme çabalarında kendilerine yol açmak zorunda olup sıkça, onlara üstünlüğü kazandıran ve fetihlerden doğan imparatorlukların elden çıkmasının başlıca sebeplerinden olan bir zihnî terakkiye erişmektedirler."

İsmail Kemal Bey

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr

LİDERLİK GELECEĞİ
GÖRMEK DEMEKTİR
Ajans Press güçlü teknolojik altyapısı sayesinde tüm medyayı anında takip eder. Rakiplerinizi inceler, sektörünüzü araştırır, müşterilerinizi analiz eder, Avrupa ve dünyayı sizin için izler. Geleceği netleştirmek için size gereken nitelikli bilgiyi sunar. Çünkü liderlik geleceği görmek demektir.
nitelikli bilgi için: www.ajanspress.com.tr
AJANS PRESS
LİDERLER ÖNDE GİDER

Kent yoksulları, barınma hakkı ve muhalefet

Barbarları beklerken!

Eyüp Muhcu ve Atilla Yücel ile söyleşi
Mimarlar konuşuyor

İstanbul'un en güneyi
Ayazma'da neler oluyor?

Evli evine, köylü köyüne evsiz nereye?

Murat Belge, Afife Batur ile Yıldız Sarayı ve Şale Köşkü'nde
Bir 'muamma' sultanın sarayında

Üç mezun bir lise:
Kabataş Erkek Lisesi

Tuzla'da işçiler, sermaye, gemiler ve tersaneler
Kaydıra kaydıra nereye?

İstanbul dergisi *63. sayı* ***bayilerde***

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 **F** (0212) 227 37 32 **E** yayin@tarihvakfi.org.tr